

มงคลสัมมาทิฏฐิ

มงคลทีปนีแปล ๓๘ มงคลบริบูรณ์

สวดมนต์แปล ทำวัตร เช้าค่ำ เจ็ดตำนาน ปกิณกะ
สมบัติบัณฑิต คติธรรมบท โคลงโลกนิติ อิศรญาณ

รวบรวมโดย
... พรหมพจน์ เปรียญ๖ น.ธ.เอก
...นักวัดบวรนิเวศวิหาร พระนคร

294.308
ย621มข
ฉ.2

คณะบุตร ธิดา หลาน
พิมพ์เป็นมาตาคุณานุสรณ์งานฌาปนกิจศพ

คุณแม่จันทอง พรหมพจน์

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม
วันที่ ๑๑ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๑๐

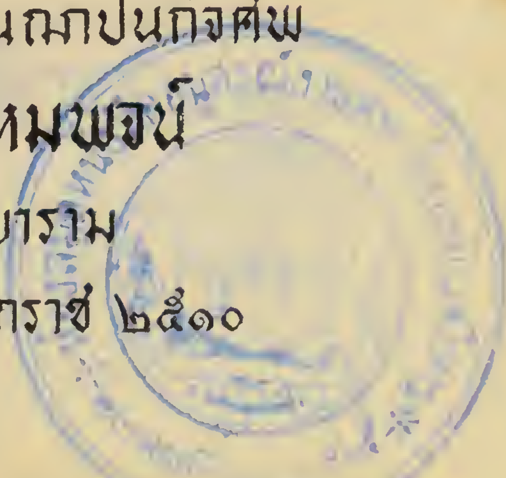
มงคลสัมมาทิฏฐิ

มงคลทีปนีแปล ๓๘ มงคลบริบูรณ์

สวดมนต์แปล ทำวัตร เช้าค่ำ เจ็ดตำนาน ปกิณกะ
สมบัติบัณฑิต คติธรรมบท โคลงโลกนิติ อิศรญาณ

รวบรวมโดย
นายเยื้อน พรหมพจน์ เปรียญ ๖ น.ธ.เอก
สำนักวัดบวรนิเวศวิหาร พระนคร

คณะบุตร ธิดา หลาน
พิมพ์เป็นมาตาคุณานุสรณ์งานฌาปนกิจศพ
คุณแม่จันทอง พรหมพจน์
ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม
วันที่ ๑๑ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๑๐

เลขหมู่ 394.308
ย621ลข
ฉ.2
เลขทะเบียน 014969

5867

คุณแม่ขึ้นทอง พรหมพจน์

ชาตะ วันจันทร์ ที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๔๒๘

มรณะ วันอาทิตย์ที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๙

ชีวิตประวัติ

คุณแม่ขันทอง พรหมพจน์

คุณแม่ขันทอง พรหมพจน์ เกิดที่บ้านตำบลหัวป่า อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี ณ วันที่ ๒๓ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๒๘ ตรงกับวันจันทร์ แรม ๓ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีระกา เป็นบุตรีนายพุ่ม อาชีพรับราชการเป็นตำแหน่ง รองแขวงเมืองพรหมบุรี [อุปสมบทเป็นพระภิกษุที่วัดพระเชตุพนฯ กรุงเทพฯ มีสมณศักดิ์เป็นพระครู ลาสิกขาแล้วได้มาอยู่เมืองพรหมบุรีกับพี่ชาย ซึ่งรับราชการเป็น แขวงเมืองพรหมบุรี ศักดิ์เป็นน้องท่านเจ้าคุณมงคลทิพมุนี (มุ้ย) เจ้าอาวาสวัดจักรวรรดิราชาวาส และพระยาวุฒิการบดี กรมสังฆการี กรุงเทพฯ] กับนางพร้อม บุตรีนางนิ่ม เจ้าของคณะละครดึกดำบรรพ์ เมืองพรหมบุรี ภูมิลำเนา บ้านตำบลหัวป่า ใกล้วัด [ชลอน] พรหมเทพาวาส อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี เรียกชื่อในเวลานั้นว่า เมืองพรหมบุรี มีพี่น้อง ๒ คน คือ

๑. พี่ชายถึงแก่กรรมแต่เยาว์

๒. คุณแม่ขันทอง พรหมพจน์

เมื่อเยาว์ คุณแม่เกือบเรียกว่าเป็นบุตรคนเดียวของพ่อแม่

เพราะพี่ชายมีอายุได้ ๑๐ กว่าขวบก็ถึงแก่กรรม ได้รับการทนุถนอมจากบิดามารดาแบบบุตรข้าราชการ ฝึกอบรมกิริยามรรยาทคุณแม่มีอัธยาศัยละเมียดละมัยอ่อนโยน มีระเบียบเรียบร้อยซื่อตรงกตัญญู บิดาได้ฝึกธรรมะธรรโม ตามแบบลูกชาววัด อยู่ในอ้อมอกอันอบอุ่นของคุณพ่อคุณแม่ได้เพียง ๑๓ ปี ทั้งบิดามารดาได้ถึงแก่กรรมในเวลาไล่เลี่ยกัน สิ้นบุญมารดาบิดาแล้วได้อยู่กับป้าซ้อยวงบ้าง คุณหญิงโหมดและคุณยายสายทองภริยาเจ้าเมืองพรหมบุรี ศักดิ์เป็นป้าบ้าง คุณยายลำใย ศักดิ์เป็นป้าคนใหญ่อยู่ชัยนาท ได้ข่าวญาติผู้ใหญ่ทางกรุงเทพ ฯ จะรับคุณแม่ไปอยู่กรุงเทพ ฯ หวงหลานรับไปอยู่ชัยนาท และได้อยู่ที่ชัยนาทจนถึงได้แต่งงาน

คุณแม่แต่งงาน กับผู้ใหญ่ยา พรหมคำ ภูมิลำเนาเดิมอยู่บ้านวัดพระนอนจักรสีห์ อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี เป็นชาวนา [ตระกูลผู้ใหญ่ยา พรหมคำ ที่เคยภูมิใจและเล่าสู่ลูกหลานให้จดจำกันไว้ก็คือ ต้นตระกูลเคยออกสู้รบกับพม่าที่ค่ายบางระจัน บ้านพระนอนจักรสีห์กับบางระจันเขตติดกัน] คุณพ่อเป็นนักบุกเบิกหักร้างถางพง ได้มาประกอบอาชีพทางกสิกรรม ที่บ้านตำบลโพธิชัย อำเภออินทรบุรี จังหวัดสิงห์บุรี มีบุตร ๓ คน คือ

๑. นายเยื้อน พรหมพจน์

๒. นางเตี้ยม ภู่แส

๓. ด. ญ. ถึงแก่กรรมแต่ ๘ เดือน

คุณแม่มีบุตรน้อยหลานมาก ฝักใฝ่ในการกุศล มีใจเมตตากรุณา โอบอ้อมอารีเอื้อเฟื้อต่อญาติมิตรเพื่อนมนุษย์ ชอบสงบ ไม่สนใจกับเรื่องยุ่ง ๆ ของชาวบ้านที่ชอบนินทาอิจฉาริษยากัน ถือเป็นเรื่องไร้สาระ เป็นคนตรงมีเหตุผลเสมอในการทำหรือพูด ไม่ตำหนิติเตียนใครง่าย ๆ มองทุกคนในแง่ดี

เรื่องการศึกษาเล่าเรียนของลูกหลาน ถือเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ได้เพียรส่งเสริมถึงที่สุด ย่อมเป็นที่ประจักษ์แก่ใจลูกหลานทุกคนในข้อนี้ และมีเหตุผลอันดีงามที่จะแนะนำลูกหลานให้รักการศึกษาเล่าเรียน ทุกคนได้ศึกษาเล่าเรียนสมแก่อัตภาพ และมีอาชีพเป็นหลักฐานสมฐานะตัวทุกคน เรื่องความประพฤติตนให้เป็นคนดีมีศีลธรรม ซื่อสัตย์สุจริต และสั่งสอนให้เป็นคนขยันหมั่นเพียร พูดความจริง ให้รักญาติพวกพ้อง เมตตาสามัคคี ให้เอาใจเขามาใส่ใจเรา อย่ามักได้ใจแคบ อย่าตำหนิติเตียนผู้อื่นเพราะโกรธเกลียดอิจฉาริษยา ให้ตั้งมั่นในขันติธรรม จะเป็นบุตรหลานญาติมิตรผู้ใด ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนไม่เป็นธรรม คุณแม่จะคัดค้านไม่ยอมเห็นด้วย ไม่สนับสนุน รักความยุติธรรม คุณแม่เป็นที่รักของบุตรหลานญาติมิตร เพื่อนบ้านทุกคนที่ใกล้ชิดตราบถึงกาลมรณะ

คุณแม่ฝักใฝ่ในกุศลบุญญกิริยา มีทาน ศีล ภาวนา เป็นนิจนิรันดร์ สงเคราะห์บุตรธิดาหลาน ด้วยวัตถุของใช้ของบริโภค ญาติมิตรสมณะด้วยไทยทานตามกำลัง รักษาเบญจศีลและอุโบสถศีลมิได้ขาด ระยะหลัง ๆ ได้ศึกษาและปฏิบัติธรรมวิปัสสนากรรมฐาน ทั้งการนั่งบริกรรมและจงกรมจริง ๆ จากสำนักอาจารย์ท่านพระครูนิสัยจริยคุณ เจ้าอาวาสวัดจันเสนมาหลายปี แม้คราวป่วยหนัก ทุกขเวทนาบีบคั้นก็มีความอดทนเห็นได้ชัด ไม่แสดงความวิตกกังวลแก่ลูกหลานที่ได้พยาบาลรักษา น้องและหมอผดุงหลานได้ปฏิบัติด้วยความเคารพอย่างใกล้ชิดดีที่สุด ระหว่างป่วยมาก ๆ ได้นิมนต์พระสงฆ์วันละ ๕ องค์ มาถวายสังฆทานและตักบาตรทุก ๆ วันเป็นเวลาร่วมเดือน ก่อนจะถึงแก่กรรม ๗ วัน ข้าพเจ้าเห็นคุณแม่นอนสงบ จึงบอกคุณแม่ว่าจะสวดมนต์เจ็ดตำนานให้ฟัง คุณแม่ตั้งใจรับฟังจนจบ อาการระยะหลังไม่แสดงว่าคุณแม่จะต้องถึงแก่กรรม รุ่งขึ้นคุณแม่ให้นิมนต์พระสงฆ์ ๕ รูปมาแล้ว แจ้งความประสงค์ขออุทิศเงินสมทบสร้างพระอุโบสถวัดจันเสน ซึ่งกำลังก่อสร้าง ให้พระสงฆ์ทราบ พระสงฆ์รับทราบและอนุโมทนา ต่อมาอีก ๕ วัน เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๙ เวลาประมาณ ๑๖.๐๐ น. คุณแม่ขอลุกขึ้นปัสสาวะ ๆ เสร็จแล้วขอนอน พยุงนอน หลังไม่ทันถึงที่นอน หายใจยาว ๑ ครั้ง ก็ถึงการดับแห่งชีวิต คุณแม่สิ้นแล้วจากลมปราณ ทิ้งร่างกาย

สังขารอันหาวิญญาณมิได้ไว้ให้ลูกหลานบำเพ็ญกุศลตามหน้าที่ แต่คุณความดีอันลึกซึ้งละเอียดอ่อน ทางกายวาจาและใจของคุณแม่ คุณธรรมอันล้ำลึกแห่งอัธยาศัยประจำตน และคุณธรรมเครื่องปฏิบัติดีงามกับลูกหลานและเพื่อนบ้าน เป็นเหมือนดวงตราประทับแน่นในดวงใจ ทุกคนที่ใกล้ชิดซาบซึ้งในอัธยาศัย สิริรวมอายุคุณแม่ได้ ๘๐ ปี ๒ เดือน ๒๘ วัน.

[ประวัตินี้คุณแม่ได้เล่าให้ฟังแต่เมื่อ ๓๐ กว่าปีมาแล้ว]

เยื้อน พรหมพจน์

คำไว้อาลัย

คุณแม่สุดที่รักเคารพยิ่งในชีวิตของลูกหลานทุกคน ได้ล่วงลับดับสูญจากชีวิต เมื่อวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๙ เวลา ๑๖.๐๐ น. ด้วยอาการอันสงบ เป็นที่เสียดายอาลัยรักของลูกหลานญาติมิตรทุกคน คุณแม่มีชีวิตอยู่ ได้อุ้มชูอุปถัมภ์เลี้ยงลูกแล้ว ก็เลี้ยงหลานด้วยความเมตตาจิตอันฉลาด ตามใจในสิ่งถูกต้อง ขัดขวางในสิ่งอันไม่เป็นคุณ เคร่งครัดในเรื่องลูกหลานทุกคน จะต้องศึกษาเล่าเรียนกล่อมเกลาอัธยาศัย กิริยามารยาท จะประพฤตินอกลู่นอกทางไม่ได้ ต้องทำดี ประพฤติดี หาความรู้ใส่ตัว เพื่อป้องกันให้ครองตัวอยู่ในโลกได้ เป็นมติอันคุณแม่ถือเคร่ง

บัดนี้แม่ของลูกสิ้นแล้ว ร่มโพธิ์ทองอันร่มเย็นที่ลูกได้ร่มเงาอันแสนสุขร่มเกล้า พระยามัจจุราชได้ทำลายลง รสน้ำนมจากถันอันงามของแม่ ลูกได้ดื่มเป็นคนแรกนานถึง ๔ ปีเศษ จนมีน้องแม่ก็ยังตามใจให้ดื่ม ชีวิตร่างกายทั้งชีวิตของลูกนี้ คือเลือดของคุณแม่คุณพ่อ เติบโตมาด้วยสายเลือดของแม่ คุณแม่รักลูก ลูกก็รักแม่ตลอดชีวิต แม่รักเราพี่น้องสองคนเหมือนชีวิต ลูกอยู่ถึงไหนแม่ของลูกจะต้องไปปรากฏที่นั่น ตลอดชีวิตสิ่งที่จะต้องขัดใจแม่ให้โกรธเคือง หรือแม่จะทำให้ลูกทุกข์ใจไม่ปรากฏ แม่เมตตาเอ็นดูลูก ลูกรักเคารพแม่ เมื่อเด็กลูกซนมากขว้างรังต่อ ๆ ต่อยสลบแม่ประคบประหงม จนลูกหาย ลูกตกจากหลังคายุ้งข้าวสูงถึง ๑๐

ศอก ด้วยความซนไล่นก คุณแม่ไปหากกมาทอเสื่ออยู่ห่างทาง ๒ กิโลเมตรเศษ วิ่งมาหาลูก พอถึงลูกก็หมดแรงสิ้นสติ เมื่อลูกอายุ ๑๗ ปี เป็นสามเณรป่วยมาก ที่วัดโบสถ์ อำเภออินทร์ แม่ทราบข่าวมาทันที ทางไกลเดินทางปกติ ๓ ชั่วโมงเศษ แม่วิ่งบ้างเดินบ้าง เพียง ๒ ชั่วโมงเศษถึงลูก กอดลูกทั้งผ้าเหลือง การศึกษาเล่าเรียนของลูกทุกหนทุกแห่งที่ไหนว่าดี คุณแม่นำไปฝากอยากให้ลูกได้ดี คุณแม่ทนลำบากทุกอย่างเพื่อลูก เมื่อสิ้นพ่อแม่ถนอมน้ำใจลูก ลูกถนอมน้ำใจแม่ แม่เป็นสุดที่รักของลูก

คุณธรรมความดีของคุณแม่ เป็นเทวดาประจำชีวิตลูก เป็นพระพรหมที่ให้ความเมตตาอันอบอุ่น เป็นครูที่ดีคนแรกอันดีเลิศ ควรได้รับสักการะบูชาจากลูกโดยแท้

บัดนี้ชีวิตดวงวิญญาณคุณแม่สิ้นไปแล้ว สังขารอันแสนรักของคุณแม่เหลืออยู่ ลูกและน้อง คณะบุตรธิดา ภรรยาและหลาน ๆ ญาติมิตร จะได้ทำการฌาปนกิจด้วยความเคารพ เพื่อให้สมกับความดี พระมหาเถรานุเถระ ยอดสงฆ์ทั้งปวง ๕ สมเด็จ มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธาน สมเด็จเจ้าคณะใหญ่อีก ๔ องค์ และพระมหาเถระผู้ใหญ่ และพระเถรานุเถระทั้งปวง ได้เมตตา เป็นสังฆานุเคราะห์ร่วมชุมนุมเพลิง เป็นกุศลอันบริสุทธิ์ของคุณแม่ ท่านที่มีเกียรติที่เคารพเป็นอันมาก ได้กรุณามาร่วม ดวงวิญญาณคุณแม่ทราบด้วยญาณวิถีใด พึงรับอนุโมทนากุศลอันคณะบุตรธิดา

หลานคุณแม่ ญาติมิตรได้ร่วมกันบำเพ็ญ เพื่อประโยชน์สุขในสัมปรายภพ ลูกขออธิษฐานเป็นลูกและลูกที่ดีของคุณแม่ตลอดไปทุกภพทุกชาติจนกว่าจะเข้าถึงซึ่งนิพพาน.

ลูกของคุณแม่ เยื้อน พรหมพจน์

กำหนดการบำเพ็ญกุศลฌาปนกิจศพ

คุณแม่ขันทอง พรหมพจน์

ที่วัดจันเสนและที่วัดมกุฏกษัตริยาราม

วันที่ ๘–๑๐ พฤษภาคม ๒๕๑๐

แสดงพระธรรมเทศนา

สวดพระพุทธมนต์ สวดพระอภิธรรม

รายการที่วัดจันเสน

วันจันทร์ที่ ๘ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๑๐

เวลา ๑๔.๐๐ น. ตั้งศพบำเพ็ญกุศล ณ ศาลาการเปรียญ

เวลา ๑๖.๐๐ น. พระสงฆ์ ๑๑ รูป สวดพระพุทธมนต์

เวลา ๑๙.๐๐ น. พระสงฆ์ ๔ รูป สวดพระอภิธรรม

เวลา ๒๐.๐๐ น. มีมหรสพสมโภช

วันอังคารที่ ๙ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๑๐

เวลา ๐๙.๐๐ น. ท่านพระครูนิสัยจริยคุณ แสดงพระธรรมเทศนา

เวลา ๑๐.๐๐ น. พระสงฆ์สามเณรวัดจันเสนมาติกาบังสุกุล

เวลา ๑๑.๐๐ น. ถวายภัตตาหารภิกษุสามเณร

เวลา ๑๒.๐๐ น. ถวายไทยทานพระสงฆ์อนุโมทนา

เวลา ๑๓.๐๐ น. เชิญศพขึ้นวอเคลื่อนศพสู่วัดมกุฏกษัตริย์ ท่านพระครูนิสัยจริยคุณ วัดจันเสน ท่านมหาบุญธรรม วัดมกุฏกษัตริยาราม นำ

รายการที่วัดมกุฏกษัตริยาราม

เวลา ๑๗.๐๐ น. เชิญศพสู่ที่ตั้งเพื่อบำเพ็ญกุศล

เวลา ๑๙.๓๐ น. พระสงฆ์ ๔ รูป สวดพระอภิธรรม

เวลา ๒๒.๐๐ น. ถวายไทยทานพระสงฆ์อนุโมทนา

วันพุธที่ ๑๐ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๑๐

เวลา ๑๙.๓๐ น. พระสงฆ์สวดพระอภิธรรม

เวลา ๒๒.๐๐ น. ถวายไทยทานพระสงฆ์อนุโมทนา

วันพฤหัสบดีที่ ๑๑ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๑๐

เวลา ๑๐.๐๐ น. พระมหาสังฆเถระ ๑๖ รูปสวดพระพุทธมนต์

๑. สมเด็จพระสังฆราช วัดมกุฏกษัตริยาราม

๒. สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ วัดพระศรีมหาธาตุ

๓. สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดราชบพิธ

๔. สมเด็จพระพุฒาจารย์ วัดอรุณราชวราราม

๕. สมเด็จพระวันรัต วัดพระเชตุพน ฯ

๖. พระคุณท่านเจ้าคุณพระสาสนโสภณ วัดบวรนิเวศวิหาร

๗. พระคุณท่านเจ้าคุณพระพรหมมุนี วัดราชผาติการาม

๘. พระคุณท่านเจ้าคุณพระธรรมปาโมกข์ วัดราชประดิษฐ์

๙. พระคุณท่านเจ้าคุณพระธรรมวราลังการ วัดโสมนัสวิหาร

๑๐. พระคุณท่านเจ้าคุณพระธรรมธัชมุนี วัดเทพศิรินทร์

๑๑. พระคุณท่านเจ้าคุณพระธรรมโสภณ วัดบวรนิเวศวิหาร

๑๒. พระคุณท่านเจ้าคุณพระเทพญาณวิศิษฎ์ วัดบวรนิเวศวิหาร

๑๓. พระคุณท่านเจ้าคุณพระเทพวราภรณ์ วัดบวรนิเวศวิหาร

๑๔. พระคุณท่านเจ้าคุณพระราชวราลังการ วัดบวรนิเวศวิหาร

๑๕. พระคุณท่านเจ้าคุณพระราชเมธาภรณ์ วัดโบสถ์ อินทร์บุรี

๑๖ พระคุณท่านเจ้าคุณพระราชสิงหวรมุนี วัดสังฆราชาวาส สิงห์บุรี

เวลา ๑๑.๐๐ น.	ถวายภัตตาหารพระสังฆเถระ	๑๖ รูป
	ถวายภัตตาหารพระสงฆ์วัดราชประดิษฐ์	๑๐ ,,
	ถวายภัตตาหารพระสงฆ์วัดบวรนิเวศ	๒๐ ,,
	ถวายภัตตาหารพระสงฆ์วัดมกุฏกษัตริย์	๓๐ ,,
	วัดสุทัศน์	๒ ,,
	วัดสามพระยา	๑ ,,
	วัดจันเสน	๑ ,,
	วัดดาวดึงส์	๑ ,,
	วัดเขากบนครสวรรค์	๑ ,,
	วัดอรุณราชวราราม	๑ ,,
	วัดแสนสุข	๑ ,,
	รวมพระสงฆ์ฉันภัตตาหารวัดมกุฏกษัตริย์	๘๔ ,,
เวลา ๑๑.๐๐ น.	ถวายภัตตาหารพระสงฆ์อาพาธ โรงพยาบาลสงฆ์	๘๑ ,,
	รวมพระสงฆ์ฉันภัตตาหาร ๒ แห่ง	๑๖๕ รูป

เวลา ๑๓.๐๐ น. สมเด็จพระสังฆราชทรง แสดงพระธรรมเทศนา พระสงฆ์ ๔ รูป สวดธรรมบรรยาย

เวลา ๑๕.๐๐ น. พระคุณท่านเจ้าคุณพระสาสนโสภณ แสดงธรรมเทศนา พระสงฆ์ ๔ สวดธรรมบรรยาย

เวลา ๑๖.๐๐ น. พระสงฆ์ ๖๘ รูป มาติกาบังสุกุล

เวลา ๑๖.๔๐ น. สมเด็จเจ้าคณะใหญ่ ๔ รูปชักผ้ามหาบังสุกุล

เวลา ๑๗.๐๐ น. สมเด็จพระสังฆราชชักผ้ามหาบังสุกุลประทานเพลิง

เวลา ๑๗.๐๐ น. พระสงฆ์ ๔ รูปสวดหน้าไฟ

เวลา ๑๘.๐๐ น. แปรธาตุ บังสุกุล

เวลา ๑๘.๓๐ น. บรรจุอัฐิ ณซุ้มเสมาวัดมกุฏกษัตริยาราม

พระพุทธภาคโสภณวิมลญาณมหามุนี

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ถวายมงคลนาม

ประดิษฐานเป็นพระประธานพระอุโบสถวัดจันเสน นครสวรรค์

วัดบวรนิเวศวิหาร

ขอถวายมงคลนามพระพุทธปฏิมา ซึ่งนางขันทอง พรหมพจน์ พร้อมด้วยคณะบุตรธิดา ได้มีสัทธาสร้างเป็นพุทธบูชา ถวายไว้ใน พระพุทธศาสนา เมื่อวันที่ ๑๒ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๐๐ ว่า

พระพุทธภาคโสภณวิมลญาณมหามุนี

กำหนดฤกษ์เททองวันที่ ๑๒ กันยายน พ. ศ. ๒๕๐๐ ตรงกับวันพฤหัสบดี แรม ๔ ค่ำ เดือน ๑๐ ปีระกา นพศก ปกติมาส จุลศักราช ๑๓๑๙ เวลาบ่าย ๓ โมง ๓๗ นาที ๔ วินาที เป็นปฐมฤกษ์ ถึงเวลาบ่าย ๓ โมง ๔๗ นาที ๒๔ วินาที เป็นที่สุดแห่งฤกษ์.

ขอให้พระพุทธปฏิมาที่ได้ถวายมงคลนามนี้ จงทรงไว้ซึ่งความศักดิ์สิทธิ์ อำนวยความสุขความเจริญแก่ผู้สร้างและพุทธศาสนิกชนผู้สักการะเคารพบูชา ตลอดกาลเป็นนิตย์นิรันดร เทอญ ฯ

– พระ ...

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์

วันที่ ๘ กันยายน ๒๕๐๐

ประวัติพระพุทธภาคโสภณวิมลญาณมหามุนี

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์

วัดบวรนิเวศวิหาร ถวายพระมงคลนาม

คุณแม่ขันทอง พรหมพจน์ พร้อมคณะบุตรธิดาศรัทธาสร้าง

เป็นพุทธบูชา

ประดิษฐานเป็นพระประธาน ณ พระอุโบสถวัดจันเสน

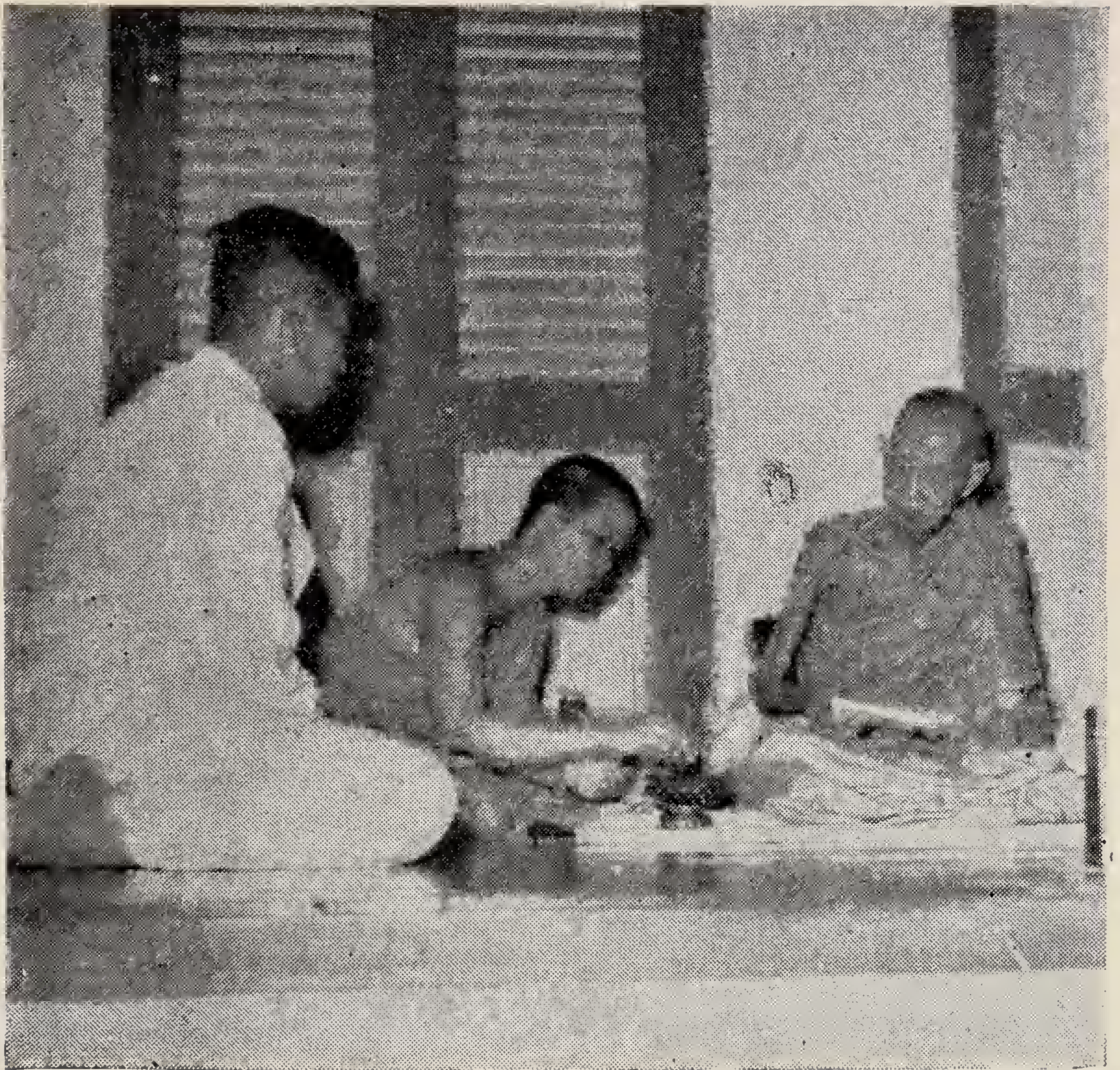
เมื่อต้นเดือนพฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๐๐ คุณแม่ป่วยมาก คิดว่าคงจะต้องแตกดับในคราวนั้น ตัวบวม ลุกนั่งยืนเดินไม่ได้ อาหารก็รับประทานไม่ได้หลายวันมาแล้ว ในปีนั้นโรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง ได้พิมพ์พระพุทธรูปสมเด็จพระพุทธชินราช ทำเป็นแผ่นปกปฏิทินยาสูบ ระลึกขึ้นได้เพื่อให้คุณแม่มีความสบายใจ จึงนำพระพุทธรูปซึ่งตัดใส่กรอบไว้เบื้องศีรษะของคุณแม่ แล้วแจ้งให้คุณแม่ทราบว่า คุณแม่ ลูกหลานทุกคนจะร่วมใจกันสร้างพระพุทธรูปปางนี้ ขนาดอย่างต่ำเท่าตัวคุณแม่ให้คุณแม่อธิษฐานใจ กลับไปกรุงเทพ ฯ จะให้ช่างปั้นหุ่นแล้วหล่อในโอกาสต่อไป คุณแม่ได้ยกมือประณมอธิษฐาน ตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นมา อาการป่วยก็ทุเลาดีขึ้นเป็นลำดับ รับประทานยาก็ถูกต้อง เพียงอาทิตย์เดียวก็ลุกนั่งได้เองเป็นอัศจรรย์ ด้วยอำนาจ

พุทธานุภาพ วันนั้นหุ่นก็ได้ฤกษ์จากท่านพระครูวินัยธรสุข วัดสุทัศน์เทพวราราม เป็นโหรให้ฤกษ์ เมื่อหุ่นพระเสร็จเรียบร้อยแล้ว พร้อมจะเททองหล่อได้แล้ว จึงไปขอให้ท่านพระครูวินัยธรสุขให้ฤกษ์

ได้ฤกษ์วันที่ ๑๒ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๐๐ ตรงกับวันพฤหัสบดี แรม ๔ ค่ำ เดือน ๑๐ นพศก ปกติมาส จุลศักราช ๑๓๑๙ เวลาบ่าย ๓ โมง ๓๗ นาที ๔ วินาที เป็นปฐมฤกษ์ ถึงเวลาบ่าย ๓ โมง ๔๗ นาที ๒๔ วินาที เป็นที่สุดแห่งฤกษ์

เมื่อทุกอย่างเรียบร้อยแล้ว ได้ตกลงกับนายช่างสร้างปะรำพิธีที่วัดสระเกศวรราชมหาวิหาร ตั้งราชวัตรฉัตรธง ๔ มุม ตั้งศาลเพียงตา นายช่างปั้นหุ่น คุณป๋าอ่อน บ้านช่างหล่อ ช่างเททองหล่อพระ คุณบุญรอด รัตนอุไร เทียนชัยช่างหล่อ ได้เตรียมแผ่นทองขนาดกว้าง ๔×๖ นิ้ว ๑๒ แผ่น เพื่อขอพรจากพระราชาคณะผู้ใหญ่ได้จารึกและอธิษฐาน และแผ่นทองขนาด ๓×๔ นิ้ว ๖๒ แผ่น เพื่อขอพรจากพระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ จากพระอารามต่าง ๆ ได้จารึก เพื่อความศักดิ์สิทธิ์แห่งพระพุทธปฏิมา

วันที่ ๗ กันยายน ตรงกับวันเสาร์ ได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ เพื่อขอพรมงคลเป็นประเดิม โดยตั้งใจเพียงให้ทรงลูบคลำแผ่นทองใหญ่ถวาย ๓ แผ่น และทูลขอพระมงคลนาม โดยคิดในใจว่า พระพุทธรูปที่จะสร้างนี้ ปาง

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์

ประทานแผ่นทองจารึกพุทธคุณกับหลักฐานถวายมงคลนาม

ณะพระตำหนักบัญจบเบญจมา วันที่ ๘ กันยายน ๒๕๐๐

พระพุทธชินราช อาจทรงให้มงคลนามเป็น อนุพุทธชินราช หรือพุทธชินราชน้อย สุดแต่พระอัธยาศัยจะทรงประทานด้วยพระวาจาถือเป็นมงคลนิมิตอันประเสริฐ เพราะพระองค์เพิ่งเสด็จกลับจากโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์เช้าวันนั้น เพื่อทรงปลงพระเกศาและทรงทำพระอุโบสถในวันรุ่งขึ้น หวังพระบารมีมงคลเพียงเพื่อลูบคลำ และทรงเขียนแผ่นทอง นะ ตัว โม ตัว ก็เป็นนิมิตประเสริฐเตรียมดินสอดำถวายไว้ด้วย เพราะเป็นเวลาอันต้องเกรงพระทัยถวายความเคารพอย่างยิ่ง เพราะทรงอาพาธเพิ่งเสด็จกลับจากโรงพยาบาล

เข้าเฝ้าเวลาประมาณ ๑๖.๐๐ น. รับสั่งถามฤกษ์เททองวันไหน ทูลว่าวันพฤหัสบดีที่ ๑๒ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๐๐ ทรงรับสั่งทันทีว่า วันนี้ให้ชื่อหรือเขียนอะไรไม่ได้ทั้งนั้น เป็นวันเสาร์ ๆ เป็นกาลกิณีของวันพฤหัสบดี พรุ่งนี้วันอาทิตย์ให้มาใหม่

รุ่งขึ้นวันอาทิตย์ที่ ๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๐๐ เป็นวันสำคัญยิ่ง จากน้ำพระทัยสมเด็จพระสังฆราชเจ้า จอมสงฆ์ทรงมีเมตตาขันตยานุเคราะห์ประเสริฐสูงสุด แผ่นทองแผ่นใหญ่ ๓ แผ่น ทรงจารึกอักษรพุทธคุณด้วยเหล็กจารเต็มหน้าทั้ง ๓ แผ่น ซึ่งพระองค์ให้พระมหาบุญธรรม จิณฺณธมฺโม เปรียญ ๘ ประโยค เลขานุการประจำพระองค์ [ปัจจุบันเป็นพระราชาคณะชั้นราช

พระราชวราลังการ] พิมพ์ให้เว้นช่องชื่อพระได้ทรงเขียนเอง ในทันทีว่า

พระพุทธภาคโสภณวิมลญาณมหามุนี

ทรงประทานแผ่นทอง ๓ แผ่นจารึกแล้ว กับหนังสือสำคัญประทานมงคลนาม ประทานพรมงคลด้วยพระวาจา เฝ้าพอสมควรเวลาแล้วทูลลากลับด้วยความปีติ พระองค์เป็นมหาปราชญ์สำคัญยิ่งพระองค์หนึ่งแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์ทรงมีน้ำพระทัยเป็นที่ปรากฏในสังฆมณฑล เจ้าระเบียบ เคร่งวินัย เคารพพระสัทธรรม เมตตาสูง มุ่งประโยชน์ ความกรุณาเป็นลักษณะของมหาบุรุษผู้มีปัญญาใหญ่ มีใจกว้าง สมดังพระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ว่า มหาปุริสภาวสฺส ลกฺขณํ กรุณาสโห อัชฌาสัยที่ทนไม่ได้เพราะกรุณาเป็นลักษณะของมหาบุรุษ ทั้งทรงพระชราและอาพาธกล้า ไม่ยอมขาดสังฆกรรมอุโบสถ และในวันนั้นมุ่งเฝ้าเยี่ยม ถ้าเป็นโอกาสก็จะกราบทูลพระกรุณา ทรงสนทนาด้วยน้ำพระทัยปรากฏความเมตตาประทับใจ จึงทูลความประสงค์ ได้รับมหากรุณาธิคุณดังเรียนแล้ว พระองค์สูงทั้งพระชาติกำเนิดในราชสกุล น้ำพระทัยก็สูงล้ำเลิศ พระพุทธภาคโสภณวิมลญาณมหามุนี ย่อมเป็นสัญญลักษณ์อันประเสริฐจากน้ำพระทัยขององค์สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ย่อมจะทรงความศักดิ์สิทธิ์สัมฤทธิผลในทางเจริญ-

ท่านเจ้าคุณพรหมมุนี ประธานมงคลพิธี

อัญเชิญแผ่นทองจารึกพุทธคุณของสมเด็จพระสังฆราชเจ้า

ใส่เบ้ามหามงคลตามฤกษ์หล่อ ๑๒ กันยายน ๒๕๐๐

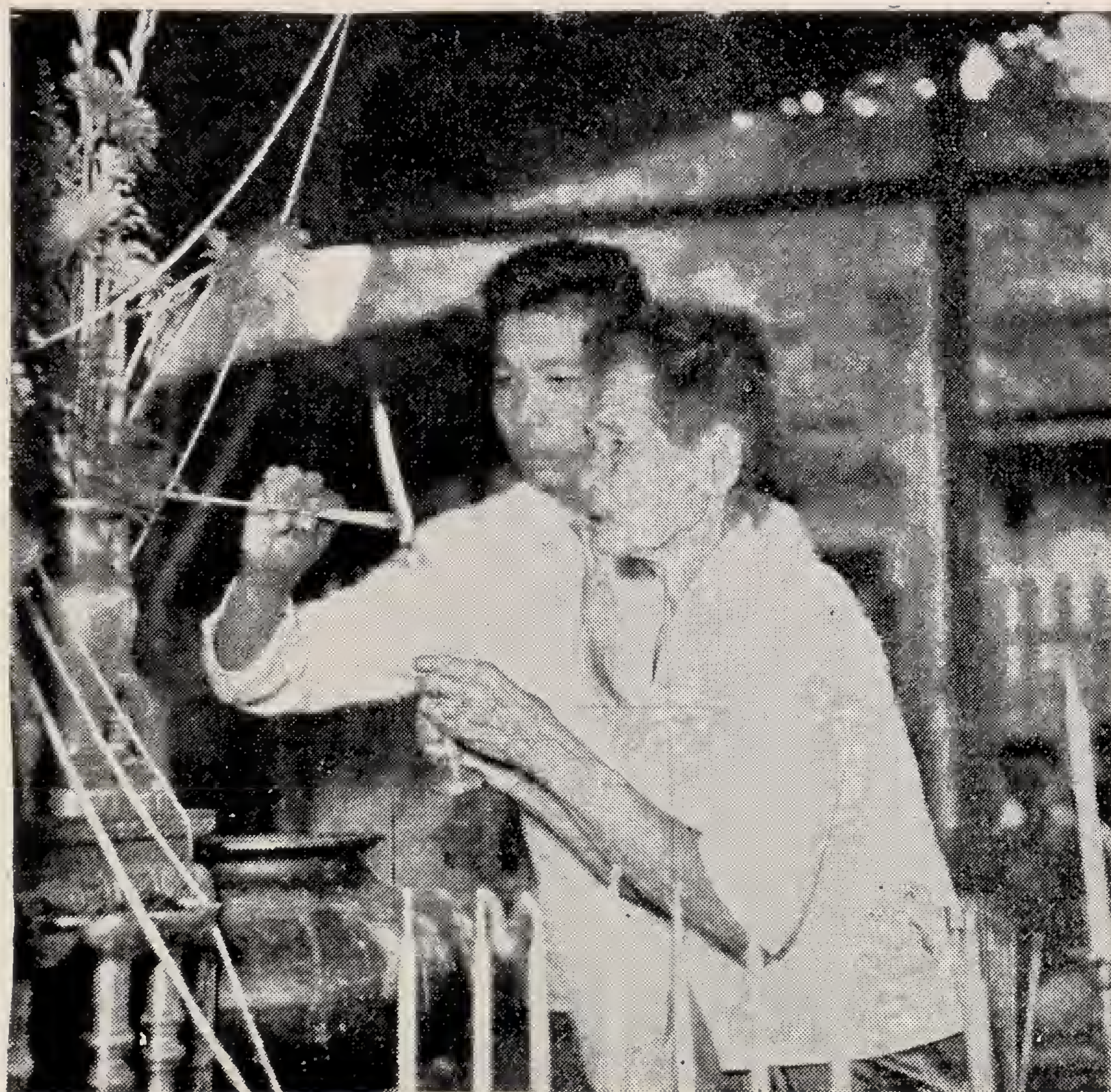
สุข เมตตา ความร่มเย็น แก่พุทธศาสนิกชนผู้กราบไหว้นมัสการ ประดิษฐานอยู่ ณ แห่งใดย่อมจะยังความสุขไพบูลมนุญผล เป็น มงคลแก่วัดนั้นโดยแท้

แผ่นทองนอกนั้นได้ถวายท่านเจ้าคุณพระพรหมมุนี ท่าน เจ้าคุณพระเทพมุนี พระราชาคณะผู้ใหญ่ และพระสงฆ์ทรงสมณ-ศักดิ์ สงฆ์เปรียญ วัดบวรนิเวศวิหาร เพื่อจารึกและอธิษฐาน หลายสิบแผ่น ถวายวัดสระเกศ วัดสุทัศน์ มีสมเด็จพระพุฒาจารย์ ลงอักขระ และพระสงฆ์ผู้ใหญ่ รวมจารึกทั้งสิ้น ๗๑ แผ่น อีก ๑ แผ่น ได้นำให้ท่านเศรณี จินวาลา รองผู้อำนวยการโรงงาน ยาสูบ กระทรวงการคลัง อธิษฐาน รวม ๗๒ แผ่น ๑ แผ่นมี สัปบุรุษคือท่านเศรณี จินวาลา เป็นฆราวาส นอกนั้นเป็นแผ่นทอง ได้จากสมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระราชาคณะผู้ใหญ่ พระครู พระสงฆ์ เปรียญ มีของฆราวาส ๑ จึงเป็นอันรวมความสำคัญ แห่งวิญญาณงามจากปราชญ์ทั้งปวง ร่วมใจเป็นเอกฉันท์สามัคคี เมตตา กรุณา มุทิตาจิต

วันเททอง ท่านเจ้าคุณพระพรหมมุนี สุวจมหาเถระ เป็น ประธานมงคลพิธี และอัญเชิญแผ่นทองสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ นำใส่เบ้ามหามงคลเป็นปฐมฤกษ์ และ แผ่นทองสำคัญครบ ๗๒ แผ่น ท่านเจ้าคุณพระธรรมวราภรณ์ [ปัจจุบันเป็นพระสาสนโสภณ เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร]

เป็นประธาน สงฆ์ ๙ รูปแห่งวัดบวรนิเวศวิหาร วัดสุทัศน์ เจริญพุทธมนต์ และสวดชัยมงคลคาถา เวลาได้ฤกษ์ ท่านพราหมณ์แห่งโบสถ์พราหมณ์ทำพิธีบวงสรวงเทพดาเจ้า ท่านพระครูวินัยธรสุข วัดสุทัศน์ คุมฤกษ์ ท่านพระครูอาคม อาจารย์ผู้เฒ่า ผู้มีความสำคัญ นั่งปรกกรรมฐาน พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์วัดสระเกศ ๔ รูป สวดพุทธาภิเษก ในคืนวันที่ ๑๒ กันยายน ๒๕๐๐ จนจบคาถาพุทธาภิเษก คุณแม่บูชาพระรัตนตรัย จุดเทียนชัย เทียนบูชาเทพยดา เทียนชัณษา ครบถ้วนกระบวนพิธี คุณบุญรอด รัตนอุไร นายช่างใหญ่และคณะช่างดำเนินการเททองจนเสร็จ

เมื่อทองเย็นสนิทกะเทาะออก ปรากฏพระงามบริสุทธิ์ไม่มีรอยตำหนิแม้แต่น้อย ขัดเรียบร้อยลงรักปิดทอง ได้ฤกษ์ได้อัญเชิญโดยรถไฟ นำไปประดิษฐานเป็นองค์พระประธาน ณ พระอุโบสถวัดจันเสน พระสงฆ์วัดจันเสนได้สวดชัยมงคลคาถา ชาวบ้านพุทธศาสนิกชนล้นหลามต้อนรับพระพุทธภาคโสภณวิมลญาณมหามุนี เปิดพระอุโบสถให้ประชาชนสักการะบูชาเป็นประจำแต่นั้นมา ประชาชนจากที่อื่นต่างมาสักการะบูชากันเป็นประจำ นอกจากพระพุทธภาคโสภณวิมลญาณมหามุนี ก็มีหลวงพ่อนาค หลวงพ่อปฐวีแห่งวัดจันเสนที่มีความศักดิ์สิทธิ์ สาธุชนได้นำดอกไม้ธูปเทียนสักการะ พระอุโบสถจึงต้องเปิดทิ้งไว้จนถึงกาลปัจจุบัน

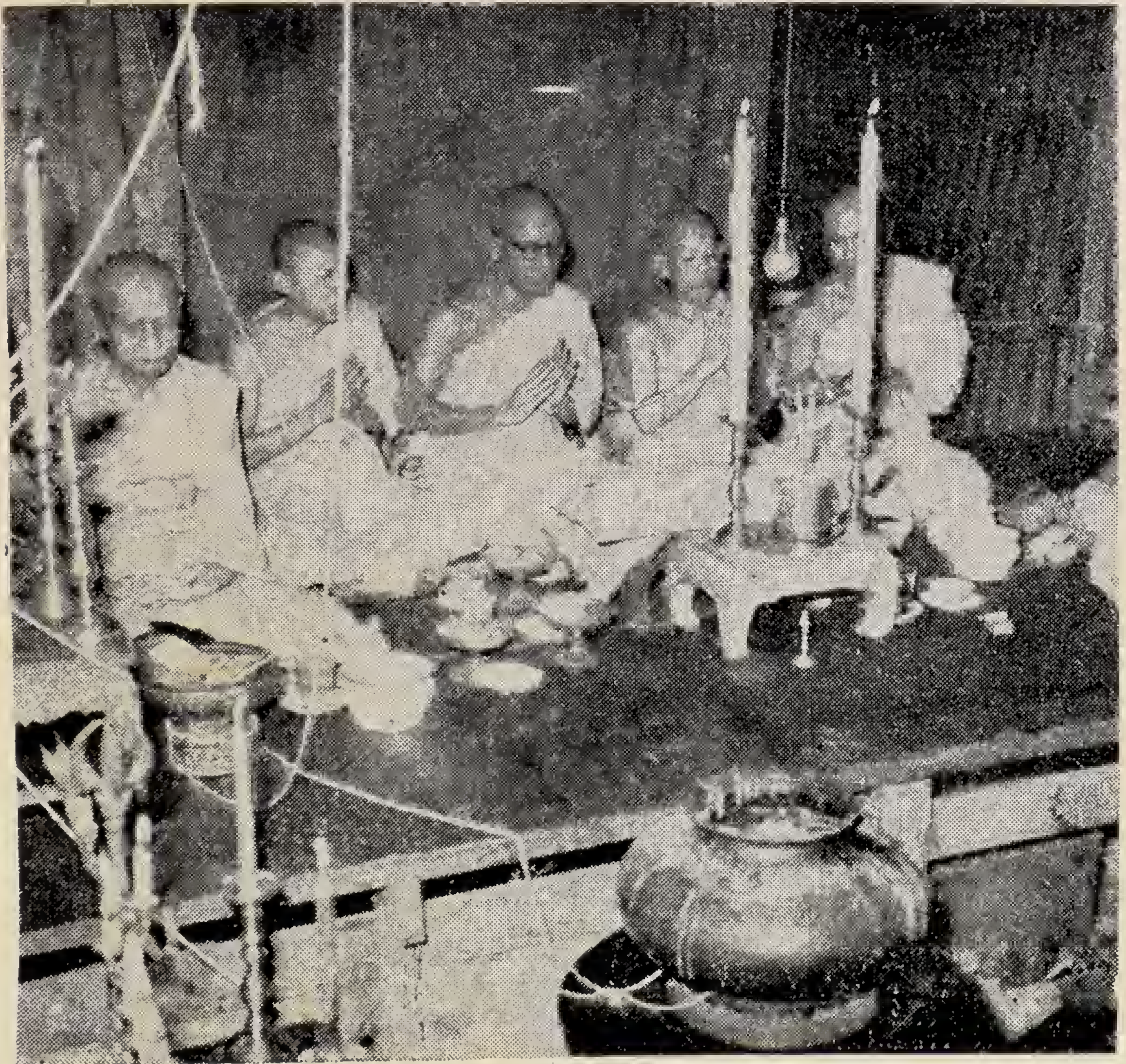

ท่านเจ้าคุณธรรมวราภรณ์ ประธานคณะสงฆ์

วัดบวรนิเวศวิหารวัดสุทัศน์เทพวราราม เจริญพุทธมนต์

คุณแม่ชั้นทอง พรหมพจน์ บูชาพระรัตนตรัย

วัดจันเสนโชคดีที่ได้รับพระพุทธภาคโสภณวิมลญาณมหามุนี เป็นสัญญลักษณ์มหากรุณาธิคุณ สมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ เป็นมิ่งขวัญ มีท่านพระครูนิสัยจริยคุณเจ้าอาวาส มีศีลาจารวัตรอันงามพร้อม เป็นพระอาจารย์วิปัสสนาพระสงฆ์ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา แห่งวัดจันเสน ๆ เป็นสำนักวิปัสสนากรรมฐาน และยังสอนกว้างขวางในหมู่พุทธมามกะอีกหลายวัด ในเขตจังหวัดนครสวรรค์ สาธุชนชาวจันเสนผู้ใจงามได้ผู้นำดีและตามดี มีความสามัคคี วัดจันเสนเจริญรุ่งเรืองทั้งด้านการก่อสร้างและธรรมปฏิบัติ สาธุ ขอให้เจริญตลอดกัลปาวสานต์.

ท่านพระครูอาคมอาจารย์ทรงวิทยาคม

วัดสุทัศน์เทพวราราม นั่งปรกกรรมฐาน

พระสงฆ์ ๔ รูป วัดสระเกศวรมหาวิหาร สวดพุทธาภิเษก

คำนำ

คุณแม่ได้ถึงแก่มรณกรรมแต่วันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พุทธ-ศักราช ๒๕๐๙ ณ บ้านตำบลจันเสน อำเภอตาคลี จังหวัดนคร-สวรรค์ ระหว่างมีชีวิตอยู่ คุณแม่ดำรงตนอยู่ในคุณธรรมอันดีงาม เป็นร่มโพธิ์ทองของบุตร ธิดา หลาน เป็นที่รักเคารพนับถือของญาติมิตร เป็นสัมมาทิฏฐิบุคคล ในงานฌาปนกิจศพคุณแม่ ได้กำหนดขึ้น ในวันพฤหัสบดีที่ ๑๑ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๑๐ ได้จัดทำหนังสือให้ชื่อว่า มงคลสัมมาทิฏฐิ เป็นเครื่องอนุสรณ์ รวบรวมหนังสือที่มีสาระที่นักปราชญ์ท่านได้แปลและแต่งขึ้นจากพระพุทธวัจนะ จัดทำเป็น ๓ ตอน.

ตอน ๑ สาระธรรมจากพระมงคลทีปนี ๓๘ มงคลบริบูรณ์ สำนวนนักปราชญ์เก่า ท่านพระครูศิริปัญญามุนี [อ่อน] แปลจากพระมงคลสูตรแบบเทศนา คัดแต่เนื้อธรรมะ นิทานจากพระมงคลทีปนีประกอบธรรมะมีแต่น้อยคัดออกมาก เลือกเฟ้นคงเนื้อธรรมะไว้ เพราะหนังสือพระมงคลทีปนี เป็นประทีปแก้วคัมภีร์เอก มีแนวพระปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ส่งเสริมสัมมา-ปฏิบัติอย่างดีเลิศ แก่ธรรมกามบุคคล

ตอน ๒ สวดมนต์แปล ทำวัตรเช้า ทำวัตรค่ำ เจ็ดตำนาน ปกิณกคาถา บทกรวดน้ำ คาถาชินบัญชร สวดมนต์ดังกล่าวนี้ ได้มีสวดมิใช่เป็นประจำ ในมงคลพิธีต่าง ๆ หรือท่านพุทธ-

ศาสนิกชนที่สวดเป็นประจำ มีคำแปลไว้เพื่อได้พิจารณาสาระธรรม จากบทสวดมนต์นั้น ๆ ให้เกิดปสาทศรัทธาในพระพุทธศาสนา หรือท่านพุทธมามกะที่ใคร่ท่องใคร่สวด เป็นภาวนามัย จะท่องวันละเล็กน้อย หรือกางหนังสือสวดก็จะได้อานิสงส์เป็นมงคลชีวิต โดยแบ่งสวดวันละกี่บทก็กำหนดไว้ ทำเป็นนิตย์จะมีคุณเป็นอันมาก

ตอน ๓ สมบัติบัณฑิต ตอนนี้เป็นแว่นปัญญา จากธรรมะของนักปราชญ์ และคติจากพระธรรมบท จากโคลงโลกนิติ อิศรญาณภาษิต เพื่อเป็นมิตรเตือนตน หรือจากหัวข้อธรรมะเพื่อพร่ำสอนบุตร ธิดา หลาน บริวาร และผู้ใคร่ธรรม ย่อมจะได้ประโยชน์ตามควร

โลกสันนิวาส ถูกไฟ ราคัคคิ [โลภะอนุโลม] ไฟคือราคะ โทสัคคิ ไฟคือโทสะ โมหัคคิ ไฟคือโมหะ จาก ๔ ทิศ ๘ ทิศ ๑๖ ทิศ ทุกบ้าน ทุกตำบล อำเภอ จังหวัด ประเทศและโลก ถูกไฟกิเลส ๓ กองไหม้ลนเผาผลาญดวงจิตให้เร่าร้อน กระสับกระส่าย

ความไม่เข้าใจกัน แตกแยกสามัคคีกัน ประหัตประหารกัน ชิงดีชิงได้ชิงเด่น อิจฉาริษยากัน ถือพวกเขาพวกเรา ถือเราถือเขา มัวเมาประมาทในชีวิต ในโลก สัจจะธรรมไม่ปรากฏแก่ใจ ความทุกข์โทมนัส ย่อมจะเกิดแก่ผู้ประมาท ไม่พิจารณาชีวิต พิจารณาธรรม

สัจจะธรรมของพระศาสดา มีอยู่เป็นเครื่องบรรเทาความ

เร่าร้อน พระพุทธศาสนาตั้งมั่นคงในประเทศไทย นักปราชญ์บัณฑิตผู้รักษาพระพุทธศาสนา เป็นศาสนทายาท จำแนกธรรมเผยแผ่ธรรม เพื่อต้านทานฤทธิ์ร้ายจากการขาดสัจจธรรม และฤทธิร้ายจากราคะ โทสะ โมหะ ซึ่งเจริญงอกงามกว้างขวางทั่วโลก เป็นสถานเพิ่มกิเลส เพิ่มทุกข์ พุทธศาสนิกชน พุทธมามกะชนย่อมมีโอกาสทองในการคลายทุกข์ เพราะธรรมะของพระศาสดาเป็นเครื่องอบอุ่นให้ดวงปัญญา จักขุญาณ ให้ความเย็นสนิท ท่านเตือนไว้ว่า

โลกนี้ตระการดุจราชรถ ที่คนเขลาหมกอยู่ ผู้รู้หาข้องอยู่ไม่ ในพระพุทธศาสนามีของดีวิจิตรให้เลือกเฟ้นเป็นอันมาก หนังสือ "มงคลสัมมาทิฏฐิ" ย่อมจะเกิดประโยชน์แก่ญาติมิตร ท่านที่เคารพ เพื่อประโยชน์แก่บุตรหลานของท่านโดยควรเถิด

กุศลใดเกิดจากหนังสือนี้ ขออุทิศแด่คุณแม่ขันทอง พรหมพจน์ มารดาบังเกิดเกล้าผู้ล่วงลับไป ท่านอยู่สถานคติใด ขอได้รับและอนุโมทนา เพื่อความเจริญสุขไพบูลย์ อันแจ่มใสในธรรมในคติภพนั้น ๆ ขอกุศลอันนี้จงมีแก่เทพดาทั้งปวง แก่อดีตมหาราชของชาติไทย และท่านบิดาที่ล่วงลับไปแล้ว ท่านนักปราชญ์ทั้งปวงที่มีคุณในการรวบรวมหนังสือนี้ และแก่เพื่อนร่วมชาติร่วมโลก และสรรพสัตว์ทั่วเมทนีดล

ด้วยอานุภาพแห่งหนังสือ "มงคลสัมมาทิฏฐิ" เพื่อนร่วม

เกิด แก่ เจ็บ ตาย สรรพสัตว์ทั่วจักรวาล จงเป็นสุขเป็นสุขเถิด อย่ามีเวรกัน อย่าเบียดเบียนกัน อย่าทุกข์กายทุกข์ใจ รักษาตน ให้พ้นจากทุกข์ภัย มีความเห็นชอบเป็นมงคลชีวิตเทอญ.

เยื้อน พรหมพจน์

ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล
ดอนเมืองวัฒนาพาณิชย์
๑๔๗ ตลาดใหม่ดอนเมือง
อำเภอบางเขน พระนคร

สารบาญ

มงคลสูตรแปล

รวบรวมโดย

นายเยือน พรหมพจน์ เปรียญ ๖ น. ธ. เอก

สำนักวัดบวรนิเวศวิหาร พระนคร

เป็นสาสนธรรมอันบวร สำนวนนักปราชญ์

อรรถาธิบายคัมภีร์พระมงคลที่ปันครบ ๓๘ มงคลบริบูรณ์

มีสารัตถธรรม พระปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ

น่าศึกษาเป็นแนวสัมมาปฏิบัติ เพื่อสัมมาทิฏฐิ

ปณามกถา

นโม อันว่าความนอบน้อมด้วยกายวาจาใจ ตสฺส ภควโต แด่พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น อรหโต ท่านเป็นพระอรหันต์ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ท่านเป็นผู้ตรัสรู้ซึ่งธรรมโดยชอบ อหํ อันว่าข้าพเจ้า ยาวชีวํ ตราบเท่าสิ้นชีวิต อหํ อันว่าข้าพเจ้า คจฺฉามิ ขอถึง ธมฺมํ ซึ่งพระธรรม สรณํ ว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึก ยาวชีวํ ตราบเท่าสิ้นชีวิต อหํ อันว่าข้าพเจ้า คจฺฉามิ ขอถึง สงฺฆํ ซึ่งหมู่พระอริยสงฆ์ สรณํ ว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึก ยาวชีวํ ตราบเท่าสิ้นชีวิต ฯ ทุติยมฺปิ แม้หนที่สอง ตติยมฺปิ แม้หนที่สาม ฯ รตนตฺตยํ วนฺทามิหํ ข้าพเจ้าขอถวายนมัสการ ซึ่งคุณพระรัตนตรัย ด้วยกายวาจาใจอันบริสุทธิ์ ขออานุภาพแห่งคุณพระ

พุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และเทพยดาทั้งหลาย ตั้งแต่พื้นพระสุธาถึงพรหมโลก จงมีความยินดีช่วยข้าพเจ้าผู้จะเรียบเรียงซึ่งพระคัมภีร์มงคลทีปนี้ โดยเนื้อความพิสดารตามสติปัญญา ที่พระศิริมังคลารจนาไว้ ชื่อว่ามงคลสูตรเป็นพุทธภาษิต พระมงคลสูตรนี้มีอานุภาพมากแผ่ไปในแสนโกฏิจักรวาล เราท่านทั้งหลายควรเคารพนมัสการบูชา ฟังพระสัทธรรมเทศนาพระมงคลสูตรนี้ให้เป็นที่บุญราศีความเจริญสุขในมนุษย์แลสวรรค์ จนดับขันธ์เข้าสู่พระนิพพานในอนาคตกาลโน้นเทอญ ฯ

อุปฺปตฺติกถา

บัดนี้จักได้กล่าวด้วยความบังเกิดแห่งสูตรทั้งหลายนั้น มี ๔ ประการคือ เกิดขึ้นด้วยอัชฌาสัยแห่งพระองค์เอง ๑ บังเกิดขึ้นด้วยอัชฌาสัยแห่งผู้อื่น ๑ เกิดขึ้นด้วยมีเหตุ ๑ เกิดขึ้นด้วยการถาม ๑ เป็น ๔ มงคลสูตรนี้เกิดขึ้นด้วยการถาม คือเทพยดามาทูลถาม พระองค์จึงตรัสเทศนา ฯ

บัดนี้จักได้วิสัชนาในเรื่องราวมงคลสูตร โดยเนื้อความเบื้องต้นมีอรรถว่า ชมฺพุทีเป กิร ดังจะได้ฟังมาว่า มนุษย์ทั้งหลายอยู่ในชมพูทวีปนี้ทั้งหญิงชายมากด้วยกัน มาสู่ที่ประชุมมีประตูเมืองแลโรงที่รับแขกเป็นต้น ให้เงินแก่คนที่รู้เล่านิทานคนที่รู้กเล่านิทานเรื่องต่าง ๆ อันเป็นภายนอกพระศาสนา

เอกทิวสํ อยู่มาวันหนึ่งชนทั้งหลายเจรจากันด้วยข้อมงคล ความได้ยินได้ฟังหรือเป็นมงคล อเถโก ปุริโส ครั้งนั้นยังมีบุรุษผู้หนึ่งซึ่งชื่อว่า ทิฏฐมังคลิกะ ถือความเห็นเป็นมงคล จึงมีวาจาว่า ความเห็นรูปด้วยจักษุเป็นมงคลอันยิ่ง คือเห็นรูปต่าง ๆ มีรูปช้างเผือกและม้าอัสดรเป็นต้น จัดเป็นมงคลอันประเสริฐ ฯ เอโก ปุริโส ยังมีบุรุษผู้หนึ่งชื่อว่าสุตมังคลิกะ ถือความได้ยินได้ฟังเป็นมงคล จึงกล่าวว่าความที่ได้ยินได้ฟังเป็นมงคลอันยิ่ง คือได้ยินได้ฟังเสียงต่าง ๆ มีเสียงขับร้องพิณพาทย์ระนาดฆ้องเป็นต้น จัดเป็นมงคลอันประเสริฐ ฯ เอโก ปุริโส ยังมีบุรุษผู้หนึ่งชื่อว่ามุตมังคลิกะ ถือความสูดดมลิ้มเลียเป็นมงคล จึงกล่าวว่า ความที่ได้สูดดมลิ้มเลียเป็นมงคลอันยิ่ง คือได้สูดดมลิ้มเลียของต่าง ๆ ที่มีกลิ่นรส จัดเป็นมงคลอันประเสริฐ ฯ ครั้งนั้นบุรุษทั้ง ๓ คนก็กล่าวแก่งแย่งซึ่งกันและกัน บุรุษที่ ๑ ถือความเห็นเป็นมงคล เรียกว่าทิฏฐมงคล ฯ บุรุษที่ ๒ ถือความได้ยินได้ฟังเป็นมงคล เรียกว่าสุตมงคล ฯ บุรุษที่ ๓ ถือความสูดดมลิ้มเลียเป็นมงคล เรียกว่ามุตมงคล ฯ คนทั้ง ๓ นั้นถือมงคลต่าง ๆ กัน คนที่ ๑ ถือทิฏฐมงคล คนที่ ๒ ถือสุตมงคล ฯ คนที่ ๓ ถือมุตมงคล ฯ ถามว่ามงคลแปลว่าอะไร แก้ว่ามงคลมีอรรถว่า มงฺคลํ อุตฺตมํ เสฏฺฐํ แปลความว่า เจริญอุดมโดยวิเศษ ฯ ถามว่าความเจริญจะมีแก่ใคร แก้ว่ามีแก่ผู้ปฏิบัติตามข้อมงคลที่

สมเด็จพระทศพลตรัสเทศนา เต มนุสฺสา มนุษย์ทั้งหลายที่เชื่อบุรุษ ๓ คนนั้น ก็ถือมงคลเป็นพวกกัน คือถือทิฏฐมงคลบ้าง ถือสุตมงคลบ้าง ถือมุตมงคลบ้าง เป็นพวก ๆ กัน ทั้งมนุษย์แลเทพยดาทั้งหลายที่ไม่เชื่อบุรุษทั้งสาม ก็พากันคิดข้อมงคลว่า กินฺนุโข มงฺคลํ อะไรหนอจะเป็นมงคลความเจริญของเราทั้งปวงความว่า ครั้งนั้นมนุษย์แลเทพยดาทั้งหลายพากันคิดซึ่งข้อมงคลเบื้องบนตลอดถึงพรหมโลก ฯ อถโข กาเล ในกาลครั้งนั้นท้าวสุทธาวาสมหาพรหมทั้งหลาย รู้ว่ามนุษย์แลเทพยดาพากันคิดข้อมงคล ก็ยังไม่สำเร็จความปรารถนา จึงพากันมาร้องประกาศแก่มนุษย์ชาวชมพูทั้งปวงว่า ดูกรท่านทั้งหลาย ยังอีก ๑๒ ปีสมเด็จพระมหามุนีจะตรัสเทศนาซึ่งข้อมงคล ท่านทั้งหลายจงคอยฟังข้อมงคลเถิด ร้องประกาศแล้วก็พากันกลับไป ทฺวาทสสํวจฺฉเร อติกฺกนฺเต ครั้นล่วง ๑๒ ปีสมเด็จพระชินสีห์ได้ตรัสขึ้นในโลกเทพยดาทั้งหลายในดาวดึงสาก็พากันไปเฝ้าสมเด็จอมรินทรา กราบ-ทูลซึ่งข้อมงคลที่มหาชนแลเทพยดาถือกันต่าง ๆ นานาไม่ร่วมกันข้าพเจ้าทั้งหลายไม่ทราบชัด ขอพระองค์จงตรัสซึ่งข้อมงคลแก่ข้าพเจ้าทั้งหลายเถิด ฯ สกฺโก ตํ สุตฺวา พระอินทราธิราชได้ฟังเทพยดาทูลซึ่งข้อมงคลนั้น พระองค์จึงทรงตรัสถามว่ามงคลเกิดขึ้นในที่ไหน เทพยดาทูลว่า เกิดขึ้นในโลกมนุษย์ พระองค์จึงถามว่าสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่ในที่ใดเล่า เทพยดาทูลว่าพระ

พุทธองค์ทรงอยู่ในมนุษย์โลก พระอินทร์ตรัสว่า ถ้าฉะนั้นเราทั้งหลายพากันลงไปทูลถามพระพุทธเจ้าเถิด จึงจะรู้ซึ่งข้อมงคล ตรัสดังนี้แล้ว จึงมีเทวบัญชาให้เทพยดาองค์หนึ่งทูลถามซึ่งข้อมงคล แต่สมเด็จพระทศพลให้แจ้งทุกประการ ท้าวมัฆวานก็พาเทพยดาลงสู่ชมพู เพื่อจะทูลถามข้อมงคลแต่พระสัพพัญญู ณ กาลครั้งหนึ่ง

บัดนี้จะได้เรียบเรียงตามพระสูตรว่า เอวมฺเม สุตํ เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เป็นต้น แปลคำมคธออกเป็นสยามว่า เอตํ สุตฺตํ อันว่าพระสูตรนี้ มงฺคลสุตฺตํ ชื่อว่ามงคลสูตร เม อานนฺทเถเรน อันตัวข้าพเจ้าชื่อว่าอานนทเถร สุตํ ได้ฟังมา พุทฺธปมุขา เฉพาะหน้าแห่งพระพุทธเจ้า เอวํ ดังนี้ เอกํ สมยํ สมัยครั้งหนึ่งหรือสมัยหนึ่ง ภควา อันว่าพระผู้มีพระภาค วิหรติ ทรงประทับอยู่หรืออาศัยอยู่ สาวตฺถิยํ ในเมืองชื่อว่าสาวัตถี อนาถปิณฺฑิเกน อันเศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ ปริจฺจาเค สละหรือบริจาค จตุปญฺญาสโกฏิธนํ ซึ่งทรัพย์ ๕๔ โกฏิ การิเต ยังคงให้กระทำ เอกํ มหาวิหารํ ซึ่งวิหารใหญ่หลัง ๑ เชตวนํ ชื่อว่าเชตวัน ถามว่าอย่างไรจึงจะเรียกว่าเมืองสาวัตถี แก้ว่าเมืองนั้นเป็นที่อยู่ของฤๅษี ชื่อว่าสวัตถะฤๅษีมาแต่ก่อน ถามว่าอย่างไรจึงเรียกว่าอนาถบิณฑิกเศรษฐี แก้ว่ามีอาหารให้คนยากจนรับประทานอยู่เนืองนิตย์

ถามว่าเดิมเขาชื่ออะไร แก้ว่าเดิมเขาชื่อนายสุทัตมีสมบัติมาก ถามว่าอย่างไรวิหารนั้นจึงเรียกว่าเชตวัน แก้ว่าที่นั้นเป็นสวนของเจ้าเชต นายสุทัตมีทรัพย์มาก ขนเอาทรัพย์ไปเรียงลงในสวนของเจ้าเชต ให้เนื่องติดกันไป สิ้นทรัพย์ไป ๕๔ โกฏิ ซื้อแล้วสร้างเป็นวิหาร เจ้าเชตยกที่ซุ้มประตูให้เปล่าไม่เอาเงิน ขอฝากชื่อไว้ในศาสนา วิหารนั้นจึงได้ชื่อว่าพระเชตวันมาจนทุกวันนี้ ฯ

บัดนี้จักได้เรียบเรียงเป็นคำไทยไว้ให้รู้เนื้อความว่า ครั้งหนึ่งสมเด็จพระพุทธองค์ ทรงประทับอาศัยอยู่ในพระเชตวันมหาวิหารใกล้เมืองสาวัตถี เป็นอารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐีบริจาคทรัพย์ ๕๔ โกฏิสร้างถวาย อถโข อญฺญตรา เทวตา ครั้งนั้นยังมีเทพยดาองค์ใดองค์หนึ่ง มิชื่อไม่ปรากฏในบาลี ครั้นล่วงปฐมยามราตรี กระทำให้มีรัสมีสว่างทั้ง ๘ ทิศ พระพุทธองค์ทรงสถิตอยู่ที่ใด เทพเจ้าก็เข้าไปสู่ที่นั้น ถวายอภิวาทองค์สมเด็จพระศาสดา แล้วยืนอยู่ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ตสฺมึ ขเณ ในขณะนั้นเทพยดาทั้งหลายในหมื่นจักรวาลก็พากันมาสโมสรประชุมกันเป็นอันมาก เพื่อจะฟังซึ่งข้อมงคลปัญหา ทั้งเทพยดาในฉกามา และท้าวมหาพรหมมาประชุมในห้องจักรวาล ยัดเยียดเบียดเสียดซึ่งกันและกัน ในที่มีประมาณเท่าปลายแห่งขนทราย เทพยดาทั้งหลายอยู่ได้ ๑๐ องค์บ้าง ๒๐ องค์บ้าง ร้อยหนึ่งบ้าง พันหนึ่งบ้าง เพื่อจะได้ฟังซึ่งข้อมงคลเป็นคาถาว่า พหู เทวา มนุสฺสา จ มงฺคลานิ

อจินฺตยุํ เป็นต้น ข้าแต่พระทศพลผู้ทรงคุณอันประเสริฐ มนุษย์แลเทพยดาทั้งหลายพากันคิดถึงข้อมงคล ปรารถนาซึ่งความเจริญสุขในโลกนี้แลโลกหน้า ขอพระองค์ทรงพระกรุณาตรัสเทศนาซึ่งข้อมงคล ความเจริญผลสุขสวัสดิ์แก่สรรพสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงเถิด อถโข ภควา ครั้งนั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเป็นอันงาม อาศัยซึ่งเทพยดาทูลถามมงคลปัญหา พระองค์จึงทรงกรุณาตรัสเทศนาซึ่งข้อมงคล ๓๘ ประการ ด้วยพระคาถาว่า อเสวนา จ พาลานํ เป็นต้นว่า ดูกรเทพยดา สัตว์ทั้งหลายที่มีความปรารถนาหาความสุขความเจริญในโลกนี้ก็ดี ในโลกหน้าก็ดี

มงคลที่ ๑ อเสวนา จ พาลานํ

อเสวนา จ พาลานํ อย่าได้คบหาสมาคมผูกสมัครรักใคร่ไปมาหาสู่ด้วยคนพาลจัดเป็นมงคลที่ ๑ ถามว่าคนอย่างไรจึงเรียกว่าพาล แก้ว่าคนที่ตัดเสียซึ่งประโยชน์ทั้ง ๒ คือประโยชน์ชาตินี้ ๑ ประโยชน์ชาติหน้า ๑ ตัดเสียซึ่งประโยชน์ชาตินี้ ๔ ประการ คือเป็นคนขี้เกียจขี้คร้าน ไม่ทำการงานแลหาวิชาความรู้ที่จะนำมาซึ่งลาภผล ๑ ไม่รักษาทรัพย์ของตนด้วยอุบายแห่งปัญญา ๑ เลี้ยงชีวิตด้วยความประมาทในทรัพย์ คือทรัพย์น้อยกินมาก ๑ คบคนพาลสันดานเป็นบาป ๑ ตัดเสียซึ่งประโยชน์ชาติหน้า ๕ ประการ คือไม่มีศรัทธาความเชื่อในคุณพระรัตนตรัย ๑ ไม่มีศีล ๕ ศีล ๘

เครื่องรักษากายวาจา ๑ ไม่มีสุตะการฟังธรรมเทศนา ๑ ไม่มีจาคะการบริจาคทานข้าวน้ำ ๑ ไม่มีปัญญาพิจารณาสังขาร ๑ ตัดเสียซึ่งประโยชน์ ๒ ประการเรียกว่าคนพาล ฯ อีกครูทั้ง ๖ คือ ปูรณกัสสป ๑ มักขลิโคศาล ๑ นิคัณฐนาฏบุตร ๑ สญชัยเวลัฏฐบุตร ๑ ปกุทธกัจจายน ๑ อชิตเกสกัมพล ๑ เป็น ๖ นอกจากครูทั้ง ๖ มีพระเทวทัตต์แลโกกาลิกเป็นต้น ก็เรียกว่าคนพาลทั้งสิ้น อนึ่งคนพาลมีอาการ ๓ คือ ลักขณะ ๑ นิมิต ๑ อปทาน ๑ ลักขณะ ๑ นั้นได้แก่มโนทุจริต ๓ คืออภิชฌาความเพ่งเล็งลักของเขา ๑ พยาบาทความโกรธผูกเวรแช่งด่า ๑ มิจฉาทิฏฐิ ความเห็นผิดจากพระพุทธศาสนา ๑ ฯ นิมิตนั้นได้แก่วจีทุจริต ๔ คือ มุสาวาท กล่าวล่อลวงอำพรางผู้อื่น ๑ เปสุญญวาจ กล่าวส่อเสียดยุยงให้เขาแตกร้าว ๑ ผรุสวาจ กล่าวคำหยาบมีด่าพ่อแม่เป็นต้น ๑ สัมผัปปลาปวาจ กล่าวเรื่องราวไม่มีประโยชน์ ๑ ฯ อปทานนั้นได้แก่กายทุจจริต ๓ คือฆ่าสัตว์ที่มีชีวิตให้ตาย ๑ ลักของเขามาเป็นของตัว ๑ ล่วงประเวณีในสตรีที่เขาหวง ๑ อนึ่งคนพาลย่อมมีชีวิตอยู่ด้วยโมหาอวิชชาไม่แสวงหาประโยชน์ชาตินี้ชาติหน้า แลประโยชน์อย่างยิ่ง คือพระนิพพาน เพราะเหตุนั้นพระพุทธองค์จึงทรงตรัสว่า การที่ไม่คบคนพาลจัดเป็นมงคลอันประเสริฐ ด้วยประการฉะนี้.

จบสารธรรมมงคลที่ ๑

มงคลที่ ๒ ปณฺฑิตานญฺจ เสวนา

บัดนี้จักวิสัชนามงคลที่ ๒ ตามบาลีว่า ปณฺฑิตานญฺจ เสวนา ความว่า การที่คบหาสมาคมไปมาหาสู่นักปราชญ์ชาติกวี จัดเป็นมงคลความเจริญสุขสวัสดิ์ทั้งชาตินี้ชาติหน้า ด้วยนักปราชญ์ชาติเมธาย่อมแสวงหาประประโยชน์ ๒ ประการ คือประโยชน์ชาตินี้และประโยชน์ชาติหน้า ผู้ใดไปคบหาแล้วย่อมจะชักพาให้ทำดี คือ ทาน ศีล ภาวนา เป็นต้น แลให้ประพฤติตนอยู่ในสุจริตทั้ง ๓ คือกายสุจริต ๑ วจีสุจริต ๑ มโนสุจริต ๑ กายสุจริตมี ๓ คือไม่ฆ่าสัตว์ ๑ ไม่ลักทรัพย์ ๑ ไม่ล่วงประเพณีในสตรีที่เขาหวง ๑ วจีสุจริตมี ๔ คือไม่พูดปดผู้อื่น ๑ ไม่พูดส่อเสียดยุยงผู้อื่น ๑ ไม่พูดหยาบด่าชาติเป็นต้น ๑ ไม่พูดจาคำที่ไม่มีประโยชน์ ๑ มโนสุจริตมี ๓ คือไม่โลภคิดลักของผู้อื่น ๑ ไม่พยาบาทอาฆาตผูกเวร ๑ ไม่เห็นผิดจากพุทธศาสนา ๑ ความว่านักปราชญ์นั้นเปรียบเหมือนของมีกลิ่นหอม ถ้าบุคคลใดคบหาก็พาให้มีกลิ่นหอมฟุ้งไป คือความประพฤติกายวาจาใจเป็นสุจริต.

จบสารธรรมมงคลที่ ๒

มงคลที่ ๓ ปูชา จ ปูชนียานํ

บัดนี้จักได้วิสัชนาในมงคลที่ ๓ ตามพระบาลีว่า ปูชา นาม อามิสปูชาปฏิปตฺติวเสน ทฺวิธา โหติ อธิบายความว่า บุคคลใด

ได้ทำสักการะบูชาแก่วัตถุที่ควรบูชา มีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เป็นต้น จัดเป็นมงคลอันประเสริฐเป็นบ่อเกิดบุญสัมปทา การบูชามี ๒ อย่างคือ อามิสบูชา ๑ ปฏิบัติบูชา ๑ อามิสบูชาได้แก่วัตถุต่าง ๆ มีดอกไม้ธูปเทียนของหอม แลข้าวน้ำผ้านุ่งผ้าห่ม เสื่อสาดและอาสนะเป็นต้น แลสร้างวัดวาอาวาสโบสถ์วิหารแลศาลาอาศัย ขุดสระขุดบ่อแลก่อถนน สร้างพระพุทธรูปสถูปเจดีย์เหล่านี้ เรียกว่าอามิสบูชา ปฏิบัติบูชานั้น คือรักษาพระไตรสรณคมน์ รักษาศีล ๕ ศีล ๘ กรรมบถ ๑๐ ศีล ๒๒๗ แลเจริญพระกรรมฐาน คือสมถะแลวิปัสสนา เล่าเรียนศึกษาพระสูตรพระวินัยพระปรมัตถ์ ยกข้อปฏิบัติศีลสมาธิปัญญา เหล่านี้เรียกว่าปฏิบัติบูชา

อนึ่ง วัตถุที่ควรจะบูชานั้น คือ พระพุทธเจ้า ผู้ตรัสรู้ซึ่งธรรมด้วยพระองค์เอง แล้วสั่งสอนผู้อื่นได้ด้วย ๑ พระปัจเจกโพธิ์ผู้ตรัสรู้ซึ่งธรรมด้วยตนเองแล้วสั่งสอนผู้อื่นไม่ได้ ๑ พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า คือพระสูตร ๑ พระวินัย ๑ พระปรมัตถ์ ๑ กับทั้งข้อปฏิบัติศีลสมาธิปัญญา ๑ พระสงฆ์สาวกผู้ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ารับข้อปฏิบัติศีลสมาธิปัญญา จนฆ่ากิเลสตายทำลายกิเลสหลุด ถึงวิมุติมรรคผล ยกตนพ้นจากอวิชชาได้ เรียกพระอริยสงฆ์ผู้ทรงพระศาสนา ๑ ทั้ง ๓ นี้เป็นวัตถุควรบูชาอย่างประเสริฐ เป็นบ่อเกิดบุญสัมปทา ยังครูอุปัชฌาย์ที่ให้

บวชเป็นภิกษุแลสามเณร สั่งสอนในทางสวรรค์ทางพระนิพพาน แลบิดามารดาผู้มีคุณอุดหนุนเลี้ยงรักอุ้มอุทร ป้อนข้าวอาบน้ำมาสิ้นกาลนาน แลพี่หญิงพี่ชายและญาติทั้งหลาย มีลุงป้าน้าอาเป็นต้น ที่มีอายุแก่กว่าตน เหล่านี้เป็นวัตถุควรบูชาทั้งสิ้น แลคนที่ควรเคารพ ๓ จำพวก คือเคารพด้วยอายุแก่กว่าตน ๑ เคารพด้วยมีคุณมีศีลคุณเป็นต้น ๑ เคารพด้วยมีบุญมากได้แก่ขุนนางเจ้านายเป็นต้น ๑ ทั้ง ๓ นี้ก็เป็นวัตถุควรบูชา.

จบสารธรรมมงคลที่ ๓

มงคลที่ ๔ ปฏิรูปเทสวาโส

บัดนี้จะได้วิสัชนาในมงคลที่ ๔ ตามพระบาลีว่า ปฏิรูปเทสวาโส นาม จตสฺโส ปริสา เย ปเทเส พุทฺธสาสนสฺส ปติฏฺฐิเต ปฏิวสนฺตีติ อธิบายความว่า แม้บริษัททั้ง ๔ มีอยู่ในประเทศใด ย่อมเป็นที่ตั้งแห่งพระพุทธศาสนา ประเทศนั้นชื่อว่าปฏิรูปเทส เป็นประเทศอันสมควรจัดเป็นมงคลอันประเสริฐแท้จริงปฏิรูปเทสนั้น ท่านประสงค์เอามัชฌิมประเทศมีสัณฐานดังตะโพน วัดกลมโดยรอบได้ ๙๐๐ โยชน์ ตั้งอยู่ในท่ามกลางแห่งแผ่นดิน เป็นที่บังเกิดแห่งพระอริยเจ้าทั้งหลาย มีสมเด็จพระพุทธเจ้าเป็นต้น มีพระยาบรมจักรพรรดิเป็นที่สุด ที่นั้นเป็นปฏิรูปเทสแท้ อีกนัยหนึ่งท่านว่าประเทศใดที่มี พระพุทธ พระ

ธรรม พระสงฆ์ ทรงไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา สั่งสอนอุบาสกอุบาสิกาให้รักษาศีล ๕ ศีล ๘ คืออุโบสถในวัน ๘ ค่ำ ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ ให้ธรรมทานอยู่เนือง ๆ ไม่ขาด ประเทศนั้นก็จัดเข้าในปฏิรูปเทส ความว่าบุคคลใดอยู่ในปฏิรูปเทส ย่อมได้อนุตตริยะ ๖ ประการ ที่ ๑ ทัสสนานุตตริยะ ความเห็นอันประเสริฐ คือได้เห็นพระพุทธเจ้าผู้บริสุทธิ์ ฆ่ากิเลสตายทำลายกิเลสหลุด ถึงวิมุตติตรัสรู้ซึ่งอริยสัจจทั้ง ๔ ด้วยพระองค์เอง หรือได้เห็นสาวกของพระพุทธเจ้าผู้ปฏิบัติดีพร้อมด้วยศีลสมาธิปัญญา ๑ ที่ ๒ สวนานุตตริยะ ความได้ฟังอันประเสริฐ คือได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้า ที่พระองค์ทรงตรัสเทศนาเองหรือได้ฟังธรรมของสาวกแห่งพระพุทธเจ้าเทศนา ๑ ที่ ๓ ลาภานุตตริยะ ความได้ลาภอันประเสริฐ คือได้ศรัทธาความเชื่อความเลื่อมใสในคุณแห่งพระพุทธเจ้า หรือได้ความเชื่อความเลื่อมใสในสาวกแห่งพระพุทธเจ้า ๑ ที่ ๔ สิกขานุตตริยะ ความศึกษาอันประเสริฐ คือศึกษาในอธิศีล อธิจิต อธิปัญญา ไตรสิกขาทั้ง ๓ ตามธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าที่ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง ๑ ที่ ๕ ปาริจริยานุตตริยะ ความบำรุงบำเรออันประเสริฐ คือบำรุงบำเรอซึ่งพระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง หรือบำรุงบำเรอซึ่งสาวกของพระพุทธเจ้า ๑ ที่ ๖ อนุสสตานุตตริยะ ความระลึกอันประเสริฐ คือระลึกถึงคุณพระพุทธเจ้ามีพระอรหังเป็นต้น หรือระลึกถึงสาวกของพระ

พุทธเจ้า ๑ อนุตตริยะทั้ง ๖ นี้ย่อมมีแต่บุคคลผู้อยู่ในปฏิรูปเทส.

จบสารธรรมมงคลที่ ๔

มงคลที่ ๕ ปุพฺเพ จ กตปุญฺญตา

บัดนี้จักได้วิสัชนาในมงคลที่ ๕ ตามพระบาลีว่า เย ชนา อารพฺภ อุปจิตฺตกุสลา ปุพฺเพกตปุญฺญตา นาม อโหสิติ อธิบายความว่า ชนทั้งหลายเหล่าใด แต่ชาติก่อนมีความเพียรก่อสร้างสั่งสมกองการกุศลทั้งหลาย มีทานการให้ข้าวน้ำเป็นต้น แลศีลความสำรวมระวังกายวาจา และภาวนาความเจริญพระกรรมฐาน แลการฟังพระสัทธรรมเทศนา แลการทำบูชา พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นต้น ชื่อว่า ปุพฺเพกตปุญฺญตา มีกุศลอันบุคคลได้กระทำแล้วในกาลก่อน จัดเป็นมงคลความเจริญอันประเสริฐ อีกนัยหนึ่งว่า บุคคลทั้งหลายที่มีความปรารถนาพุทธภูมิ ปัจเจกภูมิ สาวกภูมิ เป็นต้น ย่อมสร้างสมกองกุศลมาช้านานเป็นอเนกชาติ ชื่อว่า ปุพฺเพกตปุญฺญตา มีบุญอันบุคคลได้กระทำแต่กาลก่อน ความว่าบุคคลทั้งหลายใด ได้สร้างกุศลแต่กาลก่อน ย่อมให้สำเร็จสมบัติทั้ง ๓ คือ มนุษย์สมบัติเป็นกษัตริย์อันประเสริฐ สวรรค์สมบัติเป็นเทพบุตรเทพธิดา เสวยสุขอยู่ในฉกามทั้ง ๖ ชั้น นิพพานสมบัติที่ตัดซึ่งอวิชชาตัณหา ฆ่ากิเลสตายคายกิเลสทั้งเห็นของจริงคืออนัตตา สมบัติทั้ง ๓ จะมีมาก็

อาศัยกุศลแต่ชาติก่อน กุศลแต่ชาติก่อนไม่มีแล้ว ก็คลาดแคล้วแห้งตาย จะค้าขายก็ขาดทุน จะพึ่งบุญผู้มีบุญท่านก็เบือนหน้าหนี เพราะกุศลชาติก่อนของหล่อนไม่มีมาแต่หนหลัง เราท่านทั้งหลายได้ยินได้ฟังจงมีจิตคิดตั้งก่อสร้างกุศล จะได้เป็นเสบียงเลี้ยงตนไปชาติหน้า ด้วยสมเด็จพระศาสดาทรงตรัสเทศนาว่า ปุพฺเพกตปุญฺญตา บุคคลใดแต่ชาติก่อนได้สร้างกุศลไว้ ย่อมเป็นนิสัยทางมรรคผลแห่งบุคคลนั้น ด้วยกุศลเก่าให้กำลังแก่กุศลใหม่ กุศลเก่าเหมือนมรดกตกมาหลายชั่วตระกูล ย่อมจะสำเร็จมรรคผลนิพพานก็ด้วยกุศลหนหลัง.

จบสารธรรมมงคลที่ ๕

มงคลที่ ๖ อตฺตสมฺมาปณิธิ

อตฺตสมฺมาปณิธิ อตฺตา นาม จิตฺตํ สกโล วา อตฺตภาโว อโหสีติ บัดนี้จักได้วิสัชนาในมงคลที่ ๖ ตามพระบาลีอรรถกถา จิตก็ดี อัตตภาพทั้งปวงก็ดี ที่เกิดขึ้นแล้วเรียกว่าตัวตน จิตและอัตตภาพทั้งปวงนั้นย่อมแล่นไปสู่ภพน้อยภพใหญ่ ถึงซึ่งความว่ายเวียนอยู่ในสงสาร มีความแก่เจ็บตายเป็นต้น จึงเรียกกันว่าตัวตนในที่นี้ บุคคลใดตั้งตัวไว้ในที่ชอบประกอบตัวตนไว้ในที่ดีที่ชอบ ประกอบในสัมมาปฏิบัติ อธิบายว่าบุคคลทั้งหลายใดที่ไม่มีศรัทธาความเลื่อมใส มาทำตนเป็นผู้มีศรัทธา ๑ เป็นคน

ไม่มีศีลมาทำตนเป็นคนมีศีล ๑ เป็นคนมีมัจฉริยะไม่บริจาคทาน มาทำตนเป็นคนบริจาคทาน ๑ เป็นคนมิจฉาทิฏฐิมีความเห็นผิด มาทำตนให้เป็นสัมมาทิฏฐิความเห็นชอบ ๑ เหล่านี้เรียกว่า อัตตสัมมาปณิธิ เป็นผู้ตั้งตนไว้ในที่ดีที่ชอบ ประกอบในทางกุศลที่จะยกตนให้พ้นอบาย ถามว่าคนที่ไม่มีศรัทธาต้องไปอาศัยอะไร แก้ว่าต้องไปอาศัยกัลยาณมิตร คบคนมีจิตเป็นกุศลจะชักนำตนให้มีศรัทธา จึงชักนิทานมาว่า อตีเต กิร ดังจะได้ฟังมาว่า ในกาลก่อนพระพุทธเจ้าของเรายังเป็นโพธิสัตว์ ได้ไปอุบัติบังเกิดในตระกูลพวกมิจฉาทิฏฐิ ภายนอกพระพุทธศาสนา โพธิสัตว์ก็ถือไปตามบิดามารดาไม่มีศรัทธาความเลื่อมใส ครั้นได้สหายผู้หนึ่งเป็นอุบาสกนับถือพระศาสนา จึงชักพาโพธิสัตว์ให้มาสู่สำนักแห่งพระพุทธเจ้า โพธิสัตว์ได้ฟังธรรมพระเทศนาจึงมีจิตศรัทธาบังเกิดในสันดาน คิดจำแนกแจกทานก่อสร้างกองการกุศล เหตุที่คบคนเป็นกัลยาณมิตร จึงทำจิตให้บังเกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ให้ทานรักษาศีลเจริญภาวนา สดับฟังธรรมเทศนา แสวงหาทางโพธิญาณความตรัสรู้ที่จะเป็นพระสัพพัญญูในเบื้องหน้า ดังวิสัชนามาฉะนี้ เรียกว่า อัตตสัมมาปณิธิ.

จบสารธรรมมงคลที่ ๖

มงคลที่ ๗ พาหุสจฺจญฺจ

พาหุจฺจํ ทุวิธํ ลกฺขณํ อาคารํ พาหุสจฺจนฺติ บัดนี้จักได้วิสัชนาในมงคลที่ ๗ ตามพระบาลีอรรถว่า พาหุสจฺจญฺจ การที่บุคคลได้ซึ่งพุทธวจนะ คือพระสัทธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเรียกว่าศาสนาพรหมจรรย์ โดยมากได้แก่พระสูตร ๒ หมื่น ๑ พันพระธรรมขันธ์ พระวินัย ๒ หมื่น ๑ พันพระธรรมขันธ์ พระ-ปรมัตถ์ ๔ หมื่น ๒ พันพระธรรมขันธ์ รวมเข้าด้วยกันเป็น ๘ หมื่น ๔ พันพระธรรมขันธ์ ขันธะแปลว่า หมวด ธัมมะธัมโม แปลว่าทรงไว้ซึ่งสัตว์ ผู้ปฏิบัติไม่ให้ไปสู่อบาย พหุสูตมีสองคืออาคา-ริยพหุสูต ได้แก่ฆราวาสชาวบ้านหมั่นฟังพระธรรมเทศนา มีสุตตังเคยยังเป็นต้น แลทรงจำไว้ได้ ๑ อนาคาริยพหุสูตได้แก่บรรพชิตภิกษุสามเณรหมั่นฟังพระธรรมเทศนา เล่าเรียนศึกษาทรงไว้ซึ่งพุทธวจนะมีสุตตังเคยยังเป็นต้น ๑ อธิบายความว่าฆราวาสก็ดี บรรพชิตก็ดี ที่หมั่นฟังธรรมแลเล่าเรียนศึกษา ซึ่งพระธรรมจำทรงไว้ได้เรียกว่า พหุสูต คนที่เป็นพหุสูตรู้ซึ่งธรรมทรงไว้ซึ่งธรรม เป็นที่สรรเสริญแห่งพระอริยเจ้าทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น จึงจัดเป็นมงคลอันประเสริฐ อนึ่ง พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า จตฺตาโร ภิกฺขเว ปุคฺคลา ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลในโลกนี้มี ๔ จำพวก คือบุคคลจำพวกหนึ่งได้สดับ

ฟังธรรมน้อย แล้วก็ไม่ปฏิบัติตามซึ่งธรรมนั้น เรียกว่าเป็นคนทุศีลมีความฟังน้อย ๑ บุคคลฟังน้อยแต่ปฏิบัติตามธรรม เรียกว่าบุคคลฟังน้อยแต่มีธรรมเครื่องดับทุกข์ ๑ บุคคลใดฟังมากแต่ไม่ปฏิบัติตามธรรม เรียกว่า พหุสูต แต่ไม่มีธรรมเครื่องดับทุกข์ ๑ บุคคลฟังมากแล้ว ปฏิบัติตามธรรมเรียกว่า พหุสูต มีธรรมเครื่องดับทุกข์ ๑ ภิกฺขเว ดูกรภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดฟังน้อยไม่ปฏิบัติตามธรรมวินัยที่เราตถาคตบัญญัติแต่งตั้งไว้ มนุษย์แลเทพยดาทั้งหลายย่อมติเตียนซึ่งผู้นั้นด้วยเหตุ ๒ ประการ คือติเตียนด้วยการฟังน้อย ๑ ติเตียนที่ไม่ตั้งอยู่ในธรรมที่ตนได้ฟัง ๑ บุคคลผู้ใดฟังน้อยแต่ปฏิบัติตามซึ่งธรรม มนุษย์แลเทพยดาย่อมสรรเสริญด้วยเหตุแต่อย่างเดียว ว่าตั้งอยู่ในศีลคุณเท่านั้น บุคคลผู้ใดได้ฟังมากแต่ไม่ปฏิบัติตามซึ่งธรรม มนุษย์แลเทพยดาย่อมติเตียนว่าเป็นพหุสูตทุศีล บุคคลใดได้ฟังมากแล้วปฏิบัติตามซึ่งธรรมเทพยดาแลมนุษย์ย่อมสรรเสริญด้วยเหตุ ๒ ประการ คือเป็นผู้ฟังมาก ๑ คือตั้งอยู่ในคุณทั้งหลายมีศีลคุณเป็นต้น ๑ บุคคลเป็นพหุสูตทรงไว้ซึ่งปริยัติธรรม แลตั้งอยู่ในข้อปฏิบัติมีศีลเป็นต้นปสํสนฺติ ย่อมเป็นที่สรรเสริญแห่งมนุษย์แลเทพยดา แลนักปราชญ์ทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น เหมือนพระผู้เป็นเจ้าอานนท์เป็นพหุสูตกว่าสาวกทั้งปวงในศาสนานี้ อนึ่ง บุคคลที่เป็นพหุสูตทรงไว้ซึ่งธรรมนั้น ย่อมจะได้ลาภสักการะโดยง่าย

ไม่ลำบากใจ มีผู้เลื่อมใสน้อมนำมาบูชา จึ่งจะชักมาให้เห็นเป็นตัวอย่าง กิร ดังจะได้ฟังมาว่า ยังมีพราหมณ์ผู้หนึ่ง มีความปรารถนาจะบูชาซึ่งพระธรรม จึ่งมาคิดว่าพระพุทธเจ้าแลพระสงฆ์ทั้ง ๒ นี้ เราก็ได้บูชาแล้ว แต่พระธรรมนั้นเราจะบูชาเป็นอย่างไร จึ่งจะได้ชื่อว่าบูชาธรรม พราหมณ์คิดดังนั้นแล้วจึ่งเข้าไปเฝ้าพระ-พุทธเจ้าทูลถามซึ่งธรรมบูชา พระศาสดาจึ่งทรงตรัสว่า ดูกรพราหมณ์ ท่านปรารถนาจะบูชาพระธรรมแล้ว จงบูชาแก่บุคคลที่เป็นพหุสูตผู้ทรงไว้ซึ่งธรรมเถิด พราหมณ์จึ่งทูลว่าบุคคลใดเล่าที่ทรงไว้ซึ่งธรรม พระองค์จึ่งตรัสว่าท่านจงไปถามซึ่งภิกษุทั้งหลายเถิด พราหมณ์ไปถามซึ่งภิกษุทั้งปวง ภิกษุเหล่านั้นจึ่งบอกว่าพระอานนท์เป็นพหุสูตผู้ทรงไว้ซึ่งธรรม ปูเชสิ ดูกรพราหมณ์ท่านจงบูชาแก่พระอานนท์นั้นเถิด พราหมณ์ได้ฟังภิกษุทั้งหลายบอกดังนั้นก็มีความเลื่อมใส น้อมจตุปัจจัยเข้าไปบูชาแก่พระ-อานนท์ แล้วก็กลับมาทูลแก่พระทศพลตามที่ตนได้บูชา สมเด็จพระศาสดาก็ตรัสสรรเสริญธรรมบูชาเป็นอันมาก แล้วสมเด็จพระผู้ทรงพระภาคจึ่งตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกฺขเว อริยสาวโก ดูกรภิกษุทั้งหลาย พระอริยสาวกในพระพุทธศาสนา ได้ฟังพระ-ธรรมเทศนาก็ละเว้นเสียซึ่งอกุศลธรรมที่จะนำให้ไปสู่อบาย จะยังกุศลทั้งหลายให้เจริญขึ้นในสันดาน จะละเว้นเสียซึ่งธรรมที่เป็นโทษ จะยังธรรมที่เป็นประโยชน์ให้เจริญขึ้น อนึ่ง จะรักษาตัว

ไว้ให้บริสุทธิ์ด้วยความบริสุทธิ์ ๒ ประการ คือปริยายสุทธิ ๑ นิปปริยายสุทธิ ๑ ปริยายสุทธินั้น คือพระอริยสาวก รักษาตัวของตัวให้บริสุทธิ์ ด้วยตั้งอยู่ในพระไตรสรณคมน์ ๓ คือถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึกนั้นก็ดี พระอริยสาวกย่อมรักษาตัวของตัวให้บริสุทธิ์ด้วยศีล คือศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ แลฌานสมาบัติ แลอริยมรรคอริยผลมีโสดาเป็นต้น ตราบเท่าถึงพระอรหัตตมรรคนั้นก็ดี เหล่านี้ชื่อว่ารักษาตัวเป็นแต่ปริยายสุทธิ ๑. นิปปริยายสุทธินั้น ได้แก่พระอริยสาวกอันตั้งอยู่ในพระอรหัตตผลเป็นขีณาสพบุคคล มีมูลแห่งตัณหาอันขาดแล้วจากสันดาน ยังเหลืออยู่แต่ขันธ์ทั้ง ๕ ให้สำเร็จอิริยาบถทั้ง ๔ คือ นั่ง นอน ยืน เดิน แลรักษากายไว้ให้เป็นสุขด้วยอาหาร แต่จิตสังขารเป็นของบริสุทธิ์ไม่มีมลทิน ชื่อว่ารักษาด้วยนิปปริยายเป็นผู้บริสุทธิ์แท้ บุคคลที่เป็นพหุสูตนั้นย่อมรักษาตัวให้บริสุทธิ์ด้วยสุทธิ ๒ ประการ ดังรับประทานวิสัชนามา.

จบสารธรรมมงคลที่ ๗

มงคลที่ ๘ สิปฺปญฺจ

สิปฺปํ นาม อนาคาริยวเสน ทุวิธํ เอตฺถ อนาคารียนฺติ บัดนี้จักได้วิสัชนาในมงคลที่ ๘ สืบต่อไป ตามพระบาลีอรรถกถาดำเนินความว่า สิปฺปํ นาม อนาคาริยวเสน เป็นต้น สิปปะ

แปลว่า ความฉลาด พอทำการงานต่าง ๆ ให้สำเร็จด้วยมือ ก็ลักษณะสิปปะนี้มีสองประการ คือ อาคาริยสิปปะ ๑ อนาคาริยสิปปะ ๑ อาคาริยสิปปะนั้นได้แก่ศิลปความฉลาดของฆราวาส อนาคาริยสิปปะนั้น ได้แก่ความฉลาดของบรรพชิตนั้น คือฉลาดในการตัดจีวรและเย็บจีวรเป็นต้น ตามเพศสมณศากยบุตรในพระพุทธศาสนา ชื่อว่า อนาคาริยสิปปะความฉลาดของบรรพชิตนั้น สมกับพระบาลีที่พระพุทธองค์ทรงตรัสแก่พระภิกษุทั้งหลายในมหาสูตร ทุติยอังคุตรว่า อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ เป็นต้น แปลว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในพระพุทธศาสนานี้มีความฉลาดในกิจต่าง ๆ ทางบรรพชิต พึงกระทำซึ่งกิจน้อยและใหญ่ในพระพุทธศาสนา กิจน้อยนั้นคืออาคันตุกกิจ ๆ ที่จะรับอาคันตุกะ ภิกษุที่มาสู่อาวาสและส่งภิกษุไปจากอาวาส และปฏิบัติอุปัชฌายอาจารย์ กวาดลานพระอุโบสถแลลานพระเจดีย์ แลไม้ศรีมหาโพธิ์และอาวาสเป็นต้น กิจใหญ่นั้นคือ ตัดจีวร เย็บจีวร จนปฏิสังขรณ์วัดวาอาวาสกุฏิวิหารที่ชำรุดให้ปกติตั้งมั่นถาวรเป็นที่สุด กิจทั้งสองนี้เป็นกิจของภิกษุในพระพุทธศาสนาจะพึงกระทำ ถ้าภิกษุทั้งหลายทำได้ดังนี้จัดเป็นภิกษุผู้ฉลาดในพระพุทธศาสนา ย่อมมีคุณแก่ตนและบุคคลผู้อื่นจัดเป็นมงคลอันประเสริฐ.

จบสารธรรมมงคลที่ ๘

มงคลที่ ๙ วินโย

วินโย นาม ทุวิโธ กตโม วินโย อาคาริยวินโย ฆราวาโส อนาคาริยวินโย ปพฺพชิโต อโหสีติ บัดนี้จะได้วิสัชนาในมงคลที่ ๙ ตามวาระพระบาลีว่า วินโย นาม ทุวิโธ เป็นต้น ความว่าธรรมชาติอันใดเป็นเครื่องนำเสียซึ่งโทษทางกายและวาจา ธรรมชาติอันนั้นชื่อว่า วินัย ทุวิโธ วินโย อันว่าวินัยนั้นมีสอง ประการ คือ อาคาริยวินัยได้แก่วินัยของฆราวาส ๑ อนาคาริยวินัย ได้แก่วินัยของบรรพชิต ๑ บัดนี้จะได้วิสัชนาในอนาคาริยวินัย เป็นวินัยของบรรพชิตนักบวชในศาสนา เป็นผู้ระวังรักษาไม่ให้ ต้องซึ่งอาบัติขันธ์ ๗ ประการ คือ ปาราชิก ๑ สังฆาทิเสส ๑ ถุลลัจจัย ๑ ปาจิตตีย์ ๑ ปาฏิเทสนียะ ๑ ทุกกฏ ๑ ทุพภาสิต ๑ เป็น ๗ ปาราชิก ๑ สังฆาทิเสส ๑ ทั้งสองนี้เป็นครุกาบัติ นอกนั้น ๕ เป็นลหุกาบัติ อาบัติทั้งสองนี้เรียกว่า อนาคาริยวินัย ภิกษุใดศึกษาไว้ด้วยดีซึ่งวินัยเหล่านี้จัดเป็นมงคลอันประเสริฐ ย่อม จะนำมาซึ่งประโยชน์ในชาตินี้และชาติหน้า ถามว่า อนาคาริยวินัย นั้นได้แก่อะไร แก้ว่าได้แก่ศีลของพระภิกษุในศาสนาเป็นเครื่อง ชำระกายวาจาใจให้บริสุทธิ์ผ่องใส ถามว่าศีลของภิกษุมีเท่าไร แก้ว่ามี ๔ คือ ปาฏิโมกขสังวรศีล ความสำรวมรักษาศีล ในปาฏิโมกข์ ๑ อินทรียสังวรศีล ๑ ความสำรวมรักษาในอินทรีย์ ๑ อาชีวปาริสุทธิศีล ความแสวงหาเลี้ยงชีวิตอันบริสุทธิ์ ๑ ปัจจัย-

สันนิสสิตศีล ให้ภิกษุพิจารณาปัจจัย ๔ มีบิณฑบาตเป็นต้น ๑ ในที่นี้จะแก้ย่อ ๆ พอควรแก่กาล ถ้าจะดูให้พิสดารจงไปดูในพระวินัยเทอญ ฯ ถามว่าภิกษุไม่รักษาศีล ๔ จะเป็นอย่างไร แก้ว่าภิกษุไม่รักษาศีล ๔ แล้วก็เป็นอลัชชีย่ำยีพระศาสนา ครั้นทำกาลกิริยาก็ไปบังเกิดในอบายให้เป็นอันตรายแก่ทางสวรรค์นิพพาน ถามว่าอันตรายมีกี่อย่าง แก้ว่ามี ๕ อย่าง คือกัมมันตรายได้แก่อนันตริยกรรม ๕ มีฆ่าบิดามารดาเป็นต้น ๑ กิเลสันตรายได้แก่นิยตมิจฉาทิฏฐิ เห็นว่าโลกเที่ยงสัตว์ไม่แปรปรวน เห็นว่าโลกศูนย์ไม่เกิดไม่มีต่อไป ๑ วิปากันตรายได้แก่ผลอกุศลกรรม นำสัตว์ทั้งหลายไปบังเกิดในกำเนิดอันต่ำช้า มีกระเทยและบัณเฑาะก์ใบ้บ้าและนรกเป็นต้น ๑ ถามว่าบัณเฑาะก์มีกี่อย่าง แก้ว่ามี ๕ อย่าง คือปักขบัณเฑาะก์มีความกระวนกระวายในข้างแรม ครั้นถึงข้างขึ้นก็หายกระวนกระวายไป หรือมีความกระวนกระวายในข้างขึ้น ข้างแรมก็หายไป ๑ ที่ ๒ โอปักกมิกบัณเฑาะก์ ตอนเสียซึ่งพืชดังวัวและควายให้หายคลายกระวนกระวาย ๑ ที่ ๓ อุสุยบัณเฑาะก์ได้ดูดกินซึ่งน้ำกามของผู้อื่นจึงจะระงับความกระวนกระวาย ๑ ที่ ๔ นปุงสกบัณเฑาะก์ไม่มีเพศหญิงเพศชาย โลกเรียกว่ากระเทย ๑ ที่ ๕ อุภโตพยัญชนกบัณเฑาะก์มีทั้งเพศหญิงเพศชาย ๑ ทั้ง ๕ นี้ให้เป็นอันตรายแก่มรรคผลนิพพาน ฯ อุปวาทันตรายนั้นได้แก่อกุศลที่ติเตียนพระพุทธเจ้า ถ้ายังไม่ได้

ขอสมาโทษตราบใด ก็ยังเป็นอันตรายอยู่ตราบนั้น ๑ อณาวิติกกมันตราย ได้แก่ครุกาบัติและลหุกาบัติ ที่ภิกษุทั้งหลายต้องแล้วไม่แสดงเสียให้พ้นโทษ ตามพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ ๑ บัดนี้จะว่าด้วยวิธีแสดงอาบัติขันธ์ ๗ ภิกษุต้องอาบัติปาราชิกแล้วให้แสดงตนเป็นสามเณรและคฤหัสถ์รักษาศีล ๕ ศีล ๘ เป็นทางสวรรค์ แต่มรรคผลในชาตินั้นไม่ได้ ด้วยเป็นโมฆบุรุษไม่มีมรรคผลในชาติหนึ่ง ถ้าปกปิดไว้ไม่แสดงตนเป็นสามเณรคฤหัสถ์แล้ว ให้เป็นอันตรายทางสุคติ คือสวรรค์แลนิพพาน ถามว่าปาราชิกมีกี่อย่าง แก้ว่ามี ๔ อย่าง คือ ภิกษุเสพเมถุน ๑ ภิกษุลักทรัพย์ครบบาท ๑ ภิกษุฆ่ามนุษย์ให้ตาย ๑ ภิกษุอวดมรรคผล ๑ ถามว่าปาราชิกทั้ง ๔ เกิดด้วยอะไร แก้ว่าเกิดด้วยทรงไว้ซึ่งอธิศีลพระปาฏิโมกข์ อาบัติสังฆาทิเสส ๑๓ แสดงโทษโดยอยู่บริวาสกรรมเป็นต้น แต่อาบัตินอกนั้น ๕ ให้แสดงโทษแก่ภิกษุที่มีสังวาสอันเดียวกัน เมื่อจะแสดงอาบัตินั้น ให้บอกซึ่งวัตถุ คือชื่อแห่งอาบัติเหล่านั้นตามมากและน้อยเถิด บัดนี้จักว่าด้วยโทษแห่งอาบัติขันธ์ ๗ อาบัติปาราชิกโทษถึงอวิจีมหานรก อาบัติสังฆาทิเสสโทษถึงมหาตาปนรก แต่อาบัตินอกนั้นก็ไปตกนรกเป็นลำดับตามยถากรรม อนึ่ง อาบัติทั้งหลายที่ภิกษุต้องแล้วไม่แสดงเสียย่อมจะกระทำอันตรายแก่ทางสุคติมีมนุษย์เป็นต้น.

จบสารธรรมมงคลที่ ๙

มงคลที่ ๑๐ สุภาสิตา จ ยา วาจา

สุภาสิตา จ ยา วาจาติ เอตฺถ ปน วาจาติ สมุลฺลปนวาจาติ วากฺยปโถติ จ วาจาเนวากณฺณสุขาติ จ เอวมาทีสุ วา คจฺฉตีติ ฯ บัดนี้จักวิสัชนามาในมงคลที่ ๑๐ ตามวาระพระบาลีอรรถกถาว่า สุภาสิตา จ ยา วาจา เป็นต้นสืบต่อไปว่า วาจาอันใดที่ไพเราะอ่อนหวานไม่รำคาญแก่โสต แลเป็นประโยชน์ในชาตินี้และชาติหน้า วาจาอันนั้นชื่อว่า สุภาสิตา วาจากล่าวดีด้วยสมเด็จพระมหามุนีทรงตรัสเทศนาไว้ในสุภาษิตสูตรว่า ภิกฺขุ ดูกรภิกษุทั้งหลาย สุภาสิตา จ ยา วาจา นั้น คือ กล่าวคำอ่อนหวานเป็นที่สุจริต ประกอบไปด้วยองค์ ๕ ประการ คือ กาเลน จ ภาสิตา โหติ กล่าวในกาลที่สมควรจะพึงกล่าว ๑ สจฺจา จ ภาสิตา กล่าวแต่คำสัตย์ที่จริงไม่กล่าวคำเท็จ ๑ สณฺหา สุภาสิตา คำอ่อนหวานสุขุมละเอียดไม่หยาบคายให้เคืองหูผู้อื่น ๑ อตฺถสญฺหิตา จ ภาสิตา กล่าวคำที่มีประโยชน์ในชาตินี้แลชาติหน้า ๑ เมตฺตจิตฺเตน จ ภาสิตา กล่าวคำประกอบไปด้วยจิตเมตตาไม่มีความโกรธอิจฉาริษยาพยาบาท ๑ เป็น ๕ อิเมหิ โข ภิกฺขเว ดูกรภิกษุทั้งหลาย อันวาจาประกอบไปด้วยองค์ ๕ นี้ เป็นสุภาสิตาวาจา กล่าวดีกล่าวชอบประกอบด้วยประโยชน์หาโทษมิได้ เป็นวาจานำมาซึ่งความเลื่อมใสของนักปราชญ์ สมเด็จพระบรมโลกนาถจึงทรงตรัสว่า อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ

ในพระศาสนานี้ อันว่าสุภาสิตาวาจานี้ อันนักปราชญ์ทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ย่อมสรรเสริญว่ากล่าวดีมีคุณอันประเสริฐ กล่าวเป็นธรรมนำมาซึ่งความรักใคร่ชอบใจแห่งชนทั้งปวง สุภาสิตาวาจานี้ย่อมพ้นจากวาจาทุจริต ๔ มีมุสาวาทเป็นต้น อนึ่ง บุคคลกล่าววาจาทุจริต ๔ คือ มุสาวาท ๑ เปสุญญวาท ๑ ผรุสวาท ๑ สมฺผปฺปลาปวาท ๑ ทั้ง ๔ นี้มีโทษมากมายหลายประการ ย่อมจะยังสัตว์ทั้งหลายให้ไปบังเกิดในกำเนิดนรก เปรตอสุรกายและสัตว์เดียรฉาน ให้เสวยทุกขเวทนาสิ้นกาลนาน ครั้นพ้นจากอบายแล้วมาบังเกิดเป็นมนุษย์ โทษที่กล่าวมุสาวาท ย่อมให้ผล มีผู้มาล่อลวงให้เสียทรัพย์ข้าวของ และแกล้งฟ้องร้อง ด้วยความไม่เป็นจริง โทษที่กล่าวยุยงให้เขาแตกร้าวซึ่งกันและกัน โทษนั้นก็ให้ไปบังเกิดในอบายภูมิทั้ง ๔ ครั้นมาบังเกิดในมนุษยโลกทุกวันนี้ ก็ให้แตกร้าวจากบิดามารดาบุตรภรรยาคณาญาติ ปราศจากที่พึ่งพาอาศัย มิตรสหายที่ร่วมใจก็แตกกันไป โทษที่กล่าวคำหยาบช้ามีด่าเป็นต้น ก็ให้ผลไปบังเกิดในอบาย ครั้นมาบังเกิดเป็นมนุษย์ก็ต้องรับผลกรรม คือ คำหยาบช้า เขาติเตียนนินทาด่าว่าด้วยคำอันคมคายหลายประการ โทษที่กล่าววาจาอันหาประโยชน์มิได้ ก็ย่อมจะนำให้ไปบังเกิดในอบาย ครั้นมาบังเกิดเป็นมนุษย์ก็ได้ฟังแต่เสียงที่ไม่มีประโยชน์ เพราะเหตุนั้น ชนทั้งหลายอย่าได้กล่าววาจาทุจริตทั้ง ๔ ประการ มีมุสาวาทเป็นต้น

จบสารธรรมมงคลที่ ๑๐

มงคลที่ ๑๑ มาตาปิตุอุปฏฐานํ

มาตา นาม ชนิกา ปิตา นาม ชนโก ฯ อุโภปิ เจเต พฺรหฺมา ปุพฺพเทวา ปุพฺพาจริยา อาหุเนยฺยาติ วุจฺจตีติ

บัดนี้จักได้วิสัชนาแก้ไขในมงคลที่ ๑๑ ตามพระบาลีอรรถกถา ดำเนินความว่า **มาตาปิตุอุปฏฐานํ** เป็นต้น แปลว่าบุคคลใดหญิงชายที่เกิดมา ได้ปฏิบัติมารดาบิดาให้เป็นสุข จัดเป็นมงคลอันประเสริฐโดยวิเศษ ถามว่าคนอย่างไรเรียกว่าบิดามารดา แก้ว่าหญิงใดเป็นที่อาศัยแห่งสัตว์ให้บังเกิด หรือยังสัตว์ให้เจริญขึ้นหญิงนั้นเรียกว่าเป็นมารดา ชายใดยังสัตว์ให้บังเกิดหรือ ยังสัตว์ให้เจริญขึ้น ชายนั้นชื่อว่าเป็นบิดา ถามว่าคนที่เป็นบิดามารดานั้นจะมีคุณอย่างไร แก้ว่าคนที่เป็นบิดามารดานั้นมีคุณ ๔ ประการตามพระบาลีพุทธบรรหารว่า อุโภปิ เจ เต พฺรหฺมา เป็นต้นความว่า บิดามารดาทั้งสองนั้น จัดชื่อว่าเป็นพรหม ๑ จัดชื่อว่าเป็นบุพพเทวดา ๑ จัดชื่อว่าเป็นบุพพาจารย์ ๑ จัดชื่อว่าเป็นอาหุเนยยา ๑ ยกเป็นคุณ ๔ ประการดังนี้ จัดว่าเป็นพรหมนั้นคือมี เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ๔ ประการแก่บุตรเหมือนท้าวมหาพรหม.

อธิบายว่า เมื่อแรกสัตว์ตั้งอยู่ในครรภ์ บิดามารดาทั้งสองนั้นประกอบไปด้วยเมตตา อยากจะให้ทารกเจริญวัฒนามีความสุขไม่คิดจะให้ทารกเสวยความทุกขเวทนา อุตส่าห์รักษาครรภ์ทุกคืน

วัน ครั้นทารกคลอดจากครรภ์เป็นหญิงหรือชาย มารดาบิดาก็มีจิตกรุณารักษาเลี้ยงดู ยกขึ้นชมชูใส่เปลไกวกันริ้นไรเหลือบยุงบังร่านลมและแดดมิให้มาแผ้วพานกาย ครั้นทารกเจริญวัยใหญ่ขึ้นมา จะปรารถนาสิ่งอันใด มารดาบิดาก็หาให้ ด้วยน้ำใจเป็นมุทิตาแก่บุตรของอาตมาที่เลี้ยงไว้ ครั้นบุตรหญิงชายโตใหญ่มีสามีภรรยา มารดาบิดาก็มีจิตเป็นอุเบกขา ไม่ต้องพิทักษ์รักษาเหมือนแต่ก่อน. ที่ ๒ ว่ามารดาบิดาเป็นบุพพเทพยดานั้น คือได้พิทักษ์รักษาทารกนั้นมาก่อน กว่าเทพยดาทั้งปวงตั้งแต่อยู่ในครรภ์มา ที่ ๓ ว่ามารดาบิดาเป็นบุพพาจารย์นั้น ได้ให้โอวาทคำสั่งสอนแก่ทารกนั้นมาก่อนกว่าอาจารย์ทั้งปวง. ที่ ๔ ว่ามารดาบิดาเป็นอาหุเนยยะนั้น คือมารดาบิดาควรจะรับของที่บุตรนำมาให้ เป็นต้น ข้าวน้ำผ้าผ่อนท่อนสะไบ ฟูกหมอน เสื่อสาดอาสนะที่บุตรหญิงชายนำมาสักการบูชา.

ถามว่า ของที่บุตรหญิงชายนำมาบูชาแก่บิดามารดานั้น จะมีผลอย่างไร แก้ว่ามีผลมาก สมเด็จพระผู้มีพระภาคตรัสแก่ภิกษุผู้ปฏิบัติบิดามารดาว่า ดูกรภิกษุผู้เห็นภัยในวัฏฏสงสาร ท่านไปเที่ยวบิณฑบาตได้อาหาร ยังไม่ได้ฉันเลย จะให้แก่บิดามารดาก็ควรไม่เป็นอาบัติ ด้วยศรัทธาไทยข้อ ๑ ข้อ ๒ ว่าบิดามารดาตั้งอยู่ในองค์ ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา แก่บุตรทั้งหลาย คล้ายกับพระอรหันต์ เพราะเหตุนั้น จึงเห็นว่าบุตร

บูชาแก่บิดามารดาก็เหมือนดังว่าบูชาแก่พระอรหันต์ อนึ่ง บุตรฆ่าบิดามารดากับฆ่าพระอรหันต์ ย่อมมีโทษเท่ากันให้ถึงอเวจี ถามว่าบุตรหญิงชายอุปฐากแก่บิดามารดามีกี่อย่าง แก้ว่ามี ๒ อย่าง คืออุปฐากอย่างสูงนั้น คือบิดามารดาไม่มีความศรัทธาเลื่อมใสในคุณพระรัตนตรัย ก็ไปอ้อนวอนชักชวนให้บิดามารดามีความศรัทธาเลื่อมใสในคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ดำรงอยู่ในพระไตรสรณคมน์ ๑ ที่ ๒ มารดาบิดาไม่มีศีลวิรัติข้อปฏิบัติ คือไม่มีศีล ๕ ศีล ๘ ประการ ก็ไปอ้อนวอนชักชวนให้บิดามารดาสมาทานรักษาศีล ๕ ศีล ๘ ประการ ให้บริบูรณ์ในสันดาน ๑ ที่ ๓ บิดามารดาไม่ได้สดับฟังพระธรรมเทศนา เป็นคนมืดมนด้วยอกุศล ใจพาลา ก็ไปชักชวนให้บิดามารดาฟังธรรมเทศนาให้รู้จักบาปบุญคุณและโทษ จะได้แสวงหาประโยชน์ไปในชาติหน้า๑ ที่ ๔ บิดามารดาไม่ได้บริจาคทานด้วยมีสันดานตระหนี่เหนียวแน่นหวงแหนทรัพย์ไว้ไม่ให้ซึ่งทาน ก็ไปวิงวอนด้วยคำอ่อนหวานให้บิดามารดาบริจาคทานการกุศล ๑ ที่ ๕ บิดามารดาไม่มีปัญญาพิจารณาซึ่งสังขาร มืดมนอนธการอยู่ด้วยอวิชชาโมหะหุ้มห่อไว้ จึงเข้าไปอ้อนวอนชักนำสั่งสอนให้บิดามารดามีปัญญาละอวิชชาโมหมูลให้เสื่อมศูนย์จากสันดาน จะได้ยกจิตขึ้นสู่พระ-กรรมฐาน คือสมถะและวิปัสสนาให้เกิดปัญญาอย่างวิเศษ จะได้ละเสียซึ่งกิเลสให้สิ้นไป โดยนัยดังวิสัชนามาฉะนี้ บุตรหญิงชาย

ทั้งหลายใดได้ปฏิบัติบิดามารดาดังพรรณนามาฉะนี้ จัดเป็นมงคลอันประเสริฐโดยวิเศษ เหตุจัดเข้าในปฏิบัติบูชา เหมือนพระสารีบุตรไปสั่งสอนมารดา ให้ตั้งอยู่ในศรัทธาและศีลเป็นต้น กิรดังได้รู้มาว่า พระสารีบุตรไปทูลลาสมเด็จพระศาสดา จะเข้าสู่พระนิพพาน สมเด็จพระพิชิตมารจึงตรัสว่า ดูกรสารีบุตร มารดาของท่านยังไม่รู้จักคุณพระรัตนตรัย ท่านจงไปสั่งสอนให้มารดาของท่านเลื่อมใสเถิด พระสารีบุตรก็บังคมทูลลาไปสู่เรือนมารดาแสดงธรรมเทศนา ให้มารดาเลื่อมใสรู้จักคุณพระรัตนตรัยได้พระโสดาบัน พระสารีบุตรจึงดับขันธ์เข้าสู่พระนิพพาน ในเรือนเป็นที่ประสูติของท่านในกาลครั้งนั้น ข้าพเจ้าชักเรื่องราวมาให้เห็นว่ากุลบุตรหญิงชายทั้งหลายใด ได้ปฏิบัติบิดามารดาพร้อมด้วยองค์ ๕ คือมารดาบิดาไม่มีศรัทธาให้มีศรัทธา ๑ มารดาบิดาไม่มีศีลให้มีศีล ๑ มารดาบิดาไม่ได้ฟังธรรมให้ได้ฟังธรรม ๑ มารดาบิดาไม่ได้บริจาคทานให้ได้บริจาคทาน ๑ มารดาบิดาไม่มีปัญญาให้มีปัญญา ๑ ปฏิบัติมารดาบิดาพร้อมด้วยองค์ ๕ ดังนี้ จัดเรียกว่าเป็นปฏิบัติบูชายกบิดามารดาให้พ้นจากทุกข์ ให้ได้เสวยความสุขในเบื้องหน้าดังวิสัชนามาฉะนี้.

บัดนี้จักได้วิสัชนาในอามิสบูชาว่า บุตรหญิงชายทั้งหลายใดที่มีความกตัญญูรู้คุณแห่งบิดามารดา กระทำความอุปฐากปฏิบัติแก่บิดามารดา ด้วยอามิสมีข้าวและน้ำเสื่อสาดอาสนะผ้าผ่อนท่อน

สะใบ เวลาเจ็บไข้ให้หยูกยานวดพั้นคั้นบาทา ให้บิดามารดามี ความสุขสบายกายและจิต จัดเรียกว่าอามิสบูชา ย่อมนำมาซึ่ง อานิสงสผล จัดเป็นมงคลความเจริญประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง บุตรหญิงชายทั้งหลาย ที่ได้อุปฐากปฏิบัติแก่บิดามารดานั้น ย่อม เป็นที่สรรเสริญแห่งนักปราชญ์ทั้งหลาย มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นต้น อนึ่ง บุตรหญิงชายทั้งหลายได้ปฏิบัติบิดามารดาของตน ย่อมจะให้พ้นโทษทัณฑ์พันธนาการ จึงชักนิทานมาให้เป็น อุทาหรณ์ว่า กิร ดังได้ยินมาแต่กาลก่อน พระพุทธเจ้าของเรา บังเกิดเป็นพยานกแขกเต้าโพธิสัตว์ อาศัยอยู่ในป่าไม้งิ้วแถบ ไหล่เขา โพธิสัตว์จึงพาบริวารทั้งหลายไปหาอาหาร แถบป่า หิมพานต์มาเลี้ยงมารดาบิดา อเถโก พฺราหฺมโณ ครั้งนั้นยังมี พราหมณ์ผู้หนึ่ง มีนามชื่อว่าโกสิยพราหมณ์ อาศัยอยู่ในบ้าน ชื่อว่าสาลินทิยคาม พราหมณ์นั้นให้ทาสทั้งหลายไปหว่านนาข้าว สาลี มีประมาณ ๗ พันกรีส นับได้ ๗ พันเส้น ให้ทาสทั้งหลาย อยู่รักษา อถโข โพธิสตฺโต ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์ก็พาบริวาร ทั้งหลายไปลงในนาข้าวสาลีของโกสิยพราหมณ์ ฝูงนกทั้งหลาย กินอิ่มแล้วก็บินมาแต่ปากเปล่า ฝ่ายพระโพธิสัตว์เจ้ากินแล้วก็คาบ รวงข้าวมาเลี้ยงบิดามารดาของตนทุก ๆ วัน เขตฺตปาโล ฝ่าย บุรุษที่รักษานาข้าวสาลีนั้น ก็ไปบอกแก่พราหมณ์ผู้เป็นเจ้าของนา พราหมณ์ก็สั่งให้จับพระยานกแขกเต้านั้นมาทั้งเป็น อย่าฆ่าให้ถึง

แก่ความตาย บุรุษที่รักษานาก็ไปทำบ่วงและแร้วดักโพธิสัตว์ จับโพธิสัตว์ได้จึงผูกมัดมาให้แก่พราหมณ์ พราหมณ์จึงได้ไต่ถามว่า ดูกรท่านผู้เป็นปักษี ท่านมาคาบข้าวสาลีของเราไปทุก ๆ วัน ท่านมีความโกรธเคืองแก่เราหรือ ๆ ว่าท่านเอาไปใส่ยุ้งฉางไว้เป็นประการใด ตํ สุตฺวา โพธิสตฺโต โพธิสัตว์ได้ฟังพราหมณ์นั้นถาม จึงแจ้งความว่า เราไม่โกรธไม่เคืองท่าน เราไม่มียุ้งฉางจะใส่ เรานำข้าวสาลีของท่านไปเพื่อประโยชน์ ๓ ประการ คือเอาไปใช้หนี้ของเก่า ๑ เอาไปฝังไว้ ๑ เอาไปให้เขายืม ๑ พราหมณ์จึงถามว่าใช้หนี้ของเก่าก็ดี ฝังไว้ก็ดี ให้ยืมก็ดี ทั้ง ๓ นี้ทำอย่างไร โพธิสัตว์จึงบอกว่าที่ใช้หนี้ของเก่านั้น คือเอาไปเลี้ยงบิดามารดาที่แก่ชราหากินไม่ได้ ท่านเลี้ยงเราไว้เติบโตใหญ่เหมือนหนึ่งเจ้าหนี้ เราเป็นบุตรควรจะเลี้ยงท่านเหมือนเป็นลูกหนี้ เพราะฉะนั้น เราจึงคาบข้าวสาลีไปให้แก่บิดามารดาทุก ๆ วัน เอาไปฝังไว้นั้น คือเอาไปให้แก่นกทั้งหลาย ที่เจ็บไข้และมีขนปีกยังอ่อนเที่ยวหากินไม่ได้ ให้เป็นทานการกุศลแก่นกทั้งหลายนั้น ที่ ๓ เอาไปให้เขายืมนั้น คือเอาไปให้แก่ลูกที่อยู่ในรังยังหากินยังไม่ได้ นานไปเขาโตใหญ่เขาจะได้เลี้ยงเราเมื่อแก่ชรา ตํ สุตฺวา พราหมณ์ได้ฟังวาจาโพธิสัตว์บอกดังนั้น ก็มีความโสมนัสยินดีปรีดา จึงมีวาจาว่า อิโต ปฏฺฐาย จำเดิมตั้งแต่วันนี้ไป เราจะบอกให้ซึ่งนาข้าวสาลี ท่านจงมีความยินดีพาบริวารมารับประทานเถิด

พราหมณ์ว่าดังนี้แล้วก็ให้แก้เชือกซึ่งผูกเท้าเสีย แล้วก็ให้ปล่อยโพธิสัตว์ไปสู่ที่อยู่แห่งตน โพธิสตฺโต ฝ่ายพระโพธิสัตว์ก็รู้ประมาณรับเอานาข้าวสาลีเพียง ๘ กรีส แล้วก็ให้โอวาทคำสั่งสอนแก่พราหมณ์ ให้ตั้งอยู่ในสุจริตธรรมประเพณี แล้วก็ลาพราหมณ์ไปสู่ป่าฉิมพลีเป็นที่อยู่ของตน นิทานนี้มีในนิบาตชาดก ข้าพเจ้าชักมาสาธกให้เห็นอานิสงส์ที่เลี้ยงบิดามารดา ดังวิสัชนามาฉะนี้.

นิทานบุตรมีอุปการะมารดา

ยังมีนิทานโบราณเรื่องหนึ่ง ท่านว่ามีในชาดก ข้าพเจ้าจึงหยิบยกสาธกไว้ให้เห็นอานิสงส์ที่เลี้ยงมารดา ย่อมจะนำมาซึ่งลาภแลยศให้เห็นปรากฏในชาตินี้ เป็นทิฏฐธรรมเวทนียผล กิร ดังจะได้ฟังมาว่า เอโก กุลปุตฺโต ยังมีกุลบุตรผู้หนึ่งเลี้ยงมารดาอยู่ในเมืองพาราณสี มารดาเป็นที่ยินดีจึงหาภรรยาให้แก่บุตร ความว่า กุลบุตรผู้นั้นมีวัว ๒ ตัว มีเกวียนเล่ม ๑ ไปเที่ยวเก็บฟืนมาขายทุก ๆ วัน ได้เงินค่าฟืนแล้วก็แบ่งออกเป็น ๔ ส่วน คือส่วนที่ ๑ ให้แก่มารดาของตน ส่วนที่ ๒ ซื้อของบริโภคในวันนั้น ส่วนที่ ๓ ทำการกุศล ส่วนที่ ๔ ให้แก่ภรรยา ครั้นล่วงกาลมาผู้ที่ซื้อฟืนเขาชักฟืนเป็นค่าแถมเงินนั้นก็น้อยไป แบ่งไม่ได้ ๔ ส่วน บุรุษนั้นจึงคิดว่า เราจะแบกฟืนมาด้วยบ่าเป็นค่าแถม คิดแล้วก็มัดฟืนแบกมาด้วยบ่า ขับเกวียนมาตามมรรคาใกล้สวนอุทยาน

อถโข พาราณสี ราชา ครั้งนั้นพระเจ้าพาราณสีประทับอยู่ในสวนอุทยาน ได้ทัศนาการเห็นบุรุษนั้นบรรทุกฟืนเต็มเกวียน แล้วก็แบกมัดฟืนมาด้วยบ่า ขับเกวียนมาในที่นั้น พระเจ้าพาราณสีจึงรับสั่งให้หาตัวเข้ามาเฝ้า จึงตรัสถามว่า ดูกรบุรุษ ตัวท่านเป็นคนโลภมาก มีฟืนเต็มเกวียนแล้วยังไม่พอต้องแบกมาด้วยบ่าเอาไปแลกเปลี่ยนซื้อขายหรือให้แก่ผู้ใด บุรุษนั้นจึงทูลว่า ฟืนนี้ข้าพเจ้านำไปขาย ได้เงินค่าฟืนมาแล้วก็แบ่งออกเป็น ๔ ส่วน คือใช้หนี้เก่าส่วน ๑ ทิ้งไปในแม่น้ำส่วน ๑ ฝังไว้ส่วน ๑ ใส่ปากงูเห่าส่วน ๑ เป็น ๔ ส่วน ดังนี้ ทุกวัน ๆ ราชา ตํ สุตฺวา พระเจ้าพาราณสีได้ฟังบุรุษนั้นทูลเป็นปัญหาก็ไม่ทรงทราบในพระทัยจึงตรัสถามว่า ดูกรบุรุษท่านกล่าวมานี้เป็นคำย่อ ท่านจงกล่าวความทั้ง ๔ ข้อให้พิสดารในกาลบัดนี้ โส ปุริโส ฝ่ายบุรุษนั้นจึงกราบทูลเนื้อความโดยพิสดารว่า มหาราชพระเจ้าข้า พระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ส่วนที่ ๑ ใช้หนี้ของเก่านั้น คือยกให้แก่มารดาท่านผู้มีคุณที่เลี้ยงข้าพเจ้ามาเปรียบเหมือนเจ้าหนี้ ส่วนที่ ๒ ทิ้งน้ำไป ได้แก่ซื้อของมาบริโภคในวันหนึ่งแล้วก็หมดไปเปรียบเหมือนทิ้งเสียในน้ำ ส่วนที่ ๓ ฝังไว้ได้แก่ให้ทานทำการกุศลให้สำเร็จผล คือ ความสุขในชาติหน้า ส่วนที่ ๔ ใส่ปากงูเห่าคือให้แก่ภรรยา ด้วยภรรยานั้นเปรียบเหมือนอสรพิษ เมื่อยามรักก็รักสนิทเหมือนอย่างมิตรที่ร่วมใจ เวลาโกรธหรือมิชู้ไปเมื่อไร

ก็อาจฆ่าสามีได้ดังนายเพชฌฆาต เพราะฉะนั้นจึงว่า ภรรยาเหมือนงูเห่า ตํ สุตฺวา พระราชาได้ทรงฟังก็โสมนัสยินดี จึงตรัสว่า ตั้งแต่วันนี้ท่านอย่าได้เก็บฟืนขายเลย เราจะเลี้ยงท่านกับมารดาแลภรรยาของท่านให้เป็นสุข ตรัสดังนั้นแล้วก็รับสั่งให้ราชบุรุษไปนำมารดาและภรรยาเข้ามาสู่พระราชวัง ตั้งบุรุษนั้นให้เป็นขุนนางในทางราชการ บุรุษนั้นครั้นได้รับฐานันดรแล้ว ก็เลี้ยงมารดาให้เป็นสุขยิ่งกว่าแต่ก่อน นิทานนี้ชี้อุทาหรณ์ให้เห็นอานิสงส์ที่เลี้ยงบิดามารดา ดังวิสัชนามาฉะนี้.

จบสารธรรมมงคลที่ ๑๑

มงคลที่ ๑๒ ปุตฺตสงฺคโห

ปุตฺตสงฺคโห นาม กตเม ปุตฺตา อิเม โข ตโย ปุตฺตา อภิชาตปุตฺโต อนุชาตปุตฺโต อวชาตปุตฺโต ตโย ปุตฺตา นาม อโหสีติ

บัดนี้จักได้วิสัชนาในมงคลที่ ๑๒ ตามบาลีอรรถกถาว่า ปุตฺตสงฺคโห นาม แปลว่า บุคคลผู้ใดมีความสงเคราะห์แก่บุตรหญิงชายทั้งหลายด้วยอามิสและข้อปฏิบัติ จัดเป็นมงคลอันประเสริฐ ถามว่าบุตรทั้งหลายมีเท่าไร แก้ว่าบุตรทั้งหลายนี้มี ๓ คือ อภิชาตบุตร ๑ อนุชาตบุตร ๑ อวชาตบุตร ๑ เป็น ๓ ดังนี้ อภิชาตบุตรนั้น ได้แก่บุตรหญิงชายทั้งหลาย ที่มีอุปนิสัยแก่กล้า

ยิ่งกว่าบิดามารดา ด้วยศรัทธาความเชื่อความเลื่อมใสในคุณพระ-รัตนตรัยทั้ง ๓ ประการ และเชื่อในทานศีลภาวนา เชื่อในการบูชาและฟังธรรม ๑ มีศีล ๕ ศีล ๘ กรรมบถ ๑๐ ยิ่งกว่าบิดามารดา ๑ มีสุตะการฟังพระธรรมเทศนายิ่งกว่าบิดามารดา ๑ มีจาคะความบริจาคทานข้าวและน้ำผ้าผ่อนเป็นต้น ยิ่งกว่าบิดามารดา ๑ มีปัญญาความรู้ พิจารณารู้ในทางโลกและทางธรรมยิ่งกว่าบิดามารดา ๑ บุตรทั้งหลายมีองค์ ๕ ยิ่งกว่าบิดามารดา ท่านเรียกว่าอภิชาตบุตร ๆ ยิ่งกว่าบิดามารดา.

ที่ ๒ อนุชาตบุตรนั้น ได้แก่บุตรทั้งหญิงชายที่เกิดมามีศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา เสมอกับบิดามารดาไม่ยิ่งไม่หย่อนกว่ากัน คือบิดามารดามีศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา บุตรหญิงชายทั้งหลายก็มีเสมอกัน ท่านเรียกว่าอนุชาตบุตร ๆ ประพฤติตามบิดามารดา.

ที่ ๓ อวชาตบุตร ๆ ต่ำช้ากว่าบิดามารดา เป็นคนพาลว่ายากสอนยาก เป็นคนมักมากไปด้วยความโกรธ โลภ หลง ไม่ดำรงตั้งมั่นอยู่ในศรัทธาศีลทานการภาวนาแลฟังธรรมเทศนา เป็นคนหนาไปด้วยความโลภเจตนาลักฉ้อล่อลวงเอาของที่เขาหวงมาเป็นของตน เป็นคนโทโสโกรธตีด่าบิดามารดาพี่หญิงพี่ชายหยาบคายแก่ผู้เฒ่าผู้แก่ เป็นบุตรนอกพ่อนอกแม่ ไม่ตั้งอยู่ในโอวาทของบิดามารดา เป็นพาลไม่ประพฤติตามบิดามารดาของ

ตน ฯ ยังมีบุตรอีก ๓ จำพวก คือ อันเตวาสิกบุตร บุตรที่มาขอเล่าเรียนศึกษาวิชาความรู้ของตน ๆ เป็นอาจารย์บอกความรู้ให้ ๑ ทินนกบุตร ๆ ที่ขอเขามาเลี้ยง หรือบุตรเขาให้ด้วยความชื่นตาชื่นใจ หรือบุตรที่ซื้อมาด้วยทรัพย์ ๑ อัตตรชบุตร ๆ ที่บังเกิดแก่ตนเองด้วยความเสพสังวาสตามประเพณี ๑.

บัดนี้จักว่าด้วยการสงเคราะห์บุตรหญิงชายด้วยอามิสก่อน บิดามารดาเลี้ยงบุตรหญิงชายมา ด้วยจิตเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ๔ ประการ ครั้นบุตรหญิงชายเจริญวัยใหญ่ขึ้นมา บิดามารดาควรสงเคราะห์ด้วยให้อามิส และข้อปฏิบัติคือให้โอวาทคำสั่งสอนในทางโลกทางธรรมทั้งสองประการ สงเคราะห์ด้วยอามิสนั้นตั้งแต่ป้อนข้าวอาบน้ำ หาของเคี้ยวของกัดให้แก่บุตรหญิงชายบริโภคแลหาของเล่น มีรูปวัวควายเป็นต้น แลหาเสื้อผ้าเครื่องประดับกายา มีกำไลเสมาแลต่างหูเป็นต้น ให้แก่บุตรหญิงชายของตน จนถึงหาสามีภรรยา ให้ทรัพย์เงินตราทาสีทาสาสวนนาเป็นที่สุด แต่ในสิงคาลสูตร พระพุทธองค์ทรงตรัสเทศนาแก่สิงคาลมาณพว่า คหปติปุตฺต ดูกรคหบดีบุตร บิดามารดาควรจะสงเคราะห์บุตรหญิงชายด้วยองค์ ๕ คือ ปาปา นิวาเรนฺติ บิดามารดาจึงห้ามเสียซึ่งบุตรหญิงชายทั้งหลาย อย่าให้กระทำบาปต่าง ๆ มีฆ่าสัตว์ที่มีชีวิต แลลักทรัพย์เป็นต้น ๑ กลฺยาเณ นิวาเรนฺติ บิดามารดาจึงชักชวนบุตรหญิงชายให้กระทำการกุศล มีให้ทาน

รักษาศีลเจริญภาวนาฟังธรรมเป็นต้น ๑ สิปฺปํ สิกฺขาเปนฺติ บิดามารดาจงยังบุตรหญิงชายให้เล่าเรียนศึกษาซึ่งศิลปวิชาความฉลาดในทางโลกทางธรรม ๑ ปฏิรูเปน ทาเรน สํโยเชนฺติ บิดามารดาจงหาสามีภรรยาที่สมควรแก่ตระกูลแลทรัพย์ให้แก่บุตรหญิงชายตามประเพณีคดีโลก ๑ สมเย ทายชฺชํ นิยฺยาเทนฺติ บิดามารดาควรมอบทรัพย์ให้แก่บุตรหญิงชายตามกาลตามสมัยที่จะพึงให้ คือให้เมื่อกระทำการมงคลมีโกนจุก แลมีภรรยาสามีเป็นที่สุด ๑ อนึ่งบิดามารดาควรจะให้ทรัพย์แก่บุตรหญิงชายเป็น ๒ อย่าง คือให้ตามกาลตามสมัย ๑ ให้เป็นนิตยกาลไม่มีกำหนด ๑ เมื่อบิดามารดาสงเคราะห์แก่บุตรหญิงชายด้วยองค์ ๒ องค์ ๕ ดังนี้แล้วกุลบุตรหญิงชายควรจะอุปฐากบิดามารดาให้พร้อมด้วยองค์ ๕ ดังพรรณนามาแต่หลังนั้นเถิด.

จบสารธรรมมงคลที่ ๑๒

มงคลที่ ๑๓ ทารสฺส สงฺคโห

ทารสฺส สงฺคโห จ ทารา นาม กตมา ทารา อิเม สตฺต ทารา วธกา โจรี อยฺยา มาตา ภคินี ทาสี สขี อิเม สตฺต ทาราติ บัดนี้จักวิสัชนาในมงคลที่ ๑๓ ตามพระบาลีอรรถกถาว่า ทารสฺส สงฺคโห จ ทารา แปลว่าบุคคลที่เป็นสามีสงเคราะห์แก่ภรรยาทั้งหลาย จัดเป็นมงคลที่จะนำมาซึ่งความเจริญ

แลความสุขสิ้นกาลนาน ถามว่า ภรรยาในโลกนี้มีเท่าไร แก้ว่า ภรรยามี ๗ จำพวก คือ วธกาภริยา ๑ โจรีภริยา ๑ อัยยาภริยา ๑ มาตาภริยา ๑ ภคินีภริยา ๑ ทาสีภริยา ๑ สขีภริยา ๑ เป็น ๗ จำพวกดังนี้ ฯ ที่ ๑ ชื่อว่าวธกาภรรยา เมียเป็นข้าศึกแก่สามี คือคิดประทุษร้ายแก่สามีอยู่เนือง ๆ มิได้ขาด ๑ ที่ ๒ ชื่อว่า โจรีภรรยา เมียเป็นโจรคอยลักข้าวของแห่งสามี สิ่งของอันใดมีก็ลักลอบเอาไป ๑ ที่ ๓ ชื่อว่าอัยยาภรรยา เมียข่มขี่ผัวให้อยู่ในอำนาจดังนายกับบ่าว ๑ ที่ ๔ ชื่อว่ามาตาภรรยา เมียรักผัวดังมารดารักบุตรที่บังเกิดแต่อุทร ไม่ทำความเดือดร้อนให้เกิดแก่สามี ๑ ที่ ๕ ชื่อว่าภคินีภรรยา เมียดังน้องหญิง เป็นที่สมัครรักยิ่งดังพี่และน้องร่วมท้องมารดาเดียวกัน ๑ ที่ ๖ ชื่อว่าทาสีภรรยา เมียดังทาสทาสี เป็นที่ยินดีเกรงกลัวผัวยิ่งนัก ทั้งกลัวทั้งรักเป็นที่เคารพนับถือ ๑ ที่ ๗ ชื่อว่าสขีภรรยา เมียราวกะว่าสหายเป็นเพื่อนเจ็บเพื่อนตายของสามี มิได้คิดหน่ายหนีออกจากกัน ๑ ภรรยา ๓ จำพวกข้างต้นไม่ควรสงเคราะห์ ควรสงเคราะห์ภรรยา ๔ จำพวกข้างปลาย บัดนี้จะว่าด้วยสามีสงเคราะห์ภรรยาตามพระบาลีอรรถกถาต่อไป สามีแปลว่า บุรุษเป็นใหญ่ในอันที่จะรักษาทั่วไปในที่ทั้งปวง ด้วยบทว่า สามิโก อธิปตีติ อารกฺขา ภรรยามีบทว่า ภริยนฺตีติ ปริปูริจริยา แปลว่าหญิงใดประพฤติให้บริบูรณ์ด้วยความบำรุงบำเรอยิ่ง หญิงนั้นเรียกว่าภรรยา อนึ่ง

ภรรยาที่สามีควรจะสงเคราะห์มี ๒๙ จำพวก คือ หญิงที่มารดามอบให้ ๑ หญิงที่บิดามอบให้ ๑ หญิงที่บิดามารดาทั้งสองมอบให้ ๑ หญิงที่พี่หญิงพี่ชายมอบให้ ๑ หญิงที่น้องหญิงน้องชายมอบให้ ๑ หญิงที่ญาติมอบให้ ๑ หญิงที่ตระกูลมอบให้ ๑ หญิงที่ผู้มีศีลธรรมมอบให้ ๑ หญิงที่ผู้รักษามอบให้ ๑ หญิงที่อยู่กับชายด้วยความรักใคร่ชอบใจกันเอง ๑ หญิงที่อยากได้ทรัพย์แล้วก็มาอยู่ด้วย ๑ หญิงที่ชายไถ่มาเป็นภรรยา ๑ หญิงที่มีผู้ใหญ่จับมือคนทั้งสองใส่ลงในถาดน้ำแล้วก็มอบให้ ๑ หญิงที่บุรุษช่วยปลงซึ่งภาระอันหนักแล้วก็มาอยู่ด้วย ๑ หญิงที่เป็นทาสแล้วยกขึ้นเป็นภรรยา ๑ หญิงที่ทำการจ้างแล้วได้เป็นภรรยา ๑ หญิงที่บุรุษไปรบข้าศึกชนะได้มาเป็นภรรยา ๑ หญิงที่ร่วมสังวาสครั้ง ๑ หรือ ๒ ครั้งก็เรียกว่าภรรยา ๑ หญิงที่ผู้มีอาญามอบให้ ๑ หญิงที่ลอยน้ำแลหลงทางเก็บได้มาเป็นภรรยา ๑ ภรรยาทั้ง ๒๐ นี้สมควรสงเคราะห์ อนึ่ง การสงเคราะห์แก่ภรรยา สมเด็จพระศาสดาทรงตรัสแก่สิงคาลมาณพว่า คหปติ ปุตฺต ดูกรคหบดีบุตร สามีควรจะสงเคราะห์แก่ภรรยาด้วยเหตุ ๕ สถาน คือ ให้นับถือ กล่าวยกย่องแก่ภรรยาด้วยวาจาอันอ่อนหวาน ไม่กล่าวคำดูถูกดูหมิ่น ๑ ที่ ๒ ว่าสามีอย่าโกรธทุบตีก่อน แล้วจึงสั่งสอนต่อภายหลัง คือให้สั่งสอนต่อครั้ง ๑ หรือ ๒ ครั้ง ๑ ที่ ๓ ว่าสามีอย่าคิดนอกใจภรรยา เที่ยวหาภรรยาใหม่ เป็นที่ไม่ชอบใจของ

สตรีที่ปรารถนาหาสามีแต่ผู้เดียว ๑ ที่ ๔ ว่าด้วยสามีจงให้ภรรยาเป็นใหญ่ในเคหะสถาน คือเป็นคนเก็บทรัพย์ที่สามีได้มาจงมอบให้แก่ภรรยา ๑ ที่ ๕ ว่าสามีจงแสวงหาเครื่องประดับให้แก่ภรรยาโดยสมควรแก่ทรัพย์แลตระกูล ๑ เมื่อสามีสงเคราะห์ภรรยาพร้อมด้วยองค์ทั้ง ๕ แล้ว ภรรยาก็ควรจะสงเคราะห์แก่สามีประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ คือ ฉลาดในการตบแต่งอาหารให้สามีรับประทาน ไม่มีความเกียจคร้านต้องตักเตือน ๑ ที่ ๒ ให้ภรรยานับถือญาติทั้งสองฝ่าย ญาติของสามีแลญาติของตนให้เสมอกัน อย่ารังเกียจเดียดฉันท์ในญาติทั้งสองข้างด้วยฉันทาโทโส ๑ ที่ ๓ ให้ภรรยามีใจซื่อตรงต่อสามี อย่าได้ไปยินดีคบชายอื่นมาสังวาส ๑ ที่ ๔ ให้ภรรยาหมั่นภักดีปฏิบัติสามี ให้เป็นที่ยินดีตามอัธยาศัยในกามารมณ์ ๑ ที่ ๕ ให้ภรรยาเป็นผู้ฉลาดรักษาทรัพย์ที่สามีได้มาอย่าให้ฉิบหาย ๑ อนึ่ง ความฉิบหายแห่งทรัพย์นั้น คือ ไม่รู้ประมาณในการบริโภคอาหารแลการนุ่งห่มใช้สอยทรัพย์ ๑ แลเล่นการพนันต่าง ๆ มีถั่วโปหวยไพ่เป็นต้น ๑ แลความเกียจคร้านไม่ทำการงาน ๑ นักเลงสุรา ๑ นักเลงเจ้าชู้ ๑ เหล่านี้ท่านเรียกว่าเป็นความฉิบหายแห่งทรัพย์ ถ้าหญิงใดปฏิบัติสามีพร้อมด้วยองค์ ๕ ดังกล่าวมานี้ หญิงนั้นชื่อว่าสงเคราะห์แก่สามี ความว่าสามีสงเคราะห์ภรรยาด้วยองค์ ๕ ภรรยาสงเคราะห์แก่สามีด้วยองค์ ๕ ดังว่ามานี้ สามีภรรยาคู่นั้นจะมีความเจริญ

ทั้งโลกนี้และโลกหน้าสิ้นกาลนาน.

อีกอย่างหนึ่ง ให้สามีสงเคราะห์แก่ภรรยาให้ตั้งอยู่ในประโยชน์ ๒ ประการ คือประโยชน์ชาตินี้ ๑ ประโยชน์ชาติหน้า ๑ ประโยชน์ชาตินี้มี ๔ คือให้มีความเพียรความหมั่นทำการงานแลแสวงหาทรัพย์ ๑ ที่ ๒ ให้ฉลาดรักษาทรัพย์ที่ได้มาอย่าให้ฉิบหายด้วยอันตราย มีโจรลักเป็นต้น ๑ ที่ ๓ ให้เลี้ยงชีวิตพอสมควรแก่ทรัพย์ อย่าเลี้ยงชีวิตให้เกินประมาณ ๑ ที่ ๔ ให้คบมิตรสหายที่มีใจเป็นกุศล อย่าไปคบคนพาลสันดานบาป ๑ ประโยชน์ชาติหน้ามี ๕ คือให้มีจิตศรัทธาเลื่อมใสในคุณพระรัตนตรัยเป็นต้น ๑ ที่ ๒ คือให้มีศีล ๕ ศีล ๘ กรรมบถ ๑๐ ประการ ๑ ที่ ๓ คือให้หมั่นฟังธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า คือพระสูตร ๑ พระวินัย ๑ พระปรมัตถ์ ๑ ที่ ๔ คือให้บริจาคทานมีข้าวแลน้ำเป็นต้น ๑ ที่ ๕ คือมีปัญญาพิจารณาสังขารให้เห็นเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ๑ อีกอย่างหนึ่ง สามีจงอนุเคราะห์แก่ภรรยา สั่งสอนให้สวดมนต์ภาวนาบูชาพระรัตนตรัย แลชักชวนภรรยาให้ทำการกุศล มีทานศีลภาวนาฟังธรรมเทศนาก็ดี เหล่านี้เรียกว่าสามีสงเคราะห์แก่ภรรยา เป็นที่สรรเสริญเคารพบูชาแก่เทพยดาทั้งหลายมีพระอินทราเป็นต้น.

จบสารธรรมมงคลที่ ๑๓

มงคลที่ ๑๔ อนากุลา จ กมฺมนฺตา

อนากุลา จ กมฺมนฺตา นาม กสิโครกฺขวณิชฺชาทิ อิธ โย วุตฺตํ กสีติ กสิกมฺมํ นาม อโหสีติ

บัดนี้ จะได้วิสัชนาในมงคลที่ ๑๔ ตามพระบาลีอรรถกถาแลโวหาราธิบายต่อไป ดำเนินความว่า อนากุลา จ กมฺมนฺตา เป็นต้น แปลว่าบุคคลใดไม่มีความเกียจคร้านในกิจการงานทั้งปวงมีทำไร่ไถนาค้าขายแลเลี้ยงโคเป็นต้น จัดเป็นมงคลอันประเสริฐย่อมนำมาซึ่งความสุขความเจริญในโลกนี้แลโลกหน้าสิ้นกาลนานความว่า บุคคลใดไม่เกียจคร้าน มีความเพียรความหมั่นขยันทำการงานไม่คิดเบื่อหน่ายว่าเช้าว่าสายว่าหนาวว่าร้อน จักทำการงานสิ่งไรไม่ทอดทิ้งไว้ให้เนิ่นนานเร่งรีบทำการงานไม่หยุดหย่อนนอนแลนั่งทำการงานไม่รอรั้งรังเกียจผู้ใดผู้หนึ่ง ทำการงานรู้กำหนดกาลแลประเภท เป็นที่สังเกต ไม่ทำด้วยความหลง ทำการงานให้ตรงแก่ที่จะได้ทรัพย์ ไม่ทำด้วยนับเอาแต่เวลาราตรี ทำการด้วยหวังประโยชน์ความเจริญ ทำการไม่ให้เกินกำลังของตน ทำการงานปรารถนาผลในชาตินี้แลชาติหน้าเรียกว่า อนากุลา จ กมฺมนฺตา ทำการงานไม่อากูล

จบสารธรรมมงคลที่ ๑๔

มงคลที่ ๑๕ ทานญฺจ

ทานํ นาม ตีณิ ลกฺขณานิ จาคเจตนาทานญฺจ วิรติทานญฺจ เทยฺยธมฺมทานญฺจาติ ฯ

บัดนี้จักได้วิสัชนาในมงคลที่ ๑๕ ตามพระบาลีแลอรรถกถา ดำเนินความว่า ทานํ นาม ตีณิ ลกฺขณานิ เป็นต้น อธิบายว่าทาน การให้มีลักษณะ ๓ ประการ คือ จาคเจตนาทาน ๑ วิรติทาน ๑ เทยฺยธมฺมทาน ๑ เป็น ๓ ดังนี้ จาคเจตนาทานนั้น ได้แก่บุคคลที่มีศรัทธาเลื่อมใสคิดจะให้ซึ่งทาน ๑ วิรติทานนั้น ได้แก่บุคคลที่มีหิริโอตตัปปะ ละเว้นในปัญจเวรทั้ง ๕ คือไม่ฆ่าสัตว์ไม่ลักทรัพย์เป็นต้น ๑ เทยฺยธมฺมทาน นั้น ได้แก่บุคคลมีศรัทธา ให้ข้าวน้ำผ้านุ่งผ้าห่มเป็นต้น ๑ ทานทั้ง ๓ ประการที่บังเกิดขึ้นในสันดานของมนุษย์ทั้งปวงนั้น อาศัยปัญญาสัมมาทิฏฐิเป็นต้นเหตุนี้อย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่ง ท่านว่าอาศัยอโลภะ ความไม่โลภเป็นต้นเหตุนี้อย่างหนึ่ง อธิบายว่าบุคคลที่มีปัญญาพิจารณาเห็นบาปบุญคุณแลโทษประโยชน์ในเบื้องหน้า คือเห็นว่าให้ทานรักษาศีลเป็นต้น ได้บุญได้กุศล ย่อมนำมาซึ่งความสุข อย่างนี้เรียกว่าปัญญาสัมมาทิฏฐิ บุคคลมาเห็นว่า บาปมีคือฆ่าสัตว์ลักทรัพย์เป็นต้นย่อมให้ผลเป็นทุกข์ อย่างนี้เรียกว่าปัญญาสัมมาทิฏฐิ บุคคลอาศัยปัญญาสัมมาทิฏฐิ ๑ แลอาศัยความไม่โลภเจตนา ๑ เหตุทั้งสองนี้มีแล้ว จึงจะคิดบริจาคทาน ๆ จะมีผลมาก อาศัยเจตนาทั้ง ๓ คือ ปุพฺพเจตนา มีจิต

เลื่อมใสคิดจะให้ซึ่งทานมีข้าวน้ำเป็นต้น ๑ มุญจนเจตนา มีความเลื่อมใสเมื่อขณะให้ทาน ๑ อปราปรเจตนา มีความลื่อมใสเมื่อให้ทานแล้ว ๑ ทั้ง ๓ นี้เรียกว่าเจตนาสัมปทา

วัตถุสัมปทา นั้น ได้แก่วัตถุข้าวของที่ทายกได้มาโดยชอบธรรม คือ ไม่ฆ่าสัตว์มาทำบุญ ๑ ไม่ลักฉ้อล่อลวงเอาทรัพย์เขามาทำบุญ ๑ ทายกผู้ให้ทานมีองค์ ๒ คือ เจตนาสัมปทา ๑ วัตถุสัมปทา ๑ ปฏิคาหก ผู้รับทานมีองค์ ๒ คือ ผลสัมปทาเป็นพระอรหันต์ ๑ คุณาติเรกสัมปทา ออกจากสมาบัติ ๑ ทานพร้อมไปด้วยองค์ ๔ คือ ผู้ให้ ๒ ผู้รับ ๒ ย่อมมีผลในชาตินี้ ถ้าไม่พร้อมด้วยองค์ ๔ ย่อมให้ผลในชาติหน้า อีกอย่างหนึ่ง ท่านว่าทานพร้อมด้วยองค์ ๖ มีผลมาก คือเจตนาให้ทานเป็นบุคคลิก ๓ เจตนาให้ทานเป็นสงฆ์ ๓ เป็น ๖ ดังนี้ ทานการให้มี ๒ คือ ปาฏิปุคคลิกทาน ให้ทานตามชอบใจของตน ๑ สังฆทานถวายเป็นสงฆ์ ๑ ปาฏิปุคคลิกทาน ๑๔ ให้แก่สัตว์เดียรฉาน ๑ ให้แก่คนไม่มีศีล ๑ ให้แก่คนมีศีล ๑ ให้แก่ฤๅษีดาบส ๑ ให้แก่พระอริยเจ้า ๑๐ จำพวก มีพระโสดาเป็นต้น มีพระพุทธเจ้าเป็นที่สุด เป็น ๑๔ ดังนี้

ปาฏิปุคคลิกทานจะมีผลมากพร้อมด้วยองค์ ๖ คือ ทายกประกอบด้วยเจตนา ๓ ปฏิคาหก ผู้รับไม่มีราคะ ๑ ไม่มีโทสะ ๑ ไม่มีโมหะ ๑ เป็น ๓ หรือมีความเพียรจะละราคะ โทสะ

โมหะ ก็ดี สังฆทานถวายเป็นสงฆ์มี ๗ อย่าง คือ ถวายแก่ภิกษุสงฆ์มีองค์พระพุทธเจ้าเป็นประธาน ๑ ถวายทานแก่สงฆ์สองฝ่าย ๑ ถวายแก่ภิกษุสงฆ์พวกเดียว ๑ ถวายทานแก่ภิกษุณีสงฆ์พวกเดียว ๑ ขอภิกษุสงฆ์ภิกษุณีสงฆ์ ๑ รูป ๒ รูป ๓ รูป ๑ ขอภิกษุสงฆ์ ๑ รูป ๒ รูป ๓ รูป ๑ ขอภิกษุณีสงฆ์ ๑ รูป ๒ รูป ๓ รูป ๑ เป็น ๗ ดังนี้

อนึ่ง บุคคลที่จะถวายสังฆทานนั้น ให้ตั้งจิตอุทิศเฉพาะต่อพระอริยเจ้า อย่าตั้งจิตอุทิศแก่ภิกษุปุถุชน อนึ่งขอสงฆ์แล้วจะได้พระเถระมาก็ดี จะได้ภิกษุหนุ่มแลสามเณรก็ดี อย่าดีใจอย่าเสียใจ ทำใจให้เป็นกลาง ๆ ถ้าดีใจหรือเสียใจก็ไม่เป็นสังฆทาน ด้วยสังฆทานนี้มีผลมาก สมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงตรัสไว้ในทักขิณาวิภังคสูตรแก่พระอานนท์ พระองค์ทรงปรารภนางกีสาโคตมีถวายผ้า กิร ดังได้ยินมาว่า นางกีสาโคตมีมีจิตยินดีศรัทธา นำคู่ผ้าไปถวายแก่พระพุทธองค์ พระองค์ไม่ทรงรับคู่ผ้า จึงทรงกรุณาให้ถวายแก่สงฆ์ พระนางเสียใจร้องไห้ไปหาพระอานนท์ ๆ จึงเข้าไปกราบทูลพระองค์ให้ทรงรับซึ่งคู่ผ้า พระศาสดาทรงตรัสว่า ดูกรอานนท์ สังฆทานนี้มีผลมากกว่าทานทั้งปวง ที่สุดจะสิ้นศาสนามีแต่โคตรภูสงฆ์ทรงผ้ากาสาวผูกคอแลข้อมือเป็นต้น ทำไร่ไถนาค้าขาย มีบุตรภรรยา ทายกมีใจศรัทธาจะถวายสังฆทาน ไปเชิญสงฆ์เหล่านั้นมานั่งตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป ตั้งใจอุทิศในพระ

อริยสงฆ์ ก็เป็นสังฆทานมีผลมากเป็นอสงไขยจะนับประมาณมิได้ ดูกรอานนท์ บุคคลให้ทานแก่สัตว์เดียรฉานร้อยหน ยังไม่สู้ผลที่ให้แก่มนุษย์ทุศีลครั้งหนึ่ง ให้ทานแก่มนุษย์ทุศีลร้อยหนยังไม่เท่าผลที่ให้ทานแก่ผู้มีศีลหนหนึ่ง ให้แก่มนุษย์ปุถุชนที่มีศีลร้อยหน ยังไม่เท่าผลที่ให้แก่พระโสดาหนหนึ่ง ให้ทานแก่พระโสดาร้อยหน ยังไม่เท่าผลที่ให้แก่พระสกิทาคาหนหนึ่ง ให้ทานแก่พระสกิทาคาร้อยหน ยังไม่เท่าผลที่ให้แก่พระอนาคาหนหนึ่ง ให้ทานแก่พระอนาคาร้อยหน ยังไม่เท่าผลที่ให้แก่พระอรหันต์หนหนึ่ง ถวายทานแก่พระอรหันต์ร้อยหน ยังไม่เท่าผลที่ให้แก่พระปัจเจกโพธิ์หนหนึ่ง ถวายทานแก่พระปัจเจกโพธิ์ร้อยหน ยังไม่เท่าผลที่ถวายแก่พระพุทธเจ้าหนหนึ่ง ถวายทานแก่พระพุทธเจ้าร้อยหน ยังไม่เท่าผลที่ถวายสังฆทานหนหนึ่ง ถวายสังฆทานมีผลมากดังนี้

ถามว่าสังฆทานทำไมจึงมีผลมาก แก้ว่าสมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงพิจารณาเห็นว่า พระสงฆ์จะเล่าเรียนศึกษาทรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาประมาณ ๕๐๐๐ ปี เพราะฉะนั้น พระองค์จึงทรงตรัสว่า สังฆทานย่อมทั่วไปแก่พระสงฆ์มีองค์พระพุทธเจ้าเป็นต้น มีพระสงฆ์บวชใหม่เป็นที่สุด อนึ่ง ทานการให้ท่านจัดไว้หลายอย่าง คืออามิสทานให้ข้าวน้ำเป็นต้น ๑ ธัมมทานได้แก่ให้พระสัทธรรมเทศนาเป็นทาน ๑ ทานการให้ประกอบในกาล คือ ถวายผ้าอาบ

น้ำฝน ๑ ถวายผ้าจำนำพรรษา ๑ ถวายผ้ากฐิน ๑ ถวายผ้ารีบด่วน ๑ ถวายข้าวในนา ผลไม้สวนที่เกิดขึ้นมาใหม่ ๑ ให้อาหารแก่ผู้มาแต่ไกล ๑ ให้อาหารแก่ผู้จะไปทางไกล ๑ ให้อาหารเมื่อข้าวแพงแลขัดสน ๑ ให้อาหารแก่ภิกษุสามเณรที่เจ็บไข้ ๑ ให้อาหารแก่ผู้รักษาภิกษุที่เจ็บไข้ ๑ ทานมีอีก ๓ ทาสทาน ให้ข้าวของที่เลวทรามต่ำช้า ๑ สหายทาน ให้ของที่เป็นอย่างกลาง ๑ สามีทาน ให้ของที่ประณีต ๑ ทานในพระสูตรมี ๑๐ คือ อนฺนํ ให้ข้าวต้มข้าวสวย ๑ ปานํ ให้น้ำเย็นน้ำร้อนน้ำอัฏฐ-บาน ๑ วตฺถํ ให้ผ้านุ่งผ้าห่มเป็นต้น ๑ ยานํ ให้เรือแพเกวียนแลรถ ๑ มาลํ ให้ดอกไม้มีสีมีกลิ่น ๑ คนฺธํ ให้ของหอมต่าง ๆ มีน้ำอบเป็นต้น ๑ วิเลปนํ ให้เครื่องทาต่าง ๆ มีแป้งน้ำมันกระแจะจันทน์เป็นต้น ๑ เสยฺยํ ให้ที่นอนมีเสื่อหมอนเตียงตั่งเป็นต้น ๑ วสถํ ให้ที่อยู่ที่อาศัยมีกุฎีวิหารโรงร้านศาลาเป็นต้น ๑ ทีเปยฺยํ ให้ประทีปน้ำมันไต้ไฟเป็นของส่องสว่าง ๑ เป็น ๑๐ ทานในพระวินัยมี ๔ คือ ให้จีวรผ้านุ่งผ้าห่ม ๑ ให้บิณฑบาตของฉัน ๑ ให้เสนาสนะที่อยู่ที่อาศัย ๑ ให้คิลานเภสัชยารักษาไข้เจ็บ ๑ เป็น ๔ ทานในพระปรมัตถมี ๖ คือ ตาได้เห็นวัตถุข้าวของต่าง ๆ มีจิตเลื่อมใสคิดจะให้ทาน ๑ หูได้ยินเขามาบอกการกุศลจิตเลื่อมใสคิดจะให้ทาน ๑ จมูกได้กลิ่นของหอมต่าง ๆ คิดจะให้ทานการบูชา ๑ ลิ้นรู้รสข้าวของต่าง ๆ จิตคิดจะให้ทาน ๑ กายถูกต้องลูบคลำข้าวของ

ทั้งหลายมีจิตคิดจะให้ทาน ๑ ใจนึกน้อมถึงของที่รู้ด้วยจิตคิดจะให้ทาน ๑ เป็น ๖ ถามว่าทานจะมีผลมากด้วยอะไร แก้ว่าทานจะมีผลมากด้วยศีล คือผู้ให้ก็มีศีลผู้รับก็มีศีล ทานนั้นจึงมีผลมากจะนับประมาณมิได้ อนึ่ง ผู้ให้ก็ไม่มีศีล ผู้รับก็ไม่มีศีล ทานนั้นจะมีผลมากด้วยอำนาจอานิสงส์ คือถวายสังฆทานอุทิศต่อพระอริยเจ้าทั้ง ๘ จำพวก อนึ่งอานิสงส์ที่บริจาคทานย่อมให้สำเร็จซึ่งสมบัติทั้ง ๓ คือมนุษย์สมบัติ ๑ สวรรค์สมบัติ ๑ นิพพานสมบัติ ๑ ด้วยให้ทานเป็นการละโลภะความโลภในวัตถุข้าวของต่าง ๆ เป็นทางดับกิเลสเครื่องเศร้าหมองอย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมตรัสเทศนาทานศีลภาวนาเป็นธรรมดาทุก ๆ พระองค์ ด้วยทานเป็นเหตุให้ละความโลภ ศีลเป็นเหตุให้ละความโกรธ ภาวนาเป็นเหตุให้ละความหลง อนึ่ง บุคคลให้ทานรักษาศีลเจริญภาวนา จงปรารถนาดับโลภโกรธหลง จึงจะตรงต่อพระนิพพานการดับทุกข์ ถ้าปรารถนามนุษย์สวรรค์อยู่แล้วเป็นการเนิ่นช้าพาให้เวียนว่ายเกิดแก่เจ็บตายอยู่ในวัฏฏสงสาร สิ้นกาลนานไม่มีกำหนดที่จะหมดชาติ

จบสารธรรมมงคลที่ ๑๕

มงคลที่ ๑๖ ธมฺมจริยา จ

เย ชนา ธมฺมจริยา ตํ กาเยน สุจริตํ วาจาย สุจริตํ มนสา สุจริตํ จ ยนฺติติ

บัดนี้จักได้วิสัชนาในมงคลที่ ๑๖ ตามพระบาลีอรรถกถา ดำเนินความว่า ชนทั้งหลายใด พระพฤติซึ่งธรรมชอบประกอบด้วยสุจริตอยู่เนืองนิตย์มิได้ขาด จัดเป็นมงคลอันประเสริฐ ความสุจริตนั้นมี ๑๐ คือกายสุจริต ๓ วจีสุจริต ๔ มโนสุจริต ๓ เป็น ๑๐ เรียกกุศลกรรมบถ เป็นหนทางที่เกิดที่ไหลมาแห่งกุศล อีกอย่างหนึ่ง บุคคลประพฤติซึ่งธรรมสุจริต ๑๐ ประการ ให้บริบูรณ์ในสันดานเสมอเป็นนิตย์แล้ว ย่อมจะปิดเสียซึ่งอกุศลบาปธรรมที่จะนำสัตว์ทั้งหลายไปสู่อบาย เพราะฉะนั้น ความสุจริตทั้งหลายจึงจัดเป็นธรรมที่จะนำสัตว์ไปสู่สุคติ คือมนุษย์และสวรรค์เป็นเบื้องหน้า

บัดนี้จักได้วิสัชนาซึ่งธรรมสุจริตทั้งหลาย คือกายสุจริต ๓ โดยบาลีว่า ปาณาติปาตา เวรมณี ความวิรัติเจตนาละเว้นจากบาปทางกายคือไม่ฆ่าสัตว์ทั้งหลายที่มีชีวิต ให้ตายด้วยกายแลวาจา ด้วยความเมตตาแลขันติ ๑ อาทินฺนาทานา เวรมณี ความวิรัติเจตนาละเว้นจากบาปทางกายคือไม่ลักฉ้อข้าวของที่เจ้าของเขาไม่ให้ด้วยกายแลวาจาด้วยความละอายบาปกลัวบาป ๑ กาเมสุมิจฺฉาจารา เวรมณี ความวิรัติเจตนาละเว้นจากบาปทางกาย คือเป็น

บุรุษไม่ร่วมประเวณีในสตรีที่มีคนหวงแหนรักษา สตรีไม่นอกใจสามีไปคบบุรุษอื่น ๑ วจีสุจริต ๔ คือมุสาวาทา เวรมณี ความวิรัติเจตนาละเว้นจากบาปทางวาจา คือไม่พูดปดล่อลวงอำพรางท่านผู้อื่น ๑ ปิสุณาย วาจาย เวรมณี ความวิรัติเจตนาละเว้นจากบาปทางวาจา คือไม่พูดส่อเสียดยุงยงให้ผู้อื่นแตกร้าวจากกันด้วยความอิจฉา ๑ ผรุสาย วาจาย เวรมณี ความวิรัติเจตนาละเว้นจากบาปทางวาจา คือไม่กล่าวหยาบช้า ด่าชาติตระกูลผู้อื่น ๑ สมฺผปฺปลาปา เวรมณี ความวิรัติเจตนาละเว้นจากบาปทางวาจา คือไม่กล่าวคำที่หาประโยชน์มิได้ในชาตินี้ชาติหน้า ๑ มโนกรรม ๓ คือ อนภิชฌา ไม่มีจิตโลภเจตนาคิดเพ่งเล็งจะลักข้าวของ ๆ ผู้อื่นมาเป็นของตน ๑ อพฺยาปาโท ไม่มีจิตโกรธพยาบาทอาฆาต ผูกเวรแก่สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ๑ สมฺมาทิฏฺฐิโก จิตคิดเห็นชอบประกอบในทางธรรม คือกัมมัสสกตาญาณ ปัญญาพิจารณาเห็นว่าสัตว์ทั้งหลายที่เกิดมาอาศัยซึ่งกรรมคือกุศลและอกุศลตกแต่งให้ ผลซึ่งความดีความชั่วตามตัวของสัตว์ทั้งหลายที่กระทำไว้ ถ้าสัตว์ทั้งหลายทำกุศลก็ให้ผลเป็นสุข ถ้าสัตว์ทั้งหลายทำอกุศลก็ให้ผลเป็นทุกข์ ตามยถากรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำไว้ หรือปัญญาพิจารณาเห็นว่าทำบุญได้บุญทำบาปได้บาป โลกนี้มีโลกหน้ามี สวรรค์มี นรกมี บุญมี บาปมี ทำบุญให้ผลเป็นสุข ทำบาปให้ผลเป็นทุกข์ ตามยถากรรม คุณบิดามารดามี คุณพระ

พุทธ พระธรรม พระสงฆ์มิ ความเห็นอย่างนี้ เรียกว่าปัญญา-สัมมาทิฏฐิ เป็นโลกีย์

อนึ่ง พิจารณาในทางพระไตรลักษณ์ ให้เห็นแจ้งประจักษ์ในขันธ์ ๕ คือรูป ๑ เวทนา ๑ สัญญา ๑ สังขาร ๑ วิญญาณ ๑ ด้วยอาการเป็น ๓ คือ ขันธ ๕ เป็นอนิจจังไม่เที่ยงมีความแปรปรวนยักย้ายกลับกลายเป็นอย่างอื่น ๆ ไป ๑ ขันธ ๕ เป็นทุกข์ทนไม่ได้ด้วยโรคภัยเข้าบีบคั้นให้ปัญจขันธแตกทำลายไป ทนอยู่ไม่ได้ด้วยกองทุกข์ ๑ ขันธ์ ๕ เป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวตนเป็นของเกิดขึ้นตั้งอยู่ดับไป ไม่ใช่ของใครห้ามไว้ตามใจปรารถนา ๑ ปัญญาพิจารณาเห็นพระไตรลักษณ์ทั้ง ๓ และพระอริยสัจทั้ง ๔ คือทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เห็นแจ้งประจักษ์จนละสักกาย-ทิฏฐิขาดจากสันดาน ท่านเรียกว่าโลกุตตรปัญญาสัมมาทิฏฐิ

อนึ่ง บุคคลทั้งหลายที่อยากได้มรรคผลนิพพาน จงรักษาซึ่งกุศลกรรมบถทั้ง ๑๐ ประการให้บริบูรณ์ในสันดาน คงจะถึงมรรคผลนิพพานเป็นแท้ ด้วยมโนกรรมสัมมาทิฏฐิ ท่านจัดไว้เป็น ๒ อย่าง คือสัมมาทิฏฐิเป็นโลกีย์ ๑ สัมมาทิฏฐิเป็นโลกุตร ๑ เมื่อบุคคลรักษาได้ในสัมมาทิฏฐิโลกีย์ ก็จะได้ซึ่งสุคติ คือมนุษย์แลสวรรค์ ถ้ารักษาได้ในสัมมาทิฏฐิโลกุอตร ก็จะได้ซึ่งมรรคผลและนิพพาน

จบสารธรรมมงคลที่ ๑๖

มงคลที่ ๑๗ ญาตกานญฺจ สงฺคโห

ญาตกา นาม มาติโต วา ปิติโต วา ยาว สตฺตมาปิตาม-หยุคา สมฺพนฺธาติ อิธ วตฺตนฺตีติ

บัดนี้จักวิสัชนาใน ญาตกานญฺจ สงฺคโห ตามพระบาลีอรรถกถาว่า ญาตกา นาม มาติโต เป็นต้น ดำเนินความว่าบุคคลผู้ใดใจโอบอ้อมอารียินดีในที่จะสงเคราะห์แก่ญาติทั้งหลายที่เป็นฝ่ายมารดาบิดาเนื่องมา ๗ ชั่วตระกูล กิริยาว่าญาติทั้งหลายฝ่ายมารดาบิดา มีความยากจนอนาถาหาที่พึ่งพามิได้ บุคคลที่เป็นญาติสงเคราะห์เอาใจใส่ ให้ข้าวน้ำผ้านุ่งผ้าห่มที่อยู่ที่อาศัย หรือให้ทุนไปค้าขายแลพาหนะวัวควายช้างม้าไปทำไร่ไถนา แลเรือแพนาวา แลเครื่องใช้สอยน้อยใหญ่ เวลาเจ็บไข้หาหยูกยารักษาพยาบาล หรือเกิดถ้อยความช่วยกันแก้ไขให้ญาติทั้งหลายมีความสุขกายสุขใจ หรือมีการงานสิ่งไรก็ช่วยทำให้สำเร็จ สงเคราะห์แก่ญาติอย่างนี้ ชื่อว่าสงเคราะห์ด้วยอามิส สงเคราะห์ด้วยธรรมนั้นคือชักชวนหมู่ญาติให้สร้างกุศล มีให้ทานรักษาศีลภาวนาเป็นต้นจนถึงให้บวชบรรพชา บอกธรรมวินัยพุทธศาสนาให้เล่าเรียนศึกษาเป็นที่สุด จัดเรียกว่า ญาตกานญฺจ สงฺคโห สงเคราะห์แก่ญาติของตน จัดเป็นมงคลอันประเสริฐ.

จบสารธรรมมงคลที่ ๑๗

มงคลที่ ๑๘ อนวชฺชกมฺมานิ

อนวชฺชกมฺมานิ นาม อุโปสถงฺคสมาทานเวยฺยาวจฺจกรณ อารามวนโรปนเสตุกรณาทีนิ อิธ วุตฺตนฺติ

บัดนี้จะได้วิสัชนา แก้ไขในอนวัชชกรรม จัดเป็นมงคลที่ ๑๘ ตามพระบาลีอรรถกถาว่า อนวชฺชกมฺมานิ นาม เป็นต้น ดำเนินความว่า บุคคลทั้งหลายใด กระทำซึ่งกรรมที่ไม่มีโทษจัดเป็นมงคลอันประเสริฐ ในอรรถกถาท่านว่ากรรมที่ไม่มีโทษนั้น คือ รักษาอุโบสถในวัน ๘ ค่ำ ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำก็ดี กระทำความขวนขวายช่วยในการกุศลของผู้อื่นก็ดี ปลูกต้นไม้ที่ทรงดอกออกผลไว้ในอารามก็ดี สร้างสะพานไว้ให้เป็นที่เดินเหล่านี้ ท่านเรียกว่ากรรมไม่มีโทษ ย่อมให้สำเร็จประโยชน์แก่ตนและคนทั้งปวง บัดนี้จะว่าด้วยอุโบสถก่อน ทุวิธํ ลกฺขณํ อุโบสถมีลักษณะสองประการ คือปกติอุโบสถ ๑ ปฏิชาครอุโบสถ ๑ เป็นสองดังนี้

ปกติอุโบสถนั้น คือคนรักษาเดือนหนึ่ง ๔ ครั้ง หรือ ๘ ครั้งก็ดี จัดเป็นอุโบสถอย่าง ๑ ที่รักษาข้างขึ้น ๒ วัน ข้างแรม ๒ วัน คือวันขึ้น ๘ ค่ำ ขึ้น ๑๕ ค่ำ แรม ๘ ค่ำ แรม ๑๕ ค่ำ จึงเป็น ๔ วัน ที่รักษาข้างขึ้น ๔ วัน ข้างแรม ๔ วันนั้น คือวันขึ้น ๕ ค่ำ ขึ้น ๘ ค่ำ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ขึ้น ๑๕ ค่ำ แรม ๕ ค่ำ แรม ๘ ค่ำ แรม ๑๔ ค่ำ แรม ๑๕ ค่ำ จึงเป็น ๘ วัน รักษาอย่างนี้เรียกว่ารักษาปกติ ถ้าจะรักษาเป็นปฏิชาครอุโบสถให้รักษาเป็นวันรับวันส่งวันองค์อยู่กลาง คือข้าง

ขึ้นวัน ๔ ค่ำ ๖ ค่ำ ๗ ค่ำ ๙ ค่ำ ๑๓ ค่ำเป็น ๕ วัน ข้างแรมวัน ๑ ค่ำ ๔ ค่ำ ๖ ค่ำ ๗ ค่ำ ๙ ค่ำ ๑๓ ค่ำ ๖ วันเป็น ๑๑ วัน เรียกว่าปฏิชาครอุโบสถ ถ้ารวมทั้งวันรับวันส่งองค์ เดือนหนึ่งนับวันอุโบสถได้ ๑๙ วัน ถ้าเป็นจาตุททสีมีแต่วันรับไม่มีวันส่ง ถ้าเป็นวันปัณณรสีมีแต่วันส่งไม่มีวันรับ

บัดนี้ จักว่าในปาฏิหาริยปักขอุโบสถ ตามอรรถกถาจารย์ว่า ปาฏิหาริยา ปกฺโข นาม อนฺโตวสฺเส เตมาสํ พิพทฺธุโปสโถ แปลว่า อุโบสถรักษาได้เป็นนิตย์ ในภายในพรรษาสิ้นสามเดือน เรียกว่าปาฏิหาริยปักขอุโบสถ คือรักษาได้ทุกวันสิ้นสามเดือนหรือจะรักษาแต่เดือน ๑๑ แรม ค่ำ ๑ ไปจนวันเพ็ญเดือน ๑๒ เป็นเดือนหนึ่ง หรือจะรักษาแต่แรมค่ำ ๑ เดือน ๑๑ ไปจนถึงวันสิ้นเดือน ๑๑ ก็ดี เหล่านี้เรียกว่าปาฏิหาริยปักขอุโบสถทั้งสิ้น อนึ่งรักษาอุโบสถท่านกำหนดวันหนึ่งกับคืนหนึ่งให้พร้อมทั้งองค์ ๘ คือ เว้นจากฆ่าสัตว์เองแลให้ผู้อื่นฆ่า ๑ เว้นจากลักทรัพย์ที่เขาหวงแหนด้วยตนเองแลให้ผู้อื่นลัก ๑ เว้นจากเสพเมถุนในทวารมรรคทั้งสาม ๑ เว้นจากพูดปดล่อลวงอำพรางผู้อื่น ๑ เว้นจากดื่มกินซึ่งน้ำเมาคือสุราเมรัย ๑ เว้นจากบริโภคอาหารตั้งแต่เที่ยงแล้วไปจนอรุณวันใหม่ขึ้นมา ๑ เว้นจากดูฟ้อนรำขับร้องแลเครื่องดนตรีมีมโหรีพิณพาทย์เป็นต้น แลประดับตกแต่งกายมีดอกไม้แลของหอมเป็นต้น ๑ เว้นจากนั่งนอนเตียงสูงที่นอนใหญ่ภายในยัดด้วยนุ่น

และสำลี ๑ รักษาได้ทั้ง ๘ นี้เรียกว่า อุโบสถศีล ถามว่าที่รักษาองค์ ๘ ได้จะมีผลอย่างไร แก้ว่าที่ไม่ฆ่าสัตว์นั้นเป็นหนทางสวรรค์ ถ้ามาเกิดเป็นมนุษย์ก็จะมีอายุยืนยาวนาน ไม่ตายแต่เด็กแต่หนุ่ม ๑ ไม่ลักทรัพย์ก็เป็นทางสวรรค์ ถ้ามาเกิดในมนุษย์ จะมีทรัพย์ก็ไม่ฉิบหายด้วยไฟไหม้และโจรลักเป็นต้น ๑ ไม่เสพเมถุนนั้นให้เป็นนิสัยแก่พระนิพพาน คือจะดับกิเลสราคะความกำหนัดในสันดาน ๑ ไม่พูดปดล่อลวงอำพรางผู้อื่นนั้น ก็เป็นหนทางสวรรค์ ถ้ามาเกิดเป็นมนุษย์ก็จะมีความบริสุทธิ์ ไม่มีใครมาล่อลวงให้เสียทรัพย์สมบัติ ๑ ไม่ดื่มกินซึ่งน้ำเมาคือ สุราเมรัยนั้น ก็จัดเป็นทางสุคติสวรรค์ ครั้นมาบังเกิดในมนุษย์นี้ ก็มีปัญญาไม่บ้าใบ้เสียจริตผิดมนุษย์ ๑ แต่ไม่กินอาหารในวิกาล แลไม่ดูฟั่งฟ้อนรำแลประดับร่างกาย และไม่นั่งนอนเตียงสูงที่นอนใหญ่ ทั้ง ๓ สิกขาบทนี้เป็นที่ใช้เจริญพรหมจรรย์ คือเป็นเครื่องกำจัดกิเลสราคะ โทสะ โมหะให้เบาบางจากสันดาน ให้เป็นนิสัยแก่พระนิพพานในอนาคตกาลเบื้องหน้า ถามว่าที่รักษาไม่ได้จะมีโทษอย่างไร แก้ว่าโทษที่ฆ่าสัตว์ให้ไปบังเกิดในอบาย ครั้นมาเกิดเป็นมนุษย์ ให้มีอายุสั้นเร็วพลันที่จะตายแต่เด็กหนุ่ม ๑ โทษที่ลักทรัพย์เป็นหนทางอบาย ถ้ามาเกิดเป็นมนุษย์จะยากจนอนาถา มีทรัพย์โภคาก็ฉิบหายด้วยไฟไหม้โจรลักเป็นต้น ๑ โทษที่เสพเมถุนนั้นที่เป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์ คือจะไกลจากพระนิพพานให้เวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสงสารช้า-

นาน ไม่มีกำหนดชาติว่าจะเป็นที่สุด ๑ โทษกล่าวมุสาวาทนั้นเป็นหนทางอบาย ครั้นมาเกิดเป็นมนุษย์ก็ไม่ได้ความบริสุทธิ์ มีแต่คนจะมาล่อลวงให้เสียทรัพย์ข้าวของ และโจทย์ทั้งด้วยความเท็จเอาของที่ต้องห้ามมาลักใส่ให้เกิดความฉิบหาย ๑ โทษที่กินสุราแลเมรัยก็ให้ไปอบาย นายนิรยบาลทั้งหลายกรอกด้วยน้ำทองแดงน้ำถึงปากถึงคอปากคอก็พังทำลาย น้ำถึงท้อง ๆ ก็พังทำลาย ไส้พุงก็ขาดกระจัดกระจาย ตายแล้วก็เป็นขึ้นมาให้เสวยทุกข์ต่อไป ครั้นมาบังเกิดเป็นมนุษย์ ก็โง่เขลาไม่มีปัญญา เป็นใบ้บ้าเสียจริตผิดมนุษย์ทั้งปวง ๑ แต่โทษกินอาหารในเพลาวิกาล และโทษที่ดูฟังฟ้อนรำแลตกแต่งร่างกาย แลโทษนั่งนอนเตียงสูงที่นอนใหญ่ทั้ง ๓ สิกขาบทนี้ย่อมทำพรหมจรรย์ให้เศร้าหมองด้วยราคะ ความกำหนัดยินดีในรูปเสียงเป็นต้น ไม่ให้ผลไปสู่อบาย เป็นแต่ทำลายพรหมจรรย์

ถามว่า อุโบสถ ๘ นี้ พระพุทธองค์ทรงบัญญัติแก่ใคร แก้ว่าอุโบสถ ๘ นี้ สมเด็จพระพุทธองค์ประทับอยู่ในบุพพารามวิหารใกล้เมืองสาวัตถี อันนางวิสาขาสร้างถวาย เอกทิวสํ อยู่มาวันหนึ่งนางวิสาขาออกไปเฝ้า สมเด็จพระพุทธองค์จึงทรงตรัสว่า ดูกรนางวิสาขา อฏฺฐงฺคสมนฺนาคตํ อุโปสถํ อุโบสถมีองค์ ๘ ประการเป็นธรรมเครื่องชำระสันดานของสัตว์ให้บริสุทธิ์ เป็นหนทางพระนิพพาน พระอริยสาวกทั้งหลายย่อมสมาทานรักษาจนสิ้นชีวิต

ดูกรนางวิสาขา อุโบสถมีองค์ ๘ นี้มีผลมาก มีอานิสงส์มาก รุ่งเรือง งามไพโรจน์ให้สำเร็จประโยชน์ในโลกนี้โลกหน้า ดูกรนางวิสาขา บุคคลใดที่เกิดมาในโลกนี้ หญิงก็ดี ชายก็ดี ได้รักษาอุโบสถ ๘ ประการเป็นสมถะเครื่องชำระสันดานให้ผ่องใส ระงับกิเลสภายใน คือราคะโทสะโมหะให้เบาบางเป็นหนทางพระนิพพาน แล้วพระองค์ จึงตรัสว่า วิสาเข ดูกรนางวิสาขา ผลที่บุคคลรักษาอุโบสถมีองค์ ๘ ให้บริสุทธิ์สิ้นวันหนึ่งคืนหนึ่งนั้น มีผลอานิสงส์มากนักหนา ตถาคต จะเปรียบอุปมาให้ท่านฟัง สมบัติทั้งหลายมีเงินทองแก้วแหวน เพชรนิลจินดา ที่มีราคาหรือหาราคามิได้ ใน ๑๖ พระนครที่เป็น เมืองใหญ่ ๆ สมบัติทั้ง ๑๖ พระนครนั้นไซร้ น้อยนักหนาไม่เท่า ผลส่วนเสี้ยวแห่งอุโบสถที่บุคคลรักษาบริสุทธิ์วันหนึ่งคืนหนึ่ง ความ ว่า ผลที่บุคคลรักษาอุโบสถบริสุทธิ์วันหนึ่งคืนหนึ่ง เอามาแบ่ง ออก ๑๖ ส่วน ยกเสีย ๑๕ ส่วน ยังเหลืออยู่ส่วน ๑ เอามาแบ่ง ออกเป็น ๑๖ หน ยังเหลืออยู่ส่วนที่สุดนั้น ยกเอาสมบัติทั้ง ๑๖ พระนครมาเปรียบกับผลอุโบสถ สมบัติทั้ง ๑๖ พระนครต่ำกว่า น้อยนักหนา น้อยกว่าผลที่รักษาอุโบสถส่วนที่สุด เพราะสมบัติ มนุษย์ต่ำกว่าสมบัติเทพยดา ผลแห่งบุคคลรักษาอุโบสถเหมือน สมบัติเทพยดา เพราะฉะนั้น บุคคลที่รักษาอุโบสถ จะปรารถนา มนุษย์สมบัติหรือสวรรค์นิพพาน ก็คงจะได้ตามประสงค์ทุกประการ ด้วยประการฉะนี้

จบสารธรรมมงคลที่ ๑๘

มงคลที่ ๑๙ อารตี วิรตี ปาปา

อารตี วิรตี ปาปา อารตี นาม ปาเป อาทีนวทสฺสิโน มนสา เอว อนภิรตีติ

บัดนี้จักได้วิสัชนาแก้ไขใน อารตี วิรตี ปาปา จัดเป็นมงคลที่ ๑๙ ตามพระบาลีอรรถกถาว่า อารตี วิรตี ปาปา แปลว่าบุคคลทั้งหลายใดที่ไม่ยินดีในการบาปทั้งหลาย คือมาเห็นโทษในการบาปหยาบช้า แล้วไม่ทำการบาปด้วยกายวาจาจิต ทำการสุจริตที่จะนำมาซึ่งประโยชน์ในชาตินี้แลชาติหน้า จัดเป็นมงคลอันประเสริฐ เรียกว่า อารตี มีความยินดีที่จะเว้นจากบาป บุคคลที่จะเว้นจากบาปนั้น อาศัยองค์ปัญญาที่พิจารณาเห็นโทษ คือโทษในชาตินี้แลโทษชาติหน้า โทษชาตินี้นั้น คือเห็นว่านักปราชญ์ทั้งหลายที่เป็นมนุษย์เทพยดายังเป็นปุถุชน หรือเป็นพระอริยเจ้าก็ดี ย่อมติเตียนซึ่งคนทั้งหลายที่ทำบาปในที่ลับแลในที่แจ้ง อนึ่งเห็นว่าชาติที่เกิดมาเป็นมนุษย์เป็นชาติอันบริสุทธิ์ ไม่ควรทำบาป หรือเห็นว่าอายุของเราแก่ชราไม่ควรทำบาป หรือเห็นว่าตระกูลของเราไม่ควรทำบาป ถ้าเราทำบาปแล้ว ตระกูลของเราก็จะเสื่อมไป หรือคิดว่าเราทำบาปแล้วก็จะเป็นโทษหลวง ต้องรับพระราชอาญาจองจำพันธนาติดอยู่ในเรือนจำ ให้เสวยทุกข์ในชาตินี้ เห็นโทษในชาติหน้า คือเห็นว่าทำบาปแล้วจะต้องไปทนทุกข์ในอบายทั้ง ๔ มีนรกเป็นต้น เมื่อพิจารณาเห็นโทษในชาตินี้

ชาติหน้าแล้ว จึงคิดยินดีละเว้นซึ่งบาปต่าง ๆ ทางกายวาจาใจไม่ให้มีในสันดาน

สา วิรติ อันว่าความวิรัติการละเว้นนั้น มี ๓ ประการ คือ สัมปัตตวิรัติ ๑ สมาทานวิรัติ ๑ สมุจเฉทวิรัติ ๑ เป็น ๓ สัมปัตตวิรัตินั้น คือเว้นในที่เฉพาะหน้า เห็นสัตว์ควรจะฆ่าก็ไม่ฆ่า เห็นทรัพย์ควรจะลักก็ไม่ลัก เห็นหญิงควรจะทำกาเมสุมิจฉาจารก็ไม่ทำ ควรจะกล่าวมุสาวาทล่อลวงก็ไม่กล่าว ควรจะกินน้ำเมาคือสุราแลเมรัยก็ไม่กิน ควรจะโกรธด่าว่าด้วยคำหยาบก็ไม่โกรธ ควรจะโลภก็ไม่โลภ ควรจะหลงก็ไม่หลงซึ่งวัตถุที่บังเกิดขึ้นเฉพาะหน้า ด้วยขันติเมตตาเป็นประธาน เรียกว่าสัมปัตตวิรัติ

สมาทานวิรัติ เว้นจากบาปด้วยการถือเอาซึ่งสิกขาบท สมาทานวิรัติมี ๒ ประการคือ เอกัฌชสมาทาน ถือเอาซึ่งศีลด้วยเจตนาอันเดียวว่า ปญฺจงฺคสมนฺนาคตํ สีลํ สมาทิยามิ แปลว่า ข้าพเจ้าขอสมาทานซึ่งศีลพร้อมด้วยองค์ทั้งหลาย ๕ ฯ ปัจเจกัชฌสมาทาน ถือเอาซึ่งศีลด้วยเจตนาต่าง ๆ คือรับตั้งแต่ปาณา อทินนาทีละตัว ๆ ไปจนหมดศีล ๕ หรือศีล ๘ ศีล ๑๐ เป็นที่สุด อนึ่ง สมาทานทั้ง ๒ ที่จะสำเร็จเป็นศีลอาศัยแก่เจตนา ด้วยพระพุทธองค์ทรงตรัสเทศนาแก่ภิกษุว่า เจตนาหํ ภิกฺขเว สีลํ วทามิ แปลว่า ภิกษุทั้งหลายเราตถาคตกล่าวเจตนาเป็นตัวศีล เพราะฉะนั้น คนทั้งหลายที่จะถือศีลเป็นเอกัฌชะ หรือปัจเจกัฌชสมาทานก็ดี ให้มีวิรัติเจตนาว่าเราจะ

ไม่ฆ่าสัตว์ไม่ลักทรัพย์เป็นต้น จนครบ ๕ หรือ ๘ หรือ ๑๐ เป็นที่สุด จนตราบเท่าสิ้นชีวิตก็ดี หรือจะมีเจตนาวิรัติไปทีละตัว ๆ เมื่อขณะรับก็ดี อย่างนี้ชื่อว่ารับศีลถือศีลด้วยเจตนา ถ้าไม่มีวิรัติ-เจตนาเมื่อจะรับอยู่ เป็นแต่ว่าตาม ๆ กันไปไม่มีวิรัติ ชื่อว่าไม่ได้รับศีลไม่ได้ถือศีล เพราะฉะนั้น ท่านทั้งหลายที่รับศีลจงมีจิตคิดวิรัติเจตนา ดังวิสัชนามาฉะนี้

สมุจเฉทวิรัติ การที่เว้นซึ่งบาปให้ขาดจากสันดานด้วยพระอริยมรรค ความว่า บาปกรรมทั้งหลายมีกายกรรมเป็นต้น ที่บุคคลจะละเว้นให้ขาดด้วยอำนาจพระอริยมรรค คือบุคคลที่เจริญวิปัสสนาให้แก่กล้า ให้พิจารณาในพระอริยสัจ ๔ ฆ่าธรรมธาตุโลกีย์ให้ตายกลายเป็นโลกุดร เรียกว่าอริยมรรค เมื่อบุคคลถึงซึ่งอริยมรรคมีโสดามรรคเป็นต้น จึงจะละบาปให้ขาดจากสันดานได้ ไม่คิดทำบาปต่อไปด้วยขาดจากเจตนา ความปรารถนาที่จะฆ่าสัตว์ให้ตายหรือใช้ให้ผู้อื่นฆ่า ๑ คิดลักทรัพย์ที่เขาหวงแหนหรือให้ผู้อื่นลัก ๑ คิดทำกาเมสุมิจฉาจารล่วงประเวณีในสตรีที่เขาหวง ๑ คิดพูดปดล่อลวงอำพรางผู้อื่น ๑ คิดดื่มกินซึ่งน้ำเมาคือสุราเมรัย ๑ เจตนาความปรารถนาที่จะทำบาปทั้ง ๕ นี้ ไม่มีในสันดานของพระอริยเจ้าตราบเท่าสิ้นชีวิต ฯ ถึงจะเป็นพรานเนื้อพรานปลาฆ่าสัตว์ตัดชีวิตอยู่เป็นนิตย์ยังไม่ได้ขาด เมื่อได้สำเร็จมรรคผลแล้วก็ขาดจากเจตนาที่จะทำบาปกรรมต่อไปในเบื้องหน้า จึงเรียกว่า

สมุจเฉทปหานการละบาปด้วยประการฉะนี้

จบสารธรรมมงคลที่ ๑๙

มงคลที่ ๒๐ มชฺชปานา จ สญฺญโม

มชฺชปานา จ สญฺญโม มชฺชํ นาม ปญฺจวิธสุรา ปญฺจวิธเมรยวเสน ทสวิธํ มหาการณวตฺถุ วุตฺตนฺติ

บัดนี้จักวิสัชนาในมัชชปานาจัดเป็นมงคลที่ ๒๐ ตามพระบาลีอรรถกถาโดยโวหาราธิบายว่า มชฺชปานา จ สญฺญโม แปลว่า บุคคลทั้งหลายใด มีความสำรวมระวังรักษาไม่ดื่มกินซึ่งน้ำเมาคือสุราและเมรัย เป็นน้ำเมาเครื่องดองของทำใจให้เกิดความประมาท จัดเป็นมงคลความเจริญอันประเสริฐ ถามว่าสุรานั้นมีกี่อย่าง แก้ว่ามี ๕ อย่างคือ ปิฏฐสุรา ๆ ทำด้วยแป้ง ๑ ปุวสุรา ๆ ทำด้วยขนม ๑ โอทนสุรา ๆ ทำด้วยข้าวสุก ๑ กิณณปักขิตตาสุรา ๆ ทำด้วยแป้งเหล้า ๑ สัมภารสังยุตตาสุรา ๆ ที่ทำด้วยเครื่องปรุงต่างๆ มีของเผ็ดร้อนเป็นต้น ๑ เป็น ๕ เมรัยมี ๕ คือปุปผาสโว เมรัยทำด้วยดอกไม้ ๑ ผลาสโว เมรัยทำด้วยลูกไม้ ๑ มัธวาสโว เมรัยทำด้วยน้ำผลจันทน์เป็นต้น ๑ คุฬาสโว เมรัยทำด้วยน้ำอ้อย ๑ สัมภารสังยุตโต เมรัยทำด้วยเครื่องปรุงมีสมอเป็นต้น ๑ เป็นสุรา ๕ เมรัย ๕ ทั้ง ๑๐ นี้ จัดเป็นน้ำเมาทั้งสิ้น บุคคลผู้ใดเว้นได้ไม่ดื่มกินจัดเป็นมงคล

ถามว่า เสพสุราเมรัยนี้ พระองค์ไม่ตรัสเทศนาบัญญัติในกรรมบถและกรรมกิเลสเพราะเหตุไร แก้ว่าเพราะเหตุที่พระองค์จะทรงตรัสเทศนาเข้าในปัญจเวรวิรัติเจตนาคือศีล ๕ ด้วย ศีล ๕ มีมาแต่ปฐมกัปสำหรับโลก ความว่าปฐมกัปพระพุทธองค์ยังเกิดเป็นพระโพธิสัตว์ ได้สั่งสอนซึ่งศีล ๕ แลกรรมบถทั้ง ๑๐ ประการแก่มหาชน เพราะฉะนั้น มหาชนทั้งหลายจึงพร้อมใจกันยกพระโพธิสัตว์ขึ้นเป็นพระยาสมมุติราช ให้อำนาจว่ากล่าวคนทั้งปวงให้ตั้งอยู่ในสุจริตตามประเพณี ถามว่าพระองค์ทรงบัญญัติศีล ๕ นั้นอย่างไร แก้ว่าพระองค์ทรงบัญญัติไม่ให้ฆ่าสัตว์ ด้วยอรรถว่าปาณาติปาตา เวรมณี ให้เว้นจากฆ่าสัตว์ที่มีชีวิตและไม่ใช้ให้ผู้ใดผู้หนึ่งฆ่า ๑ อทินฺนาทานา เวรมณี ให้เว้นจากลักทรัพย์ที่เขาหวง และไม่ใช้ให้ผู้ใดผู้หนึ่งลัก ๑ กาเมสุมิจฺฉาจารา เวรมณี ให้เว้นจากการประเวณีในสตรีที่มีผู้หวงแหนรักษา ๑ มุสาวาทา เวรมณี ให้เว้นจากกล่าวปดล่อลวงอำพรางผู้อื่น ๑ สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี ให้เว้นจากดื่มกินซึ่งน้ำเมา คือสุราและเมรัยเครื่องดองของยังใจให้เกิดความประมาท ๑ สิกขาบททั้ง ๔ นี้ใครกระทำให้ล่วงแล้ว ก็มีโทษให้ไปเกิดในอบายทั้ง ๔ คือนรก ๑ เปรต ๑ อสุรกาย ๑ สัตว์เดียรฉาน ๑ ถ้าใครรักษาได้ให้บริสุทธิ์ก็ได้ไปบังเกิดในมนุษย์และสวรรค์ เพราะฉะนั้น เราท่านทั้งหลายที่เกิดมาพบพระพุทธศาสนาควรจะรักษาศีล ๕ ให้บริสุทธิ์

เป็นทางมนุษย์ทางสวรรค์ แลให้เป็นนิสัยในทางพระนิพพาน ศีล ๕ ประการสำเร็จด้วยวิรัติเจตนาตามพระบาลีว่า เจตนาหํ ภิกฺขเว สีลํ วทามิ แปลว่าดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราตถาคตกล่าวว่า เจตนาเป็นตัวศีล เพราะฉะนั้น บุคคลที่จะรักษาศีลต้องมีวิรัติเจตนาเป็นไปทุก ๆ สิกขาบท ศีลฆราวาสอาศัยวิรัติเจตนา ๓ คือ สัมปัตตวิรัติ ๑ สมาทานวิรัติ ๑ สมุจเฉทวิรัติ ๑ วิรัติ ๓ นี้ ได้กล่าวมาแล้วในอารตีนั้น บัดนี้จักว่าด้วยศีลสามเณรเป็นนิพัทธศีลตามพุทธบัญญัติ ตั้งแต่พระไตรสรณคมน์เป็นต้น จนถึงสิกขาบทมีกำหนดที่จะละเป็นที่สุด ความว่าศีลสามเณรที่จะรักษามี ๒ อย่าง คือ นาสนังคศีล ๑๐ ทัณฑกัมมศีล ๑๐ นาสนังคศีล ๑๐ นั้นคือเว้นจากฆ่าสัตว์ ๑ ลักทรัพย์ ๑ เสพเมถุน ๑ พูดปด ๑ กินสุราเมรัย ๑ ติเตียนพระพุทธเจ้า ๑ ติเตียนพระธรรม ๑ ติเตียนพระสงฆ์ ๑ มิจฉาทิฏฐิ ความเห็นผิด ๑ ประทุษร้ายนางภิกษุณี ๑ ทั้ง ๑๐ นี้ สามเณรใดทำให้ล่วงแล้ว ก็ฉิบหายเสียจากสามเณร ตั้งแต่พระไตรสรณคมน์เป็นต้น ทัณฑกัมมศีล ๑๐ นั้นคือกินอาหารในเวลาบ่าย ๑ ดูฟ้อนรำขับร้อง ๑ ประดับตกแต่งกาย ๑ นั่งนอนเตียงสูงเบาะฟูกยัดด้วยนุ่น ๑ รับเงินรับทอง ๑ ห้ามลาภของภิกษุ ๑ ห้ามประโยชน์ของภิกษุ ๑ ห้ามที่อยู่ที่อาศัยของภิกษุ ๑ ด่าว่าภิกษุทั้งหลายให้เจ็บใจ ๑ ยุยงภิกษุทั้งหลายให้แตกกัน ๑ ทั้ง ๑๐ นี้ทำสามเณรให้ฉิบหายในเบื้องปลาย ไม่ถึงพระไตรสรณคมน์ ศีลสามเณรเป็นนิพัทธศีลเนื่อง

กันขาดตัวหนึ่งแล้วก็ขาดหมดสิ้น อนึ่ง ศีลฆราวาสและศีลสามเณร อาศัยวิรัติเจตนา ซึ่งวัตถุและสัตว์เป็นอารมณ์ วัตถุคือของที่ไม่มีวิญญาณ สัตว์นั้นคือของที่มีวิญญาณ ศีลฆราวาส เป็นสัมปัตต-วิรัติแลสมาทานวิรัติ สมาทานวิรัติ ๒ คือ เอกัชฌสมาทาน คือถือเอาซึ่งศีล ๕ ด้วยเจตนาอันเดียวว่า ปญฺจงฺคสมนฺนาคตํ สีลํ สมาทิยามิ แปลว่า ข้าพเจ้าถือเอาซึ่งศีลพร้อมด้วยองค์ ๕ ถ้าสมาทานอย่างนี้ ขาดลงตัวหนึ่งก็ขาดหมดด้วยกันสิ้น ปัจเจ-กัชฌสมาทาน ถือเอาซึ่งศีล ๕ ด้วยเจตนาต่าง ๆ กัน คือรับทีละตัว ๆ ถ้าขาดตัวไหนก็ขาดตัวนั้น ไม่ขาดทั่วไปในศีลตัวอื่น ๆ อนึ่ง ศีลจะเกิดขึ้นด้วยเจตนาคิดละเว้น ศีลจะตั้งอยู่ด้วยหิริความละอายบาป โดยโอตตัปปะความสะดุ้งกลัวบาป แลสังวรความสำรวมระวังศีลจะขาด ด้วยล่วงสิกขาบทพร้อมด้วยองค์

บัดนี้จักว่าด้วยองค์ศีล ปาณามีองค์ ๕ คือ ปาโณ สัตว์ที่มีชีวิตเป็นอยู่ ๑ ปาณสญฺญิตา รู้ว่าสัตว์ที่มีชีวิตอยู่ ๑ อุปกฺกโม มีความเพียรจะฆ่าสัตว์ ๑ วธกจิตฺตํ จิตคิดจะฆ่าให้ตาย ๑ เตน มรณํ สัตว์นั้นถึงซึ่งความตาย ๑ อทินนาทานมีองค์ ๕ ปรปริคฺคหิตํ ทรัพย์นั้นเป็นของมนุษย์หวงอยู่ ๑ ปรปริคฺคหิตสญฺญิตา รู้ว่าทรัพย์นั้นมีผู้หวงอยู่ ๑ เถยฺยจิตฺตํ มีจิตคิดจะลัก ๑ อุปกฺกโม มีความเพียรไปลักเอา ๑ เตน หรณํ ลักเอาของนั้นมาได้ ๑ กาเมสุมิจฉา-จารมีองค์ ๕ อคมนิยฐานํ หญิงที่ไม่ควรจะคบคือมีผู้หวงอยู่ ๑

อุปกฺกโม มีความเพียรเพื่อจะเสพซึ่งเมถุน ๑ ตสฺมึ เสวนจิตฺตํ จิตกำหนัดจะเสพซึ่งเมถุนแก่หญิงนั้น ๑ มคฺเคน มคฺคปฏิปาตนํ ยังมรรคแลมรรคให้ล่วง ๑ มุสาวาทมีองค์ ๓ อตถํวตฺถุ ของที่จะกล่าวนั้นเป็นของไม่จริง ๑ วิสํวาทนจิตฺตํ จิตคิดจะกล่าวคำนั้นให้เป็นคำเท็จ ๑ ปรสฺส ตตฺถวิชานนํ ยังผู้อื่นให้รู้ซึ่งความนั้น ๑ สุรามีองค์ ๓ มชฺชภาโว อันว่าน้ำนั้นเป็นน้ำเมา ๑ ปาตุกามยตาจิตฺตํ จิตยินดีที่จะดื่มกินซึ่งน้ำเมา ๑ ปีวิตฺวา ปานนํ ดื่มกินซึ่งน้ำเมาให้ล่วงลำคอ ๑ ศีล ๘ วิกาลโภชน์มีองค์ ๓ วิกาเล เป็นเวลาบ่ายแล้ว ๑ ยาวกาลิกํ เป็นอาหารของเคี้ยวของกัด ๑ อชฺโฌหรณํ ยังอาหารให้ล่วงลำคอ ๑ นัจจคีต์มีองค์ ๓ นจฺจคีตํ การฟ้อนรำแลขับร้องของประโลมโลก ๑ โสตุกามยตาจิตฺตํ จิตปรารถนาจะดูจะฟัง ๑ สุตทสฺสนํ ได้เห็นหรือได้ฟังซึ่งฟ้อนแลขับ ๑ มาลามีองค์ ๓ มาลคนฺธาที เป็นต้นว่าดอกไม้ของหอมเครื่องลูบไล้ ๑ ธารณฉนฺทตา มีความชอบใจอยากจะทัดทรงประดับตกแต่ง ๑ ธารณํ ทรงไว้ซึ่งของหอมแลดอกไม้เครื่องประดับ ๑ อุจจามีองค์ ๓ อุจฺจาสยนมหาสยนํ อาสนะที่นอนสูงใหญ่กว่าประมาณ ๑ ปริโภคจิตฺตํ จิตคิดจะบริโภคนั่งนอน ๑ ปริโภคกรณํ ทำความบริโภคนั่งนอน ๑ ชาตรูปมีองค์ ๓ ชาตรูปรชตํ เป็นเงินแลทองของรูปิยะ ๑ อุคฺคณฺเหยฺย พึงรับเอาด้วยความยินดี ๑ อุปนิกฺขิตฺตํ เข้าไปเก็บไว้เพื่อตน ๑ ถามว่าศีลทั้ง ๕ ที่รักษาไม่ได้

จะมีโทษอย่างไร แก้ว่ามีโทษต่าง ๆ กัน โทษฆ่าสัตว์ให้ตกในอบายทั้ง ๔ คือ นรก ๑ เปรต ๑ อสุรกาย ๑ สัตว์เดียรฉาน ๑ ครั้นมาเป็นมนุษย์ให้อายุสั้นเร็วพลันที่จะตายแต่เด็กแต่หนุ่ม บางทีกรรมให้ผลในปัจจุบัน ทำในชาตินั้นก็ให้ผลในชาตินั้น ด้วยประการฉะนี้.

จบสารธรรมมงคลที่ ๒๐

มงคลที่ ๒๑ อปฺปมาโท จ

อปฺปมาโท จ ธมฺเมสุ นาม กตโม อปฺปมาโท สติมาโหติ กุสลานํ ธมฺมานํ อุปาทายาติ บัดนี้จะได้วิสัชนา อปฺปมาโท จัดเป็นมงคลที่ ๒๑ ตามพระบาลีอรรถกถาว่า อปฺปมาโท จ แปลว่า บุคคลใดไม่มีความประมาทในธรรมทั้งหลาย จัดเป็นมงคลอันประเสริฐ ถามว่าความไม่ประมาทนั้นได้แก่อะไร แก้ว่าได้แก่สติที่ระลึกถึงซึ่งกุศลธรรมทั้งหลาย ที่ยังไม่บังเกิดให้เกิดขึ้นในสันดาน จึงเรียกว่าไม่ประมาท อธิบายว่าบุคคลมีสติระลึกอยู่ในกุศลธรรมทั้งหลาย ด้วยอิริยาบถทั้ง ๔ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน ทั้ง ๔ นี้ไม่ละเสียซึ่งสติมีความระลึกอยู่เป็นนิตยกาล เหมือนนายประตูมีความตรวจตราระวังรักษาอยู่เป็นธรรมดา เห็นใครแปลกหน้าเข้ามาแล้วก็ห้ามไว้ ไต่ถามดูให้รู้การถ้าไต่ถามได้ความแล้วก็ให้เขาเข้าไป ถ้าเหลวไหลก็ขับไล่ให้

กลับไปเสีย อนึ่งสติเหมือนนายคลังรักษาของหลวงต้องตรวจตรา ดูในกาลทั้งปวงทุกเวลา ด้วยของที่จะเข้ามาแลที่จะใช้ออกไป จะหมดไปเท่าไรยังอยู่เท่าไรก็ต้องกำหนดไว้ให้รู้ อนึ่งสติเหมือนบุรุษที่ถือหางเสือเรือจะตรงไปแลจะเลี้ยวลด ที่คดงอหลีกหลักตอก็อาศัยแก่หางเสือ หรือจะให้เรือไปทิศใต้ทิศเหนือ ก็อาศัยแก่หางเสือทั้งสิ้น อนึ่งสติเป็นโสภณเจตสิกประคองจิตที่เป็นกุศลไว้เหมือนพี่เลี้ยงแห่งทารกประคองทารกไว้มิให้ล้มไปฉะนั้น อนึ่งสติเป็นผู้ตักเตือนซึ่งจิตให้ระลึกถึงธรรมทั้งหลาย ที่เป็นกุศลสุจริตทางกายวาจาจิตให้ผ่องใสไกลจากกิเลส อนึ่งความไม่ประมาทมีองค์ ๕ คือ ให้มีสติระลึกถึงการกุศลอยู่เนือง ๆ ทุกอิริยาบถทั้ง ๔ อย่าให้ขาด ๑ ให้มีสติระลึกถึงการกุศลสุจริตทั้ง ๓ คือ กาย วาจา ใจ อยู่เนือง ๆ อย่าให้ขาด ๑ ให้มีสติระลึกถึงความละเว้นทุจริตทั้ง ๓ มีกายทุจริตเป็นต้นอยู่เนือง ๆ อย่าให้ขาด ๑ ให้มีสติระลึกถึงกองทุกข์ในอบาย แลกองทุกข์คือความ เกิด แก่ เจ็บ ตาย เวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสงสารอยู่เนือง ๆ อย่าให้ขาด ๑ ให้มีสติระลึกถึงกรรมฐานภาวนาที่จะละราคะโทสะโมหะ ให้ปราศจากสันดานอยู่เนือง ๆ อย่าให้ขาด ๑ เมื่อรักษาได้พร้อมด้วยองค์ ๕ ดังกล่าวมานี้ เรียกว่าความไม่ประมาท ความไม่ประมาทนี้พระพุทธเจ้ากล่าวสรรเสริญแลตรัสเทศนาแก่ภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระองค์จะเข้าสู่พระนิพพานว่า อามนฺตยามิ โว ภิกฺขเว ขยวยธมฺมา

สงฺขารา อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ แปลว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราตถาคตเรียกท่านทั้งหลายมาเตือนว่า ท่านทั้งหลายจงถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท อันว่าสังขารธรรมทั้งหลายย่อมมีความสิ้นแลความเสื่อมไป อนึ่งกุศลธรรมทั้งปวงย่อมประชุมลงในความไม่ประมาท คือมีสติทั้งสิ้น เปรียบเหมือนรอยเท้าแห่งสัตว์ทั้งปวงย่อมประชุมลงในรอยเท้าแห่งช้างทั้งสิ้น อนึ่งบุคคลผู้ไม่มีความประมาทแล้ว ย่อมจะได้ซึ่งมรรคผลยกตนให้พ้นจากตัณหา ด้วยประการฉะนี้.

จบสารธรรมมงคลที่ ๒๑

มงคลที่ ๒๒ คารโว จ

คารโว จ นาม กตโม คารโว พุทฺธคารวตา ธมฺมคารวตา สงฺฆคารวตาอาทโย คารโว โหติ ฯ บัดนี้จะได้วิสัชนาใน คารโว จัดเป็นมงคลที่ ๒๒ ตามพระบาลีอรรถกถาว่า คารโว จ แปลว่า บุคคลผู้ใดมีความเคารพกราบไหว้บูชาด้วย กาย วาจา ใจ จัดเป็นมงคลความเจริญอันประเสริฐ

ถามว่าจะให้เคารพกราบไหว้ในที่ไหน แก้ว่าให้เคารพกราบไหว้ในที่ ๗ ประการ พุทฺธคารวตา ให้เคารพในพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ ๑ ธมฺมคารวตา ให้เคารพในพระธรรมอันประเสริฐ ๑ สงฺฆคารวตา ให้เคารพในพระสงฆ์อันประเสริฐ ๑ สิกฺขาคารวตา

ให้เคารพในสิกขาบทคือศีล ๑ สมาธิคารวตา ให้เคารพในสมาธิภาวนา ๑ อปฺปมาทคารวตา ให้เคารพในความไม่ประมาท ๑ ปฏิสนฺถารคารวตา ให้เคารพในปฏิสันถารการต้อนรับ ๑ เป็น ๗ ประการ แลเคารพในบิดามารดาอุปัชฌาย์อาจารย์ แลปู่ย่าตายายพี่หญิงพี่ชาย ลุงป้าน้าอาว์ ผู้แก่เฒ่าที่มีอายุ เคารพในท่านเหล่านี้ก็จัดเรียกว่า คารโว ความเคารพมี ๓ กายปณาม ความเคารพด้วยกาย ๑ วจีปณาม ความเคารพด้วยวาจา ๑ มโนปณาม ความเคารพด้วยใจ ๑ เคารพในพระพุทธเจ้าด้วยกายนั้น คือเห็นท่านแล้วก็ยอบย่อกายถวายนมัสการกราบลงด้วยองค์ ๕ คือเข่าทั้ง ๒ มือทั้ง ๒ หน้าผาก ๑ ให้จรดพื้น ถ้าเป็นภิกษุสามเณรให้ลดผ้าเฉลียงอังสะและลดร่มถอดรองเท้า ถ้าคลุมศีรษะมาให้ลดผ้าคลุมศีรษะในที่ ๑๒ ศอก ถ้าอยู่ที่ใกล้ต้องไปสู่ที่อุปฐาก ถ้าพระองค์นิพพานแล้วได้เห็นพระเจดีย์แลไม้โพธิแลพระพุทธรูป ก็ให้เคารพเหมือนอย่างนั้นเถิด เคารพพระพุทธเจ้าด้วยวาจานั้น คือเห็นพระองค์แล้วก็กล่าวสรรเสริญพระคุณมีพระอรหังเป็นต้น หรืออยู่ในที่เฉพาะหน้า ก็ไม่พูดจาหัวเราะเฮฮาให้มีเสียงดังเป็นต้น เมื่อเห็นพระเจดีย์แลพระพุทธรูป ก็ให้ทำเหมือนดังนั้นเถิด

เคารพในพระพุทธเจ้าด้วยใจนั้น จะเห็นก็ดีไม่เห็นก็ดี ให้น้อมจิตไปคิดถึงคุณของท่านมีอรหังเป็นต้น ทุกอิริยาบถทั้ง ๔ เคารพในพระธรรมด้วยกาย ก็คล้ายกับเคารพในพระพุทธเจ้า

แปลกแต่ที่อยู่ใกล้ไม่ไปฟังธรรม เป็น อคารโว ไม่เคารพพระธรรม เคารพในพระธรรมด้วยวาจานั้น ถ้าเป็นคฤหัสถ์การฟังธรรมเป็นใหญ่ ถ้าเป็นภิกษุสามเณร การเล่าเรียนศึกษาท่องบ่นสาธยายแลฟังธรรมเป็นใหญ่ ถ้าจะฟังธรรมอย่าพูดเจรจาให้เสียงดัง ที่กล่าวมานี้ถ้าทำไม่ได้ เป็น อคารโว ฯ เคารพในพระธรรมด้วยใจนั้น ให้ระลึกถึงคุณพระธรรม คือ พระสูตร ๑ พระวินัย ๑ พระปรมัตถ์ ๑ ทั้ง ๓ นี้เรียกว่าพระปริยัติธรรม สำหรับเล่าเรียนศึกษาให้รู้ข้อปฏิบัติ ให้ระลึกถึงพระธรรม ข้อปฏิบัติคือศีล ๑ สมาธิ ๑ ปัญญา ๑ ให้ระลึกถึงพระปฏิเวธธรรม คือมรรคผลเป็นธรรมวิเศษที่ตัดกิเลสให้ขาดจากสันดาน พระธรรมเป็นเครื่องนำสัตว์ให้พ้นทุกข์

ความเคารพในพระสงฆ์ด้วยกายนั้น เมื่อเห็นพระสงฆ์ก็ยกมือไหว้นมัสการ หรือไปถึงวัดอาวาสวิหารและสีมา ให้ถอดรองเท้าและลดร่ม อย่าห่มผ้าสองบ่า อย่าคลุมศีรษะเข้ามาในอาราม เคารพในพระสงฆ์ด้วยวาจานั้น คือเห็นพระสงฆ์แล้วก็กล่าวสรรเสริญคุณพระสงฆ์ มีสุปฏิปันโนเป็นต้น จนถึงปุญญักเขตตังเป็นที่สุด และอย่าพูดให้พระสงฆ์เดือดร้อนใจด้วยคำหยาบและคำยุยงพระสงฆ์เป็นต้น เคารพในพระสงฆ์ด้วยใจนั้น คือจะเห็นพระสงฆ์หรือไม่เห็นก็ตาม ให้มีจิตน้อมนึกถึงคุณพระสงฆ์มีสุปฏิปันโนเป็นต้น ดังกล่าวมานั้น ความว่า บุคคลใดวันหนึ่ง

ล่วงไปไม่ได้ระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย จัดเป็นอคารโวด้วย เป็นคนประมาทด้วย สิกขาคารวตาให้เคารพในสิกขาบทนั้น คือให้กำหนดรักษาสิกขาบทในศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ ให้บริสุทธิ์อย่าให้เศร้าหมอง ขาดทำลายตามภูมิที่เป็นคฤหัสถ์และภิกษุสามเณร ถ้าไม่รักษาให้บริสุทธิ์แล้วก็จัดเป็นความประมาทเป็นอคารโวด้วย สมาธิคารวตาให้เคารพในสมาธินั้น คือให้เจริญพระกรรมฐาน คือสมถภาวนา ๔๐ มีพุทธานุสสติเป็นต้น จนได้สมาธิปีติสุขเอกัคคตา แล้วจงรักษาไว้อย่าให้เสื่อมไป อัปปมาท-คารวตา ให้เคารพในความไม่ประมาทนั้น คือให้สติระลึกในสติปัฏฐานทั้ง ๔ มีระลึกถึงกายภายในภายนอก ๑ ระลึกถึงเวทนาภายในภายนอก ๑ ระลึกถึงจิตภายในภายนอก ๑ ระลึกถึงธรรมคือขันธ์ ๕ อายตนะ ๖ ธาตุ ๖ อินทรีย์ ๖ ที่เป็นภายในภายนอก ๑ ปฏิสันถารคารวตา ให้เคารพในการต้อนรับนั้น คือ ธมฺมปฏิ-สนฺถาร การต้อนรับด้วยธรรม ๑ อามิสปฏิสนฺถาร การต้อนรับด้วยอามิส ๑ ต้อนรับด้วยธรรมนั้น คือแสดงซึ่งธรรมวินัยให้ฟังให้ได้สติปัญญาศรัทธาความเลื่อมใส อามิสปฏิสันถารนั้นต้อนรับด้วยอามิส มีข้าวน้ำและหมากพลูเป็นต้น อธิบายว่าความเคารพเคารพทั้ง ๗ ประการนี้ ยังมีผู้ปฏิบัติให้บริบูรณ์อยู่เพียงใด พระพุทธศาสนาก็ยังตั้งอยู่เพียงนั้น ถ้าการเคารพทั้ง ๗ นี้เสื่อมแล้วพระศาสนาก็เสื่อมไปไม่ตั้งอยู่ได้ในโลก อนึ่งบุคคลใดมีความ

ยกย่องปฏิบัติรักษาไว้ซึ่งเคารพทั้ง ๗ ประการ ผู้นั้นชื่อว่ายกย่องพระพุทธศาสนา ด้วยสมเด็จพระศาสดาได้ตรัสแก่พระอานนท์ว่า ดูกรอานนท์ บริษัททั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ยังมีรักษาอยู่ในเคารพทั้ง ๗ ประการนี้มีประมาณเท่าใด ศาสนาของตถาคตก็ยังตั้งอยู่นานมีประมาณเท่านั้นไม่เสื่อมสิ้นไป ถ้าบริษัททั้ง ๔ ไม่รักษาซึ่งเคารพทั้ง ๗ ไว้ได้ ศาสนาของตถาคตก็เสื่อมไปไม่ตั้งอยู่นาน ความว่าศาสนาจะเสื่อมไปด้วยบริษัททั้ง ๔ ไม่มีความยินดีที่จะปฏิบัติศาสนา คือเล่าเรียนศึกษาพุทธวจนะพระบาลีอรรถกถา ไม่รักษาสิกขาบท พระศาสนาจึงเสื่อมถอยน้อยหมดลงไป ใครจะมาทำให้ศาสนาเสื่อมนั้นไม่ได้ ศาสนาจะเสื่อมไปก็ด้วยบริษัททั้ง ๔ เปรียบเหมือนพระยาราชสีห์ ตายแล้วสัตว์อื่นไม่อาจกินเนื้อราชสีห์ได้ เว้นไว้แต่หนอนที่เกิดขึ้นในตัวราชสีห์ หนอนนั้นอาจกินเนื้อเส้นเอ็นราชสีห์ให้หมดไปสิ้นไปฉันใดก็ดี บริษัททั้ง ๔ ก็อาจให้ศาสนาเสื่อมฉันนั้น

บัดนี้จักว่าด้วยคนควรจะเคารพ ๓ จำพวก คือ อายุวุฑฺโฒ คนมีอายุมากกว่าตน ๆ ควรจะเคารพกราบไหว้ยำเกรง ๑ คุณวุฑฺโฒ คนมีคุณคือพระสงฆ์สามเณรเป็นต้น ถึงจะอ่อนกว่าตนก็ควรเคารพกราบไหว้บูชา ๑ ปุญฺญวุฑฺโฒ คนมีบุญคือขุนนางเจ้านาย ถึงจะอ่อนกว่าตนก็ควรไหว้ แต่จะไหว้คนเหล่านี้ให้คิดถึงธรรม ๕ อย่าง คือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา ธรรมทั้ง

๕ นี้ ให้สัตว์เกิดในตระกูลสูง ความเคารพนี้เป็นที่ยินดีรักใคร่ให้เกิดสามัคคีเป็นที่พร้อมเพรียง ไม่เป็นข้าศึกให้แตกร้าวจากกันแล้วเป็นหนทางสวรรค์ไปสู่เทวโลก ด้วยประการฉะนี้.

จบสารธรรมมงคลที่ ๒๒

มงคลที่ ๒๓ นิวาโต จ

นิวาโต นาม นิจฺจมนตา นิวาตวุตฺติตา ยาย สมนฺนาคโต ปุคฺคโล นิหตมาโน นิหตทปฺโป ปาทปุญฺฉนโจฬกสทิโส โหติ

บัดนี้จักได้วิสัชนาใน นิวาโต จัดเป็นมงคลที่ ๒๓ ตามบาลีอรรถกถาว่า นิวาโต นาม แปลว่า บุคคลใดในโลกนี้ประพฤติตนเป็นคนต่ำ กายต่ำ วาจาต่ำ คือพิจารณาเห็นโทษในมานะทิฏฐิความถือตัวตนสัตว์บุคคล แลถือชาติตระกูลยศศักดิ์แล้วก็ละเสียซึ่งทิฏฐิมานะไม่ถือตัวตนสัตว์บุคคล ทำตนให้ต่ำกายต่ำวาจาเหมือนผ้าเช็ดเท้า จัดเป็นมงคลอันประเสริฐ อธิบายว่า ความประพฤติตนต่ำกายต่ำวาจา เหมือนโคอุสุภราชมีเขาอันหลุดเสียหรือเหมือนงูพิษที่เขี้ยวจะหลุดเสีย หรือเหมือนพระยาครุฑอันปีกหัก ไม่มีอำนาจที่จะแกล้วกล้าอาจหาญ จึงเรียกว่า นิวาโตด้วยไม่มีฤทธิ์ คือการห้าวหาญด้วยมานะทิฏฐินั้นน้อยเบาบางจากสันดาน ถามว่ามานะทิฏฐิทั้ง ๒ นี้เกิดด้วยอะไร แก้ว่ามานะเกิด

ด้วยชาติ และตระกูล เกิดด้วยลาภแลยศแลบริวาร ทิฏฐิเกิดด้วยไม่คบนักปราชญ์แลไม่พึ่งธรรมของนักปราชญ์ มานะเกิดด้วยชาตินั้น คือเกิดเป็นกษัตริย์ตั้งแต่วันเสวยสมบัติมา มีอานุภาพมากกว่าคนทั้งปวง ๑ มานะเกิดด้วยตระกูลนั้น คือเกิดในตระกูลสูงมีกษัตริย์เป็นต้น ๑ อธิบายว่า ผู้มีชาติอาศัยชาติให้เกิดมานะ ผู้มีตระกูลอาศัยตระกูลให้เกิดมานะ ผู้มีลาภอาศัยลาภให้เกิดมานะ ผู้มียศอาศัยยศให้เกิดมานะ ผู้มีบริวารอาศัยบริวารให้เกิดมานะ ถามว่าอาศัยบริวารให้เกิดมานะแล้ว จะให้อาศัยอะไรเล่าจึงจะดับมานะได้ แก้ว่าให้อาศัยซึ่งธรรม คือปัญญาพิจารณาชาติตระกูลลาภยศบริวารเหล่านี้ให้เห็นว่าไม่เที่ยง มีแล้วก็แปรปรวนยักย้ายเป็นอย่างอื่นไป หรือพิจารณาซึ่งชาติเป็นต้น ให้เห็นว่าเป็นทุกข์เป็นอนัตตา จนเกิดนิพพิทาความเบื่อหน่าย จึงจะคลายจากมานะลงได้ ถามว่ามานะมีอาการอย่างไร แก้ว่ามีอาการทำจิตสูงขึ้นด้วยจิตที่อาศัยชาติตระกูลเป็นต้น ทำตนไม่ให้อ่อนน้อมซึ่งกายวาจาแก่ผู้ใดผู้หนึ่งที่มีชาติแลตระกูลอันต่ำ อนึ่งว่ามานะทำกายแลจิตให้สูงขึ้น ด้วยทิฏฐิวิปลาสอาศัยชาติตระกูลไม่ให้อ่อนน้อมแก่ผู้ใดด้วย กาย วาจา คือควรจะอ่อนน้อมด้วยกายก็ไม่อ่อนน้อม หรือควรจะอ่อนน้อมด้วยวาจาก็ไม่อ่อนน้อม เพราะบังเกิดพร้อมด้วยมานะทิฏฐิจึงไม่อาจน้อมกายวาจาลงได้ ถามว่าน้อมกายน้อมวาจา จะให้น้อมอย่างไร แก้ว่าน้อมลงซึ่งศีรษะ

เรียกว่าน้อมกาย ด้วยมีอรรถว่า ตมหํ สิรสา นมามิ แปลว่า ข้าพเจ้าเคารพซึ่งท่านนั้นด้วยศีรษะ น้อมวาจานั้นคือกล่าวคำอ่อนหวาน ควรเรียกพ่อเรียกแม่เรียกพี่เรียกน้าเรียกป้าเรียกลุง ตามสมควรแก่ความประพฤติต่ำกายวาจา เรียกว่า นิวาโต เป็นเครื่องละมานะทิฏฐิให้เบาบางจากสันดานของปุถุชน แต่จะละให้ขาดนั้นยังละไม่ได้ ด้วยมานะนี้ละได้แต่พระอรหันต์พวกเดียว เพราะฉะนั้น เราท่านทั้งหลายที่เกิดมาพบพระพุทธศาสนา ควรจะหาอุบายปัญญาละเสียซึ่งมานะทิฏฐิทั้งสองประการให้เบาบางจากสันดาน ให้เป็นนิสสัยแก่พระนิพพานในอนาคตกาลเบื้องหน้า ดังพรรณนามา ด้วยประการฉะนี้

จบสารธรรมมงคลที่ ๒๓

มงคลที่ ๒๔ สนฺตุฏฺฐี

สนฺตุฏฺฐี นาม อิตริตรปจฺจยสนฺโตโส ตตฺถ อิตริตเรน ปจฺจเยน สนฺตุสฺสตีติ สนฺตุฏฺโฐ บัดนี้จักได้วิสัชนาใน สันตุฏฐี จัดเป็นมงคลที่ ๒๔ ตามบาลีอรรถกถาว่า สนฺตุฏฺฐี นาม แปลว่า บุคคลใดมีความสันโดษ ไม่มีความมักมากยินดีในวัตถุสิ่งของที่จะแสวงหามาเป็นสอง คือได้มาแล้วก็ไม่หาให้เป็นสอง ยินดีแต่ของที่ได้มาเท่านั้น เรียกว่า สันโดษ จัดเป็นมงคลอันประเสริฐ บัดนี้จักว่าด้วยภิกษุก่อน ภิกษุองค์ใดได้ซึ่งปัจจัยทั้ง ๔ คือจีวรแล

บิณฑบาต เสนาสนะ แลคิลาเภสัชที่ดีหรือที่ชั่ว ก็ให้ยินดีตามที่ตนได้มา ไม่แสวงหาสืบต่อไปเรียกว่าสันโดษ ในปัจจัยทั้ง ๔ กิริยาว่าที่ไม่โลภเจตนาแสวงหาต่อเรียกว่าสันโดษ อนึ่งสันโดษมี ๑๒ คือ ยถาลาภสันโดษ ภิกษุได้ปัจจัยทั้ง ๔ มา จะดีจะชั่วก็บริโภคไปตามที่ได้มา ไม่แสวงหาปัจจัยอื่นต่อไป ๑ ยถาพล-สันโดษนั้นได้แก่ภิกษุที่มีโรคโรคา ได้ปัจจัยทั้ง ๔ มาบริโภคไม่ได้เอาไปเปลี่ยนแก่ภิกษุอื่นมาบริโภคก็ควร ๑ ยถาสารูปสันโดษนั้นว่า ภิกษุได้ปัจจัยทั้ง ๔ ที่ดีที่ประณีตมาไม่บริโภค เอาไปถวายแก่ภิกษุอันมีพระเถระเป็นต้น ส่วนตนก็ไปแสวงหาแต่ปัจจัย ๔ ที่แล้ว ๆ มาบริโภค ๑ ปัจจัยทั้ง ๔ แยกออกเป็น ๓ คือ ยถาลาภ-จีวรสันโดษ ๑ ยถาพลจีวรสันโดษ ๑ ยถาสารูปจีวรสันโดษ ๑ เป็น ๓ ยถาลาภบิณฑบาตสันโดษ ๑ ยถาพลบิณฑบาตสันโดษ ๑ ยถาสารูปบิณฑบาตสันโดษ ๑ เป็น ๓ ยถาลาภเสนาสนะสันโดษ ๑ ยถาพลเสนาสนะสันโดษ ๑ ยถาสารูปเสนาสนะสันโดษ ๑ เป็น ๓ ยถาลาภคิลานปัจจัยสันโดษ ๑ ยถาพลปัจจัยสันโดษ ๑ ยถาสารูป-ปัจจัยสันโดษ ๑ เป็น ๓ สาม ๔ หนเป็น ๑๒ อนึ่งภิกษุใช้บริขาร ๘ คือจีวร ๑ สบง ๑ สังฆาฏิ ๑ บาตร ๑ มีดโกน ๑ เข็ม ๑ ประคตเอว ๑ ผ้ากรองน้ำ ๑ เป็น ๘ หรือจะเพิ่มผ้าปูนอน ๑ ผ้ารองนั่ง ๑ ไม้เท้า ๑ รองเท้า ๑ เป็น ๑๒ ก็ควร บริขารแปลว่าเครื่องรักษาตัว นี้ว่าโดยสังเขป ถ้าจะว่าโดยพิสดาร สันโดษมี ๕๐ คือ จีวร-

สันโดษ ๒๐ บิณฑบาตสันโดษ ๑๕ เสนาสนะสันโดษ ๑๕ เป็น ๕๐ จีวรสันโดษ ๒๐ คือ วิตักกะสันโดษ มีความสันโดษในจีวร ๑ คมนะสันโดษนั้นเที่ยวไปด้วยกรรมฐาน ๑ ปริเยสนะสันโดษนั้นเที่ยวไปแสวงหาจีวรด้วยภิกษุ ๑ ปฏิลาภสันโดษนั้นตามแต่เขาจะให้ไม่เลือกว่าผ้าดีแลผ้าชั่ว ๑ มัตตปฏิคคหณะสันโดษนั้นว่ารับเอาผ้าแต่พอประมาณในจีวร ๑ โลลุปปะวิวัชชนะสันโดษนั้นว่าไปหาจีวรไม่มีกำหนดตระกูล ๑ ยถาลาภสันโดษนั้นว่าหาจีวรตามแต่จะได้ ๑ ยถาพลสันโดษหาจีวรที่ควรแก่กำลัง ๑ ยถาสารูปสันโดษนั้นว่า ได้จีวรที่ดี ๆ มาแล้วก็ให้แก่ภิกษุอื่น บริโภคแต่ผ้าที่ชั่ว ๆ นั้น ๑ อุทกสันโดษนั้นว่า ภิกษุจะซักจีวรไม่เลือกน้ำเห็นสมควรแล้วก็ซัก ๑ โธวนะสันโดษนั้นว่า ภิกษุจะย้อมจีวรไม่ทุบไม่ฟาด ๑ กรณะสันโดษนั้นว่า ภิกษุจะตัดผ้าจะเย็บผ้าไม่เลือกผ้าที่เนื้อดี ๑ ปริมาณะสันโดษนั้นว่า ภิกษุจะกระทำจีวรไม่ให้กว้างยาวเกินไป ๑ สุตตะสันโดษนั้นว่า ภิกษุจะเย็บผ้าจีวรไม่แสวงหาด้ายที่อย่างดี ๑ สิพพนะสันโดษนั้นว่า ภิกษุจะเย็บผ้าไม่แสวงหาผ้าดี ๑ รัชชนะสันโดษนั้นว่า ภิกษุจะย้อมผ้าไม่แสวงหาน้ำย้อมประณีต ๑ กัปปะสันโดษนั้นว่า ภิกษุจะพินทุผ้าอย่าให้โตนักเล็กนัก ๑ ปริโภคะสันโดษนั้นว่า ภิกษุจะใช้สอยผ้าไม่เลือกผ้าดี ๑ สันนิธิปวัชชะสันโดษนั้นว่า ภิกษุทำจีวรแล้วให้อธิษฐานเสีย ๑ วิสัชชนะสันโดษนั้นว่า ภิกษุจะให้จีวรแก่ภิกษุอื่นอย่า

เลือกที่รักที่ชัง ๑ เป็นจีวรสันโดษ ๒๐ ประการ แต่บิณฑบาตสันโดษ ๑๕ และเสนาสนะสันโดษ ๑๕ ก็คล้าย ๆ กัน เพราะฉะนั้นจะยุติไว้ พอเป็นแนวศึกษาพิจารณาด้วยประการฉะนี้

จบสารธรรมมงคลที่ ๒๔

มงคลที่ ๒๕ กตญฺญุตา

เย คุณา อนุสฺสรนฺติ กตมา เทฺว เต กตญฺญุตา อธิปุพฺพการี อติทุลฺลภาติติ บัดนี้จักได้วิสัชนาในกตัญญู จัดเป็นมงคลที่ ๒๕ ตามพระบาลีและอรรถกถาว่า เย คุณา อนุสฺสรนฺติ แปลว่า บุคคลทั้งหลายใดระลึกถึงคุณท่านผู้มีคุณ กระทำตอบแทนซึ่งท่านผู้มีคุณ จัดเป็นมงคลอันประเสริฐ ด้วยพระพุทธองค์ทรงตรัสว่า เทฺว ภิกฺขเว ทุลฺลภา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย คนสองจำพวก เราตถาคตกล่าวว่าหายากในโลก คนสองจำพวกนั้นคือคนจำพวกใด คือบุพพการีคนที่ทำคุณไว้ก่อน ได้แก่บิดามารดาอุปัชฌาย์อาจารย์เป็นต้น และคนที่ได้ทำเกื้อกูลอุดหนุนให้ตนได้ความสุขในชาตินี้ มีให้ซึ่งข้าวและน้ำเป็นต้น เรียกว่าบุพพการีผู้ทำคุณก่อน ผู้ที่รู้คุณบิดามารดาอุปัชฌาย์อาจารย์ และรู้ซึ่งคุณผู้ที่ทำไว้แก่ตน แล้วก็ทำตอบแทนซึ่งคุณแก่ท่านผู้มีคุณ ด้วยการให้ข้าวของมีข้าวและน้ำเป็นต้น หรือช่วยทำกิจการงานต่าง ๆ หรือเจ็บไข้มีกิจธุระอะไรก็ช่วยไปตามการ เรียกว่ากตัญญูกตเวที

บุคคล คนสองจำพวกนี้พระพุทธองค์ทรงตรัสว่าหายากในโลก ด้วยคนทั้งหลายมีอวิชชาตัณหาเป็นต้น ยังครอบงำอยู่ในสันดาน อนึ่งกตัญญูรู้คุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ รู้คุณบุญกุศลที่นำตนมาเกิดในสุคติ ถ้ารู้คุณในที่ทั้งปวงดังกล่าวมานี้แล้วให้มีความกตเวที ทำการตอบแทนคุณในที่ทั้งปวงดังกล่าวมานั้นเถิด ถามว่าจะให้ทำการตอบแทนในพระพุทธเป็นต้นนั้น จะให้ทำอย่างไร แก้ว่าให้กราบไหว้บูชาระลึกถึงคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์อยู่เนือง ๆ อย่าได้มีความประมาท คิดทำกองการกุศลอยู่เนือง ๆ คือทานศีลภาวนาฟังธรรมเทศนา อย่าได้ประมาทเหมือนนางกุมารีที่ถวายข้าวตอกแก่พระมหากัสสป ครั้นจุติขบนางตายก็ได้ไปบังเกิดเป็นนางฟ้าอยู่ในดาวดึงษา มีวิมานทองงามโสภา มีนางฟ้าพันหนึ่งเป็นบริวาร ก็มีความชื่นบานหรรษา ประกอบด้วยกตัญญูกตเวทิตาลงมาทำกุศลเพิ่มเติมให้แรงกล้า คือมาทำการปฏิบัติพระมหากัสสป มีกวาดวิหารและตักน้ำใช้น้ำฉันถวายแก่พระมหากัสสปทุก ๆ วัน ครั้นท่านห้ามเสียไม่ให้กระทำต่อไป นางเทพธิดาก็เสียใจร้องไห้เหาะขึ้นไปบนอากาศเวหา ครั้งนั้นสมเด็จพระศาสดาจึงเปล่งรัศมีไปที่เฉพาะหน้า ตรัสเทศนาโปรดนางเทพธิดา ครั้นจบพระธรรมเทศนา นางเทพธิดาก็ได้สำเร็จพระโสดาบัตติผลเป็นอริยบุคคลในศาสนา เป็นตัวอย่างของผู้มีกตัญญูด้วยประการฉะนี้.

จบสารธรรมมงคลที่ ๒๕

มงคลที่ ๒๖ กาเลน ธมฺมสวนํ

กาเลน ธมฺมสวนํ นาม ยสฺมึ กาเล โหติ อุทฺธจฺจสหคตํ จิตฺตํ กามวิตกฺกาทีนํ วา อนฺตเรน ภูตนฺติติ บัดนี้จักวิสัชนาในมงคลที่ ๒๖ ตามพระบาลีแลอรรถกถาว่า กาเลน ธมฺมสวนํ แปลว่า บุคคลใดไปฟังธรรมเทศนาของพระสัมมาสัมเจ้าอยู่เนือง ๆ ตามกาล จัดเป็นมงคลอันประเสริฐ การฟังธรรมนั้นคือ วันขึ้น ๘ ค่ำ วันขึ้น ๑๕ ค่ำ แรม ๘ ค่ำ แรม ๑๕ ค่ำ เดือนหนึ่ง ๘ วัน คือวันขึ้น ๕ ค่ำ ขึ้น ๘ ค่ำ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ขึ้น ๑๕ ค่ำ แรม ๕ ค่ำ แรม ๘ ค่ำ แรม ๑๔ ค่ำ แรม ๑๕ ค่ำ เดือนหนึ่ง ๘ วัน เป็นวันฟังธรรม ถามว่าฟังธรรมนั้นเพื่อประโยชน์อะไร แก้ว่าเพื่อประโยชน์จะให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใสในคุณพระรัตนตรัย ๑ เพื่อจะให้เกิดความสังเวชสลดใจในสังขาร ๑ ความศรัทธาความสังเวชทั้ง ๒ นี้ ท่านเรียกว่าเป็นบุญกุศล เป็นเครื่องชำระจิตใจของสัตว์ทั้งหลายให้บริสุทธิ์พ้นจากอบายความเศร้าหมองในใจ

ถามว่าบาปความเศร้าหมองในใจได้แก่อะไร แก้ว่าได้แก่กามวิตก ๑ วิหิงสาวิตก ๑ พยาบาทวิตก ๑ ทั้ง ๓ นี้เกิดแต่อกุศลมูลคือ โลภะ โทสะ โมหะ ทำจิตให้เศร้าหมอง จึงให้ฟังธรรมเพื่อกำจัดวิตกทั้ง ๓ กามวิตกนั้นความตรึกตรองในกามคุณทั้ง ๕ คือรูปดี เสียงดี กลิ่นดี รสดี สัมผัสดี ได้แก่ความโสมนัสยินดี

รักใคร่ เกิดกามฉันทะราคะ หากครอบงำทำจิตใจให้เศร้าหมอง กามคุณที่ ๒ คือกิเลสกาม ได้แก่รูปเสียงกลิ่นรสเครื่องสัมผัส ๑ พัสดุกามได้แก่เงินทองข้าวของเครื่องใช้สอย ๑ ความตรึกตรองอยู่ในกามคุณทั้ง ๒ นี้ เรียกว่ากามวิตกทำให้เศร้าหมอง ๑ วิหิงสาวิตกนั้น ได้แก่ความตรึกตรองที่จะเบียดเบียนสัตว์ทั้งหลายให้ได้ความลำบาก หรือให้ปราศจากลาภยศความสรรเสริญ วิหิงสาวิตกนี้ก็ทำจิตให้เศร้าหมอง ๑ พยาบาทวิตกนั้นได้แก่ความตรึกตรองที่จะทำสัตว์ทั้งหลายให้ฉิบหายด้วยกายแลจิตคิดฆ่าแช่งด่า พยาบาทวิตกทั้ง ๓ กามวิตกมีสัตว์แลสังขารเป็นอารมณ์ วิหิงสาวิตกมีสัตว์เป็นอารมณ์อย่างเดียว พยาบาทวิตกมีสัตว์บ้างมีสังขารบ้างเป็นอารมณ์ การฟังธรรมเป็นเครื่องระงับวิตกทั้ง ๓ มีกามวิตกเป็นต้น แลเป็นเหตุให้เกิดศรัทธา ความเลื่อมใสในคุณพระรัตนตรัยแลทานศีลภาวนา แลให้ความสังเวชสลดใจในสังขาร แลในอกุศลกรรมที่จะชักนำสัตว์ไปสู่อบายทั้ง ๔ มีนรกเป็นต้น แลให้เกิดความหิริละอายบาป โอตตัปปะ ความสะดุ้งกลัวต่อบาป ก็อาศัยแก่การฟังธรรม การฟังธรรมจะนำมาซึ่งคุณ ๕ ประการ คือธรรมอันใดที่ตนยังไม่เคยได้ฟังก็จะได้ฟัง ๑ หรือธรรมที่ตนได้เคยฟังแล้ว มาได้ฟังเข้าอีกก็มีปัญญารู้ธรรมจำได้ หรือมีความสงสัยครั้นมาฟังธรรมก็สิ้นความสงสัยในสันดาน ๑ จะทำความเห็นให้ตรงต่อพระศาสนา ๑ จิตจะเห็นซึ่งธรรมว่า เป็นของส่องสว่างใน

มงคลที่ ๒๖ กาเลน ธมฺมสวนํ

กาเลน ธมฺมสวนํ นาม ยสฺมึ กาเล โหติ อุทฺธจฺจสหคตํ จิตฺตํ กามวิตกฺกาทีนํ วา อนฺตเรน ภูตนฺตีติ บัดนี้จักวิสัชนาในมงคลที่ ๒๖ ตามพระบาลีแลอรรถกถาว่า กาเลน ธมฺมสวนํ แปลว่า บุคคลใดไปฟังธรรมเทศนาของพระสัมมาสัมเจ้าอยู่เนือง ๆ ตามกาล จัดเป็นมงคลอันประเสริฐ การฟังธรรมนั้นคือ วันขึ้น ๘ ค่ำ วันขึ้น ๑๕ ค่ำ แรม ๘ ค่ำ แรม ๑๕ ค่ำ เดือนหนึ่ง ๘ วัน คือวันขึ้น ๕ ค่ำ ขึ้น ๘ ค่ำ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ขึ้น ๑๕ ค่ำ แรม ๕ ค่ำ แรม ๘ ค่ำ แรม ๑๔ ค่ำ แรม ๑๕ ค่ำ เดือนหนึ่ง ๘ วัน เป็นวันฟังธรรม ถามว่าฟังธรรมนั้นเพื่อประโยชน์อะไร แก้ว่าเพื่อประโยชน์จะให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใสในคุณพระรัตนตรัย ๑ เพื่อจะให้เกิดความสังเวชสลดใจในสังขาร ๑ ความศรัทธาความสังเวชทั้ง ๒ นี้ ท่านเรียกว่าเป็นบุญกุศล เป็นเครื่องชำระจิตใจของสัตว์ทั้งหลายให้บริสุทธิ์พ้นจากอบายความเศร้าหมองในใจ

ถามว่าบาปความเศร้าหมองในใจได้แก่อะไร แก้ว่าได้แก่กามวิตก ๑ วิหิงสาวิตก ๑ พยาบาทวิตก ๑ ทั้ง ๓ นี้เกิดแต่อกุศลมูลคือ โลภะ โทสะ โมหะ ทำจิตให้เศร้าหมอง จึงให้ฟังธรรมเพื่อกำจัดวิตกทั้ง ๓ กามวิตกนั้นความตรึกตรองในกามคุณทั้ง ๕ คือรูปดี เสียงดี กลิ่นดี รสดี สัมผัสดี ได้แก่ความโสมนัสยินดี

รักใคร่ เกิดกามฉันทะราคะ หากครอบงำทำจิตใจให้เศร้าหมอง กามคุณที่ ๒ คือกิเลสกาม ได้แก่รูปเสียงกลิ่นรสเครื่องสัมผัส ๑ พัสดุกามได้แก่เงินทองข้าวของเครื่องใช้สอย ๑ ความตรึกตรองอยู่ในกามคุณทั้ง ๒ นี้ เรียกว่ากามวิตกทำให้เศร้าหมอง ๑ วิหิงสาวิตกนั้น ได้แก่ความตริกตรองที่จะเบียดเบียนสัตว์ทั้งหลายให้ได้ความลำบาก หรือให้ปราศจากลาภยศความสรรเสริญ วิหิงสาวิตกนี้ก็ทำจิตให้เศร้าหมอง ๑ พยาบาทวิตกนั้นได้แก่ความตริกตรองที่จะทำสัตว์ทั้งหลายให้ฉิบหายด้วยกายแลจิตคิดฆ่าแช่งด่า พยาบาทวิตกทั้ง ๓ กามวิตกมีสัตว์แลสังขารเป็นอารมณ์ วิหิงสาวิตกมีสัตว์เป็นอารมณ์อย่างเดียว พยาบาทวิตกมีสัตว์บ้างมีสังขารบ้างเป็นอารมณ์ การฟังธรรมเป็นเครื่องระงับวิตกทั้ง ๓ มีกามวิตกเป็นต้น แลเป็นเหตุให้เกิดศรัทธา ความเลื่อมใสในคุณพระรัตนตรัยแลทานศีลภาวนา แลให้ความสังเวชสลดใจในสังขารแลในอกุศลกรรมที่จะชักนำสัตว์ไปสู่อบายทั้ง ๔ มีนรกเป็นต้น แลให้เกิดความหิริละอายบาป โอตตัปปะ ความสะดุ้งกลัวต่อบาป ก็อาศัยแก่การฟังธรรม การฟังธรรมจะนำมาซึ่งคุณ ๕ ประการ คือธรรมอันใดที่ตนยังไม่เคยได้ฟังก็จะได้ฟัง ๑ หรือธรรมที่ตนได้เคยฟังแล้ว มาได้ฟังเข้าอีกก็มีปัญญารู้ธรรมจำได้ หรือมีความสงสัยครั้นมาฟังธรรมก็สิ้นความสงสัยในสันดาน ๑ จะทำความเห็นให้ตรงต่อพระศาสนา ๑ จิตจะเห็นซึ่งธรรมว่า เป็นของส่องสว่างใน

ทางปัญญา ๑ เป็น ๕ ดังนี้ ยังอานิสงส์ฟังธรรมมีอีก ๕ คือ จะยังพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองเจริญไปข้างหน้านาน ๑ ตายแล้วจะไปสู่สุคติคือมนุษย์แลสวรรค์ชั้นกามา ๑ จะได้ตรัสรู้ซึ่งมรรคแลผล ๑ จะให้เกิดเป็นนิสัยแก่ผู้ฟังทั้งมนุษย์และเทวดาและสัตว์เดียรฉาน ๑ ดังพรรณนามาฉะนี้.

จบสารธรรมมงคลที่ ๒๖

มงคลที่ ๒๗ ขนฺตี จ

ขนฺตี นาม อธิวาสนี สนฺติยาย สมนฺนาคโต ภิกฺขุ ทสหิ อกฺโกสวตฺถูหิ อกฺโกสนฺตีติ บัดนี้จักวิสัชนาในมงคลที่ ๒๗ ตามพระบาลีอรรถกถาว่า ขนฺตี นาม อธิวาสนี แปลว่า ภิกษุก็ดี คฤหัสถ์ก็ดี มีความอดใจไม่หวั่นไหวในคำด่า ๑๐ ประการ จัดเป็นมงคลความเจริญอันประเสริฐ อธิบายว่าขันติความอดใจไม่โลภหลงในอารมณ์ คือรูปเสียงกลิ่นรสแลสัมผัสที่บังเกิดทางตาหูจมูกลิ้นกายทำใจไม่ให้หวั่นไหวเรียกว่าขันติ อนึ่งความอดใจไม่โกรธพยาบาทอาฆาตจองเวรแช่งด่ามนุษย์แลสัตว์ ทำจิตให้มัธยัสถ์ไม่รักไม่ชัง ด้วยกำลังปัญญาที่รู้เท่าสังขารว่าเป็นอนิจจังทุกขังอนัตตา ไม่โกรธไม่โลภไม่หลงในอารมณ์เหล่านั้นเรียกว่าขันติคืออดใจ ขนฺติ ความอดใจนี้เป็นที่สรรเสริญแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายว่า ขนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกฺขา นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ

พุทฺธา แปลว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมกล่าวสรรเสริญว่า ขันติ ความอดใจได้แก่ศีลสมาธิปัญญาไตรสิกขา เป็นความเพียรยังกิเลสให้ร้อนยิ่ง ขันติความอดใจให้ถึงซึ่งนิพพานดับเพลิงกิเลส เพลิงทุกข์อย่างยิ่ง อนึ่งความอดทนซึ่งลมแลแดดหนาวแลร้อน ความอยากข้าวอยากน้ำ แลอดทนต่อทุกขเวทนาที่เกิดแต่อาพาธความเจ็บไข้ ไม่เอื้อเฟื้ออาลัยในกายจิตคิดย่อท้อ ในการที่จะก่อสร้างทางกุศลทานศีลภาวนา จัดเรียกว่าขันติความอดทน ถามว่าขันติความอดทนจะตั้งขึ้นด้วยอะไร แก้ว่าตั้งขึ้นด้วยหิริความละอายแก่บาป ๑ โอตตัปปะความสะดุ้งกลัวแก่บาป ๑ ความละอายบาปกลัวบาปให้เกิดขันติ ความอดใจเหมือนพระโพธิสัตว์เสวยชาติเป็นพระเตมีย์

นิทานพระเตมีย์ใบ้

อตีเต กาเล กิร ดังจะได้ฟังมาในกาลล่วงไปแล้วนาน พระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นพระราชบุตรกษัตริย์ชื่อว่าเตมีย์ พระบิดายินดีคิดจะให้ครองราชสมบัติ เอกทิวสํ อยู่มาวันหนึ่งสมเด็จพระบิดา เผาโจรครอกด้วยไฟให้ไหม้ตาย พระโพธิสัตว์ยังเป็นกุมารน้อย ๆ ได้เห็นก็เกิดชาติสรญาณระลึกชาติหนหลังได้ ว่าเราได้บังเกิดเป็นกษัตริย์ฆ่าโจรให้ตายแล้วไปตกนรกไปไหม้อยู่ช้านาน พระองค์คิดว่าชาตินี้เราเป็นโอรสกษัตริย์ ถ้าได้เสวยสมบัติแล้ว

ก็จะฆ่าโจรให้ตายจะต้องไปสู่อบายอีก พระองค์คิดดังนั้นแล้วก็อธิษฐานให้ร่างกายสังขารเป็นง่อยเปลี้ย ไม่พูดจาเป็นคนใบ้ไม่รู้ภาษาอะไร ปีตุราชา ฝ่ายสมเด็จพระราชบิดาก็มีความสงสัยในพระราชหฤทัย จึงทดลองด้วยขนมแลของเล่นต่าง ๆ แลผลไม้ที่มีรสแลให้มดกัด แลให้ไฟไหม้แลช้างแทง ของเหล่านี้ทดลองสิ่งละปี ๆ พระโพธิสัตว์ก็ตั้งมั่นในขันติ ไม่ยินดีด้วยกลัวจะไปตกนรก ตทา โพธิสตฺโต ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์มีชนมายุได้ ๑๖ วัสสา กำลังจะมีความยินดีด้วยหญิงสาว พระราชบิดาจึงตรัสสั่งว่า หญิงใดมาประเล้าประโลมราชบุตรเราให้มีความกำหนัดสัมผัสถูกต้องเราจะให้เป็นอัครมเหสีครองสมบัติ ครั้งนั้นเสนาและอำมาตย์เศรษฐีมีธิดานารีก็แต่งเข้าไปถวาย พระบิดาก็ให้เข้าไปประเล้าประโลมพระโพธิสัตว์คนละราตรี พระโพธิสัตว์ก็ไม่ยินดีที่จะให้เกิดกามราคะขึ้นในสันดาน ด้วยพระองค์ทรงตั้งอธิษฐานและกลัวภัยในนรกเป็นเบื้องหน้า ปีหนึ่งก็ไม่เกิดราคะขึ้นมาได้ด้วยมีขันติอดใจไว้ในสันดาน ข้าพเจ้านำมาซึ่งอดีตนิทาน เพื่อจะให้เห็นอานิสงส์ในขันติความอดใจ โดยนัยดังวิสัชนามาฉะนี้.

จบสารธรรมมงคลที่ ๒๗

มงคลที่ ๒๘ โสวจสฺสตา

โสวจสฺสตา นาม สหธมฺมิกํ วุจฺจมาเน วิกฺเขปํ วา

ตฺณฺหิภาวํ วา คุณโทสจินฺตนํ วา ปพฺพชิตา จ คหฏฺฐา จ อถาตีติ

บัดนี้จักได้วิสัชนาในมงคลที่ ๒๘ ตามบาลีอรรถกถาว่า โสวจสฺสตา แปลว่า ภิกษุก็ดีคฤหัสถ์ก็ดี ย่อมประพฤติตนเป็นคนสอนง่าย ไม่มีมานะทิฏฐิอุปาทานแน่นหนาในสันดาน มีจิตเบิกบานอ่อนน้อมรับโอวาทคำสั่งสอนของนักปราชญ์โดยเคารพ จัดเป็นมงคลอันประเสริฐโดยวิเศษ เหตุที่จะให้เกิดปัญญาพิจารณาเห็นคุณและโทษประโยชน์มิใช่ประโยชน์ในเบื้องหน้า ความสอนง่ายว่าง่ายเป็นที่สรรเสริญของมนุษย์แลเทพยดาทั้งปวง ความสอนง่ายว่าง่ายมีคุณอันใหญ่หลวง ที่จะให้สำเร็จมรรคผลและนิพพาน ข้ามโอฆะแอ่งแก่งกันดาร คือภพและชาติความเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในกำเนิดทั้ง ๔ แลคติทั้ง ๕ ความสอนง่ายว่าง่ายเป็นเหตุจะละเสียซึ่งอวิชชาตัณหา แลมานะทิฏฐิอุปาทาน จะเห็นธรรมคำสั่งสอนของพระศาสดาจารย์ คือศีลสมาธิปัญญา ความสอนง่ายว่าง่ายย่อมมีเจตนาอันอ่อนไม่กระด้างด้วยมานะทิฏฐิ ย่อมมีขันติไม่โกรธพยาบาท มีกายวาจาใจอันใสสะอาดปราศจากทุจริตคิดแต่ทางบุญกุศล ที่จะยกตนให้พ้นจากทุกข์ แสวงหาความสุขเบื้องหน้า อนึ่งคนสอนง่ายว่าง่ายไม่กระด้าง ย่อมอ่อนทั้งกายวาจาใจ ปวารณาตนไว้ให้ท่านผู้อื่นว่ากล่าวสั่งสอนด้วยความผิดดังศิษย์แลอาจารย์ ไม่ดื้อด้านรับโอวาทด้วยความเคารพ เหมือน

ราธะภิกษุเคารพพระสารีบุตรผู้เป็นพระอาจารย์ฉะนั้น ดังนี้แล.

จบสารธรรมมงคลที่ ๒๘

มงคลที่ ๒๙ สมณานญฺจ ทสฺสนํ

สมณานญฺจ ทสฺสนํ นาม อุปฏฺฐานานุปฏฺฐานานุสฺสรณสวนทสฺสนนฺติ บัดนี้จักวิสัชนาในมงคลที่ ๒๙ ตามบาลีอรรถกถาว่า สมณานญฺจ ทสฺสนํ แปลว่า ความเห็นซึ่งสมณะทั้งหลายผู้มีสันดานอันระงับจากกิเลสด้วยจักษุคือตา หรือด้วยปัญญาคือใจ จัดเป็นมงคลอันประเสริฐโดยวิเศษ เหตุจะนำมาซึ่งความศรัทธาเลื่อมใส อธิบายว่าความเห็นมี ๒ อย่าง คือเห็นด้วยตาทีแลเห็น ๑ เห็นด้วยใจที่อาศัยปัญญา ๑ ความเห็นด้วยตาเป็นทางกามาพจร ความเห็นด้วยปัญญาเป็นทางโลกุดร ความเห็นด้วยตาหรือด้วยใจในวัตถุที่ควรจะเลื่อมใส คือเพศบรรพชามีภิกษุสามเณรเป็นต้น จัดเป็นมงคลความเจริญตาเจริญใจ อีกอย่างหนึ่งเห็นผู้ปฏิบัติกายวาจาใจให้บริสุทธิ์ ด้วยศีลสมาธิปัญญาน่าเลื่อมใส จะเป็นหญิงหรือชายคฤหัสถ์หรือบรรพชิตมีฤาษีดาบสเป็นต้น ก็จัดเป็นมงคลความเจริญใจได้ อนึ่ง เข้าไปอุปัฏฐากปฏิบัติแก่ท่านผู้มีศีลมีคุณอันงาม คือสมณะพราหมณ์ที่มีกิเลสอันระงับจากสันดานก็ดี และระลึกถึงท่านวิเศษผู้ที่สิ้นกิเลสมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นก็ดี หรือได้ฟังข่าวสาส์นว่าท่านผู้สิ้นกิเลสจากสันดานก็ดี การที่ได้เห็นได้

ฟังได้ระลึกถึงท่านผู้สิ้นกิเลสทั้ง ๓ นี้ จัดเป็นมงคลความเจริญตา เจริญใจ ให้ได้ความศรัทธาเลื่อมใสในศีลคุณ จัดเป็นกุศลหนทางสุคติโลกสวรรค์ทั้งสิ้น อนึ่งการเห็นท่านผู้สิ้นกิเลส เป็นเหตุให้มีนิสัยแก่พระนิพพานในอนาคตกาลเบื้องหน้า

บัดนี้จะว่าเป็นคำไทยให้เข้าใจง่าย ว่าบุคคลผู้ใดไปมาหาสู่ท่านผู้นักปราชญ์ที่มีศีลธรรมอันงามดี ได้ฟังธรรมของท่านแล้ว ก็จะมีสติความระลึกตรึกตรองมองเห็นซึ่งธรรม เมื่อเห็นธรรมแล้ว ก็จะมีความเพียร เมื่อมีความเพียรแล้วก็จะได้ปีติความอิ่มกายอิ่มใจ แล้วก็จะได้ปัสสัทธิความระงับใจ แล้วก็จะได้สมาธิจิตตั้งมั่นในภาวนา แล้วก็จะได้อุเปกขาจิต เป็นผู้ไม่รักไม่ชังในอารมณ์ต่าง ๆ อนึ่ง อุเปกขาแปลว่า จิตของพระโยคาเพ่งอยู่เฉพาะกรรมฐานไม่ฟุ้งซ่านไปในที่อื่น จึงเรียกว่าสำเร็จในทางภาวนา ทางภาวนามี ๒ ประการ คือสมถภาวนา ๑ วิปัสสนาภาวนา ๑ สมถภาวนานั้น คือ อนุสสติ ๑๐ อสุภ ๑๐ กสิณ ๑๐ พรหมวิหาร ๔ อรูปฌาน ๔ ธาตุววัตถาน ๑ อาหารปฏิกูล ๑ เป็น ๔๐ เรียกว่าสมถกรรมฐาน เพราะระงับกิเลสได้นาน ๆ เหมือนศิลาทับหญ้า อนุสสตินั้น คือ พุทฺธานุสฺสติ ให้ระลึกถึงคุณพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์จนได้ความเลื่อมใส ๑ ธมฺมานุสฺสติ ให้ระลึกถึงคุณพระธรรมเป็นอารมณ์จนได้ความเลื่อมใส ๑ สงฺฆานุสฺสติ ให้ระลึกถึงคุณพระสงฆ์เป็นอารมณ์ จนได้ความเลื่อมใส ๑ สีลานุสฺสติ

ให้ระลึกถึงคุณศีลที่ตนรักษาเป็นอารมณ์ จนได้ความเลื่อมใสในศีล ๑ จาคานุสสติ ให้ระลึกถึงทานการให้ข้าวแลน้ำเป็นต้น จนได้ความเลื่อมใสในทาน ๑ เทวตานุสสติ ให้ระลึกถึงคุณธรรมของเทพยดา ๕ อย่าง คือ ศรัทธาความเชื่อกรรมเชื่อผล ๑ ศีลความรักษากายวาจาใจให้บริสุทธิ์ ๑ สุตะการฟังพระธรรมเทศนา ๓ จาคะการให้ซึ่งทานมีข้าวแลน้ำเป็นต้น ๑ ปัญญาความพิจารณาในธรรม ๑ เป็น ๕ ดังนี้ กายคตานุสสติ ให้ระลึกถึงร่างกายมีเกสา โลมา นขา ทันตา เป็นต้น ๑ มรณานุสสติ ให้ระลึกถึงความตายเป็นอารมณ์ จนได้ความเบื่อหน่าย ๑ อุปสมานุสสติ ให้ระลึกถึงคุณพระนิพพาน ที่ระงับแห่งสังขารเป็นอารมณ์ ๑ อานาปานุสสติ ให้ระลึกถึงลมหายใจเข้าออกเป็นอารมณจนมีความสุขกายสุขใจ ๑ เป็น ๑๐ อสุภ ๑๐ นั้นคือ ให้พระโยคาวจรพิจารณาซากผีมีอาการ ๑๐ อุทฺธุมาตกํ ให้พิจารณาซากผีที่พองขึ้นเป็นอารมณ์ ๑ วินีลกํ ให้พิจารณาซากผีที่ขึ้นมีสีเขียวเป็นอารมณ์ ๑ วิปุพฺพกํ ให้พิจารณาซากผีที่มีน้ำเหลืองไหลเป็นอารมณ์ ๑ วิจฺฉิทฺทกํ ให้พิจารณาซากผีที่ขาดกลางตัวเป็นอารมณ์ ๑ วิกฺขายิตฺตกํ ให้พิจารณาซากผีที่สัตว์กัดเป็นอารมณ์ ๑ วิกฺขิตฺตกํ ให้พิจารณาซากผีที่เรี่ยรายอยู่ในที่ต่าง ๆ เป็นอารมณ์ ๑ หตวิกฺขิตฺตกํ ให้พิจารณาซากผีที่เขาสับฟันเป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่เป็นอารมณ์ ๑ โลหิตกํ ให้พิจารณาซากผีที่เปื้อนโลหิตเป็น

อารมณ์ ๑ ปุลุวกํ ให้พิจารณาซากผีที่มีหมู่หนอนบ่อนกินเป็นอารมณ์ ๑ อฏฺฐิกํ ให้พิจารณาซากผีที่มีแต่ร่างกระดูกเป็นอารมณ์ ๑ เป็น ๑๐ กสิณ ๑๐ นั้นคือ ปฐวีกสิณํ เพ่งซึ่งดินเป็นอารมณ์ ๑ อาโปกสิณํ เพ่งซึ่งน้ำเป็นอารมณ์ ๑ เตโชกสิณํ เพ่งซึ่งไฟเป็นอารมณ์ ๑ วาโยกสิณํ เพ่งซึ่งลมเป็นอารมณ์ ๑ นีลกสิณํ เพ่งซึ่งสีเขียวเป็นอารมณ์ ปีตกสิณํ เพ่งซึ่งสีเหลืองเป็นอารมณ์ ๑ โลหิตกสิณํ เพ่งซึ่งสีแดงเป็นอารมณ์ ๑ โอทาตกสิณํ เพ่งซึ่งสีขาวเป็นอารมณ์ อาโลกกสิณํ เพ่งซึ่งแสงสว่างเป็นอารมณ์ ๑ อากาสกสิณํ เพ่งอากาศเป็นอารมณ์ ๑ เป็น ๑๐ อรูปฌาน ๔ อากาสานญฺจายตนฌาน ความเพ่งซึ่งอากาศว่างเปล่าเป็นอารมณ์ ๑ วิญฺญาณญฺจายตนฌาน ความเพ่งซึ่งวิญญาณเป็นอารมณ์ ๑ อากิญฺจญฺญายตนฌาน ความเพ่งซึ่งที่ไม่มีวิญญาณเป็นอารมณ์ ๑ เนวสญฺญานาสญฺญายตนฌาน ความเพ่งซึ่งที่มีสัญญาแลไม่มีสัญญาเป็นอารมณ์ ๑ เป็น ๔ พรหมวิหาร ๔ คือ เมตฺตาเจโต จิตแผ่เมตตาแก่สัตว์ทั้งปวง ๑ กรุณาเจโต จิตกรุณาแก่สัตว์ทั้งปวง ๑ มุทฺตาเจโต จิตอ่อนไม่พยาบาทอาฆาตแก่สัตว์ทั้งปวง ๑ อุเปกฺขาเจโต จิตเป็นกลาง ๆ ไม่รักไม่ชังแก่สัตว์ทั้งปวง ๑ เป็น ๔ ธาตุววตฺถาน พิจารณาซึ่งธาตุทั้ง ๔ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ ๑ อาหารปฏิกูล พิจารณาซึ่งอาหารให้เป็นปฏิกูลน่าเกลียด ๑ ทั้ง ๔๐ นี้

เรียกว่าสมถกรรมฐาน เป็นธรรมเครื่องชำระสันดานของสัตว์ให้ระงับจากราคะ โทสะ โมหะ ให้เป็นวิกขัมภนปหานได้ช้า ๆ นาน ๆ เหมือนศิลาทับหญ้า เมื่อพระโยคาวจรสำเร็จในสมถกรรมฐานแล้วบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐาน ก็เรียกว่าสมณะผู้มีสันดานระงับจากบาปธรรมทั้งปวง บุคคลผู้ใดได้เห็นหรือได้ยินได้ฟัง แลได้ไปมาหาสู่ได้เจรจากับสมณะเหล่านั้น จัดเป็นมงคลอันประเสริฐโดยวิเศษด้วยประการฉะนี้.

จบสารธรรมมงคลที่ ๒๙

มงคลที่ ๓๐ กาเลน ธมฺมสากจฺฉา

กาเลน ธมฺมสากจฺฉา นาม จตุปริสา ปริยาปุณาติ ธมฺมํ จ วินยํ จ ปญฺญตฺตํ สตฺถารา กาเลน ภาสิตนฺติ บัดนี้จักได้วิสัชนาในมงคลที่ ๓๐ ตามบาลีอรรถกถาว่า กาเลน ธมฺมสากจฺฉา แปลว่า บริษัททั้ง ๔ คือ ภิกษุ ๑ ภิกษุณี ๑ อุบาสก ๑ อุบาสิกา ๑ ทั้ง ๔ นี้มีความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ได้เล่าเรียนศึกษาพระธรรมและพระวินัยที่พระศาสดาทรงบัญญัติแต่งตั้งไว้ เมื่อเล่าเรียนศึกษาได้แล้วก็พากันนำมาพูดจาสู่กันฟังในท่ามกลางหมู่ บริษัทที่ประชุมด้วยธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ในเวลากลางวันและกลางคืนเป็นต้น เรียกว่า กาเลน ธมฺมสากจฺฉา จัดเป็นมงคลอันประเสริฐ อนึ่งบุคคลกล่าวซึ่ง

กุศลธรรมวินัยตามกาล คือกล่าวซึ่งทานการให้ข้าวและน้ำเป็นต้นก็ดี หรือกล่าวซึ่งศีลวิรัติเจตนา เป็นเครื่องสำรวมระวังกายวาจาก็ดี หรือกล่าวซึ่งทานภาวนาเป็นเครื่องรักษาใจก็ดี หรือกล่าวซึ่งสมาธิปัญญาเป็นมรรคทางพระนิพพานก็ดี หรือกล่าวพระสูตรพระวินัยพระปรมัตถ์โดยอรรถและพยัญชนะนั้นก็ดี หรือถามปฤศณาแก้ปฤศณาในธรรมวินัยพุทธก็ดี เหล่านี้เรียกว่า ธมฺม-สากจฺฉา ถามว่า ธรรมวินัยนั้นได้แก่อะไร แก้ว่า ได้แก่พระธรรมขันธ์ ๘,๔๐๐๐ พระธรรมขันธ์ คือพระสูตร ๒,๑๐๐๐ พระธรรมขันธ์ พระวินัย ๒,๑๐๐๐ พระธรรมขันธ์ พระปรมัตถ์ ๔,๒๐๐๐ เป็นธรรมขันธ์ พระสูตรเป็นโวหารเทศนา พระพุทธองค์ทรงตรัสเทศนาด้วยกุศลอกุศลบุญและบาป พระวินัยเป็นอาณาเทศนา พระพุทธองค์ทรงเทศนาบัญญัติห้ามไม่ให้กระทำการล่วง พระปรมัตถ์เป็นปรมัตถเทศนา พระพุทธองค์ตรัสเทศนาด้วยจิตแลเจตสิกรูปนิพพาน อนึ่งธรรมมี ๓ ประการ คือพระปริยัติธรรมได้แก่พระสูตรพระวินัยพระปรมัตถ์จัดเป็น ๑ พระปฏิบัติธรรมได้แก่ข้อปฏิบัติ คือศีลสมาธิปัญญาจัดเป็น ๑ ปฏิเวธธรรมได้แก่มรรคผล ๑ อรรถาธิบายมงคลที่ ๓๐ เพื่อเป็นแนวพิจารณาเพียงเท่านี้.

จบสารธรรมมงคลที่ ๓๐

มงคลที่ ๓๑ ตโป จ

ตโปจาติ อินฺทฺริยสํวราทิ พฺรหฺมจริยนฺติ เมถุนวิรตฺยาทิ อริยสจฺจานทสฺสนนฺติ บัดนี้จักได้วิสัชนาในมงคลที่ ๓๑ ตามบาลีอรรถกถาว่า ตโปจาติ อินฺริยสํวราทิ แปลว่า บุคคลใดมีความเพียรสำรวมระวังซึ่งอินทรีย์เป็นต้น กำจัดเสียซึ่งอกุศล คือ ราคะ โทสะ โมหะ อวิชชา ตัณหา มานะ ทิฏฐิ อุปาทาน ให้หมดน้อยถอยจากสันดาน จัดเป็นมงคลอันประเสริฐ อธิบายว่า ความเพียรที่จะละกิเลสมีประเภทหลายประการ คือสำรวมระวังรักษาอินทรีย์ทั้ง ๖ ให้บริบูรณ์ในสันดานจัดเป็นความเพียรอย่าง ๑

ความประพฤติรักษาพรหมจรรย์นั้น คือ เว้นจากเสพเมถุนสังวาสด้วยอำนาจแห่งราคะความกำหนัด จัดเป็นตโปความเพียร ๑ ความเห็นซึ่งมรรคด้วยอำนาจแห่งปัญญา ความตรัสรู้ซึ่งอริยสัจทั้ง ๔ จัดเป็นตโปความเพียรอย่าง ๑ ความที่กระทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน อันนักปราชญ์กล่าวว่า พระอรหัตต์ จัดเป็นตโปความเพียรอย่าง ๑ ธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ ท่านเรียกว่าตโป คือความเพียรยังกิเลสให้เร่าร้อน อนึ่งขันติความอดใจไม่โกรธไม่พยาบาทอาฆาตจองเวรแก่สัตว์ ก็จัดเป็นตโปความเพียร ยังกิเลสให้เร่าร้อนผ่อนให้เบาบาง ๑ การที่รักษาศีล ๕ ไม่ฆ่าสัตว์ที่มีชีวิต ๑ ไม่ลักทรัพย์ที่เจ้าของหวงแหน ๑ ไม่ล่วงประเวณีในสตรีที่เขา

หวงแหน ๑ ไม่พูดปดล่อลวงอำพรางท่านผู้อื่น ๑ ไม่ดื่มกินซึ่งน้ำเมาคือสุราเมรัย ๑ ศีลทั้ง ๕ นี้จัดเป็นตโปความเพียรเครื่องกำจัดกิเลสให้เร่าร้อน ๑ การรักษาอุโบสถศีล ๓ ประการ ในวันขึ้น ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ แรม ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ เดือนหนึ่ง ๔ ครั้ง ก็จัดเป็นตโปความเพียรเผากิเลสให้เร่าร้อน ไม่ให้นอนอยู่ในสันดาน ๑ อนึ่งบริษัททั้ง ๔ มีความยินดีเจริญพระกรรมฐาน คือสมถภาวนาแลวิปัสสนาภาวนาให้บังเกิดขึ้นในสันดาน ก็จัดเป็นตโปความเพียร เผากิเลสให้เร่าร้อนผ่อนออกจากสันดาน ๑ อนึ่งภิกษุมีความยินดีรักษาซึ่งธุดงควัตรเป็นข้อปฏิบัติของบรรพชิตในพระศาสนาก็ดี เหล่านี้จัดเป็นตโปความเพียรเผากิเลสให้เหือดแห้งจากสันดาน ๑ อธิบายว่าสังวร ๕ คือ สติสังวร ความระวังด้วยสติ ๑ อินทรีย์สังวร ความระวังด้วยอินทรีย์ ๑ สีลสังวร ความระวังด้วยศีล ๑ วิริยสังวร ความระวังด้วยความเพียร ๑ ญาณสังวร ความระวังด้วยปัญญา ๑ สังวรทั้ง ๕ นี้จัดเป็นตโปความเพียรอันใหญ่เผากิเลสให้เร่าร้อนทั่วไปในที่ทั้งปวง สติแปลว่าความระลึก สังวรแปลว่าความระวัง กิริยาว่าพระโยคาวจรจะเจริญซึ่งกรรมฐานภาวนา ก็ต้องอาศัยสติเป็นประธาน หรือจะรักษาในอินทรีย์ทั้ง ๖ ประการ และรักษาศีลทั้ง ๕ ประการ และมีความเจริญซึ่งภาวนากรรมฐานก็อาศัยแก่สติทั้งนั้น ด้วยประการฉะนี้แล.

จบสาร**ธรรมมงคลที่** ๓๑

มงคลที่ ๓๒ พฺรหฺมจริยญฺจ

พฺรหฺมจริยํ นาม ทานเวยฺยาวจฺจปญฺจสีลอปฺปมญฺญาเมถุนาวิรติ สทารสนฺโตสวิริยอุโปสถงฺคอริยมคฺคสาสนวเสน ทสวิธํ โหตีติ บัดนี้จักได้วิสัชนาในมงคลที่ ๓๒ ตามบาลีอรรถกถาว่า พฺรหฺมจริยํ แปลว่า ความประพฤติประเสริฐ อธิบายว่า บุคคลใดผู้ประพฤติตนให้เป็นคนประเสริฐ เรียกว่าพรหมจรรย์ บุคคลประพฤติพรหมจรรย์จัดเป็นมงคลอันประเสริฐ พรหมจรรย์มี ๑๐ อย่าง คือการให้ข้าวน้ำเป็นต้นนั้น คือให้ตามกาลหรือให้เป็นนิตย์แก่มนุษย์และสัตว์เดียรฉานในน้ำบนบกเป็นปกติ จัดเป็นพรหมจรรย์ที่ ๑ การที่ช่วยทำการกุศลของบุคคลอื่นด้วยความแช่มชื่นโสมนัส จัดเป็นพรหมจรรย์ที่ ๒ รักษาศีล ๕ คือไม่ฆ่าสัตว์เป็นให้ตาย ๑ ไม่ใช้ผู้อื่นลักฉ้อ ๑ ไม่ล่วงประเวณีในสตรีที่เขาหวง ๑ ไม่พูดปดล่อลวงอำพรางผู้อื่น ๑ ไม่ดื่มกินซึ่งน้ำเมาคือสุราและเมรัย ๑ การเว้นซึ่งบาปทั้ง ๕ นี้ จัดเป็นพรหมจรรย์ที่ ๓ การที่เจริญเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ไม่โกรธไม่พยาบาทแช่งด่าไม่เบียดเบียนสัตว์ให้ได้ความลำบาก จัดเป็นพรหมจรรย์ที่ ๔ ไม่เสพเมถุนด้วยกามราคะความกำหนัดยินดีด้วยสามีภรรยา จัดเป็นพรหมจรรย์ที่ ๕ ความสันโดษมักน้อยในวัตถุกามคือข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ และกิเลสกามคือ รูป เสียง กลิ่น

รส สัมผัส ย่อมมีผัวเดียวเมียเดียวไม่มีสอง จัดเป็นพรหมจรรย์ที่ ๖ เป็นผู้มีความเพียรกล้าแข็งไม่ย่อท้อต่อการกุศลต่าง ๆ ว่ายากลำบากมีหนาวและร้อนเป็นต้น จัดเป็นพรหมจรรย์ที่ ๗ การรักษาอุโบสถศีลในวันขึ้น ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ แรม ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ จัดเป็นพรหมจรรย์ที่ ๘ ปัญญาพิจารณาเห็นในอริยสัจทั้ง ๔ คือ ทุกฺขสจฺจ ๑ สมุทยสจฺจ ๑ นิโรธสจฺจ ๑ มคฺคสจฺจ ๑ เรียกว่ามรรคพรหมจรรย์ที่ ๙ ธรรมข้อปฏิบัติคือ ศีล สมาธิ ปัญญา เรียกว่าสาสน-พรหมจรรย์ที่ ๑๐ พรหมจรรย์ทั้ง ๑๐ นี้ บุคคลใดยินดีรักษาได้แต่อันใดอันหนึ่งแล้ว ย่อมจะเป็นที่พึ่งของบุคคลนั้น ในทางสวรรค์และทางพระนิพพาน จัดเป็นมงคลอันประเสริฐ เป็นบ่อเกิดบุญ-สัมปทา ด้วยสมเด็จพระศาสดาทรงตรัสเทศนาในเมถุนวิรัติ การละเว้นเสพเมถุนว่า ภิกฺขเว ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลใดละเสียซึ่งเมถุนสังวาสด้วยอำนาจแห่งฌานโลกีย์ ไม่ให้ราคะความกำหนัดครอบงำในสันดาน ครั้นทำลายสังขารก็ได้ไปบังเกิดในพรหมโลกแล้วลงมาบังเกิดเป็นมนุษย์จะมีจิตอันบริสุทธิ์ ไม่ยินดีในเมถุนสังวาสด้วยอำนาจผลฌาน ด้วยประการฉะนี้.

จบสารธรรมมงคลที่ ๓๒

มงคลที่ ๓๓ อริยสจฺจานทสฺสนํ

อริยสจฺจานทสฺสนํ ทุกฺขํ อริยสจฺจํ ทุกฺขสมุทโย

ทุกฺขนิโรโธ ทุกฺขนิโรธคามินีปฏิปทา อริยสจฺจานฺติ.

บัดนี้จักได้วิสัชนาในอริยสัจ ๔ จัดเป็นมงคลที่ ๓๓ ตามบาลีอรรถกถาว่า อริยสจฺจานทสฺสนํ แปลว่า ธรรมชาติอันใดที่เป็นของจริงแท้ย่อมไม่แปรผัน ธรรมชาตินั้นเรียกว่าอริยสัจ บุคคลใดมีปัญญาพิจารณาเห็นอริยสัจของจริงทั้ง ๔ นี้แล้ว จัดเป็นมงคลอันประเสริฐ อริยสัจทั้ง ๔ นั้น คือทุกสัจจ์ ๑ นิโรธสัจจ์ ๑ มัคคสัจ ๑ เป็น ๔ ดังนี้ ทุกขสัจจ์นั้นได้แก่ชาติความเกิดเป็นรูปนามในกำเนิด ๔ คติ ๕ มีขันธ์ ๕ อายตนะ ๖ ธาตุ ๖ อินทรีย์ ๖ กำเนิด ๔ คือเกิดด้วยสุจิของบิดามารดา ๑ เกิดในฟองไข่ ๑ เกิดด้วยเหงื่อไคล ๑ ลอยไปเกิด ๑ คติ ๕ คือนรก ๑ เปรต ๑ สัตว์เดียรฉาน ๑ มนุษย์ ๑ เทวดา ๑ เรียกว่าชาติทุกข์ ชราทุกข์นั้น คือ ความแก่ชำรุดทรุดโทรมไปแห่งรูปนาม ๑ พยาธิทุกข์นั้น คือความเจ็บไข้ที่เบียดเบียนรูปนาม ๑ มรณทุกข์นั้น คือความแตกดับทำลายแห่งรูปนาม ๑ ความโศกร่ำไรความเหือดแห้งใจ ความปรารถนา หรือได้มาแล้วรักษาไว้ไม่ได้ หรือความระคนปนอยู่ด้วยของที่ไม่รักใคร่ ว่าโดยสังเขปขันธ์ ๕ ที่จะว่านี้เรียกทุกขสัจจ์ พระโยคาวจรผู้มีปัญญาพึงพิจารณากองทุกข์เป็นอารมณ์อยู่แล้ว ก็จะได้สำเร็จซึ่งมรรคและผล ยกตนให้พ้นจากอวิชชาตัณหา.

ที่ ๒ สมุทัยนั้น ได้แก่ตัณหา เป็นเหตุให้เกิดกองทุกข์

มีชาติทุกข์เป็นต้น ตัณหานั้นได้แก่เจตนาเป็นตัวเจตสิกที่จะชักนำจิต ให้กล้าปรารถนา ซึ่งบุญและบาปที่เป็นตัวกรรม นำสัตว์ให้ปฏิ-สนธิวิญญาณในภพทั้ง ๓ คือ กามภพ ๑ รูปภพ ๑ อรูปภพ ๑ ตัณหามี ๓ คือ กามตัณหา ได้แก่กามาวจรจิต ๕๔ เป็นกุศล ๒๔ เป็นอกุศล ๑๒ เป็นอเหตุกจิต ๑๘ กามาวจรจิต ๕๔ ให้เกิดในภพ กามภพมี ๑๑ มนุษย์ ๑ อบายภูมิ ๔ สวรรค์ ๖ เป็น ๑๑ จัดเป็นกามตัณหา ภวตัณหานั้นได้แก่รูปาวจรกุศล ๕ คือ ปฐมฌาน ๑ ทุติยฌาน ๑ ตติยฌาน ๑ จตุตถฌาน ๑ ปัญจมฌาน ๑ ผลฌานทั้ง ๕ ให้ไปเกิดในรูปพรหม ๑๖ ชั้น จัดเป็นภวตัณหา วิภวตัณหานั้นได้แก่อรูปาวจรกุศล ๔ คือ อากาสานญฺจายตน-ฌาน ๑ อากิญฺจญฺญายตนฌาน ๑ วิญฺญาณญฺจายตนฌาน ๑ เนวสญฺญานาสญฺญายตนฌาน ๑ ผลฌานทั้ง ๔ ให้ไปเกิดในอรูปพรหม ๔ ชั้น จัดเป็นภวตัณหา ตัณหาทั้ง ๓ นี้ จัดเป็นสมุทัยให้เกิดทุกข์ ตัณหาเป็นตัวเหตุ อวิชชาเป็นปัจจัยที่จะให้เกิดเวียนว่ายอยู่ในภพทั้ง ๓ อวิชชาเป็นบิดา ตัณหาเป็นมารดาให้ทารกบังเกิด แล้วก็ปกปักรักษาเลี้ยงทารกนั้นไว้ให้มีความเจริญขึ้น แต่มารดาตามใจทารกมาก ทารกจะปรารถนาสิ่งใดมารดาก็หาให้ ทารกจึงหลงรักมารดามากกว่าบิดา อนึ่ง ตัณหานี้เปรียบเหมือนของหวาน ใครรับประทานแล้วก็เกิดลม พระธรรมเปรียบเหมือนของที่ขม รับประทานแล้วลมก็หายไป ตัณหานี้

เป็นของใหญ่ด้วยอรรถว่า จกฺกวาฬอติสมฺพาโธ กว้าง ๑๒ แสน ๓ พัน ๔๕๐ โยชน์ ก็ยังแคบยิ่งนักไม่กว้างเหมือนตัณหา เขาพระสุเมรุสูงแปดหมื่นสี่พันโยชน์ ก็ยังต่ำต้อยน้อยกว่าตัณหา น้ำในมหาสมุทรคงคาลึกถึง ๔ แสน ๘ หมื่นโยชน์ก็ยังตื้นกว่าตัณหาอนึ่ง ตัณหานี้สูงใหญ่กว้างยาวไม่มีประมาณ.

ถามว่า ที่ให้อาศัยตัณหาแล้วให้ละตัณหานั้น จะให้อาศัยอย่างไร จะให้ละอย่างไร ?

แก้ว่า ให้อาศัยตัณหา คือเจตนาที่เป็นกุศลเจตนาที่เป็นกุศลทางโลกีย์มี ๓ คือ กามาวจรกุศลเจตนา ได้แก่กุศลที่ให้ผลในมนุษย์ แลสวรรค์ ๑ รูปาวจรกุศลเจตนา ได้แก่กุศลที่ให้ผลในรูปพรหม ๑ อรูปาวจรกุศลเจตนา ได้แก่กุศลที่ให้ผลในอรูปพรหม ๑ กุศลเจตนาทั้ง ๓ นี้เป็นโลกีย์ ตกแต่งปฏิสนธิวิญญาณพาสัตว์ทั้งหลายให้เวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสงสาร คือภพทั้ง ๓ คือกามภพ ๑ รูปภพ ๑ อรูปภพ ๑ ที่ให้ละตัณหานั้น ได้แก่กุศลเจตนาที่เป็นโลกอุดรข้ามชาติข้ามภพ คือทำกุศลแล้วไม่ให้ปรารถนามนุษย์สวรรค์รูปพรหมอรูปพรหม ให้ตั้งจิตหน่วงถึงพระนิพพาน ที่ดับราคะ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน อาสวะเครื่องดองสันดาน จึงตั้งอธิษฐานว่า อิทํ วต เม ทานํ อาสวกฺขยาวหํ นิพฺพานํ สงฺขาตํ โหตุ อนาคเต กาเล แปลว่า ข้าพเจ้ายินดีผลทานการให้ของข้าพเจ้านี้ จงถึงซึ่งความสิ้นไปแห่งอาสวะกอง

กิเลสเครื่องดองสันดาน ท่านกล่าวว่าพระนิพพานในอนาคตกาลเบื้องหน้าโน้นเถิด ถ้ารักษาศีลภาวนาสวดมนต์ไหว้พระฟังธรรมแลบูชา พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แล้วให้อธิษฐานว่า อิทํ วต เม ปุญฺญํ อาสวกฺขยาวหํ นิพฺพานํ สงฺขาตํ โหตุ อนาคเต กาเล แปลว่า ดังข้าพเจ้ายินดีผลบุญของข้าพเจ้านี้ จงถึงซึ่งความสิ้นไปแห่งกองกิเลสเครื่องดองสันดาน ท่านเรียกว่าพระนิพพาน ในอนาคตกาลเบื้องหน้าโน้นเถิด ทำบุญกุศลตั้งจิตอย่างนี้เรียกว่าละตัณหา อนึ่ง ตัณหาที่เป็นบาปนั้นได้แก่เจตนาที่บังเกิดด้วยอกุศลจิต ๑๒ ดวง คือ โลภมูล ๘ โทสมูล ๒ โมหมูล ๒ อกุศลมูลเหล่านี้เป็นเหตุที่จะให้สัตว์ทั้งหลายทำบาปกรรมด้วยวาจาใจ ให้ปฏิสนธิวิญญาณในอบายภูมิทั้ง ๔ คือ นรก ๑ เปรต ๑ อสุรกาย ๑ สัตว์เดียรฉาน ๑ เพราะตัณหา ที่เป็นบาป

ที่ ๓ นิโรธสัจจนั้น ได้แก่ความดับทุกข์ คือดับกิเลสตัณหาด้วยพระอริยมรรคให้ขาดจากสันดาน เป็นสมุจเฉทปหานด้วยพระอรหัตต์ ตัดอวิชชา ตัณหา มานะ ทิฏฐิ อุปาทาน เหมือนพระพุทธองค์ทรงนั่งเหนือบัลลังก์ใต้ควงไม้โพธิ เจริญสมาธิได้บุพเพนิวาสญาณระลึกชาติหนหลังได้ ตั้งแต่ชาติหนึ่งจนถึงอเนกชาติไม่มีกำหนดแล้ว ได้จุตูปปาตญาณระลึกชาติแห่งสัตว์ทั้งหลายได้ด้วย แลพิจารณาปัจจยาการมีอวิชชาเป็นต้น จนถึงความแก่เจ็บตายแลเศร้าโศกโศการ่ำไรเป็นที่สุดอวสาน พระองค์

ก็เจริญวิปัสสนาญาณพิจารณาสังขาร คือขันธ์ ๕ เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จนถึงอาสวักขัยสิ้นไปจากอวิชชาตัณหา อันเป็นเครื่องดองอยู่ในสันดาน จนเป็นสยัมภูญาณตรัสรู้เองด้วยพระปัญญาไม่มีครูอาจารย์ มีสันดานอันบริสุทธิไม่มีกิเลสที่จะทำจิตให้เศร้าหมอง จิตบริสุทธิผุดผ่องใสสะอาดจากสังโยชน์ทั้ง ๑๐ ประการ เรียกว่ากิเลสนิพพานดับเพลิงกิเลส คือ ราคะ โทสะ โมหะ ให้สิ้นไป ไม่ให้มีเชื้อเหลืออยู่ได้ในสันดาน จึงกล่าวตามปรมัตถ-โวหารว่านิโรธอริยสัจจ์ เป็นที่ดับเพลิงกิเลสแท้จริงของพระอริย-เจ้าทั้งหลายมีพระพุทธะเป็นต้น ให้พ้นจากทุกข์ในวัฏฏสงสาร ดับขันธ์แล้วเข้าสู่พระนิพพานเป็นอนุปาทิเสส ดับเพลิงกิเลส แล เพลิงทุกข์ซึ่งถึงปรมัตถสุข คืออัจจันตนิโรธ ดับกัมมัชชรูปและวิบากขันธ์มิให้เหลือเป็นเชื้อต่อไป โดยนัยวิสัชนามาฉะนี้.

ที่ ๔ มรรคสัจจ์นั้นได้แก่อัฏฐังคิกมรรค ๘ ประการ คือ สมฺมาทิฏฐิ ความเห็นชอบประกอบด้วยปัญญา พิจารณาเห็นซึ่งกองทุกข์ คือความเกิดแก่เจ็บตาย ร้องไห้เศร้าโศกโศกาเป็นต้น เห็นที่เกิดแห่งกองทุกข์คือตัณหา ความปรารถนาในกามภพ รูปภพ อรูปภพ เห็นที่ดับซึ่งกองทุกข์คือพระนิพพาน ดับสังขาร อวิชชาตัณหา เป็นต้นให้สิ้นไปจากขันธสันดาน ข้ามโอฆแอ่งแก่งกันดารให้พ้นทุกข์ ที่ ๒ สมฺมาสงฺกปฺโป ความคิดชอบประกอบด้วยปัญญา พิจารณาเห็นโทษในกามคุณทั้ง ๕ แล้วละเสียซึ่ง

หมู่คณะ ไปอยู่ที่เงียบสงัดแต่ผู้เดียว หรือคิดออกไปบวชในศาสนา แสวงหาสมณธรรมเครื่องระงับกาย ระงับจิต แลความไม่คิดพยาบาทอาฆาฏผูกเวรแก่มนุษย์ แลสัตว์ทั้งหลาย ด้วยความโกรธแช่งด่าประทุษร้ายกายวาจาใจ มีแต่จิตเมตตาแผ่ไปเบื้องหน้า ไม่คิดวิหิงสาเบียดเบียนมนุษย์ และสัตว์ให้วิบัติฉิบหายจากลาภสักการะแลยศถาบรรดาศักดิ์ แลความเจริญแลความสรรเสริญการยกย่อง แลความสุขกายสุขใจทั้งสองไม่ให้เสื่อมไป ที่ ๓ สมฺมาวาจา กล่าววาจาชอบประกอบไปด้วยเจตนา ไม่กล่าวมุสาวาทพูดปดล่อลวงอำพรางผู้อื่น พูดแต่คำที่จริงที่แท้ไม่แปรผัน ไม่กล่าววาจาส่อเสียดยุยงผู้อื่นที่รักใคร่กันให้แตกร้าวราน ไม่กล่าวคำยุยงให้ชาวบ้านบังเกิดความทะเลาะวิวาทกัน ไม่กล่าวคำอันหยาบช้าด่าพ่อแม่ชาติกระกูล ไม่กล่าวคำอันหยาบคายด่าถึงความฉิบหายแลตายห่า ไม่กล่าววาจาลำพองตลกคะนองเฮ ๆ ฮา ๆ ที่หาประโยชน์มิได้ในชาตินี้และชาติหน้า ให้เสียเวลาที่จะทำการงานทั้งปวงเป็นคุณแก่ตนและคนอื่น ที่ ๔ สมฺมากมฺมนฺโต ทำการงานชอบประกอบไปด้วยเจตนา เว้นจากฆ่าสัตว์ที่มีชีวิตฺให้ตายด้วยกายและวาจาทั้งสองประการ และเว้นจากอทินนาทานการฉ้อล่อลวงเอาทรัพย์ที่เจ้าของหวงลักมาเป็นของ ๆ ตน เลี้ยงผู้คนบุตรภรรยาและญาติมิตร ด้วยเถยยจิตที่เป็นโจรกรรม และเว้นจากอพรหมการเสพเมถุน ด้วยราคะความกำหนัด

ในกามคุณทั้ง ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสให้มีกำหนัดเสพสังวาส ตามตระกูลชาติประเวณี ที่ ๕ สมฺมาอาชีโว การเลี้ยงชีวิตชอบประกอบไปด้วยวิรัติเจตนา เว้นจากขายของ ๕ อย่าง คือขายมนุษย์มีชาติเหมือนกันให้มีค่าตัวขึ้นแลเว้นจากขายสัตว์ต่าง ๆ มีสุกร เต่า กระต่ายเป็นต้นที่มีชีวิตเป็นอยู่ให้เขาไปฆ่า แลเว้นจากขายน้ำเมา คือสุราแลเมรัย เครื่องดองของทำใจให้มัวหมองมีความประมาทไม่มีสติสมปฤดี ละเว้นจากการขายศัสตราอาวุธที่ฆ่ามนุษย์มีหอกดาบเป็นต้น อาวุธที่ฆ่าสัตว์มี แห แลอวน ลอบ สุ่ม ยอ สวิง ฉมวก เป็นต้น แลเว้นจากขายยาพิษ มีสารหนูยาเบื่อเมาที่มนุษย์แลสัตว์กินตายเป็นต้น ที่ ๖ สมฺมาวายาโม ความพยายามชอบประกอบเพียรด้วยวิริยะคอยละบาปที่ยังไม่เกิดขึ้นระวังไม่ให้เกิดขึ้น ด้วยความสำรวมอินทรีย์ทั้ง ๖ เพียรละบาปที่บังเกิดขึ้นแล้วด้วยกรรมฐานภาวนาที่เป็นปหาน เพียรยังกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้นด้วยฉันทะ ความรักใคร่ในกุศล เพียรยังกุศลที่บังเกิดแล้วให้เจริญยิ่งขึ้นไป ด้วยสติความไม่หลงในอารมณ์ที่มีรูปารมณ์เป็นต้น จนธรรมารมณ์เป็นที่สุด ที่ ๗ สมฺมาสติ ความระลึกชอบประกอบไปด้วยสติความระลึกกายภายในภายนอก คือกายของตนและกายของผู้อื่น สติระลึกถึงเวทนาภายในเวทนาภายนอก สติระลึกถึงจิตภายในแลจิตภายนอก สติระลึกถึงธรรมภายในแลภายนอก ที่ ๘ สมฺมาสมาธิ จิตตั้งมั่นชอบ

ประกอบด้วยองค์ ๕ คือ วิตก ยกจิตขึ้นสู่พระกรรมฐาน ๑ วิจาร พิจารณาพระกรรมฐาน ๑ ปีติ ความอิ่มกาย อิ่มใจ ๑ สุข ความสุขกายสุขใจ ๑ เอกคฺคตา จิตเป็นสมาธิตั้งมั่นลงในพระ-กรรมฐาน ๑ พร้อมด้วยองค์ ๕ เรียกว่าปฐมฌาน จิตตั้งมั่นชอบประกอบด้วยองค์ ๓ คือ ปีติ ๑ สุข ๑ เอกคฺคตา ๑ เรียกว่าทุติยฌาน จิตตั้งมั่นชอบประกอบไปด้วยองค์ ๒ คือ สุข ๑ เอกัคคตา ๑ เรียกว่าตติยฌาน จิตตั้งมั่นชอบประกอบด้วยองค์ ๒ คือ อุเปกฺขา จิตเพ่งอยู่ในกรรมฐาน ๑ เอกคฺคตา ๑ เรียกว่าจตุตถฌาน สมาธิมี ๓ คือ ขณิกสมาธิ จิตตั้งมั่นลงเป็นขณะ ๆ อุปจารสมาธิ จิตตั้งมั่นในกรรมฐานที่จะยกจิตขึ้นสู่องค์ฌาน อปฺปนาสมาธิ จิตตั้งมั่นในพระกรรมฐานพร้อมด้วยองค์ ๕ เรียกว่าปฐมฌาน เป็นวิกขัมภนปหานระงับกิเลสได้นาน ๆ เหมือนศิลาทับหญ้าไว้ไม่ให้หญ้างอกงามขึ้นมาได้ ปฐมฌานเจริญองค์ ๕ คือ วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกคฺคตา ละองค์ ๕ คือ กามฉนฺท ความรักใคร่ในกามคุณทั้ง ๕ มีรูปเป็นต้น ๑ พยาบาท จิตคิดโกรธผูกเวรอาฆาตแช่งสัตว์อื่นให้ฉิบหาย ๑ ถีนมิทฺธ ความง่วงเหงาหาวนอนเชือมซึม ขี้เกียจขี้คร้านในการกุศล ๑ อุทฺธจฺจ จิตฟุ้งซ่านขุ่นมัวเศร้าหมอง ๑ วิจิกิจฺฉา จิตคิดสงสัยในกุศลและอกุศล คิดเวียนวนไม่สิ้นความสงสัย ๑ ทั้ง ๕ อย่างนี้เรียกว่านิวรณ์ เป็นเครื่องกั้นกางทางสวรรค์นิพพาน ปีติ มี ๕ คือ ขุทฺทกาปีติ ให้

เกิดขนพองสยองเกล้า ในขณะเมื่อสวดมนต์ภาวนา และนั่งฟังธรรมเทศนาเป็นต้น ๑ ขณิกาปีติให้บังเกิดปรากฏเหมือนสายฟ้าแลบ ในขณะเมื่อสวดมนต์ภาวนาและนั่งฟังธรรม ๑ โอกกันติกาปีติ ให้บังเกิดเหมือนคลื่นกระทบฝั่ง ในขณะเมื่อสวดมนต์ภาวนาและฟังพระสัทธรรมเทศนา ๑ อุพเพงคาปีติ ให้กายเบาลอยไปในอากาศ เหมือนนางกุมารียินดีในการบูชา กิร ดังจะได้ยินมา ยังมีนางกุมารีผู้หนึ่งตั้งบ้านอยู่ใกล้ลานพระเจดีย์ วันนั้นเป็นวันประชุมใหญ่ ชนทั้งหลายก็พากันมาไหว้บูชาพระเจดีย์ จุดอัคคีแลธูปเทียนชวาลาบูชาสว่างรอบพระเจดียฐาน แสงสว่างโอภาสชัชวาลน่าเลื่อมใส นางกุมารีนั่งอยู่ที่บ้าน ได้ทัศนาการก็มีความโสมนัสเลื่อมใสในการบูชา ปีติก็บังเกิดแก่กล้านางก็ลอยมาสู่ลานพระเจดีย์ ปีติอย่างนี้ท่านเรียกว่า อุพเพงคาปีติ ผรณาปีตินั้นทำกายแลจิตให้อิ่ม ไม่อยากกินข้าวปลา เหมือนอย่างพระสารีบุตรบวชเป็นฤๅษี กิร ดังจะได้ยินมาแต่ครั้งศาสนาพระพุทธเจ้าชื่ออโนมทัสสี พระสารีบุตรบังเกิดในตระกูลพราหมณ์ ออกบวชเป็นดาบสอยู่ในป่ามีศิษย์เป็นอันมากบวชอยู่ด้วย เอกทิวสํ อยู่มาวันหนึ่ง พระพุทธเจ้าอโนมทัสสี พระองค์ทรงพิจารณาก็รู้ว่าพระสรทดาบสนี้จะปรารถนาอัครสาวกเบื้องขวา พระองค์ก็ทรงพระกรุณาเหาะไปสู่ที่อยู่แห่งพระดาบสแต่องค์เดียว ตาปโส ตํ ทิสฺวา พระดาบสเห็นพระพุทธเจ้าเหาะลงมา ก็มีความโสมนัส

ศรัทธาอาราธนาให้นั่งเหนืออาสนะอันสมควร จึงใช้ให้สานุศิษย์ไปเก็บดอกไม้แลผลไม้ มาถวายแก่พระพุทธเจ้า ตสฺมึ ขเณ ในขณะนั้นพระอโนมทัสสี จึงอธิษฐานให้อัครสาวกทั้งสองกับทั้งพระสงฆ์บริวารมาสู่ที่นั้น เมื่อพระอัครสาวกกับสงฆ์มีองค์พระพุทธเจ้าเป็นประธานทรงฉันแล้ว พระพุทธองค์จึงตรัสธรรมเทศนาโปรดดาบสทั้งปวงที่เป็นบริวาร ครั้นจบธรรมเทศนาลงครั้งนั้น ดาบสทั้งปวงก็ได้พระอรหัตตัดกิเลสขาดจากสันดาน เว้นไว้แต่ดาบสที่เป็นอาจารย์ไม่ได้สำเร็จซึ่งมรรคแลผล ด้วยจิตของตนมีความปรารถนาจะเป็นอัครสาวกเบื้องขวา ของพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งในอนาคตกาลเบื้องหน้าโน้น ตสฺมึ สมเย ในสมัยนั้นพระพุทธเจ้าก็เข้าสู่นิโรธสมาบัตินานประมาณถึง ๗ วัน พระดาบสก็ถือดอกไม้กางกั้นพระพุทธเจ้าอยู่ในที่นั้น จนพระพุทธองค์ออกจากนิโรธพระดาบสก็อิ่มอยู่ด้วยปีติ ๗ วัน ไม่ได้ฉันซึ่งน้ำแลผลไม้ อิ่มอยู่ได้ด้วยอำนาจผรณาปีติ วุฏฺฐาย สมาปตฺติโต ครั้งนั้นพระพุทธเจ้าออกจากสมาบัติแล้วจึงทรงตรัสพยากรณ์ท่านายว่า ดาบสนี้ต่อไปเบื้องหน้าจะได้เป็นอัครสาวกของพระพุทธเจ้าชื่อว่าโคดม นับตั้งแต่นี้ไปเป็นกำหนดแสนแห่งกัป จะมีนามปรากฏชื่อว่าพระสารีบุตรมีปัญญาเลิศว่าสาวกทั้งหลายในพระพุทธศาสนานั้น เมื่อพระอโนมทัสสีทรงตรัสพยากรณ์แล้ว ก็พาพระสงฆ์กลับไปสู่วิหารในกาลครั้งนั้น ว่ามาในอริยสัจ ๔ เป็นวิถีทางนิพพาน ถ้าผู้ใดมี

ปัญญาพิจารณาเห็นซึ่งอริยสัจ ๔ ประการ คือทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ให้เห็นแจ้งประจักษ์ด้วยปัญญา ก็คงจะได้สำเร็จเป็นพระโสดาในกาลครั้งนั้น เพราะฉะนั้นเราท่านทั้งหลายเกิดมาประสบพบพระพุทธศาสนธรรมคำสั่งสอนของพระศาสดา ชี้ช่องมรรคาทางสวรรค์นิพพาน ควรจะพิจารณาอริยสัจทั้ง ๔ ประการ ให้เกิดนิพพิทาญาณความเบื่อหน่ายในกองทุกข์ทั้งหลาย มีเกิดแก่เจ็บตายเป็นต้น ให้เป็นนิสัยแก่มรรคผลแลพระนิพพาน ในอนาคตกาลเบื้องหน้า ดังวิสัชนามาฉะนี้.

อนึ่ง อริยสัจทั้ง ๔ มีองค์ ๑๖ ทุกขสัจจ์มีองค์ ๔ คือ ปีฬนตฺโถ ด้วยเหตุว่าเป็นเครื่องเบียดเบียนซึ่งขันธ์ทั้งหลายมีรูปขันธ์เป็นต้น ๑ สงฺขตตฺโถ ด้วยเหตุว่ามีปัจจัยตกแต่งให้บังเกิดซึ่งกองทุกข์ ๑ สนฺตาปนตฺโถ ด้วยเหตุว่ายังขันธ์ทั้งหลายให้เดือดร้อนกระสับกระส่าย ๑ วิปริณามตฺโถ ด้วยเหตุว่าขันธ์ทั้งหลายให้แปรปรวนยักย้ายเป็นอย่างอื่น ๑ สมุทัยสัจจ์มีองค์ ๔ คือ อายูหนตฺโถ ด้วยเหตุว่ากระทำซึ่งทุกข์ให้บังเกิดขึ้น ๑ นิทานตฺโถ ด้วยเหตุว่าเป็นที่ตั้งแห่งกองทุกข์ทั้งปวง ๑ สํโยคตฺโถ ด้วยเหตุว่าประกอบไว้ซึ่งกองทุกข์ ๑ ปลิโพธตฺโถ ด้วยเหตุว่าเป็นกังวลไปด้วยกองทุกข์ ๑ นิโรธสัจจ์มีองค์ ๔ คือ นิสฺสรณตฺโถ ด้วยเหตุว่ายกตนออกจากกองทุกข์ ๑ อปลิโพธตฺโถ ด้วยเหตุว่าไม่มีกังวลอยู่ด้วยกองทุกข์ ๑ อสํโยคตฺโถ ด้วยเหตุว่าไม่มีปัจจัย

ประชุมแต่งซึ่งกองทุกข์ทั้งปวง ๑ อมตตฺโถ ด้วยเหตุว่าเป็นธรรมอันไม่รู้เกิดไม่รู้ตาย ๑ มรรคสัจจ์มีองค์ ๔ คือ นิยฺยานตฺโถ ด้วยเหตุว่าเป็นธรรมนำสัตว์ออกจากกองทุกข์ทั้งปวง ๑ เหตวตฺโถ ด้วยอรรถว่าเป็นเหตุที่จะดับเสียซึ่งกองทุกข์ ๑ ทสฺสนตฺโถ ด้วยเหตุว่าเห็นซึ่งพระนิพพาน ๑ อธิปตยตฺโถ ด้วยเหตุว่าเป็นใหญ่ในที่จะสำเร็จซึ่งความดับทุกข์ ๑ เป็นองค์ ๑๖ ในอริยสัจทั้ง ๔ เรียกว่า โสฬสกิจ ๑๖ มีปริวัฏฏ์ ๓ มีอาการ ๑๒ บังเกิดพร้อมแก่พระอรหัตต์ ท่านตัดท่านละสังโยชน์ ๑๐ ประการขาดจากสันดานเป็นสมุจเฉทปหาน ไม่มีเหลือสืบเป็นเชื้อต่อไป โดยนัยดังวิสัชนามาฉะนี้.

จบสารธรรมมงคลที่ ๓๓

มงคลที่ ๓๔ นิพฺพานสจฺฉิกิริยา จ

นิพฺพานสจฺฉิกิริยา จ นิพฺพานสงฺขาตํ นาม ทุวิธํ เอตํ นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ เวทิตพฺพนฺติ

บัดนี้จักได้วิสัชนาในมงคลที่ ๓๔ ตามบาลีอรรถกถาว่า นิพฺพานสจฺฉิกิริยา แปลว่า บุคคลใดมากระทำซึ่งพระนิพพานความดับทุกข์ให้รู้แจ้งเห็นประจักษ์ขึ้นในสันดาน จัดเป็นมงคลความเจริญอันวิเศษ เหตุดับเสียได้ซึ่งกองทุกข์พระนิพพานนั้น ท่านเรียกว่าความประเสริฐเลิศกว่าความสุขทั้งปวง เป็นความสุขวิเศษ

ใหญ่หลวง ยิ่งกว่าสุขในมนุษย์สวรรค์ชั้น พรหมโลกเป็นที่ระงับโศกของหมู่สัตว์ เป็นที่สิ้นไปแห่งไตรวัฏฏทั้ง ๓ คือ กัมมวัฏฏ ได้แก่กุศลแลอกุศล ๑ กิเลสวัฏฏ ได้แก่โลภะ โทสะ โมหะ ๑ วิปากวัฏฏได้แก่ผลแห่งบุญแลบาป ๑ พระนิพพานเป็นอสังขตธรรม ไม่มีธรรม คือกุศลแลอกุศลที่จะตกแต่งให้บังเกิดขึ้น พระนิพพานเป็นอสังขตธาตุไม่มีธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ไม่มีธาตุ ๖ แลธาตุ ๑๒ ธาตุ ๑๘ ที่จะประชุมแล้วทรงไว้ พระนิพพานเป็นอสังขตปัจจัย ไม่มีปัจจัยประชุมแต่งให้เกิดขึ้น ถามว่า อะไรเรียกว่าปัจจัย แก้ว่า ปัจจัยมี ๑๒ คืออวิชชา ความไม่รู้เท่าสังขาร ให้เกิดสังขาร ๑ สังขารให้เกิดวิญญาณ ๑ วิญญาณให้เกิดรูปนาม ๑ รูปนามให้เกิดอายตนะ ๑ อายตนะให้เกิดผัสสะ ๑ ผัสสะให้เกิดตัณหา ๑ ตัณหาให้เกิดอุปาทาน ๑ อุปาทานให้เกิดภพ ๑ ภพให้เกิดชาติ ๑ ชาติให้เกิดความแก่เจ็บไข้ ๑ ความแก่เจ็บไข้ให้เกิดความตาย แลความเศร้าโศกโสกาอาลัย ๑ เป็นปัจจัย ๑๒ ดังนี้ อนึ่ง พระนิพพานมีอรรถ ๕ ประการ อชาติ ไม่มีความเกิดไม่มีขันธ์ ๕ ขันธ์ ๔ ขันธ์ ๑ อชรา ไม่มีความแก่ชราชำรุดทรุดโทรม อพยาธิ ไม่มีความเจ็บไข้โพยภัยต่าง ๆ อมตํ ไม่มีความตายแตกดับทำลาย นิพฺพยงฺคตา ถึงพระนิพพานแล้วก็ดับเสียซึ่งกองทุกข์ทั้งสิ้น อนึ่ง พระพุทธเจ้าตรัสแก่ภิกษุว่า อตฺถิ ภิกฺขเว ตทายตนํ ดูกรภิกษุทั้งหลาย

อายตนะมีชื่ออยู่ว่า อสังขตธาตุ อสังขตปัจจัย ไม่มีธรรมอันใด ที่จะตกแต่งให้บังเกิดขึ้น ไม่มีนามรูป ขันธ์ ๔ ขันธ์ ๕ ขันธ์ ๑ ไม่มีธาตุดินน้ำลมไฟวิญญาณอากาศเป็นแต่ที่ดับ ๘ ประการที่เป็นโลกีย์ให้ขาดเป็นสมุจเฉทปหาน เป็นธรรมฐีติญาณ ฉพงฺคุเปกฺขา นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ พระนิพพานเป็นปรมัตถสุขเป็นสุขอย่างยิ่งอย่างเลิศ ไม่เกิดความทุกข์คือปฏิสนธิในภพทั้ง ๓ กำเนิด ๔ คติ ๕ ไม่มีชาติชราพยาธิมรณภัย นิพฺพานํ ปรมํ สุญฺญํ พระนิพพานเป็นที่ศูนย์จากภพทั้ง ๓ ขันธ์ ๕ ขันธ์ ๔ ขันธ์ ๑ ศูนย์จากอายตนะภายใน ๖ ภายนอก ๖ ศูนย์จากธาตุ แลอินทรีย์ทั้งหลาย ศูนย์จากความเวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสงสาร ศูนย์จากอวิชชาตัณหามานะทิฏฐิอุปาทาน ศูนย์จากสังโยชน์ ๑๐ ประการ คือ สกฺกายทิฏฺฐิ ความเห็นว่ากายนี้เป็นตัวตนสัตว์บุคคล ๑ วิจิกิจฺฉา ความสงสัยในกุศลและอกุศล ๑ สีลพฺพตฺ คือข้อปฏิบัตินอกศาสนา ๑ กามฉนฺท ความรักใคร่ในกามคุณ คือ กิเลสกามแลวัตถุกาม ๑ พยาปาท โกรธผูกเวรอาฆาตแช่งสัตว์อื่นให้ฉิบหายไปด้วยภัยทั้งปวง ๑ รูปราค ความยินดีด้วยธรรมที่มีรูป ๑ อรูปราค ความยินดีอยู่ในธรรมที่ไม่มีรูป ๑ มาน ความถือตัวตนถือชาติตระกูล ๑ อุทฺธจฺจ ความฟุ้งซ่านรำคาญในใจ ๑ อวิชฺชา คือโมหะปิดตัวปัญญาไม่ให้พิจารณาเห็นในสังขารว่า เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ๑ ถามว่า พระนิพพานนั้นมีกี่อย่าง แก้ว่า ในบาลีมี ๒ อย่าง คือ อุปาทิ

เสสนิพพานธาตุ ๑ อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ ๑ อุปาทิเสสนิพพานธาตุนั้น ได้แก่ความดับกิเลสในจิต และเจตสิกให้ขาดจากขันธสันดานด้วยพระอริยมรรคญาณ คือพระอรหันต์ ตัดอาสวะกิเลสเครื่องดองสันดานให้ขาดเป็นสมุทจเฉทปหาน เหมือนฟ้าผ่ายอดตาลให้ขาดไปไม่ให้เจริญงอกงามขึ้นได้ในเบื้องหน้า เรียกว่าอุปาทิเสสนิพพานธาตุ อาสวะนั้นมี ๔ ประการ คือ กามาสวะเครื่องดองได้แก่กามคุณทั้ง ๒ คือ กิเลสกาม รูปเสียงกลิ่นรสสัมผัส วัตถุกามมีข้าวของเงินทองเป็นต้น ๑ ภวาสวะ เครื่องดองได้แก่ภพทั้ง ๓ มีกามภพเป็นต้น ๑ ทิฏฐาสวะ เครื่องดอง ได้แก่ทิฏฐิความเห็นวิปลาศจากธรรมวินัยพุทธศาสนา เหมือนอย่างภิกษุทั้งหลายไปเจริญสมณธรรมอยู่ในอรัญราวป่า กิร ดังได้ยินมาว่า ภิกษุทั้งหลายเรียนพระกรรมฐานในสำนักแห่งพะะศาสดาจารย์แล้ว ทูลลาพระพุทธองค์ไปเจริญสมณธรรมอยู่ในอรัญราวป่าก็ได้ปีติ ๕ แลโอภาสบังเกิดขึ้นแก่ตน จึงมีทิฏฐิวิปลาศสำคัญคาดว่าตนได้ซึ่งพระอรหัตต์ตัดกิเลสขาด จึงพากันมาเฝ้าพระโลกนาถที่เมืองสาวัตถี อถโข สตฺถา ครั้งนั้นสมเด็จพระศาสดาทรงพิจารณาก็รู้ว่า ภิกษุทั้งหลายยังไม่ได้มรรคผล พระพุทธองค์จึงทรงตรัสใช้ให้พระอานนท์ ไปคอยอยู่ที่ประตูพระเชตวัน เมื่อเห็นภิกษุทั้งหลายนั้นมาก็ให้พากันไปสู่ป่าช้า แล้วจึงให้เข้ามาในวิหาร พระอานนท์รับพระพุทธฎีกาแล้ว ก็ไปคอยอยู่ที่ซุ้ม

ประตูพระเชตวัน เต ภิกฺขู อาคนฺตฺวา ภิกษุทั้งหลายนั้นก็มา พระอานนท์จึงบอกว่าท่านทั้งปวงจงไปสู่ป่าช้าก่อนเถิด แล้วจึงกลับมาเฝ้าพระศาสดาต่อภายหลัง พระภิกษุทั้งหลายได้ฟังก็พากันไป ตสฺมึ กาเล ในกาลครั้งนั้น ยังมีหญิงคนหนึ่ง มีอายุได้ ๑๕-๑๖ ปียังอ้วนพีเป็นโรคปัจจุบันตาย คล้ายกับ นอนหลับ รูปทรงยังสวยสะอาดปราศจากมลทิน ชนทั้งหลายนำไปทิ้งไว้ในป่าช้าไม่มีผ้านุ่งห่มจะปกปิดกาย นอนหงายอยู่ในประเทศที่นั้น ภิกษุทั้งหลายก็พากันพิจารณาเห็นของที่น่ารักใคร่ใจก็เสน่หา ให้บังเกิดราคะขึ้นในสันดาน จึงรู้สึกว่าตนยังไม่สิ้นกิเลส เป็นสมุจเฉทปหานขาดจากสันดานได้ จะต้องทำความเพียรต่อไปในเบื้องหน้าชักนิทานมาเพื่อจะให้เห็นว่ากามาสวะเครื่องดอง คือกามคุณทั้ง ๕ นั้นก็ดี เครื่องดองคือทิฏฐิวิปลาศนั้นก็ดี เป็นข้าศึกแก่มรรคแลผล ยังอวิชชาสวะเครื่องดอง คืออวิชชาได้แก่โมหะความหลงไม่รู้เท่าสังขาร คือเจตนาตัวกรรมทำบุญแลบาปเป็นผู้ตกแต่งให้ปฏิสนธิวิญญาณเป็นรูปนาม เกิดแก่เจ็บตายในภพทั้ง ๒ เป็นอเนกชาตินับไม่ได้ อาสวะทั้ง ๔ นี้ เป็นเครื่องดองสัตว์ทั้งหลายไว้ ให้เวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสงสาร ถามว่า เครื่องดองทั้ง ๔ จะละเสียด้วยธรรมอะไร แก้ว่า ละเสียซึ่งเครื่องดองทั้ง ๔ นี้ ต้องอาศัยวิปัสสนาทั้ง ๑๐ ประการ ที่ ๑ สมฺมสฺสนญาณ ปัญญาพิจารณาในรูปคือขันธ์ทั้ง ๕ ว่าเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จนเกิดนิพพิทาความเบื่อหน่าย สิ้นรัก

ใคร่ในขันธ์ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณว่าไม่เป็นแก่นสาร เกิดแล้วก็แตกดับไปทุกชาติทุกภพ ไม่ปรารถนายินดีรักใคร่ในขันธ์ ๕ ที่ ๒ ให้พิจารณาซึ่ง อุทยพฺพยญาณ แสวงหาที่เกิดที่ดับแห่งสังขาร คืออวิชชาความไม่รู้เท่าสังขาร ๑ ตัณหาตัวเจตนาความปรารถนา ๑ กรรมได้แก่กุศลแลอกุศล ๑ อาหารได้แก่ของที่จะยังสัตว์ให้เจริญอยู่ ๑ เมื่อได้ อุทยพฺพยญาณ แล้วก็เกิดวิปัสสนูปกิเลส ๑๐ คือโอภาสแสงสว่างสร้านออกจากกาย ๑ ปีติ ๕ มีขุทฺทกาปีติเป็นต้น ๑ ปสฺสทฺธิ ความระงับกายระงับจิต ๑ อธิโมกฺข ความเชื่อกล้าว่าเป็นธรรมวิเศษ ๑ ปคฺคาห ให้ความเพียรกล้านัก ๑ สุขํ ความสุขใจอย่างยิ่ง ๑ ญาณํ ปัญญากล้ายิ่งกว่าสติ ๑ อุปฏฺฐานํ สติกล้าระลึกรู้ได้ตามใจนัก ๑ อุเปกฺขา เพ่งอยู่ในสังขาร ๑ นิกนฺติ ความยินดีหยั่งลงในวิปัสสนา ๑ ทั้ง ๑๐ นี้ เป็นกิเลสของวิปัสสนา ถ้าพระโยคาวจรสำคัญว่าบรรลุมรรคผลแล้วก็เป็นความฉิบหายจากมรรคผล ที่ ๓ ภงฺคญาณ ปัญญาพิจารณาที่แตกทำลายแห่งนามรูปเหมือนฟองน้ำที่ตั้งขึ้นก็แตกทำลายไป หรือเหมือนภาชนะดินที่บุคคลปั้นขึ้นไว้ก็มีความแตกเป็นที่สุด นามรูปที่เกิดในภพทั้ง ๓ ก็แตกทำลายไปในภพทั้ง ๓ นามรูปที่เกิดในอดีตก็ทำลายในอดีต นามรูปที่เกิดขึ้นในปัจจุบันก็แตกในปัจจุบัน นามรูปที่เกิดขึ้นในอนาคตก็แตกทำลายไปในอนาคต ที่ ๔ ภยตูปฏฺฐานญาณ ปัญญาพิจารณาเห็น

นามรูปที่เกิดแก่เจ็บตายเป็นภัยใหญ่น่ากลัวนักหนา เหมือนคนใจไม่กล้าเห็นเสือราชสีห์ก็สิ้นสติสมปฤดีด้วยความกล้า หรือเหมือนคนโทษที่เขาจะฆ่า เพชฌฆาตเงือดาบขึ้นจะฟาดจะฟัน ก็กลัวตัวสั่นสิ้นสติอารมณ์ หรือเห็นภพทั้ง ๓ เป็นภัยใหญ่ เหมือนหลุมถ่านเพลิงทั้ง ๓ หลุมรุ่งโรจน์ไปด้วยเปลวเพลิงแลถ่านไฟ ถ้าใครตกลงไปก็ให้ถึงซึ่งความตาย หรือเห็นสังสารวัฏฏ์ความเวียนว่ายเป็นภัยใหญ่ ดังพ่อค้าสำเภาแล่นใบไป สำเภาก็แตกในท้องมหาสมุทร คนทั้งหลายก็พากันว่ายอยู่ในน้ำ แลไม่เห็นซึ่งเกาะแลฝั่งที่อาศัย ปลาทั้งหลายก็กินพ่อค้าให้สิ้นในมหาสมุทรนั้น ที่ ๕ อาทีนวญาณ ปัญญาพิจารณาให้เห็นโทษในนามรูปว่า มีโรคโรคาพยาธิความไข้เจ็บให้เสวยทุกขเวทนามีประการต่าง ๆ และมีความตายทอดทิ้งร่างกายไว้เหนือพื้นพสุธา และความเศร้าโศกโศกาอาลัยแล้วก็เวียนว่ายอยู่ในภพทั้ง ๓ ให้เห็นโทษนามรูปเหมือนไฟไหม้เรือน เผาให้ร้อนรนทั้งบุคคลแลข้าวของให้ฉิบหายอนึ่ง นามรูปนี้อยู่ด้วยไฟ ๑๑ กองมีไฟราคะ โทสะ โมหะเป็นต้น เผาให้ร้อนรนอยู่ในปัจจุบัน ครั้นดับขันธ์ต้องไปร้อนอยู่ในอบายเป็นสัตว์นรกเปรตอสุรกายและสัตว์เดียรัจฉาน มีรูปนามแลสังขารเป็นทุกข์มาก ที่ ๖ นิพฺพิทาญาณ ปัญญาพิจารณานามรูป ให้เกิดความเบื่อหน่ายเหมือนยังก้อนคูถอันเหม็นอันร้ายกาจ ไม่อาจจะลูบคลำจับต้องได้ หรือเหมือนกเพวรากซากผีที่แตกพังทำลาย

มีกลิ่นเหม็น ไม่อาจจะจับต้องลูบคลำเล่นได้ อนึ่งให้เกลียดชังซึ่งชาติแลภพเหมือนซากอสุภที่ผูกไว้ที่คอ ความว่า ให้เกลียดชังซึ่งรูปนามเหมือนเกลียดชังซึ่งคูณแลซากศพ ดังที่ปรารภเปรียบอุปมา เรียกว่านิพพิทาความเบื่อหน่าย ที่ ๗ มุญจิตุกามยตาญาณ ปัญญาพิจารณานามรูปเห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แล้วมีความปรารถนาที่จะไปให้พ้นจากรูปนามไป มีอุปไมยดังนกเขานกกระทาปรารถนาแต่จะออกจากกรงไปสู่ป่า ถึงจะให้ข้าวน้ำกินอยู่สบายทุกเวลา ก็มีแต่ความปรารถนาจะไปสู่ป่าฝ่ายเดียว ฉันใดก็ดี พระโยคาพจรก็มีความปรารถนาจะออกจากชาติจากภพ มีความปรารถนาเอาพระนิพพานเป็นอารมณ์ เหมือนปลาที่ติดอยู่ในแห ถ้ามิฉะนั้นเหมือนดังกบแลเขียดที่อยู่ในปากแห่งงู มีแต่ความดิ้นรนจะไปให้พ้นจากปากงูเท่านั้น ถ้ามิฉะนั้นเหมือนอย่างคนนักโทษที่ติดอยู่ในเรือนจำ คิดแต่จะให้พ้นจากเรือนจำฝ่ายเดียวเท่านั้น ที่ ๘ ปฏิสังขารญาณ พิจารณารูปนามเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แล้วก็หาอุบายที่จะเปลื้องตนให้พ้นจากนามรูป เหมือนอย่างบุรุษที่ไปสุ่มปลา จับคองูที่อยู่ในน้ำสำคัญว่าปลา ครั้นยกขึ้นมาเห็นศีรษะจึงรู้ว่างู ก็มีความตกใจกลัวซึ่งงูนั้น ครั้นจะวางเสียก็กลัวงูจะกัดตาย บุรุษนั้นจึงมีอุบายยกงูขึ้นแกว่งสิ้นวาระ ๓ หน ๔ หน จนงูนั้นสิ้นกำลังจึงขว้างงูนั้นไปในที่อันไกล แล้วส่วนตัวก็วิ่งหนีพ้นจากภัย งูนั้นก็กัดไม่ได้ ฉันใดก็ดี พระโย-

คาวจรก็หาอุบายที่จะสังขารยกจิตขึ้นสู่พระนิพพานที่จะละให้พ้นจากกองทุกข์เหมือนฉะนั้น อนึ่ง ให้พระโยคาวจรหาอุบายปัญญา ที่จะหนีภัยในสงสาร คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย เหมือนบุรุษที่หนีโจร ๔ คนไป โจร ๔ คนก็ไล่ติดตามไป ครั้นถึงฝั่งแม่น้ำก็ข้ามไม่ได้ โจร ๔ คนก็ใกล้เข้ามาทุกที่คิดจะหนีข้ามแม่น้ำก็ข้ามไม่ได้ ไม่มีเรือแพ แลขอนไม้ที่จะลอยมา บุรุษแลเห็นซากผีลอยมาริมฝั่ง ทั้งเกลียดทั้งกลัวตัวขลาด แต่ความที่กลัวอำนาจแห่งโจรนั้นเหลือประมาณ สู้ทนทานโดดลงไปกอดเอาซากผีว่ายข้ามวารีไปด้วยกำลัง ครั้นถึงฟากฝั่งก็วางซึ่งซากผีชำระกายอินทรีย์ให้ผ่องใสจึงย่างเท้าก้าวขึ้นสู่พระนิพพานเป็นที่สุขเกษมสานต์นิราศภัย ถามว่า โจร ๔ คน แลบุรุษหนีโจรได้แก่อะไร แก้ว่า โจร ๔ คนได้แก่ความเกิดแก่เจ็บตาย บุรุษหนีโจรได้แก่จิตวิญญาณ ที่ท่องเที่ยวอยู่ในวัฏฏสงสาร ซากผีได้แก่ร่างกายสัตว์ แม่น้ำได้แก่โอฆะคือห้วงทั้ง ๔ น้ำที่ไหลได้แก่สมุทัย คือตัณหา ที่ว่าข้ามไปได้แก่ความเพียรของพระอริยเจ้าทั้งหลายที่สำเร็จมรรคผลพระนิพพานเป็นฝั่งที่ดับสังขาร คือ นามรูป แลดับอวิชชา ตัณหา อุปาทานทำสันดานให้ผ่องใส บริสุทธิ์ เป็นฉพังคุเปกขาธรรมฐิติญาณ ที่ ๙ สงฺขารุเปกฺขาญาณ ปัญญาพิจารณานามรูปเห็นอนิจจัง ทุกขังอนัตตา ทำจิตให้เป็นอุเบกขามัธยัสถ์เป็นกลาง ๆ ไม่รักสังขารไม่ชังสังขาร เห็นว่าสังขารเป็นแต่สภาวธรรมเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป

ไม่ใช่ตัวตนไม่ใช่สัตว์บุคคล เป็นแต่รูปนามอาศัยซึ่งกันแลกัน ไม่ใช่ของเป็นของศูนยเปล่า ๆ ไม่มีแก่นสาร เมื่อได้ปัญญารู้เท่าสังขาร จิตก็เป็นอุเบกขาญาณอยู่กลาง ๆ ไม่รักสังสารไม่ชังสังขาร เหมือนบุรุษคนหนึ่งมีภรรยาเป็นที่รัก มีความถนอมเลี้ยงกันมาช้านาน ครั้นภรรยามีจิตคิดเป็นพาลทำนอกใจสามี ไปยินดีคบชายอื่นมาเป็นชู้ ฝ่ายบุรุษสามีรู้ก็เสียใจสิ้นความรักใคร่เสน่หา บุรุษนั้นก็หย่าภรรยาให้ขาดจากกัน ตั้งแต่วันนั้นมา จิตของบุรุษก็เป็นอุเบกขาไม่รักไม่ชังภรรยาเหมือนแต่ก่อน ถึงจะเห็นหญิงนั้นไปนั่งนอนกับชายใด บุรุษนั้นก็ไม่โกรธแลเสียใจดีใจ เพราะคิดว่าไม่ใช่ภรรยาของเรา ให้โยคาวจรทำจิตให้เป็นอุเบกขา เหมือนบุรุษที่หย่าภรรยาให้ขาดจากกัน ที่ ๑๐ สัจจานุโลมญาณ ปัญญาพิจารณานามรูปมีลักษณะ ๓ ให้อริยสัจทั้ง ๔ ยังไม่เกิดขึ้นตราบใด ก็ต้องอาศัยพิจารณาสังขารมีอาการทั้ง ๓ คือ ทุกขัง อนิจจัง อนัตตา ต่อไป มีอุปไมยดังพ่อค้าสำเภาที่เลี้ยงกาไว้ เมื่อแล่นสำเภาไปไม่เห็นฝั่งแล้วก็ปล่อยกาให้บินไปในอากาศ กาบินไม่ถึงฝั่งกาก็บินกลับมาจับอยู่ที่เสากระโดงสำเภานั้นฉันใด พระโยคาวจรเจริญซึ่งสัจจานุโลมญาณ ถ้ายังไม่เห็นอริยสัจทั้ง ๔ ประการ ก็ต้องกลับมาพิจารณาสังขารต่อไป ด้วยอริยสัจทั้ง ๔ เป็นธรรมอันละเอียดอาจที่จะกำจัดซึ่งอวิชชาตัวโมหะอย่างละเอียดที่ปิดบังซึ่งมรรคผล เมื่อพระโยคาวจรสำเร็จในอนุโลมญาณเห็น

อริยสัจทั้ง ๔ แล้ว จิตก็บริสุทธิ์ผ่องแผ้วดังแก้วมณี โคตรภูญาณก็บังเกิดละสังขารคือนามรูป ปัญญาพิจารณาเอาพระนิพพานเป็นอารมณ์ ข่มเสียซึ่งจิตที่เป็นปุถุชน คือความโลภ โกรธ หลง ทั้ง ๓ ประการ ยกจิตขึ้นสู่พระนิพพานคือ โลกุตร ท่านเรียกว่าโคตรภูญาณ เพราะพิจารณาเห็นพระนิพพานแล้วแต่ตัดกิเลสไม่ได้ยังไม่ใช่องค์มรรคยังเป็นโลกิยจิต แต่เป็นผู้พิจารณาองค์มรรค ความว่า อนุโลมญาณเป็นผู้กำจัดอวิชชาความมืดที่ปิดบังซึ่งอริยสัจทั้ง ๔ โคตรภูญาณเป็นผู้พิจารณาซึ่งพระนิพพาน เปรียบเหมือนดังบุรุษที่มีปัญญา พิจารณาดูฤกษ์ในดวงพระจันทร์มีเมฆ ๓ ชั้นปิดดวงพระจันทร์ มีลมพัดมาทีแรกเมฆที่หนาก็เลื่อนไป บุรุษจึงเห็นวงพระจันทร์แจ่มใส จึงรู้ฤกษ์ในวงพระจันทร์ได้ฉันใด อวิชชาความมืดก็เป็น ๓ อย่าง คือ เห็นอย่างหนามืดในกามภพ อย่างกลางมืดในรูปภพ อย่างละเอียดมืดในอรูปภพ อวิชชาทั้ง ๓ นี้ ปิดอริยสัจทั้ง ๔ ไว้เหมือนเมฆ ๓ ชั้นปิดพระจันทร์ฉะนั้น อนุโลมจิต ๓ ขณะ คือ บริกรรม ๑ อุปจาร ๑ อนุโลม ๑ ทั้ง ๓ นี้เปรียบเหมือนลม ๓ พวก โคตรภูญาณเปรียบดังบุรุษที่แลดูดวงพระจันทร์ ปริกรรม คือถือเอาซึ่งกรรมฐานเป็นอารมณ์ ๑ อุปจาร ได้แก่กรรมฐานที่เกิดขึ้นในมโนทวาร ๑ อนุโลมญาณ ได้แก่ปัญญาพิจารณาซึ่งมรรค ๑ อัปปนา ได้แก่พระอริยมรรค อันวิปัสสนาทั้ง ๓ นั้นคือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

จะเรียกว่าอุปจารทั้ง ๓ ขณะก็ได้ จะเรียกว่าอนุโลมทั้ง ๓ ขณะก็ได้ ด้วยเป็นอาเสวนปัจจัยแก่กันแลกัน ยังกันแลกันให้ชำนาญมีกำลังกล้าขึ้นทุก ๆ ขณะ เมื่ออนุโลมญาณดับไปแล้ว โคตรภูญาณนั้นชื่อว่า วุฏฐคามินีวิปัสสนา เป็นยอดแห่งวิปัสสนาทั้งปวงหน่วงเอาพระไตรลักษณ์เป็นอารมณ์ สืบเนื่องด้วยมรรคจิตออกจากสังขารนิมิต วางพระไตรลักษณ์ทั้ง ๓ ข้ามโลกิยจิตถือเอานิพพานนิมิตเป็นอารมณ์ ถึงพระอริยมรรคจิตออกจากสังขารนิมิตวางพระไตรลักษณ์ทั้ง ๓ ข้ามโลกิยจิตเอานิพพานนิมิตเป็นอารมณ์ ถึงพระอริยมรรคโลกุดรฆ่ากิเลสให้ม้วยมรณ์หลุดถอนไป อีกนัยหนึ่งจะว่าให้เห็นง่าย เมื่อพระโยคาวจรทั้งหลาย เจริญพระวิปัสสนาอันแก่กล้าจะได้ซึ่งมรรคผลในบัดเดี๋ยวนี้ ขณะนั้นมโนทวาราวัชชนจิตตัดกระแสภวังค์ขาดแล้วก็บังเกิดขึ้นใหม่ ในต้นแห่งมโนวิถีในลำดับมโนทวาราวัชชนะนั้นญาณสัมปยุตต์กามาวจราวัชชนะ จึงบังเกิดขึ้นยึดหน่วงเอาอนิจจลักษณะเป็นอารมณ์บ้าง ญาณสัมปยุตต กามาวจราวัชชนะนี้เป็นวิปัสสนาจิตให้สำเร็จกิจกำจัดกิเลส อย่างหยาบ อย่างกลาง อย่างละเอียด ๒ ขณะบ้าง ๓ ขณะบ้าง คือ บริกรรมขณะ ๑ อุปจารขณะ ๑ อนุโลมขณะ ๑ ที่เป็นขิปปาภิญญาบังเกิด ๒ ขณะ คือ อุปจารขณะ ๑ อนุโลมขณะ ๑ เมื่ออนุโลมญาณดับไปแล้ว โคตรภูญาณจึงบังเกิดเป็นอาวัชชนกิจ พิจารณาซึ่งมรรคยึดหน่วงเอาพระนิพพาน

เป็นอารมณ์ ข่มขี่เสียซึ่งจิต อันเป็นโลกีย์ดำเนินสู่วิถีโลกุดร แล้วก็ดับไป มรรคจิตที่เป็นโลกุดรจึงบังเกิดขึ้น มีพระนิพพานธรรมเป็นอารมณ์ กำหนดทุกขสัจจ์ละเสียซึ่งสมุทัยสัจให้ขาดจากสันดาน ทำพระนิพพานให้เห็นแจ้ง เจริญมรรคสัจบังเกิดในขณะจิตอันเดียวก็ดับไป เมื่อมรรคจิตดับแล้ว ผลจิตจึงบังเกิดขึ้นยึดหน่วงเอาพระนิพพานเป็นอารมณ์ บังเกิดขึ้นในลำดับแห่งมรรคจิต อธิบายว่าที่เป็นทันธาภิญญา เมื่อมีในทวาราวัชชนจิตเกิดขึ้น มีอาวัชชนจิตแล่นไป ๗ ขณะ ที่ ๑ เป็นปริกรรม ที่ ๒ เป็นอุปจาร ที่ ๓ เป็นอนุโลม ที่ ๔ เป็นโคตรภู ที่ ๕ เป็นมรรค ที่ ๖ ที่ ๗ เป็นผล แต่ขิปปาภิญญาไม่มีปริกรรมมีแต่อุปจารเป็นที่ ๑ ที่ ๒ เป็นอนุโลม ที่ ๓ เป็นโคตรภู ที่ ๔ เป็นมรรค ที่ ๕, ๖,๗, เป็นผล ได้ผล ๓ ขณะ แล้วมโนทวาราวัชชนจิตที่เป็นญาณสัมปยุตตะกามาวจรชวนะ บังเกิดเป็นปัจจเวกขณญาณพิจารณามรรคผลเป็นต้นได้ การที่พิจารณามรรคผลนิพพานย่อมมีทั่วไปแก่พระอริยเจ้าทั้งปวง แต่การพิจารณากิเลสที่ดับแล้วแลกิเลสที่ยังเหลืออยู่นั้น พระอริยเจ้าบางองค์ก็พิจารณา บางองค์ก็มิได้พิจารณา ถามว่า มรรคนั้นได้แก่อะไร แก้ว่า ได้แก่ศีล ๑ สมาธิ ๑ ปัญญา ๑ ทั้ง ๓ นี้เรียกว่าองค์แห่งมรรค ด้วยธรรมทั้ง ๓ คือ ศีล ๑ สมาธิ ๑ ปัญญา ๑ เป็นเครื่องฆ่ากิเลสให้ตาย ครั้นฆ่ากิเลสตายแล้วจิตก็บริสุทธิ์เสวยซึ่งสุขในวิมุตติเรียกว่า

ผล ความว่า มรรคเป็นเครื่องฆ่ากิเลส ผลเป็นผู้เสวยซึ่งสุขที่เกิดขึ้นแต่มรรค เปรียบดังบุรุษที่ได้เสวยสมบัติแล้วก็เป็นสุข สมบัติเป็นตัวมรรค สุขเป็นตัวผล ครั้นได้สำเร็จมรรคผลแล้วกิเลสก็ดับขาด ศูนย์สิ้นไปจากสันดาน เรียกว่าอุปาทิเสสนิพพาน คือองค์พระอรหัตต์ตัดกิเลสให้สิ้นไปจากตัวอนุสัยทั้ง ๗ ประการ ดังรับประทานวิสัชนามาฉะนี้.

บัดนี้จักว่าด้วยอนุปาทิเสสนิพพาน คือพระอรหัตต์ที่ดับขันธ์ทั้ง ๕ ไม่มีกัมมัชชรูปแลวิบากขันธ์ที่จะนำให้ไปเกิดในภพใหม่ คือกามภพ รูปภพ อรูปภพนั้นไม่มี ดับเหมือนเปลวอัคคีที่สิ้นไส้แลน้ำมัน ไม่มีเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไม่มีขันธ์ ๕ ขันธ์ ๔ ขันธ์ ๑ ไม่มีอายตนะธาตุอินทรีย์ เป็นอสังขตธรรม อสังขต-ธาตุอสังขตปัจจัย ไม่มีอะไรตกแต่ง เป็นอพยากฤตไม่เป็นบุญไม่เป็นบาป เป็นที่ศูนย์จากกองทุกข์ เป็นปรมัตถสุขอันประเสริฐ เป็นที่ไม่เวียนเกิดแก่เจ็บตาย เป็นที่ไม่ต้องเวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสงสาร เป็นที่สุขสำราญนิราศภัย โดยนัยดังวิสัชนามาฉะนี้

จบสารธรรมมงคลที่ ๑๔

มงคลที่ ๓๕ ผุฏฺฐสฺส โลกธมฺเมหิ จิตฺตํ ยสฺส น กมฺปติ

ผุฏฺฐสฺส โลกธมฺเมหิ จิตฺตํ ยสฺส น กมฺปติ กตเม อฏฺฐ โลกธมฺมา ลาโภจ อลาโภจ ยโสจ อยโสจ นินฺทาจ ปสํสาจ สุขญฺจ ทุกฺขญฺจาติ

บัดนี้จักได้วิสัชนาในมงคลที่ ๓๕ ตามบาลีอรรถกถาว่า ผุฏฺฐสฺส โลกธมฺเมหิ แปลว่า โลกธรรม ๘ ประการครอบงำจิตสันดานท่านผู้ใด จิตของผู้นั้นไม่หวั่นไหวด้วยโลกธรรมทั้ง ๘ ประการ จัดเป็นมงคลอันประเสริฐโดยวิเศษ ถามว่าโลกธรรมทั้ง ๘ นั้นได้แก่อะไร แก้ว่าได้แก่ลาภ ๑ ยศ ๑ ความสรรเสริญ ๑ ความสุข ๑ ความเสื่อมลาภ ๑ เสื่อมยศ ๑ ความนินทา ๑ ความทุกข์ ๑ ทั้ง ๘ นี้เรียกว่าโลกธรรม ด้วยพระพุทธองค์ทรงตรัสว่า ภิกฺขเว ดูกรภิกษุทั้งหลาย โลกธรรม ๘ ประการ ย่อมเป็นของติดตามสัตว์ทั้งปวงอยู่ในโลกเป็นธรรมดาหาที่สุดมิได้ ใช่จะติดตามแต่ปุถุชนก็หาไม่ ถึงพระอริยเจ้าทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น โลกธรรมทั้ง ๘ ก็ย่อมติดตาม ถามว่าโลกธรรมทั้ง ๘ ติดตามอย่างไร แก้ว่า พระพุทธเจ้ามีลาภมาก ตั้งแต่พระองค์ได้ตรัสรู้แล้วมา ทั้งมนุษย์แลเทพยดาก็พากันน้อมนำมาซึ่งเครื่องสักการบูชาที่สุดแต่วันเมื่อพระพุทธองค์จะเสด็จดับขันธ์เข้าสู่พระนิพพาน เทพยดาในหมื่นจักรวาฬก็พากันนำมาซึ่งเครื่องสักการบูชาเป็น

อันมาก มาบูชารอบพระแท่นที่พระพุทธองค์นิพพาน มีประมาณไกลได้โยชน์หนึ่ง สูงเพียงภูเขา สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเห็นเครื่องสักการบูชาของเทพยดา พระองค์ทรงตรัสแก่พระอานนท์ว่า ดูกรอานนท์ ตถาคตสร้างพระบารมีมา ๔ อสงไขย มิได้ปรารถนาซึ่งอามิสบูชา ดูกรอานนท์ บริษัททั้ง ๔ มีความยินดีจะบูชาแก่เราผู้ตถาคตแล้ว จงบูชาด้วยปฏิบัติบูชา คือ ยกพระศาสนาแลปฏิบัติธรรมวินัยให้บริบูรณ์เถิด อนึ่ง พระพุทธเจ้ามียศมาก คือ อานุภาพที่มีฤทธิ์มาก มีอำนาจเหาะเหินเดินอากาศ แลปาฏิหาริย์ทรมานสัตว์เดียรฉานแลยักษ์มาร นาคครุฑ มนุษย์แลเทพยดามหาพรหม ให้มีความนิยมยินดีรักใคร่ในพระศาสนา ละเสียซึ่งพยศอันร้ายที่หยาบคายทางกายวาจาใจ ให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใสในคุณพระรัตนตรัยเป็นสัมมาทิฏฐิ จนได้สำเร็จมรรคผลพ้นจากกองทุกข์ถึงปรมัตถสุขคือพระนิพพาน ก็ด้วยอำนาจแห่งคุณพระพุทธเจ้า อนึ่ง พระพุทธเจ้าย่อมมีความสรรเสริญทั่วไปทั้งมนุษย์แลเทพยดาตลอดถึงพรหมโลก ด้วยพระพุทธคุณว่า อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ จนถึง ภควาติ เป็นที่สุด ทั่วทั้งมนุษย์แลเทพยดา แปลว่าพระผู้มีพระภาคพระพุทธเจ้าทรงพระคุณชื่อว่า อรหัง เป็นผู้สิ้นกิเลสอาสวะเครื่องดองสันดาน ไม่มีกิเลสความโกรธโลภหลง ทรงพระคุณชื่อว่า สมฺมาสมฺพุทฺโธ มีพระปัญญาตรัสรู้ซึ่งธรรมของจริง คือ อริยสัจ ๔ ทุกข์ สมุทัย

นิโรธ มรรค เห็นแจ้งประจักษ์ด้วยพระปัญญา มีความสรรเสริญ ทั้งมนุษย์แลเทพยดา ดังวิสัชนามาฉะนี้.

จบสารธรรมมงคลที่ ๓๕

มงคลที่ ๓๖ อโสกํ

อโสกํ นาม ลกฺขณํ สโกณาติพฺยสนาทิเหตุกํ โทมนสฺสํ โย โข ภิกฺขเว อยตพฺยสเนน สมนฺนาคตา ญาติพฺยสนา อโหสีติ

บัดนี้จักได้วิสัชนาในมงคลที่ ๓๖ ตามพระบาลีอรรถกถาว่า อโสกํ นาม ลกฺขณํ แปลว่า บุคคลใดมีใจมิได้เศร้าโศกโศกา อาลัยร้องไห้ปริเทวนาการ ด้วยความพลัดพรากจากสัตว์แลสังขาร อันเป็นที่ชอบใจ จัดเป็นมงคลอันประเสริฐ ถามว่าความเศร้าโศก โศกาเกิดมาแต่อะไร แก้ว่า ความเศร้าโศกโศกาเกิดมาแต่ความรัก ด้วยพระพุทธเจ้าทรงตรัสเทศนาว่า ปิยโต ชายเต โสโก แปลว่า ความเศร้าโศกโศกาเกิดมาแต่ความรัก ถ้าความรักไม่มีแล้วความ เศร้าก็ไม่มี ด้วยความรักนี้เป็นปัจจัยให้เกิดความโศก เพราะ วิโยคพลัดพรากจากสัตว์แลสังขาร ด้วยพระพุทธองค์ทรงบรรหาร ว่า โย โข ภิกฺขเว ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ใดมีความพลัด พรากจากญาติแลมิตรสหาย แลสัตว์ทั้งหลายของเลี้ยงเป็นที่รัก ให้เกิดความเศร้าโศกโศกาอาลัยร้องไห้ปริเทวนาการเพราะความรัก

อย่าง ๑ โย โข ภิกฺขเว ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลใดมีความพลัดพรากจากทรัพย์สมบัติพัสถาน คือเงินทองข้าวของแลลาภยศบ้านเรือนเรือกสวนไร่นา ก็ให้เกิดความเศร้าโศกโศการ้องไห้อาลัยเหือดแห้งใจ ไปด้วยความรัก เพราะเหตุนี้ จึงว่าความโศกโศกาเกิดมาแต่ความรัก ด้วยเหตุที่ไม่รู้เท่าสังขารจึงมีความรัก สังขารนั้นเป็นอนิจจังทุกขังอนัตตา บังเกิดมีมาแล้วก็แปรปรวนไป ไม่ตั้งมั่นอยู่ได้ตามใจปรารถนา นักปราชญ์ผู้มีปัญญาพึงพิจารณาให้รู้เท่าสังขาร จึงจะไม่เศร้าโศกโศกาปริเทวนาการ.

จบสารธรรมมงคลที่ ๓๖

มงคลที่ ๓๗ วิรชํ

วิรชํ นาม อรหตฺตํ ปาปุณิ กตโม รโช รชา นาม ราคโทสโมหาทโย ปุถุชฺชโน รโช อภิภูโต อโหสีติ

บัดนี้จักได้วิสัชนาในมงคลที่ ๓๗ ตามบาลีอรรถกถาว่า วิรชํ นาม อรหตฺตํ ปาปุณิ แปลว่าบุคคลใดถึงพระอรหัตต์ บุคคลนั้นชื่อว่า ปราศจากธุลี ถามว่าอะไรเรียกว่าธุลี แก้ว่า ราคะความกำหนัดยินดีในกามคุณทั้ง ๕ จัดเป็นธุลีอย่าง ๑ โทสะ ความโกรธประทุษร้ายแก่สัตว์แลสังขาร จัดเป็นธุลีอย่าง ๑ ความว่า ราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้น เหล่านี้จัดเป็นธุลีทั้งสิ้น บุคคลใดไม่มีความเศร้าหมองในสันดาน จัดเป็นมงคลอันประเสริฐเลิศกว่ามงคล

ทั้งปวง มีคุณใหญ่หลวงแก่สรรพสัตว์ ด้วยพระพุทธองค์ทรงตรัส แก่จุลปันถกว่า ราโค รโช ปน เรณุ วุจฺจติ ความว่า พระพุทธองค์ ทรงประทับอยู่ในเรือนแห่งชีวกโกมารภัจ ทรงตรัสแก่พระจุล-ปันถกว่า ดูกรปันถก ราคะความกำหนัดเป็นต้น พระตถาคตเรียกว่า รโช เป็นธุลีละอองเครื่องเศร้าหมองในใจ ไม่ให้สัตว์มีความบริสุทธขึ้นได้ อนึ่ง ธุลีมีสองประการ คือธุลีภายนอกได้แก่ละอองผงเถ้าธุลีที่ลอยมาตามลม มาถูกต้องกายนรชนให้เศร้าหมอง ๑ ธุลีภายใน คือ ราคะ โทสะ โมหะ ทำจิตของสัตว์ทั้งหลายให้เศร้าหมอง ๑ ถามว่า ราคะ โทสะ โมหะ ทำจิตให้เศร้าหมองอย่างไร แก้ว่า ทำจิตให้เศร้าหมองมาแต่จุติปฏิสนธิวิญญาณ อธิบายว่า สัตว์ทั้งหลายตายด้วยโลภมูล ก็ปฏิสนธิวิญญาณด้วยโลภมูล สัตว์ทั้งหลายตายด้วยโทสมูล ก็ปฏิสนธิวิญญาณด้วยโทสมูล สัตว์ทั้งหลายตายด้วยโมหมูล ก็ปฏิสนธิวิญญาณด้วยโมหมูล ความว่าสัตว์ทั้งหลายที่เป็นปุถุชนทำกุศลแลอกุศลด้วยจิตเป็นกามาวจรอย่างอ่อนหรืออย่างกล้า เมื่อใกล้จะตายจิตเจตสิก-กามาวจรทั้งหลาย ก็มาประชุมตามทวารทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เพื่อจะให้บังเกิดเป็นบุรพนิมิต เมื่อสัตว์ทั้งหลายใกล้จะดับจิตคิดถึงบาป นิมิตที่เป็นบาปก็เกิดขึ้น จิตคิดถึงบุญนิมิตที่เป็นบุญก็เกิดขึ้น นิมิตฝ่ายบุญมี ๓ คือ กรรม ๑ กัมมนิมิต ๑ คตินิมิต ๑ กรรมนั้นได้แก่กุศลที่บุคคลทำไว้ในชาตินี้ ให้ระลึกได้

เมื่อใกล้จะตาย ก็นำปฏิสนธิวิญญาณในสุคติ ๑ กัมมนิมิตนั้นได้แก่กุศลที่แรงกล้ามาบันดาลขึ้นในมโนทวาร ให้เห็นพระพุทธรูปพระเจดีย์ แลภิกษุสามเณร อุปัชฌาย์อาจารย์เป็นต้น ก็นำปฏิสนธิวิญญาณในสุคติ ๑ คตินิมิตนั้น คือให้เห็นวิมานทองเป็นต้น บังเกิดขึ้นในมโนทวาร ให้มีความยินดีถือเอานิมิตนั้นก็นำปฏิสนธิวิญญาณในสุคติ ๑ นิมิตอกุศลก็มี ๓ คือ กรรม ๑ กัมมนิมิต ๑ คตินิมิต ๑ กรรมนั้นได้แก่บาปที่บุคคลทำในชาตินี้ให้ระลึกได้เมื่อใกล้จะตาย ก็นำปฏิสนธิวิญญาณไปในทุคติ ๑ กัมมนิมิตนั้นได้แก่บาปที่แรงกล้ามาบันดาลให้บังเกิดในมโนทวาร เห็นสัตว์ต่าง ๆ ที่ตนได้ฆ่าประหารไว้แต่ก่อน จิตก็ถือเอานำปฏิสนธิวิญญาณในทุคติ ๑ คตินิมิตนั้น คือให้เห็นเปลวไฟในนรกและเห็นนายนิรยบาล เป็นต้น บังเกิดขึ้นในมโนทวาร ให้มีความยินดีถือเอาซึ่งนิมิตนั้น นำปฏิสนธิวิญญาณในทุคติ ๑ ถามว่านิมิตทั้ง ๓ เกิดด้วยอะไร แก้ว่า ฝ่ายบุญบังเกิดขึ้นด้วยความไม่โกรธ ไม่โลภ ไม่หลง จิตตั้งอยู่ในกามาวจรกุศล จึงให้บังเกิดด้วยนิมิตอันดี เป็นวิถีทางสุคติของสัตว์ทั้งปวง นิมิตฝ่ายบาปบังเกิดขึ้นด้วย โลภะ โทสะ โมหะ คือความโลภ ความโกรธ ความหลง ความโลภ ให้เกิดราคะกำหนัดยินดี ในกิเลสกามและวัตถุกามทั้งหลาย ความโกรธให้เกิดประทุษร้ายแก่สัตว์และสังขาร ความหลงให้มืดมนอนธการ ปกปิดตัวปัญญาไม่ให้พิจารณารู้เท่าสังขาร

อกุศลธรรม ๓ ประการ ให้บังเกิดนิมิตชั่วร้าย คือจะนำสัตว์ทั้งหลายไปสู่อบายทั้ง ๔ ด้วยโลภะ โทสะ โมหะ ทั้ง ๓ นี้เป็นธุลี เครื่องเศร้าหมองของสัตว์นำสัตว์ให้ไปสู่อบาย เหมือนจอกแหนลอยไปตามกระแสแห่งน้ำไหล ให้ตกไปสู่ท้องมหาสมุทร บัดนี้จักว่าด้วยโทษแห่งอกุศล ๓ ประการ ที่จะนำสัตว์ให้ไปปฏิสนธิวิญญาณในอบายด้วยโลภมูล โทสมูล โมหมูล ทั้ง ๓ นี้ มีมาในบาลีและอรรถกถา คือโลภะความโลภรักใคร่ในกามคุณทั้ง ๕ ให้เกิดราคะความกำหนัดยินดี เป็นทันธวิราคี ไฟราคะดับยากดับช้าแต่มีโทษน้อย เหตุ ๒ ประการ คือ โลกวชฺช โทษเป็นไปในโลก ๑ วิปากวชฺช โทษที่จะให้ผลไปในภพหน้า ๑ ความว่าบุคคลทั้งหลายที่มีสามีภรรยาอยู่กินด้วยกันตามประเพณีโลก เรียกว่า โลกวชฺช มีโทษไปตามโลก คือเกิดแก่เจ็บตายเวียนว่ายอยู่ในภพ บุคคลที่เป็นบุรุษล่วงกาเมสุมิจฉาจาร สตรีที่นอกใจไปคบชายอื่นเรียกว่า วิปากวชฺช มีโทษให้ผลไปบังเกิดในอบายภูมิทั้ง ๔ ด้วยไฟราคะ.

อนึ่ง โทโสความโกรธโทษประทุษร้าย ก็จัดเป็นธุลีละอองเครื่องเศร้าหมองแห่งจิต ยังสัตว์ทั้งหลายให้ประพฤติทุจริตคิดโกรธทำโทษประทุษร้ายแก่ท่านผู้มีศีลคุณทั้งหลาย ด้วยอำนาจอกุศลทำตนให้ฉิบหายในปัจจุบันชาตินี้ ครั้นดับจิตสิ้นชีวิตอินทรีย์ก็ไปทนทุกข์อยู่ในมหาอเวจีสิ้นกาลนาน อนึ่ง **ธุลีละอองที่ ๓ คือ**

โมหะความหลง ด้วยตัวอวิชชาปกปิดปัญญาให้มืดมนอนธการ ไม่ให้รู้เท่าสังขาร ที่เกิดแก่เจ็บตายเวียนว่ายอยู่ในภพทั้ง ๓ ไม่รู้จักกองรูปกองนามทั้งสองอย่าง ไม่รู้จักขันธ์ ๕ ขันธ์ ๔ ขันธ์ ๑ ไม่รู้จักอายตนะ ๖ อายตนะ ๑๒ ที่บังเกิดอยู่ภายในแลภายนอก ไม่รู้จักธาตุ ๔ ธาตุ ๖ ธาตุ ๑๘ ไม่รู้จักอินทรีย์ ๖ อินทรีย์ ๑๒ อินทรีย์ ๒๒ ไม่รู้จักภพทั้ง ๓ แลกำเนิด ๔ คติ ๕ ไม่รู้จักกองทุกข์ ไม่รู้จักเหตุให้เกิดทุกข์ ไม่รู้จักที่ดับกองทุกข์ ไม่รู้จักข้อปฏิบัติที่จะให้ถึงซึ่งความดับแห่งกองทุกข์ ไม่รู้จักวิปัสสนาญาณทั้ง ๑๐ ไม่รู้จักมรรคจิตผลจิต ไม่รู้จักที่เกิดสังขาร ไม่รู้จักที่ดับสังขาร ไม่รู้จักพระนิพพาน ไม่รู้จักของเหล่านี้ที่กล่าวมา ท่านเรียกว่าอวิชชา โมหะความหลง ไม่รู้เท่าสังขาร หลงงมซมซานอยู่ด้วยกันทั้งสิ้น ถามว่าจะเอาธรรมอันใดมาดับตัวอวิชชา แก้ว่าต้องอาศัยอัฏฐังคิกมรรค ๘ มีสัมมาทิฏฐิเป็นต้น มีสัมมาสมาธิเป็นที่สุดอวสาน ที่ท่านจัดเป็นศีลขันธ์ ๑ สมาธิขันธ์ ๑ ปัญญาขันธ์ ๑ ขันธ์ทั้ง ๓ ท่านเรียกว่าไตรสิกขาเป็นเครื่องดับอวิชชาความมืดมนธ์ ที่หลงอยู่ไม่ให้รู้เท่าสังขารทั้งปวง ศีลในองค์มรรคมี ๘ คือกายกรรม ๓ วจีกรรม ๔ สัมมาอาชีวะ ๑ กายกรรม ๓ คือไม่ฆ่าสัตว์ให้ตาย ๑ ไม่ลักทรัพย์ที่เขาหวง ๑ ไม่เสพเมถุน ๑ วจีกรรม ๔ คือไม่พูดปดล่อลวงผู้อื่น ๑ ไม่พูดส่อเสียดยุยง ๑ ไม่พูดคำหยาบมีด่าเป็นต้น ๑ ไม่พูดคำที่ไม่เป็น

ประโยชน์ ๑ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ คือไม่ขายมนุษย์ ไม่ขายสัตว์ที่เขาจะฆ่า ไม่ขายสุราเมรัย ไม่ขายศัสตราวุธ ไม่ขายยาพิษที่สัตว์แลมนุษย์กินตาย สมาธิมี ๖ คือ เพียรระวังบาปที่ยังไม่เกิดอย่าให้เกิดขึ้น ๑ เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้วให้ระงับไป ๑ เพียรยังกุศลที่ไม่มีให้มีขึ้น ๑ เพียรยังกุศลที่มีแล้วให้เจริญขึ้น ๑ ทำปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน ให้เจริญขึ้นในสันดาน ๑ มีสติระลึกถึงกาย ระลึกถึงเวทนา ระลึกถึงธรรมเป็นอารมณ์ ๑ ทั้ง ๖ นี้จัดเป็นสมาธิทำจิตให้ตั้งมั่น ปัญญามี ๒ คือ ปัญญาพิจารณาเห็นขันธ์ทั้ง ๔ ว่าเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาจนเห็นอริยสัจทั้ง ๔ คือทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ๑ ปัญญาพิจารณาเห็นโทษในกามคุณ เห็นอานิสงส์ในเนกขัมมะ ละหมู่คณะออกบรรพชาหาที่วิเวกระงับกายระงับใจ ๑ ศีล สมาธิ ปัญญาทั้ง ๓ นี้เป็นเครื่องดับอวิชชา ผู้ใดได้เจริญให้แก่กล้าในศีล สมาธิปัญญาแล้วก็จะถึงซึ่งมรรคผล ยกตนให้พ้นจากอวิชชาได้โดยนัยดังวิสัชนามาฉะนี้.

จบสารธรรมมงคลที่ ๓๗

มงคลที่ ๓๘ เขมํ

เขมํ นาม จตูหิ โยเคหิ เขมํ จิตฺตํ กตเมหิ จตูหิ โยเคหิ กามโยโค ภวโยโค ทิฏฺฐิโยโค อวิชฺชาโยโค อโหสีติ.

บัดนี้จักวิสัชนาในมงคลที่ ๓๘ ตามบาลีอรรถกถาว่า เขมํ นาม จตูหิ โยเคหิ เขมํ จิตฺตํ อธิบายความว่าบุคคลทั้งหลายใดทำจิตให้บริสุทธิ์ผ่องใส ไกลจากโยคะเครื่องประกอบในจิตทั้ง ๔ ชื่อว่าเขมังจัดเป็นมงคลอันประเสริฐ ถามว่าโยคะเครื่องประกอบในจิตทั้ง ๔ ได้แก่สิ่งอะไร แก้ว่าได้แก่กามโยคะเครื่องประกอบจิตแห่งสัตว์ทั้งหลาย ให้ยินดีอยู่ในกามคุณทั้ง ๕ คือ รูป ๑ เสียง ๑ กลิ่น ๑ รส ๑ เครื่องสัมผัส ๑ ทั้ง ๕ นี้จัดเป็นโยคะที่ ๑ ที่ ๒ ภวโยคะ เครื่องประกอบจิตแห่งสัตว์ทั้งหลายให้ยินดีอยู่ในรูปภพ ๑ ที่ ๓ ทิฏฐิโยคะ เครื่องประกอบจิตแห่งสัตว์ทั้งหลายให้ยินดีอยู่ในทิฏฐิ ความเห็นผิดจากคลองธรรมวินัยพุทธศาสนา ๑ ที่ ๔ อวิชชาโยคะ เครื่องประกอบจิตแห่งสัตว์ทั้งหลาย ให้ยินดีในอวิชชาโมหะความหลงใหลในสังขาร ๑ เป็น ๔ โยคะทั้ง ๔ นี้เป็นเครื่องประกอบจิตแห่งสัตว์ทั้งหลายให้ยินดีรักใคร่เวียนว่ายอยู่ในวัฏฏ-สงสาร ให้เกิดแก่เจ็บตายร้องไห้เศร้าโศกโศกาอาลัย ไม่มีที่สุดทั่วทั้งมนุษย์แลเทวดามารพรหมแลอบายภูมิทั้ง ๔ ที่ว่ามานี้โดยสังเขปกถา บัดนี้จักว่าให้พิสดารตามบาลีอรรถกถาว่า กาเมสุ วา โยเชตีติ กามโยโค แปลว่า ธรรมชาติอันใดประกอบสัตว์ไว้ใน

กามทั้งหลาย ธรรมชาตินั้นเรียกว่ากามโยคะ อธิบายว่ากามโยคะนั้นได้แก่ตัณหาอันมีลักษณะให้ปรารถนาซึ่งกามคุณ คือกิเลส-กามวัตถุกาม กิเลสกามนั้นคือปรารถนาที่จะบังเกิดเป็นมนุษย์แลเทพยดาให้รูปทรงโสภางดงาม เพื่อจะให้เกิดความยินดีรักใคร่ในรูปและเสียง กลิ่น รส ทั้งสัมผัสถูกต้องมาปรากฏให้เกิดความฉันทราคะ หากย้ายเป็นที่ยินดีเสน่หาจึงเรียกว่า กิเลสกาม มีทั่วไปทุกรูปทุกนามปุถุชน แม้ถึงการก่อสร้างการกุศลก็ปรารถนาขอเป็นมนุษย์แลเทพยดาตามอัชฌาสัย ภวโยคะนั้นได้แก่เครื่องประกอบในภพ คือรูปภพอรูปภพทั้ง ๒ อธิบายว่าบุคคลทั้งหลายมีความเบื่อหน่ายในกามตัณหา มีจิตปรารถนาในภพทั้ง ๒ คือรูปภพแลอรูปภพว่าเลิศกว่ามนุษย์แลเทพยดาเหมือนพราหมณ์ทั้งหลายนอกพระพุทธศาสนา พากันเจริญซึ่งรูปฌานให้แก่กล้าครั้นทำกาลกิริยาก็ไปบังเกิดในรูปพรหมแลอรูปพรหมด้วยความยินดีนิยมในภพทั้ง ๓ ความว่า บุคคลใดมีความเบื่อหน่ายในกามภพมีความปรารถนายินดีที่จะบังเกิดในรูปภพ คือ พรหมที่มีรูป มีกายจึงมีความมุ่งหมายเจริญรูปฌาน คือ ปฐมฌาน ทุติยฌานตติยฌาน จตุตถฌาน ดับนิวรณ์ ๕ ประการ เป็นวิกขัมภนปหานครั้นทำลายสังขารก็ไปเกิดในรูปพรหม หรือบุคคลที่เบื่อหน่ายในรูปพรหม ไปยินดีในอรูปพรหม แล้วมาเจริญในอรูปฌานทั้ง ๔ มีอากาสานัญจายตนะเป็นต้น ครั้นสิ้นชีพวายชนม์ไปบังเกิด

ในอรูปพรหม คือ พรหมที่ไม่มีรูป อย่างนี้เรียกว่า ภวโยคะ เครื่องประกอบอยู่ในภพ ทิฏฐิโยคะ เครื่องประกอบอยู่ในภพ ทิฏฐิโยคะ นั้น ได้แก่ทิฏฐิความเห็นผิดจากของที่จริงที่แท้ คือ สัสสตทิฏฐิความเห็นว่า สัตว์ทั้งหลายที่เกิดมาเที่ยงไม่แปรผัน เคยเป็นมาอย่างไรก็มาเป็นอยู่อย่างนั้นเป็นธรรมดา คือเกิดมาเป็นมนุษย์ตายแล้วก็คงจะเป็นมนุษย์ เกิดมาเป็นเทพยดาจุติแล้วก็คงจะเกิดเป็นเทพยดาต่อไป เคยเป็นอยู่อย่างไรก็คงจะเป็นอย่างนั้นไม่แปรผันกลับไปเป็นอย่างอื่น หรือเห็นขันธ์ทั้ง ๕ อายตนะ ๖ ธาตุ ๔ อินทรีย์ ๖ ว่าเป็นของเที่ยงแท้ไม่แปรผัน มีความเห็นมั่นดังที่ว่ามานี้เรียกว่า สัสสตทิฏฐิ ความเห็นว่าสัตว์เที่ยง ความเห็นว่าต้นไม้ ภูเขา ดิน ฟ้า อากาศ น้ำ ไฟ ลม เย็นร้อนเป็นต้น เที่ยงแท้ถาวรคงทนไม่แปรปรวน ดังที่ว่ามานี้เรียกว่า สัสสโตโลโก เห็นว่าโลกเที่ยงแท้ไม่แปรผัน โลกนั้นมี ๓ ประการ คือ สัตว์โลกได้แก่สัตว์ทั้งหลาย มีมนุษย์เป็นต้น ๑ โอกาสโลกได้แก่ดินฟ้าอากาศเป็นต้น ๑ สังขารโลกได้แก่จิตแลเจตสิกที่เป็นบุญเป็นบาปตกแต่งให้เกิดในภพทั้ง ๓ มีกามภพเป็นต้น ๑ ความเห็นว่าสัตว์เที่ยงโลกเที่ยง จัดเป็นทิฏฐิความเห็นผิดอย่าง ๑ เรียกว่า ทิฏฐิโยคะ เครื่องประกอบสัตว์ไว้ด้วยทิฏฐิ ทิฏฐิแปลว่า ความเห็น ถ้าจะว่าด้วยความเห็นที่เป็นโลกีย์มี ๒ คือ สัสสตทิฏฐิเห็นว่าสัตว์เที่ยงโลกเที่ยง ๑ อุจเฉททิฏฐิเห็นว่าสัตว์ศูนย์ ๑.

อวิชชาโยคะนั้น ได้แก่โมหะความหลงมืดมนอนธการไม่รู้เท่าสังขาร ที่เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในกำเนิดแลภพทั้ง ๓ ให้เกิดรูปเกิดนามตามยถากรรมที่ทำไว้ให้ผล อวิชชาความมืดมนธ์ไม่รู้จักทางมนุษย์ ทางสวรรค์ ทางนิพพาน ที่จะข้ามโอฆสงสารให้พ้นจากกองทุกข์ อวิชชาความหลงด้วยกามสุขคือสมบัติในมนุษย์แลสวรรค์ที่เป็นของผูกพันอยู่ในโลกโอฆสงสาร ให้เศร้าโศกโศกาอยู่ช้านานเป็นอเนกชาติ อวิชชาความมืดมนธ์ไม่รู้จักกุศลแลอกุศลที่จะให้ผลเป็นสุขเป็นทุกข์แก่สัตว์ทั้งหลาย ที่เวียนว่ายอยู่ในวัฏฏะสงสารสิ้นกาลช้านานไม่มีประมาณกำหนด อวิชชาความมืดมัวไม่รู้ตัวว่าจะต้องแก่ เจ็บ ตาย ยกตัณหาเป็นตัวนายใช้ให้ทำการงาน ทำเรือน ทำบ้าน แลเรือกสวนไร่นา ค้าขายหมายหาทรัพย์ศฤงคารเพื่อลูกเพื่อหลานแลญาติมิตร ไม่คิดถึงบาปบุญคุณโทษประโยชน์ชาตินี้แลชาติหน้า หลงอยู่ด้วยอวิชชาความมืดแท้ ดังข่ายแลแหคลุมหุ้มห่อไว้ไม่มีช่องที่จะออกไปได้ให้พ้นทุกข์ หลงอยู่ด้วยสุขในกามคุณทั้ง ๕ ด้วยอวิชชาเข้าปกปิดให้มืดมิดดังเมฆวลาหกปกปิดแสงพระจันทร์ แลพระอาทิตย์ไม่ให้ส่องสว่างในทางอากาศเวหาฉันใดก็ดี อวิชชานี้ก็ปกปิดตัวปัญญาของปุถุชนให้มืดมนอนธการ ไม่รู้เท่าสังขาร คือที่เกิดที่ดับ ได้แก่อวิชชาตัณหา กรรม อาหาร อวิชชานี้ปกปิดมาช้านาน เป็นอเนกชาติ นับไม่ได้ ท่านจึงเรียกว่าอวิชชาโยคะ เครื่องประกอบสัตว์ด้วย

อวิชชา ให้ปกปิดไปในเบื้องหน้าสิ้นกาลนาน ดังรับประทานวิสัชนาฉะนี้.

บุคคลใดพ้นจากโยคะทั้ง ๔ เรียกว่า วิรโช ปราศจากธุลีเครื่องเศร้าหมองที่ดองสันดาน เขโม เป็นที่สุขเกษมนิราศภัย คือได้สำเร็จพระอรหัตต์ ตัดกิเลสให้เป็นสมุจเฉทปหานดับขันธ์แล้วก็เข้าสู่พระนิพพาน สิ้นชาติชราพยาธิมรณกันดาร เรียกว่าอนุปาทิเสสนิพพานเป็นอัจจันตนิโรธ ดับโดยไม่เหลือแห่งกองทุกข์ทั้งปวง มีคุณวิเศษใหญ่หลวงหาที่จะเปรียบมิได้ โดยนัยดังวิสัชนามาฉะนี้.

จบสารธรรมมงคลที่ ๓๘ เพียงนี้.

อนึ่ง มงคลทั้ง ๓๘ ประการ ที่สมเด็จพระศาสดาจารย์สัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสเทศนาแก่เทพยดาที่ลงมาทูลถาม เป็นเนื้อความข้อปฏิบัติแก่หมู่สัตว์ทั้งมนุษย์เทพยดา เป็นมรรคาทางสวรรค์แลทางพระนิพพาน ซึ่งจะข้ามโอฆแอ่งกันดารให้พ้นทุกข์เป็นบรมสุข คือ ไม่เกิดแก่เจ็บตายเวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสงสารด้วยผลอานิสงส์ที่ได้รับข้อปฏิบัติมงคล ๓๘ ประการ ให้ตั้งมั่นอยู่ในขันธสันดานของอาตมาทุกทิวราตรี ด้วยเดชผลมงคลนี้ย่อมให้บังเกิดความเจริญสุขสวัสดินิราศภัยทั้งชาตินี้แลชาติหน้า เพราะฉะนั้น ขอท่านทั้งหลายที่เกิดมาประสบพบพุทธศาสนา คือข้อมงคลทั้ง ๓๘ ประการ จงมีอุตสาหะรักษาศีลเจริญภาวนาให้บริบูรณ์

ในสันดานของตนเถิด จะได้เป็นบ่อเกิดบุญสัมปทาไปในอนาคต-กาลเบื้องหน้า สิ้นกาลนานด้วยข้อมงคล ๓๘ ประการ เป็นพุทธ-ภาษิตให้สำเร็จกิจทั้งพระสูตร พระวินัย พระปรมัตถ์ ให้เป็นประโยชน์แก่หมู่สัตว์ผู้มาปฏิบัติทางกายวาจาจิต ให้ได้ความสุจริตทั้งโลกนี้โลกหน้า ทั่วทั้งมนุษย์แลเทพยดามารพรหม เป็นมงคลอันอุดมสูงสุดในพุทธศาสนา พร้อมด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ข้อปฏิบัติทั้งบรรพชิตแลคฤหัสถ์บุรุษสตรี ควรจะมีความยินดีรักษาข้อมงคลทั้ง ๓๘ ประการ ให้เป็นนิสัยปัจจัยแก่ทางมนุษย์ ทางสวรรค์ ทางพระนิพพาน ถึงยังเวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสงสารก็จะได้เสวยสมบัติในมนุษย์ แลเทพยดาประเสริฐกว่าที่ไปบังเกิดในอบาย ถึงจะเกิดแก่เจ็บตายก็ยังวิเศษ เหตุที่ได้ให้ทานรักษาศีลเจริญภาวนา ได้สดับฟังพระสัทธรรมเทศนา แลบูชาพระรัตนตรัยให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใส แลความสังเวชเนื่อนาเขตบุญกุศล ซึ่งจะยกตนให้พ้นจากอบายทั้ง ๔ ผลอานิสงส์ที่ได้ปฏิบัติข้อมงคลทั้ง ๓๘ ประการนี้ เป็นบุญนิธิขุมทอง คือกองบุญที่จะอุดหนุนให้ได้ความสุขทั้ง ๓ ประการ คือสุขที่จะให้บังเกิดเป็นมนุษย์มีร่างกายบริสุทธิ์แลทรัพย์กับบริวาร มีอายุยืนยาวนานตามอายุไขย ๑ ให้ได้สุขในสวรรค์สุราลัยในฉกามาทั้ง ๖ ชั้นฟ้าเทวสถาน พร้อมด้วยทิพยวิมานและนางฟ้าเป็นยศบริวาร ฟ้อนรำบำเรออยู่ให้เป็นสุข ๑ ให้ได้สุขในพระนิพพานดับสังขาร ที่ท่านได้เวียนว่ายตายเกิดอยู่

ในกำเนิดภพทั้ง ๓ ก่อกองรูปนาม ขันธ์ ธาตุ อายตนะ อินทรีย์ ให้เกิดทุกขเวทนาย่ำยีสิ้นกาลนาน เมื่อใดได้ถึงพระนิพพานจึงจะมีความสำราญนิราศภัยไม่ต้องเกิดแก่เจ็บไข้ตายทำลายสังขาร ไม่ต้องร้องไห้เศร้าโศกโศกาปริเทวนาการร่ำไรอยู่ในโลกพระ-นิพพาน เป็นที่สิ้นทุกข์โศกโรคโรคาเป็นบรมสุขหาความทุกข์ไม่มีข้ามจัตุรโอฆโลกโลกีย์ความเวียนว่าย พระนิพพานเป็นอัจจันต-นิโรธดับหมดสิ้นไป ไม่มีเชื้อจะเหลืออยู่โดยบัญญัติ จึงมีอรรถกถาว่า นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ พระนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่งอย่างเลิศ ไม่มีบ่อเกิดแห่งกองทุกข์เป็นบรมสุขนิราศภัยในสงสาร เราท่านทั้งหลายอยากจะไปนิพพานต้องปฏิบัติในมงคล ๓๘ ประการ ให้บริบูรณ์ในสันดาน ดังรับประทานแสดงมาฉะนี้

จบมงคลสูตรแปล

ที่เป็นสารัตถะครบ ๓๘ มงคลบริบูรณ์เพียงนี้

สวดมนต์แปล

ทำวัตรเช้า ทำวัตรค่ำ เจ็ดตำนาน ปกิณกะ

ทำวัตรเช้า

นมัสการเวลาเช้า ผู้เป็นหัวหน้าพึงเริ่มนำดังนี้ว่า

อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ภควา, พุทฺธํ ภควนฺตํ อภิวาเทมิ.

พระผู้มีพระภาคผู้ไกลกิเลส ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ, ข้าพเจ้าถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคพระพุทธเจ้า. [กราบลงหนหนึ่ง]

สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม, ธมฺมํ นมสฺสามิ.

พระธรรมอันพระผู้มีพระภาค ตรัสดีแล้ว ข้าพเจ้านมัสการพระธรรม [กราบลงหนหนึ่ง]

สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ, สงฺฆํ นมามิ.

พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค ปฏิบัติดีแล้ว ข้าพเจ้านอบน้อมพระสงฆ์ [กราบลงหนหนึ่ง]

นำทำวัตรต่อไป

หนฺท มยํ พุทฺธสฺส ภควโต ปุพฺพภาคนมการํ กโรม เส [สวดพร้อมกัน]

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

[๓ หน]

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

[นำ] หนฺท มยํ พุทฺธาภิถุตึ กโรม เส [สวดพร้อมกัน]

โย โส ตถาคโต อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควา.

โย อิมํ โลกํ สเทวกํ สมารกํ สพฺรหฺมกํ สสฺสมณพฺราหฺมณึ ปชํ สเทวมนุสฺสํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทสิ.

โย ธมฺมํ เทเสสิ อาทิกลฺยาณํ มชฺเฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ, สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสสิ.

ตมหํ ภควนฺตํ อภิปูชยามิ, ตมหํ ภควนฺตํ สิรสา นมามิ.

พระตถาคตเจ้านั้น พระองค์ใด เป็นผู้ไกลกิเลส เป็นผู้ควรไหว้ควรบูชา เป็นผู้รู้ชอบเอง เป็นผู้บริบูรณ์ด้วยวิชชาและจรณะ เป็นผู้ไปดีแล้ว เป็นผู้ทรงรู้โลก เป็นผู้ฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นผู้สอนของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม พระองค์ใด เป็นผู้ทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเอง แล้วสอนโลกนี้ กับทั้งเทวดามารพรหม และ

หมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์และเทวดามนุษย์ให้รู้ตาม.

พระองค์ใด ทรงแสดงแล้วซึ่งธรรม ไพเราะในเบื้องต้น ไพเราะในท่ามกลาง ไพเราะในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถพร้อมทั้งพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง

ข้าพเจ้า ขอบูชาโดยยิ่ง ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ข้าพเจ้าขอนอบน้อมซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ด้วยเศียรเกล้า. [กราบลง]

นำ หนฺท มยํ ธมฺมาภิถุตึ กโรม เส [สวดพร้อมกัน]

โย โส สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม สนฺทิฏฺฐิโก อกาลิโก เอหิปสฺสิโก โอปนยิโก ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหิ ตมหํ ธมฺมํ อภิปูชยามิ ตมหํ ธมฺมํ สิรสา นมามิ.

พระธรรมนั้นอันใด อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสดีแล้ว เป็นของอันบุคคลพึงเห็นเอง เป็นของไม่มีกาลเวลา เป็นของจะร้องเรียกผู้อื่นให้มาดูได้ เป็นของอันบุคคลพึงน้อมเข้ามาใส่ใจ เป็นของอันวิญญูชนทั้งหลายพึงรู้เฉพาะตัว ข้าพเจ้าขอบูชาโดยยิ่งซึ่งพระธรรมอันนั้น ข้าพเจ้าขอนอบน้อมซึ่งพระธรรมอันนั้น ด้วยเศียรเกล้า [กราบลง]

[นำ] หนฺท มยํ สงฺฆาภิถุตึ กโรม เส [สวดพร้อมกัน]

โย โส สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ, อุชุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ, ญายปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ,

สามีจิปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ.

ยทิทํ จตฺตาริ ปุริสยุคานิ, อฏฺฐ ปุริสปุคฺคลา. เอส ภควโต สาวกสงฺโฆ, อาหุเนยฺโย ปาหุเนยฺโย ทกฺขิเณยฺโย อญฺชลิกรณีโย, อนุตฺตรํ ปุญฺญกฺเขตฺตํ โลกสฺส.

ตมหํ สงฺฆํ อภิปูชยามิ, ตมหํ สงฺฆํ สิรสา นมามิ.

พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น หมู่ใด เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว พระสงฆ์สาวกของผู้มีพระภาคเจ้า [หมู่ใด] เป็นผู้ปฏิบัติตรงแล้ว พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า [หมู่ใด] เป็นผู้ปฏิบัติถูกแล้ว พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า [หมู่ใด] เป็นผู้ปฏิบัติชอบแล้ว คือ คู่แห่งบุรุษทั้งหลาย ๔ บุรุษบุคคลทั้งหลาย ๘ นี่พระสงฆ์สาวก ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ท่านเป็นผู้ควรสักการะที่เขานำมาบูชา ท่านเป็นผู้ควรของต้อนรับ ท่านเป็นผู้ควรทักขิณาทาน ท่านเป็นผู้ควรอัญชลีกรรม ท่านเป็นนาบุญของโลกไม่มีนาอื่นยิ่งกว่า ข้าพเจ้าขอบูชาโดยยิ่ง ซึ่งพระสงฆ์หมู่นั้น ข้าพเจ้าขอนอบน้อมซึ่งพระสงฆ์หมู่นั้นด้วยเศียรเกล้า [กราบลงแล้วนั่งเป็นปกติ]

[นำ] หนฺท มยํ รตนตฺตยปฺปณามคาถาโย เจว สํเวคปริกิตฺตนปาฐญฺจ ภณาม เส [สวดพร้อมกัน]

พุทฺโธ สุสุทฺโธ กรุณามหณฺณโว, โยจฺจนฺตสุทฺธพฺพรญาณโลจโน.
โลกสฺส ปาปูปกิเลสฆาตโก, วนฺทามิ พุทฺธํ อหมาทเรน ตํ.
ธมฺโม ปทีโป วิย ตสฺส สตฺถุโน, โย มคฺคปากามตเภทภินฺนโก.
โลกุตฺตโร โย จ ตทตฺถ ทีปโน, วนฺทามิ ธมฺมํ อหมาทเรน ตํ.
สงฺโฆ สุเขตฺตาภฺยติเขตฺตสญฺญิโต, โย ทิฏฺฐสนฺโต สุคตานุโพธโก.
โลลปฺปหีโน อริโย สุเมธโส, วนฺทามิ สงฺฆํ อหมาทเรน ตํ.
อิจฺเจวเมกนฺตภิปูชเนยฺยกํ, วตฺถุตฺตยํ วนฺทยตาภิสงฺขตํ
ปุญฺญํ มยา ยํ มม สพฺพุปทฺทวา, มาโหนฺตุ เว ตสฺส ปภาวสิทฺธิยา.

อิธ ตถาคโต โลเก อุปฺปนฺโน อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, ธมฺโม จ เทสิโต นิยฺยานิโก อุปสมิโก ปรินิพฺพานิโก สมฺโพธคามี สุคตปฺปเวทิโต. มยนฺตํ ธมฺมํ สุตฺวา เอวํ ชานาม. "ชาติปิ ทุกฺขา ชราปิ ทุกฺขา มรณมฺปิ ทุกฺขํ. โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุ-ปายาสาปิ ทุกฺขา. อปฺปิเยหิ สมฺปโยโค ทุกฺโข ปิเยหิ วิปฺปโยโค ทุกฺโข ยมฺปิจฺฉํ น ลภติ ตมฺปิ ทุกฺขํ. สงฺขิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา. เสยฺยถีทํ. รูปูปาทานกฺขนฺโธ, เวทนูปาทานกฺขนฺโธ, สญฺญู-ปาทานกฺขนฺโธ, สงฺขารูปาทานกฺขนฺโธ, วิญฺญาณูปาทานกฺขนฺโธ. เยสํ ปริญฺญาย, ธรมาโน โส ภควา. เอวํ พหุลํ สาวเก วิเนติ. เอวํ ภาคา จ ปนสฺส ภควโต สาวเกสุ อนุสาสนี, พหุลา ปวตฺตติ รูปํ อนิจฺจํ, เวทนา อนิจฺจา, สญฺญา อนิจฺจา, สงฺขารา อนิจฺจา, วิญฺญาณํ อนิจฺจํ. รูปํ อนตฺตา, เวทนา อนตฺตา,

๑. ถ้าเวลาจำกัดสวดแค่นี้

สญฺญา อนตฺตา, สงฺขารา อนตฺตา, วิญฺญาณํ อนตฺตา, สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ" เต ตา } มยํ "โอติณฺณามฺห ชาติยา ชรามรเณน, โสเกหิ ปริเทเวหิ ทุกฺเขหิ โทมนสฺเสหิ อุปายาเสหิ, ทุกฺโขติณฺณา ทุกฺขปเรตา, อปฺเปวนามิมสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส อนฺตกิริยา ปญฺญาเยถาติ,"

[คฤหัสถ์สวดแต่ อิธตถาคโต ถึง ปญฺญาเยถาติ แค่นี้ ถ้าเป็นพระภิกษุสวดต่อไปอีก] จิรปรินิพฺพุตมฺปิ ตํ ภควนฺตํ อุทฺทิสฺส อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ สทฺธา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตา, ตสฺมึ ภควติ พฺรหฺมจริยํ จราม, ภิกฺขูนํ สิกฺขาสาชีวสมาปนฺนา ตํ โน พฺรหฺมจริยํ, อิมสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส อนฺต-กิริยาย สํวตฺตตุ.

แปลคาถาปณามพระรัตนตรัย

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด เป็นผู้หมดจดดีแล้ว มีพระกรุณาดุจห้วงมหรรณพ มีพระปัญญาจักษุหมดจดแล้ว โดยส่วนเดียวฆ่าบาปและอุปกิเลสแห่งโลก ข้าพเจ้าของไหว้พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น โดยความเคารพ. พระธรรมของพระศาสดาจารย์เจ้า พระองค์นั้น ราวกับประทีป พระธรรมอันใดต่างโดยประเภท คือ มรรคผลและนิพพาน เป็นธรรมข้ามโลก และธรรมอันใด ส่องเนื้อความแห่งโลกุตตรธรรมนั้น ข้าพเจ้าขอไหว้พระธรรมอันนั้น โดยความ

เคารพ พระสงฆ์หมู่ใดจัดเป็นนาดียิ่งกว่านาที่ดี มีความระงับอันประจักษ์แล้ว รู้ตามเสด็จพระสุคตเจ้า มีกิเลสโลเลอันละได้แล้ว เป็นพระอริยเจ้ามีปัญญาดี ข้าพเจ้าขอไหว้พระสงฆ์หมู่นั้นโดยความเคารพ. บุญอันใด ที่ข้าพเจ้าไหว้วัตถุ ๓ ซึ่งเป็นของควรบูชาโดยส่วนเดียวสั่งสมแล้วอย่างนี้ ๆ ขอสรรพอุปัทวะทั้งหลายจงอย่ามีด้วยความประสิทธานุภาพแห่งบุญนั้นแล.

แปลสังเวคปริกิตตนปาฐ

ในโลกนี้ พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้เกิดขึ้นแล้ว และธรรมอันพระตถาคตเจ้าทรงแสดงแล้ว เป็นไปเพื่อนำสัตว์ออก เป็นไปเพื่ออันสงบระงับ เป็นไปเพื่ออันดับรอบ ให้ถึงความตรัสรู้ พระสุคตประกาศแล้ว เราได้ฟังธรรมนั้นแล้ว จึงรู้อย่างนี้ว่า แม้ความเกิด เป็นทุกข์ แม้ความแก่ เป็นทุกข์ แม้ความตาย เป็นทุกข์ แม้ความแห้งใจ ความร่ำไรเพ้อ ความทุกข์ความเสียใจ ความคับแค้นใจ เป็นทุกข์ ความประจวบสิ่งอันไม่เป็นที่รัก เป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก เป็นทุกข์ ปรารถนาอยู่ย่อมไม่ได้ แม้อันใด แม้อันนั้นเป็นทุกข์ โดยย่ออุปาทานขันธ์ ๕ เป็นทุกข์ กล่าวคือ อุปาทานขันธ์ คือ รูป อุปาทานขันธ์ คือ เวทนา อุปาทานขันธ์ คือ สัญญา อุปาทานขันธ์ คือ สังขาร อุปาทานขันธ์ คือ วิญญาณ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้ายังดำรงพระชนม์อยู่ ย่อมแนะนำสาวกทั้งหลาย เพื่อให้กำหนดรู้

อุปาทานขันธ์ ๕ อย่างนี้โดยมาก ก็แลอนุสาสนีเป็นอันมากของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นไปในสาวกทั้งหลาย มีส่วนอย่างนี้ รูปไม่เที่ยง เวทนาไม่เที่ยง สัญญาไม่เที่ยง สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง วิญญาณไม่เที่ยง รูปเป็นอนัตตา เวทนาเป็นอนัตตา สัญญาเป็นอนัตตา สังขารทั้งหลายเป็นอนัตตา วิญญาณเป็นอนัตตา สังขารทั้งหลายทั้งปวง ไม่เที่ยง ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา ดังนี้ เราทั้งหลายเป็นผู้อัน ชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ครอบงำแล้ว ชื่อว่าเป็นผู้มีทุกข์ครอบงำแล้ว มีทุกข์เป็นเบื้องหน้าแล้ว ไฉนความทำที่สุดแห่งกองทุกข์ ทั้งมวลนี้ จะพึงปรากฏ. เราถึงแล้วซึ่งพระผู้มีพระ-ภาคเจ้า แม้ปรินิพพานนานแล้ว พระองค์นั้นเป็นสรณะ ซึ่งพระธรรมด้วย ซึ่งพระสงฆ์ด้วย กระทำในใจอยู่ปฏิบัติตามอยู่ ซึ่งคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น ตามสติกำลัง ขอความปฏิบัตินั้น ๆ ของเรา จงเป็นไปเพื่ออันกระทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้เทอญ.

เราอุทิศเฉพาะพระผู้มีพระภาค อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า แม้ปรินิพพานนานแล้ว พระองค์นั้น มีศรัทธาออก [บวช] จากเรือนเป็นอนาคาริกะ ประพฤติพรหมจรรย์ ในพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ถึงพร้อมด้วยสิกขาสาชีพของภิกษุทั้งหลาย ขอพรหม-จรรย์ของเราทั้งหลายนั้น จงเป็นไปเพื่ออันกระทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้เทอญ.

ทำวัตรค่ำ

ผู้เป็นหัวหน้าพึงเริ่มนำดังนี้

อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ภควา, พุทฺธํ ภควนฺตํ อภิวาเทมิ [กราบ]

[พระผู้มีพระภาค ผู้ไกลกิเลส ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ ข้าพเจ้าถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้า]

สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม, ธมฺมํ นมสฺสามิ [กราบ]

[พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสดีแล้ว ข้าพเจ้านมัสการพระธรรม]

สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ, สงฺฆํ นมามิ. [กราบ]

[พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค ปฏิบัติดีแล้ว ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระสงฆ์]

นำทำวัตรต่อไปดังนี้

หนฺทฺทานิ มยํ ตํ ภควนฺตํ วาจาย อภิคายิตุํ ปุพฺพภาคนมการญฺเจว พุทฺธานุสฺสตินยญฺจ กโรม เส [สวดพร้อมกัน]

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส [๓ หน]

[ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น [๓ หน]

ตํ โข ปน ภควนฺตํ เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต, "อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน

สุคโต โลกวิทู, อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควาติ."

[ก็เกียรติศัพท์อันงามของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้นแล ฟุ้งเฟื่องไปดังนี้ว่า "แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นผู้ไกลกิเลส เป็นผู้ควรไหว้ ควรบูชา เป็นผู้รู้ชอบเอง เป็นผู้บริบูรณ์แล้วด้วยวิชชาและจรณะ เป็นผู้ไปดีแล้ว เป็นผู้ทรงรู้โลก เป็นผู้ฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นผู้สอนของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรมดังนี้"]

หัวหน้าเริ่มนำว่า หนฺท มยํ พุทฺธาภิคีตึ กโรม เส. [สวดพร้อมกัน.]

พุทฺธวารหนฺตวรตาทิคุณาภิยุตฺโต,
สุทฺธาภิญาณกรุณาหิ สมาคตตฺโต,
โพเธสิ โย สุชนตํ กมลํว สูโร,
วนฺทามหํ ตมรณํ สิรสา ชิเนนฺทํ.

พุทฺโธ โย สพฺพปาณีนํ สรณํ เขมมุตฺตมํ
ปฐมานุสฺสติฏฺฐานํ วนฺทามิ ตํ สิเรนหํ.

พุทฺธสฺสาหสฺมิ ทาโสว (ชายว่า) / ทาสีว (หญิงว่า) พุทฺโธ เม สามิกิสฺสโร

พุทฺโธ ทุกฺขสฺส ฆาตา จ, วิธาตา จ หิตสฺสเม.

พุทฺธสฺสาหํ นิยฺยาเทมิ, สรีรญฺชีวิตญฺจิทํ.

วนฺทนฺโตหํ } ชายว่า
วนฺทนฺตีหํ } หญิงว่า จริสฺสามิ, พุทฺธสฺเสว สุโพธิตํ.

นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ พุทฺโธ เม สรณํ วรํ

เอเตน สจฺจวชฺเชน วฑฺเฒยฺยํ สตฺถุ สาสเน.

พุทฺธํ เม วนฺทมาเนน } ชายว่า
วนฺทมานาย } หญิงว่า ยํ ปุญฺญํ ปสุตํ อิธ

สพฺเพปิ อนฺตรายา เม มาเหสุํ ตสฺส เตชสา.

[จบคาถานี้แล้วกราบลงหนหนึ่ง หมอบลงว่า]

กาเยน วาจาย ว เจตสา วา, พุทฺเธ กุกมฺมํ ปกตํ มยา ยํ,
พุทฺโธ ปฏิคฺคณฺหตุ อจฺจยนฺตํ, กาลนฺตเร สํวริตุํ ว พุทฺเธ.

[พระพุทธเจ้า เป็นผู้ประกอบแล้วด้วยพระคุณ มีความเป็นพระอรหันต์เป็นต้น มีพระอัธยาศัย ประกอบด้วยพระบริสุทธิคุณ พระปัญญาคุณและพระกรุณาคุณ พระองค์ใด ยังประชุมชนดีให้เบิกบานแล้ว ดังดวงพระอาทิตย์ยังดอกบัวให้บานฉะนั้น ข้าพเจ้าขอไหว้พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น ผู้ไม่มีข้าศึก ผู้เป็นจอมชนะ ด้วยเศียรเกล้า พระพุทธเจ้าพระองค์ใด เป็นสรณะอันเกษมสุด ของสรรพสัตว์ทั้งหลาย ข้าพเจ้า ขอไหว้พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้เป็นที่ตั้งแห่งอนุสสติที่ ๑ ด้วยเศียรเกล้า ข้าพเจ้า

ขอเป็น ทาส / ทาสี } ของพระพุทธเจ้าเทียว พระพุทธเจ้า เป็นเจ้านายของข้าพเจ้า พระพุทธเจ้าเป็นผู้กำจัดทุกข์ด้วย เป็นผู้ทำซึ่งประโยชน์เกื้อกูลแก่ข้าพเจ้าด้วย ข้าพเจ้าขอมอบกายถวายชีวิตอันนี้ แด่พระพุทธเจ้า ข้าพเจ้าไหว้อยู่ จักประพฤติซึ่งความตรัสรู้ดีของพระพุทธเจ้าทีเดียว สรณะอื่นของข้าพเจ้าไม่มี พระพุทธเจ้าเป็นสรณะอันประเสริฐของข้าพเจ้า ด้วยความกล่าวสัตย์นี้ ข้าพเจ้าพึงเจริญในพระศาสนาของพระศาสดา บุญใด อันข้าพเจ้าไหว้พระพุทธเจ้าขวนขวายแล้วในที่นี้ แม้สรรพอันตรายทั้งหลาย อย่าได้มีแก่ข้าพเจ้าด้วยเดชแห่งบุญนั้น.

กรรมน่าเกลียดอันใด ที่ข้าพเจ้าได้กระทำแล้ว ในพระพุทธเจ้า ด้วยกายหรือวาจาใจ ขอพระพุทธเจ้าจงทรงงดโทษนั้น เพื่อระวังต่อไปในพระพุทธเจ้า]

หัวหน้าเริ่มนำว่า หนฺท มยํ ธมฺมานุสฺสตินยํ กโรม เส. [สวดพร้อมกัน]

สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม, สนฺทิฏฺฐิโก อกาลิโก เอหิปสฺสิโก, โอปนยิโก ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหิติ.

[พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว เป็นของอันบุคคลพึงเห็นเอง เป็นของไม่มีกาลเวลา เป็นของจะร้องเรียกผู้อื่นให้มาดูได้ เป็นของอันบุคคลพึงน้อมเข้ามาใส่ใจ เป็นของอันวิญญูชนทั้งหลาย พึงรู้เฉพาะตัวดังนี้]

หัวหน้าพึงเริ่มนำว่า หนฺท มยํ ธมฺมาภิคีตึ กโรม เส [สวด พร้อมกัน]

สฺวากฺขาตตาทิคุณโยควเสน เสยฺโย,
โย มคฺคปากปริยตฺติวิโมกฺขเภโท.
ธมฺโม กุโลกปตนา ตทธาริธารี,
วนฺทามหํ ตมหรํ วรธมฺมเมตํ.

ธมฺโม โย สพฺพปาณีนํ สรณํ เขมมุตฺตมํ.
ทุติยานุสฺสติฏฺฐานํ, วนฺทามิ ตํ สิเรนหํ
ธมฺมสฺสาหสฺมิ ทาโส (ชายว่า) / ทาสี (หญิงว่า) ธมฺโม เม สามิกิสฺสโร
ธมฺโม ทุกฺขสฺส ฆาตา จ, วิธาตา จ หิตสฺส เม.
ธมฺมสฺสาหํ นิยฺยาเทมิ, สรีรญฺชีวิตญฺจิทํ.
วนฺทนฺโตหํ (ชายว่า) / วนฺทนฺตีหํ (หญิงว่า) จริสฺสามิ, ธมฺมสฺเสว สุธมฺมตํ.
นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ ธมฺโม เม สรณํ วรํ.
เอเตน สจฺจวชฺเชน, วฑฺฒเมยฺยํ สตฺถุ สาสเน.
ธมฺมํ เม วนฺทมาเนน, (ชายว่า) / วนฺทมานาย (หญิงว่า) ยํ ปุญฺญํ ปสุตํ อิธ
สพฺเพปิ อนฺตรายา เม, มาเหสุํ ตสฺส เตชสา.

จบคาถานี้แล้วกราบลงหน ๑ หมอบลงว่า

กาเยน วาจาย ว เจตสา วา, ธมฺเม กุกมฺมํ ปกตํ มยา ยํ.

ธมฺโม ปฏิคฺคณฺหตุ อจฺจยนฺตํ, กาลนฺตเร สํวริตุํ ว ธมฺเม.

[พระธรรมเป็นของอันประเสริฐ ด้วยอำนาจอันประกอบด้วยคุณมีความเป็นแห่งสาวกขาตะเป็นต้น อันใด ต่างด้วยมรรคปริยัติ และวิโมกข์ พระธรรมกันผู้ทรงธรรมนั้นจากความตกไปในโลกที่ชั่ว ข้าพเจ้าขอไหว้พระธรรมอันขจัดความมืดอันนั้น พระ-ธรรมอันใด เป็นสรณะอันเกษมสุดของสรรพสัตว์ทั้งหลาย ข้าพเจ้าขอไหว้พระธรรมอันนั้น ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งอนุสสติที่ ๒ ด้วยเศียร-เกล้า ข้าพเจ้าขอเป็น ทาส / ทาสี ของพระธรรมเทียว พะธรรมเป็นเจ้านายของข้าพเจ้า พระธรรมเป็นธรรมกำจัดทุกข์ด้วย เป็นธรรมทำซึ่งประโยชน์เกื้อกูลแก่ข้าพเจ้าด้วย ข้าพเจ้าขอมอบกายถวายชีวิตอันนี้ แด่พระธรรม ข้าพเจ้าไหว้อยู่ จักประพฤติซึ่งความเป็นธรรมดีแห่งพระธรรมทีเดียว สรณะอันอื่นของข้าพเจ้าไม่มี พระธรรมเป็นสรณะอันประเสริฐของข้าพเจ้า ด้วยความกล่าวสัตย์นี้ ขอข้าพเจ้าพึงเจริญในพระศาสนาของพระศาสดา บุญอันใด ข้าพเจ้าไหว้พระธรรม ขวนขวายแล้วในที่นี้ แม้สรรพอันตรายทั้งหลายอย่าได้มีแก่ข้าพเจ้าด้วยเดชแห่งบุญนั้น.

กรรมน่าเกลียดอันใด ที่ข้าพเจ้าได้กระทำแล้ว ในพระธรรมด้วยกายหรือวาจาใจ ขอพระธรรมจงงดโทษนั้น เพื่อระวังต่อไปในพระธรรม]

หัวหน้านำดังนี้ หนฺท มยํ สงฺฆานุสฺสตินยํ กโรม เส [สวดพร้อมกัน]

สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ อุชุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ ญายปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ สามีจิปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ, ยทิทํ จตฺตาริ ปริสยุคานิ อฏฺฐ ปุริสปุคฺคลา, เอส ภควโต สาวกสงฺโฆ อาหุเนยฺโย ปาหุเนยฺโย ทกฺขิเณยฺโย อญฺชลิกรณีโย, อนุตฺตรํ ปุญฺญกฺเขตฺตํ โลกสฺสาติ. [หยุดระลึกความในบทสังฆคุณตามสมควร]

[พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติตรงแล้ว พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติถูกแล้ว พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติชอบแล้ว คือ คู่แห่งบุรุษทั้งหลาย ๔ บุรุษบุคคลทั้งหลาย ๘ นี่พระสงฆ์สาวก ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ท่านเป็นผู้ควรสักการะที่เขานำมาบูชา ท่านเป็นผู้ควรของต้อนรับ ท่านเป็นผู้ควรทักษิณาทาน ท่านเป็นผู้ควรอัญชลีกรรม ท่านเป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาอื่นยิ่งกว่าดังนี้]

หัวหน้านำว่า หนฺท มยํ สงฺฆาภิคีติ กโรม เส [สวดพร้อมกัน]

สทฺธมฺมโช สุปฏิปตฺติคุณาทิยุตฺโต,
โยฏฺฐพฺพิโธ อริยปุคฺคลสงฺฆเสฏฺโฐ,
สีลาทิธมฺมปวราสยกายจิตฺโต,

วนฺทามหํ ตมริยานคณํ สุสุทฺธํ.

สงฺโฆ โย สพฺพปาณีนํ, สรณํ เขมมุตฺตมํ.
ตติยานุสฺสติฏฺฐานํ, วนฺทามิ ตํ สิเรนหํ.
สงฺฆสฺสาหสฺมิ ทาโสว (ชายว่า) ทาสีว (หญิงว่า) สงฺโฆ เม สามิกิสฺสโร.
สงฺโฆ ทุกฺขสฺส ฆาตา จ, วิธาตา จ หิตสฺส เม.
สงฺฆสฺสาหํ นิยฺยาเทมิ, สรีรญฺชีวิตญฺจิทํ.
วนฺทนฺ โตหํ (ชายว่า) ตีหํ (หญิงว่า) จริสฺสามิ, สงฺฆสฺโสปฏิปนฺนตํ.
นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ, สงฺโฆ เม สรณํ วรํ.
เอเตน สจฺจวชฺเชน, วฑฺเฒยฺยํ สตฺถุ สาสเน.
สงฺฆํ เม วนฺทมาเนน (ชายว่า) วนฺทมานาย (หญิงว่า) ยํ ปุญฺญํ ปสุตํ อิธ.
สพฺเพปิ อนฺตรายา เม, มาเหสุํ ตสฺส เตชสา.

จบคาถานี้แล้วกราบลงหน ๑ หมอบลงว่า

กาเยน วาจาย ว เจตสา วา, สงฺเฆ กุกมฺมํ ปกตํ มยา ยํ
สงฺโฆ ปฏิคฺคณฺหตุ อจฺจยนฺตํ, กาลนฺตเร สํวริตุํ ว สงฺเฆ.

[พระสงฆ์สาวก ของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้เกิดจากสัทธรรมประกอบแล้วด้วยคุณมีสุปฏิบัติเป็นต้น พวกใดเป็นหมู่แห่งอริยบุคคลอันประเสริฐสุด ๘ จำพวก มีกายและจิต อาศัยธรรม

อันประเสริฐมีศีลเป็นต้น ข้าพเจ้าขอไหว้ หมู่พระอริยะทั้งหลายพวกนั้น ซึ่งหมดจดสะอาด พระสงฆ์พวกใด เป็นสรณะอันเกษมสุดของสรรพสัตว์ทั้งหลาย ข้าพเจ้าขอไหว้พระสงฆ์พวกนั้น ผู้เป็นที่ตั้งแห่งอนุสสติที่ ๓ ด้วยเศียรเกล้า ข้าพเจ้าขอเป็น ทาส/ทาสี ของพระสงฆ์เทียว พระสงฆ์เป็นเจ้านายของข้าพเจ้า พระสงฆ์เป็นผู้กำจัดทุกข์ด้วย เป็นผู้ทำประโยชน์เกื้อกูลแก่ข้าพเจ้าด้วย ข้าพเจ้าขอมอบกายถวายชีวิตอันนี้แด่พระสงฆ์ ข้าพเจ้าไหว้อยู่จักประพฤติซึ่งความปฏิบัติแห่งพระสงฆ์ สรณะอื่นของข้าพเจ้าไม่มี พระสงฆ์เป็นสรณะอันประเสริฐของข้าพเจ้า ด้วยความกล่าวสัตย์นี้ ขอข้าพเจ้าพึงเจริญในพระศาสนาของพระศาสดา บุญใด อันข้าพเจ้าไหว้พระสงฆ์ขวนขวายแล้วในที่นี้ แม้สรรพอันตรายทั้งหลายอย่าได้มีแก่ข้าพเจ้าด้วยเดชแห่งบุญนั้น.

กรรมอันน่าเกลียดอันใด ที่ข้าพเจ้ากระทำแล้วในพระสงฆ์ด้วยกายหรือวาจาใจ ขอพระสงฆ์จงงดโทษนั้น เพื่อระวังต่อไปในพระสงฆ์.]

จบทำวัตรค่ำ

สวดมนต์เจ็ดตำนานบาลีมีคำแปล

เชิญชุมนุมเทวดา

สรชฺชํ สเสนํ สพนฺธุํ นรินฺทํ, ปริตฺตานุภาโว สทา รกฺขตูติ ผริตฺวาน เมตฺตํ สเมตฺตา ภทนฺตา, อวิกฺขิตฺตจิตฺตา ปริตฺตํ ภณนฺตุ

สคฺเค กาเม จ รูเป คิรสิขรตเฏ จนฺตลิกฺเข วิมาเน,
ทีเป รฏฺเฐ จ คาเม ตรุวนคหเน เคหวตฺถุมฺหิ เขตฺเต,
ภุมฺมา จายนฺตุ เทวา ชลถลวิสเม ยกฺขคนฺธพฺพนาคา
ติฏฺฐนฺตา สนฺติเก ยํ มุนิวรวจนํ สาธโว เม สุณนฺตุ.

ธมฺมสฺสวนกาโล อยมฺภทนฺตา, ธมฺมสฺสวนกาโล อยมฺภทนฺตา, ธมฺมสฺสวนกาโล อยมฺภทนฺตา.

[*แปล* ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ผู้มีเมตตาจงแผ่ไมตรีจิต ด้วยคิดว่า ขออานุภาพพระปริตต์ จงรักษาพระราชาผู้เป็นเจ้าแห่งนรชน พร้อมด้วยราชสมบัติ พร้อมด้วยพระราชวงศ์ พร้อมด้วยเสนามาตย์ แล้วอย่ามีจิตฟุ้งซ่าน ตั้งใจสวดพระปริตต์

ขอเชิญเหล่าเทพเจ้า ซึ่งสถิตอยู่ในสวรรค์ ชั้นกามภพก็ดี รูปภพก็ดี และภุมมเทวดา ซึ่งสถิตอยู่ในวิมานหรือยอดภูเขาและหุบผา ในอากาศ ในเกาะ ในแว่นแคว้น ในบ้าน ในต้นพฤกษา และป่าชัฏ ในเรือน และในไร่นาก็ดี และยักษ์

คนธรรพ์ นาค ซึ่งสถิตอยู่ในน้ำ บนบก และที่อยู่อันไม่เรียบราบก็ดี อันอยู่ในที่ใกล้เคียง จงมาประชุมพร้อมกันในที่นี้ คำใดเป็นของพระมุนี ท่านสาธุชนทั้งหลาย จงสดับคำข้าพเจ้านั้น.

ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย กาลนี้เป็นกาลฟังธรรม
ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย กาลนี้เป็นกาลฟังธรรม
ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย กาลนี้เป็นกาลฟังธรรม]

นมัสการ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

[*แปล* ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ว่า ๓ หน]

สรณคมน์

พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ ทุติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ทุติยมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ ทุติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ ตติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ตติยมฺปิ ธมฺมํ คจฺฉามิ ตติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ

[แปล ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้า ว่าเป็นที่ระลึก ที่ข้าพเจ้า

ขอถึงพระธรรม ว่าเป็นที่ระลึก ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์ ว่าเป็นที่ระลึก แม้วาระที่ ๒ ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้า ว่าเป็นที่ระลึก แม้วาระที่ ๒ ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรม ว่าเป็นที่ระลึก แม้วาระที่ ๒ ข้าพจ้าขอถึงพระสงฆ์ ว่าเป็นที่ระลึก แม้วาระที่ ๓ ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้า ว่าเป็นที่ระลึก แม้วาระที่ ๓ ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรม ว่าเป็นที่ระลึก แม้วาระที่ ๓ ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์ ว่าเป็นที่ระลึก]

สมฺพุทฺเธ

สมฺพุทฺเธ อฏฺฐวีสญฺจ, ทฺวาทสญฺจ สหสฺสเก.
ปญฺจสตสหสฺสานิ, นมามิ สิรสา อหํ.
เตสํ ธมฺมญฺจ สงฺฆญฺจ, อาทเรน นมามิหํ
นมการานุภาเวน, หนฺตฺวา สพฺเพ อุปทฺทเว.
อเนกา อนฺตรายาปี, วินสฺสนฺตุ อเสสโต.
สมฺพุทฺเธ ปญฺจปญฺญาสญฺจ, จตุวีสติสหสฺสเก.
ทสสตสหสฺสานิ, นมามิ สิรสา อหํ.
เตสํ ธมฺมญฺจ สงฺฆญฺจ, อาทเรน นมามิหํ.
นมการานุภาเวน, หนฺตฺวา สพฺเพ อุปทฺทเว.
อเนกา อนฺตรายาปี, วินสฺสนฺตุ อเสสโต.
สมฺพุทฺเธ นวุตฺตรสเต, อฏฺฐจตฺตาฬีสสหสฺสเก.
วีสติสตสหสฺสานิ, นมามิ สิรสา อหํ.

เตสํ ธมฺมญฺจ สงฺฆญฺจ, อาทเรน นมามิหํ.
นมการานุภาเวน, หนฺตฺวา สพฺเพ อุปทฺทเว.
อเนกา อนฺตรายาปิ, วินสฺสนฺตุ อเสสโต.

แปลสัมพุทเธ

ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ๕ แสน ๑ หมื่น ๒ พัน ๒๘ พระองค์ ด้วยเศียรเกล้า ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมด้วย พระสงฆ์ด้วย ของพระสัมพุทธเจ้าเหล่านั้น โดยเคารพ ด้วยอานุภาพแห่งการกระทำความนอบน้อม จงขจัดเสียซึ่งอุปัทวะทั้งปวง แม้อันตรายทั้งหลายเป็นอเนก จงพินาศไปโดยไม่เหลือ.

ข้าพเจ้าขอนอบน้อม พระสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ๑ ล้าน ๒ หมื่น ๔ พัน ๕๕ พระองค์ ด้วยเศียรเกล้า ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมด้วย พระสงฆ์ด้วย ของพระสัมพุทธเจ้าเหล่านั้น โดยเคารพ ด้วยอานุภาพแห่งการกระทำความนอบน้อม จงขจัดเสียซึ่งอุปัทวะทั้งปวง แม้อันตรายทั้งหลาย เป็นอเนก จงพินาศไปโดยไม่เหลือ.

ข้าพเจ้าขอนอบน้อม พระสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ๒ ล้าน ๔ หมื่น ๘ พัน ๑๑๙ พระองค์ ด้วยเศียรเกล้า ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมด้วย พระสงฆ์ด้วย ของพระสัมพุทธเจ้าเหล่านั้น โดย

เคารพ ด้วยอานุภาพแห่งการกระทำความนอบน้อม จงขจัดเสีย ซึ่งอุปัทวะทั้งปวง แม้อันตรายทั้งหลาย เป็นอเนก จงพินาศไป โดยไม่เหลือ.

นโมการฏฐกคาถา

๑ นโม อรหโต สมฺมา- สมฺพุทฺธสฺส มเหสิโน
นโม อุตฺตมธมฺมสฺส สฺวากฺขาตสฺเสว เตนิธ
นโม มหาสงฺฆสฺสาปิ วิสุทฺธสีลทิฏฺฐิโน
นโม โอมาตฺยารทฺธสฺส รตนตฺตยสฺส สาธุกํ
นโม โอมกาตีตสฺส ตสฺส วตฺถุตฺตยสฺสปิ
นโมการปฺปภาเวน วิคจฺฉนฺตุ อุปทฺทวา
นโมการานุภาเวน สุวตฺถิ โหตุ สพฺพทา
นโมการสฺส เตเชน วิธิมฺหิ โหมิ เตชวา.

[*แปล* ขอนอบน้อม แด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้แสวงหาซึ่งประโยชน์อันใหญ่ ขอนอบน้อมแด่พระธรรมอันสูงสุดในพระศาสนานี้ ที่พระองค์ตรัสดีแล้ว ขอนอบน้อมแด่พระสงฆ์หมู่ใหญ่ ผู้มีศีลและทิฏฐิอันหมดจด การนอบน้อมแด่พระรัตนตรัยที่ปรารภแล้วว่า [อ. อุ. ม.] ดังนี้ ให้สำเร็จประโยชน์ ขอนอบน้อม แม้แด่หมวดวัตถุสาม อันล่วงพ้นโทษต่ำช้านั้น. ด้วยความประกาศ การกระทำความนอบน้อม อุปัทวะ

ทั้งหลาย จงปราศจากไป ด้วยอานุภาพแห่งการกระทำความนอบน้อม ขอความสวัสดีจงมีทุกเมื่อ ด้วยเดชแห่งการกระทำความนอบน้อม เราจงเป็นผู้มีเดช ในมงคลพิธีเถิด.]

บทเยสนฺตา

๏ เย สนฺตา สนฺตจิตฺตา ติสรณสรณา เอตฺถ โลกนฺตเร วา ภุมฺมาภุมฺมา จ เทวา คุณคณคหณพฺยาวฏา สพฺพกาลํ เอเต อายนฺตุ เทวา วรกนกมเย เมรุราเช วสนฺโต สนฺโต สนฺโตสเหตุํ มุนิวรวจนํ โสตุมคฺคํ สมคฺคํ.

สพฺเพสุ จกฺกวาเฬสุ ยกฺขา เทวา จ พฺรหฺมุโน
ยํ อเมฺหหิ กตํ ปุญฺญํ สพฺพสมฺปตฺติสาธกํ
สพฺเพ ตํ อนุโมทิตฺวา สมคฺคา สาสเน รตา
ปมาทรหิตา โหนฺตุ อารกฺขาสุ วิเสสโต
สาสนสฺส จ โลกสฺส วุฑฺฒึ ภวตุ สพฺพทา
สาสนมฺปิ จ โลกญฺจ เทวา รกฺขนฺตุ สพฺพทา
สทฺธึ โหนฺตุ สุขี สพฺเพ ปริวาเรหิ อตฺตโน
อนีฆา สุมนา โหนฺตุ สห สพฺเพหิ ญาติภิ.

บทขัดมงคลสูตร แต่นี้สวดติดต่อกันมา

ยญฺจ ทฺวาทส วสฺสานิ จินฺตยึสุ สเทวกา
จิรสฺสํ จินฺตยนฺตาปิ เนว ชานึสุ มงฺคลํ
จกฺกวาฬสหสฺเสสุ ทสสุ เยน ตตฺตกํ
กาลํ โกลาหลํ ชาตํ ยาว พฺรหฺมนิเวสนา
ยํ โลกนาโถ เทเสสิ สพฺพปาปวินาสนํ
ยํ สุตฺวา สพฺพทุกฺเขหิ มุจฺจนฺตาสงฺขิยา นรา
เอวมาทิคุณูเปตํ มงฺคลนฺตมฺภณาม เห.

[*แปล* เทพเจ้าเหล่าใด เป็นภุมมเทพดา และมิใช่ภุมมเทพดาก็ดี ผู้มีจิตอันระงับ มีพระไตรรัตน์เป็นที่พึ่งที่ระลึก ซึ่งอยู่ในโลกนี้หรือในโลกอื่น ผู้ขวนขวายในการถือเอาซึ่งหมู่แห่งคุณตลอดกาลทั้งปวง ขอเทพเจ้าเหล่านั้นจงมา อนึ่ง ขอเทพเจ้าผู้สถิต ณ ภูเขาเมรุราชแล้วด้วยทองอันประเสริฐ จงมาด้วย ขอเทพเจ้าเหล่าสัตบุรุษ จงมาสู่สถานที่สมาคม เพื่อฟังคำของพระมุนี พร้อมทั้งเหตุ เหล่ายักษ์ เทพเจ้า และพรหมในจักรวาฬทั้งหมด จงมาด้วย บุญอันใด ให้สำเร็จสมบัติทั้งปวง อันเรากระทำแล้ว ขอเหล่าเทพเจ้าทั้งสิ้น จงอนุโมทนาซึ่งบุญอันนั้นแล้วพร้อมเพรียงกันยินดีในพระศาสนา เป็นผู้ปราศจากความประมาทในอันรักษาพระศาสนาและโลกโดยพิเศษ ขอความเจริญจงมีทุกเมื่อ ขอเทพเจ้าทั้งหลาย จงรักษาแม้ซึ่งพระศาสนาและโลกใน

กาลทุกเมื่อ ขอสรรพสัตว์ พร้อมเหล่าบริวารของตน จงเป็นผู้มีสุขสำราญ จงเป็นผู้ไม่มีทุกข์ สบายใจ พร้อมด้วยญาติทั้งปวง.]

แปลเริ่มมงคลสูตร

ก็มนุษย์ทั้งหลายพร้อมทั้งเทพดา คิดหามงคลอันใด สิ้น ๑๒ ปี มนุษย์และเทพดาเหล่านั้น ในหมื่นจักรวาฬ แม้เมื่อคิดหาช้านานก็ไม่รู้ซึ่งมงคลอันนั้น ด้วยกาลมีประมาณเท่าใด โกลาหลที่เกิดตลอดถึงที่อยู่แห่งพรหม สิ้นกาลมีประมาณเท่านั้น สมเด็จ-พระโลกนาถได้เทศนามงคลอันใด เครื่องยังลามกทั้งปวงให้ฉิบหายไป นรชนทั้งหลายนับไม่ถ้วน ได้พึ่งมงคลอันใดแล้ว พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ เราจงกล่าวมงคลอันนั้น อันประกอบด้วยคุณมีอย่างนี้เป็นต้นเทอญ.

มงฺคลสุตฺตํ

๑ เอวมฺเม สุตํ. เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเม. อถโข อญฺญตรา เทวตา อภิกฺกนฺตาย รตฺติยา อภิกฺกนฺตวณฺณา เกวลกปฺปํ เชตวนํ โอภาเสตฺวา, เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ. เอกมนฺตํ ฐิตา โข สา เทวตา ภควนฺตํ คาถาย อชฺฌภาสิ

พหู เทวา มนุสฺสา จ มงฺคลานิ อจินฺตยุํ

อากงฺขมานา โสตฺถานํ พฺรูหิ มงฺคลมุตฺตมํ.
อเสวนา จ พาลานํ ปณฺฑิตานญฺจ เสวนา
ปูชา จ ปูชนียานํ เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ.
ปฏิรูปเทสวาโส จ ปุพฺเพ จ กตปุญฺญตา
อตฺตสมฺมาปณิธิ จ เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ.
พาหุสจฺจญฺจ สิปฺปญฺจ วินโย จ สุสิกฺขิโต
สุภาสิตา จ ยา วาจา เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ.
มาตาปิตุอุปฏฺฐานํ ปุตฺตทารสฺส สงฺคโห
อนากุลา จ กมฺมนฺตา เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ.
ทานญฺจ ธมฺมจริยา จ ญาตกานญฺจ สงฺคโห
อนวชฺชานิ กมฺมานิ เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ.
อารตี วิรตี ปาปา มชฺชปานา จ สญฺญโม
อปฺปมาโท จ ธมฺเมสุ เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ.
คารโว จ นิวาโต จ สนฺตุฏฺฐี จ กตญฺญุตา
กาเลน ธมฺมสฺสวนํ เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ.
ขนฺตี จ โสวจสฺสตา สมณานญฺจ ทสฺสนํ
กาเลน ธมฺมสากจฺฉา เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ.
ตโป จ พฺรหฺมจริยญฺจ อริยสจฺจาน ทสฺสนํ
นิพฺพานสจฺฉิกิริยา จ เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ.
ผุฏฺฐสฺส โลกธมฺเมหิ จิตฺตํ ยสฺส น กมฺปติ

อโสกํ วิรชํ เขมํ เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ.
เอตาทิสานิ กตฺวาน สพฺพตฺถมปราชิตา
สพฺพตฺถ โสตฺถึ คจฺฉนฺติ ตนฺเตสํ มงฺคลมุตฺตมนฺติ.
มงฺคลสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ

คำแปล

อันข้าพเจ้า [คือพระอานนทเถระ] ได้สดับมาแล้วอย่างนี้ สมัยหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จประทับอยู่ที่เชตวันมหาวิหาร อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้เมืองสาวัตถี ครั้งนั้นแล เทพดาองค์ใดองค์หนึ่ง ครั้นเมื่อราตรีปฐมยามล่วงไปแล้ว มีรัศมีอันงามยิ่งนัก ยังเชตวันทั้งสิ้นให้สว่าง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จประทับอยู่โดยที่ใด ก็เข้าไปเฝ้าโดยที่นั้น ครั้นเข้าไปเฝ้าแล้ว จึงถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วได้ยืนอยู่ในท่ามกลางส่วนข้างหนึ่ง ครั้นเทพดานั้น ยืนในที่สมควรส่วนข้างหนึ่งแล้วแล ได้ทูลพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยคาถาว่า

"หมู่เทพดาและมนุษย์เป็นอันมาก ผู้หวังความสวัสดี ได้คิดหามงคลทั้งหลาย ขอพระองค์จงเทศนามงคลอันสูงสุด"

[พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสพระคาถานี้ว่า]

ความไม่คบคนพาลทั้งหลาย ๑ ความคบบัณฑิตทั้งหลาย ๑ ความบูชาชนควรบูชาทั้งหลาย ๑ ข้อนี้เป็นมงคลอันสูงสุด.

ความอยู่ในประเทศอันสมควร ๑ ความเป็นผู้มีบุญ อันกระทำแล้วในกาลก่อน ๑ ความตั้งตนไว้ชอบ ๑ ข้อนี้เป็นมงคลอันสูงสุด.

ความได้ฟังแล้วมาก ๑ ศิลปศาสตร์ ๑ วินัยอันชนศึกษาดีแล้ว ๑ วาจาอันชนกล่าวดีแล้ว ๑ ข้อนี้เป็นมงคลอันสูงสุด.

ความบำรุงมารดาและบิดา ๑ ความสงเคราะห์ลูกและเมีย ๑ การงานทั้งหลายไม่อากูล ๑ ข้อนี้เป็นมงคลอันสูงสุด.

ความให้ ๑ ความประพฤติธรรม ๑ ความสงเคราะห์ญาติทั้งหลาย ๑ กรรมทั้งหลายไม่มีโทษ ๑ ข้อนี้เป็นมงคลอันสูงสุด.

ความงดเว้นจากบาป ๑ ความสำรวมจากการดื่มน้ำเมา ๑ ความไม่ประมาทในธรรมทั้งหลาย ๑ ข้อนี้เป็นมงคลอันสูงสุด.

ความเคารพ ๑ ความไม่จองหอง ๑ ความยินดีด้วยของอันมีอยู่ ๑ ความเป็นผู้รู้อุปการะอันท่านทำแล้วแก่ตน ๑ ความฟังธรรมโดยกาล ๑ ข้อนี้เป็นมงคลอันสูงสุด.

ความอดทน ๑ ความเป็นผู้ว่าง่าย ๑ ความเห็นสมณะทั้งหลาย ๑ ความเจรจาธรรมโดยกาล ๑ ข้อนี้เป็นมงคลอันสูงสุด.

ความเพียรเผากิเลส ๑ ความประพฤติอย่างพรหม ๑ ความเห็นอริยสัจทั้งหลาย ๑ ความทำพระนิพพานให้แจ้ง ๑ ข้อนี้เป็นมงคลอันสูงสุด.

จิตของผู้ใด อันโลกธรรมทั้งหลายถูกต้องแล้ว ย่อมไม่

หวั่นไหว ไม่มีโศก ปราศจากธุลี เกษม ข้อนี้เป็นมงคลอันสูงสุด.

เทพดาและมนุษย์ทั้งหลาย กระทำมงคลทั้งหลายเช่นนี้แล้ว เป็นผู้ไม่พ่ายแพ้ในที่ทั้งปวง ย่อมถึงความสวัสดีในที่ทั้งปวง ข้อนั้นเป็นมงคลอันสูงสุด ของเทพดาและมนุษย์ทั้งหลายเหล่านั้นแล.

บทขัด รตนสุตฺตหรือยานี

๑ ปณิธานโต ปฏฺฐาย ตถาคตสฺส ทส ปารมิโย ทส อุปปารมิโย ทส ปรมตฺถปารมิโย ปญฺจ มหาปริจฺจาเค ติสฺโส จริยา ปจฺฉิมภเว คพฺภาวกฺกนฺตึ ชาตึ อภินิกฺขมนํ ปธานจริยํ โพธิปลฺลงฺเก มารวิชยํ สพฺพญฺญุตญาณปฺปฏิเวธํ นว โลกุตฺตรธมฺเมติ สพฺเพปิเม พุทฺธคุเณ อาวชฺชิตฺวา เวสาลิยา ตีสุ ปาการนฺตเรสุ ติยามรตฺตึ ปริตฺตํ กโรนฺโต อายสฺมา อานนฺทตฺเถโร วิย การุญฺญจิตฺตํ อุปฏฺฐเปตฺวา

โกฏิสตสหสฺเสสุ จกฺกวาเฬสุ เทวตา
ยสฺสาณมฺปฏิคฺคณฺหนฺติ ยญฺจ เวสาลิยมฺปุเร
โรคามนุสฺสทุพฺภิกฺข- สมฺภูตนฺติวิธมฺภยํ
ขิปฺปมนฺตรธาเปสิ ปริตฺตนฺตมฺภณาม เห.

[แปล เราทั้งหลาย จงตั้งจิตอันประกอบไปด้วยความ

กรุณาในสัตว์ทั้งหลาย ดังพระอานนท์เถระผู้มีอายุ นึกถึงพระ-พุทธคุณทั้งหลาย แม้ทั้งปวง ของพระตถาคตเจ้า จำเดิมแต่ปรารถนาพุทธภูมิมา คือบารมี ๑๐ อุปบารมี ๑๐ ปรมัตถบารมี ๑๐ มหาบริจาค ๕ จริยา ๓ เสด็จลงสู่คัพโภทร ในภพมีในที่สุด ประสูติ เสด็จออกอภิเนษกรมณ์ บำเพ็ญทุกกรกิริยา ชนะมาร ตรัสรู้พระสัพพัญญุตตญาณ ณ โพธิบัลลังก์ นวโลกุตตรธรรม ๙ ดังนี้ แล้วกระทำปริตต์ ตลอดราตรีทั้ง ๓ ยาม ในภายในกำแพง ๓ ชั้น ในเมืองเวสาลี เทวดาทั้งหลายในแสนโกฏิจักรวาฬ ยอมรับเอาแม้ซึ่งอาชญาแห่งพระปริตต์อันใด อนึ่ง พระปริตต์อันใด ยังภัย ๓ ประการ อันเกิดจากโรค อมนุษย์ และขาวแพงในเมืองเวสาลี ให้อันตรธานไปโดยเร็วพลัน เราทั้งหลาย จงสวดพระปริตต์อันนั้นเทอญ]

รตนสุตฺตํ

๏ ยานีธ ภูตานิ สมาคตานิ ภุมฺมานิ วา ยานิว อนฺต-ลิกฺเข สพฺเพว ภูตา สุมนา ภวนฺตุ อโถปิ สกฺกจฺจ สุณนฺตุ ภาสิตํ ตสฺมา หิ ภูตา นิสาเมถ สพฺเพ เมตฺตํ กโรถ มานุสิยา ปชาย ทิวา จ รตฺโต จ หรนฺติ เย พลึ ตสฺมา หิ เน รกฺขถ อปฺปมตฺตา. ยงฺกิญฺจิ วิตฺตํ อิธ วา หุรํ วา สคฺเคสุ วา ยํ รตนํ ปณีตํ น โน

สมํ อตฺถิ ตถาคเตน อิทมฺปิ พุทฺเธ รตนํ ปณีตํ เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ.

ขยํ วิราคํ อมตํ ปณีตํ ยทชฺฌคา สกฺยมุนี สมาหิโต น เตน ธมฺเมน สมตฺถิ กิญฺจิ อิทมฺปิ ธมฺเม รตนํ ปณีตํ เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ.

ยมฺพุทฺธเสฏฺโฐ ปริวณฺณยี สุจึ สมาธิมานนฺตริกญฺญมาหุ สมาธินา เตน สโม น วิชฺชติ อิทมฺปิ ธมฺเม รตนํ ปณีตํ เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ.

เย ปุคฺคลา อฏฺฐ สตํ ปสตฺถา
จตฺตาริ เอตานิ ยุคานิ โหนฺติ
เต ทกฺขิเณยฺยา สุคตสฺส สาวกา
เอเตสุ ทินฺนานิ มหปฺผลานิ
อิทมฺปิ สงฺเฆ รตนํ ปณีตํ
เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ.

เย สุปฺปยุตฺตา มนสา ทเฬฺหน
นิกฺกามิโน โคตมสาสนมฺหิ
เต ปตฺติปตฺตา อมตํ วิคยฺห
ลทฺธา มุธา นิพฺพุตึ ภุญฺชมานา
อิทมฺปิ สงฺเฆ รตนํ ปณีตํ
เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ.

ยถินฺทขีโล ปฐวึ สิโต สิยา
จตุพฺภิ วาเตภิ อสมฺปกมฺปิโย
ตถูปมํ สปฺปุริสํ วทามิ
โย อริยสจฺจานิ อเวจฺจ ปสฺสติ
อิทมฺปิ สงฺเฆ รตนํ ปณีตํ
เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ.

เย อริยสจฺจานิ วิภาวยนฺติ
คมฺภีรปญฺเญน สุเทสิตานิ
กิญฺจาปิ เต โหนฺติ ภุสปฺปมตฺตา
น เต ภวํ อฏฺฐมมาทิยนฺติ
อิทมฺปิ สงฺเฆ รตนํ ปณีตํ
เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ.

สหาวสฺส ทสฺสนสมฺปทาย ตฺยสฺสุ ธมฺมา ชหิตา ภวนฺติ
สกฺกายทิฏฺฐิ วิจิกิจฺฉิตญฺจ สีลพฺพตํ วาปิ ยทตฺถิ กิญฺจิ
จตูหปาเยหิ จ วิปฺปมุตฺโต ฉ จาภิฐานานิ อภพฺโพ กาตุํ
อิทมฺปิ สงฺเฆ รตนํ ปณีตํ เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ.
กิญฺจาปิ โส กมฺมํ กโรติ ปาปกํ กาเยน วาจายุท เจตสา วา
อภพฺโพ โส ตสฺส ปฏิจฺฉทาย อภพฺพตา ทิฏฺฐปทสฺส วุตฺตา
อิทมฺปิ สงฺเฆ รตนํ ปณีตํ เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ.
วนปฺปคุมฺเพ ยถา ผุสฺสิตคฺเค คิมฺหานมาเส ปฐมสฺมึ คิมฺเห
ตถูปมํ ธมฺมวรํ อเทสยิ นิพฺพานคามึ ปรมํ หิตาย
อิทมฺปิ พุทฺเธ รตนํ ปณีตํ เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ.
วโร วรญฺญู วรโท วราหโร อนุตฺตโร ธมฺมวรํ อเทสยิ
อิทมฺปิ พุทฺเธ รตนํ ปณีตํ เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ.
ขีณํ ปุราณํ นวํ นตฺถิ สมฺภวํ วิรตฺตจิตฺตายติเก ภวสฺมึ
เต ขีณพีชา อวิรุฬฺหิฉนฺทา นิพฺพนฺติ ธีรา ยถายมฺปทีโป
อิทมฺปิ สงฺเฆ รตนํ ปณีตํ เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ.
ยานีธ ภูตานิ สมาคตานิ ภุมฺมานิ วา ยานิว อนฺตลิกฺเข
ตถาคตํ เทวมนุสฺสปูชิตํ พุทฺธํ นมสฺสาม สุวตฺถิ โหตุ.
ยานีธ ภูตานิ สมาคตานิ ภุมฺมานิ วา ยานิว อนฺตลิกฺเข
ตถาคตํ เทวมนุสฺสปูชิตํ ธมฺมํ นมสฺสาม สุวตฺถิ โหตุ.
ยานีธ ภูตานิ สมาคตานิ ภุมฺมานิ วา ยานิว อนฺตลิกฺเข

ตถาคตํ เทวมนุสฺสปูชิตํ สงฺฆํ นมสฺสาม สุวตฺถิ โหตุ.

รตนสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ

คำแปลรัตนสูตร

หมู่ภูตประจำถิ่นเหล่าใด ประชุมกันแล้วในนครนี้ก็ดี เหล่าใดประชุมกันแล้วในอากาศก็ดี ขอหมู่ภูตทั้งปวงจงเป็นผู้ใจดี และจงฟังภาษิตโดยเคารพ เพราะเหตุนั้นแล ท่านภูตทั้งปวงจงตั้งใจฟัง กระทำไมตรีจิตในหมู่มนุษยชาติประชุมชน มนุษย์เหล่าใด ย่อมสังเวยทั้งกลางวันกลางคืน เพราะเหตุนั้นแล ท่านทั้งหลายจงเป็นผู้ไม่ประมาท รักษาหมู่มนุษย์เหล่านั้น ทรัพย์เครื่องปลื้มใจอันใดอันหนึ่ง ในโลกนี้หรือโลกอื่น หรือรัตนะอันใด อันประณีตในสวรรค์ รัตนะอันนั้นเสมอด้วยพระตถาคตเจ้าไม่มีเลย แม้อันนี้เป็นรัตนะอันประณีตในพระพุทธเจ้า ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจงมี พระศากยมุนีเจ้ามีพระหฤทัยดำรงมั่น ได้บรรลุธรรมอันใด เป็นที่สิ้นกิเลส เป็นที่สิ้นราคะ เป็นอมฤตธรรมอันประณีต สิ่งไร ๆ เสมอด้วยพระธรรมนั้นย่อมไม่มี แม้อันนี้ เป็นรัตนะอันประณีตในพระธรรม ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจงมี พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด ทรงสรรเสริญแล้วซึ่งสมาธิอันใด ว่าเป็นธรรมอันสะอาด บัณฑิตทั้งหลาย กล่าว

ซึ่งสมาธิอันใด ว่าให้ผลโดยลำดับ สมาธิอื่นเสมอด้วยสมาธินั้นย่อมไม่มี แม้อันนี้ เป็นรัตนะอันประณีตในพระธรรม ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจงมี บุคคลเหล่าใด ๘ จำพวก ๔ คู่ อันสัตบุรุษทั้งหลายสรรเสริญแล้ว บุคคลเหล่านั้น เป็นสาวกของพระสุคต ควรแก่ทักษิณาทานทั้งหลาย อันบุคคลถวายในท่านเหล่านั้น ย่อมมีผลมาก แม้อันนี้ เป็นรัตนะอันประเสริฐในพระสงฆ์ ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจงมี. พระอริยบุคคลทั้งหลายเหล่าใด ในพระศาสนาพระโคดมเจ้าประกอบดีแล้ว มีใจมั่นคง มีความใคร่ออกไปแล้ว พระอริยบุคคลเหล่านั้น ถึงพระอรหัตตผลที่ควรถึง หยั่งเข้าสู่พระนิพพาน ได้ซึ่งความดับกิเลสโดยเปล่า ๆ แล้วเสวยผลอยู่ แม้อันนี้ เป็นรัตนะประณีตในพระสงฆ์ ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจงมี. เสาเขื่อนที่ลงดินแล้ว ไม่หวั่นไหวด้วยพายุ ๔ ทิศฉันใด ผู้ใดเล็งเห็นอริยสัจทั้งหลาย เราเรียกผู้นั้นว่า เป็นสัตบุรุษผู้ไม่หวั่นไหวด้วยโลกธรรม อุปมาฉันนั้น แม้อันนี้ เป็นรัตนะอันประณีตในพระสงฆ์ ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจงมี. พระโสดาบันจำพวกใด กระทำให้แจ้งอยู่ซึ่งอริยสัจทั้งหลาย อันพระศาสดาผู้มีปัญญาอันลึกซึ่งแสดงดีแล้ว พระโสดาบันจำพวกนั้น ยังเป็นผู้ประมาทก็ดี ถึงกระนั้น ท่านย่อมไม่ถือเอาภพที่ ๘ (คือเกิดอีกอย่างมาก ๗ ชาติ) แม้อันนี้ เป็นรัตนะอันประณีตในพระสงฆ์ ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจงมี.

สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส อันใดอันหนึ่งยังมีอยู่ ธรรมเหล่านั้นอันพระโสดาบันละได้แล้ว พร้อมด้วยทัสสนสมบัติ (คือโสดาปัตติมรรค) ทีเดียว อนึ่ง พระโสดาบันเป็นผู้พ้นแล้วจากอบายทั้ง ๔ ไม่อาจเพื่อกระทำอภิฐานทั้ง ๖ (คืออนันตริย-กรรม ๕ และการเข้ารีต) แม้อันนี้ เป็นรัตนะอันประณีตในพระสงฆ์ ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจงมี พระโสดาบันนั้นยังกระทำบาปกรรมด้วยกาย หรือวาจา หรือใจได้บ้าง (เพราะความพลั้งพลาด) ถึงกระนั้นท่านไม่ควรเพื่อจะปกปิดบาปกรรมอันนั้น ความเป็นผู้มีทางพระนิพพานอันเห็นแล้ว ไม่ควรปกปิดบาปกรรมนั้น อันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว แม้อันนี้ เป็นรัตนะอันประณีตในพระสงฆ์ ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจงมี. พุ่มไม้ในป่ามียอดอันบานแล้ว ในเดือนต้นคิมหะแห่งคิมหฤดูฉันใด พระผู้มี-พระภาคเจ้าได้ทรงแสดงพระธรรม ให้ถึงพระนิพพาน เพื่อประ-โยชน์แก่สัตว์ทั้งหลาย มีอุปมาฉันนั้น แม้อันนี้ เป็นรัตนะอันประณีตในพระพุทธเจ้า ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจงมี. พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ ทรงทราบธรรมอันประเสริฐ ประทานธรรมอันประเสริฐ นำมาซึ่งธรรมอันประเสริฐ เป็นผู้ลบล้น ได้ทรงแสดงแล้วซึ่งพระธรรมอันประเสริฐ แม้อันนี้ เป็นรัตนะอันประณีตในพระพุทธเจ้า ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจงมี. กรรมเก่า ของพระอริยบุคคลใดสิ้นแล้ว กรรมสมภพใหม่ย่อมไม่มี

พระอริยบุคคลเหล่าใดมีจิตอันหน่ายแล้วในภพต่อไป พระอริยบุคคลเหล่านั้น มีพืชสิ้นไปแล้ว มีความพอใจงอกไม่ได้แล้ว เป็นผู้มีปัญญา ย่อมปรินิพพาน เหมือนประทีปอันดับไปฉะนั้น แม้อันนี้ เป็นรัตนะอันประณีตในพระสงฆ์ ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจงมี.

ภูตประจำถิ่นเหล่าใด ประชุมกันแล้วในพระนครนี้ก็ดี เหล่าใดประชุมกันแล้วในอากาศก็ดี เราทั้งหลาย จงนมัสการพระพุทธเจ้าผู้มาแล้วอย่างนั้น ผู้อันเทพดาและมนุษย์บูชาแล้ว ขอความสวัสดีจงมี.

ภูตประจำถิ่นเหล่าใด ประชุมกันแล้วในพระนครนี้ก็ดี เหล่าใดประชุมกันแล้วในอากาศก็ดี เราทั้งหลาย จงนมัสการพระธรรมอันมาแล้วอย่างนั้น อันเทพดาและมนุษย์บูชาแล้ว ขอความสวัสดีจงมี.

ภูตประจำถิ่นเหล่าใด ประชุมกันแล้วในพระนครนี้ก็ดี เหล่าใดประชุมกันแล้วในอากาศก็ดี เราทั้งหลาย จงนมัสการพระสงฆ์ผู้มาแล้วอย่างนั้น ผู้อันเทพดาและมนุษย์บูชาแล้ว ขอความสวัสดีจงมี.

บทขัด กรณียเมตฺตสุตฺตํ

๑ ยสฺสานุภาวโต ยกฺขา เนว ทสฺเสนฺติ ภึสนํ
ยมฺหิ เจวานุยุญฺชนฺโต รตฺตินฺทิวมตนฺทิโต

สุขํ สุปติ สุตฺโต จ ปาปํ กิญฺจิ น ปสฺสติ
เอวมาทิคุณูเปตํ ปริตฺตนฺตมฺภณาม เห.

[*แปล* ยักษ์ทั้งหลาย ย่อมไม่แสดงอาการอันพิลึก เพราะอานุภาพแห่งพระปริตต์อันใด อนึ่ง บุคคลผู้ไม่เกียจคร้านแล้วทั้งกลางวันและกลางคืน ฝึกใฝ่ในพระปริตต์อันใด จะหลับและหลับแล้วก็เป็นสุข ย่อมไม่เห็นสุบินอันลามกใด ๆ เราทั้งหลายจงสวดพระปริตต์อันนั้น อันประกอบด้วยคุณ มีอย่างนี้เป็นต้นเทอญ.]

กรณียเมตฺตสุตฺตํ

๑ กรณียมตฺถกุสเลน ยนฺตํ สนฺตํ ปทํ อภิสเมจฺจ
สกฺโก อุชู จ สุหุชู จ สุวโจ จสฺส มุทุ อนติมานี
สนฺตุสฺสโก จ สุภโร จ อปฺปกิจฺโจ จ สลฺลหุกวุตฺติ
สนฺตินฺทฺริโย จ นิปโก จ อปฺปคพฺโภ กุเลสุ อนนุคิทฺโธ
น จ ขุทฺทํ สมาจเร กิญฺจิ เยน วิญฺญู ปเร อุปวเทยฺยุํ
สุขิโน วา เขมิโน โหนฺตุ สพฺเพ สตฺตา ภวนฺตุ สุขิตตฺตา
เย เกจิ ปาณภูตตฺถิ ตสา วา ถาวรา วา อนวเสสา
ทีฆา วา เย มหนฺตา วา มชฺฌิมา รสฺสกา อณุกถูลา
ทิฏฺฐา วา เย จ อทิฏฺฐา เย จ ทูเร วสนฺติ อวิทูเร
ภูตา วา สมฺภเวสี วา สพฺเพ สตฺตา ภวนฺตุ สุขิตตฺตา
น ปโร ปรํ นิกุพฺเพถ นาติมญฺเญถ กตฺถจิ นํ กิญฺจิ

พฺยาโรสนา ปฏีฆสญฺญา นาญฺญมญฺญสฺส ทุกฺขมิจฺเฉยฺย
มาตา ยถา นิยํ ปุตฺตํ อายุสา เอกปุตฺตมนุรกฺเข
เอวมฺปิ สพฺพภูเตสุ มานสมฺภาวเย อปริมาณํ
เมตฺตญฺจ สพฺพโลกสฺมึ มานสมฺภาวเย อปริมาณํ
อุทฺธํ อโธ จ ติริยญฺจ อสมฺพาธํ อเวรํ อสปตฺตํ
ติฏฺฐญฺจรํ นิสินฺโน วา สยาโน วา ยาวตสฺส วิคตมิทฺโธ
เอตํ สตึ อธิฏฺเฐยฺย พฺรหฺมเมตํ วิหารํ อิธมาหุ
ทิฏฺฐิญฺจ อนุปคมฺม สีลวา ทสฺสเนน สมฺปนฺโน
กาเมสุ วิเนยฺย เคธํ น หิ ชาตุ คพฺภเสยฺยํ ปุนเรตีติ.

กรณียเมตฺตสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ

คำแปล

กิจนั้นใดอันพระอริยเจ้า บรรลุบทอันระงับกระทำแล้ว กิจนั้นอันกุลบุตรผู้ฉลาดในประโยชน์พึงกระทำ กุลบุตรนั้น พึงเป็นผู้อาจหาญและซื่อตรงดี เป็นผู้ที่ว่าง่าย อ่อนโยน ไม่มีอติมานะ เป็นผู้สันโดษ เลี้ยงง่าย เป็นผู้ที่มีกิจธุระน้อย ประพฤติเบากายจิต มีอินทรีย์อันระงับแล้ว มีปัญญา เป็นผู้ไม่คะนอง ไม่พัวพันในสกุลทั้งหลาย วิญญูชนติเตียนชนทั้งหลายอื่นได้ ด้วยกรรมอันใด ไม่พึงประพฤติกรรมอันนั้นเลย (พึงแผ่ไมตรีจิตไปในหมู่สัตว์ว่า) ขอสัตว์ทั้งปวง จงเป็นผู้มีสุขมีความเกษม มีตนถึงความสุขเถิด

สัตว์มีชีวิตทั้งหลาย เหล่าใดเหล่าหนึ่งมีอยู่ ยังเป็นผู้สะดุ้ง (คือมีตัณหา) หรือเป็นผู้มั่นคง (คือไม่มีตัณหา) ทั้งหมดไม่เหลือ เหล่าใดยาวหรือใหญ่ หรือปานกลางหรือสั้น หรือผอมพี เหล่าใดที่เราเห็นแล้ว หรือมิได้เห็น เหล่าใดอยู่ในที่ไกลหรือที่ไม่ไกล ที่เกิดแล้วหรือกำลังแสวงหาภพก็ดี ขอสัตว์ทั้งปวงเหล่านั้น จงเป็นผู้มีตนถึงความสุขเถิด สัตว์อื่นอย่าพึงข่มเหงสัตว์อื่น อย่าพึงดูหมิ่นอะไร ๆ เขาในที่ไร ๆ เลย ไม่ควรปรารถนาทุกข์แก่กันและกัน เพราะความกริ้วโกรธและเพราะความคุมแค้น มารดาถนอมลูกคนเดียว ผู้เกิดในตนด้วยยอมพร่าชีวิตได้ ฉันใด พึงเจริญเมตตามีในใจไม่มีประมาณในสัตว์ทั้งปวง แม้ฉันนั้น บุคคลพึงเจริญเมตตา มีในใจไม่มีประมาณในโลกทั้งสิ้น ทั้งเบื้องบนเบื้องต่ำเบื้องเฉียง เป็นธรรมอันไม่คับแคบ ไม่มีเวรไม่มีศัตรู ผู้เจริญเมตตาจิตนั้น ยืนอยู่ก็ดี เดินไปก็ดี นั่งแล้วก็ดี นอนแล้วก็ดี เป็นผู้ปราศจากความง่วงนอนเพียงใด ก็ตั้งสติอันนั้นไว้เพียงนั้น บัณฑิตทั้งหลายกล่าวกิริยาอันนี้ว่าเป็นพรหมวิหารในพระศาสนานี้ บุคคลที่มีเมตตาไม่เข้าถึงทิฏฐิเป็นผู้มีศีล ถึงพร้อมแล้วด้วยทัสสนะ (คือโสดาปัตติมรรค) นำความหมกมุ่นในกามทั้งหลายออก ย่อมไม่ถึงความนอน (เกิด) ในครรภ์อีกโดยแท้ทีเดียวแล.

บทขัด ขนฺธปริตฺตคาถา

๏ สพฺพาสีวิสชาตีนํ ทิพฺพมนฺตาคทํ วิย
ยนฺนาเสติ วิสํ โฆรํ เสสญฺจาปิ ปริสฺสยํ
อาณกฺเขตฺตมฺหิ สพฺพตฺถ สพฺพทา สพฺพปาณินํ
สพฺพโสปิ นิวาเรติ ปริตฺตนฺตมฺภณาม เห.

คำแปล

พระปริตต์อันใด ย่อมยังพิษอันร้ายแห่งงูร้ายทั้งปวง ให้ฉิบหายไป ดุจยาวิเศษอันประกอบด้วยมนต์ทิพย์ อนึ่ง พระปริตต์อันใด ย่อมห้ามกันอันตรายอันเศษ ของสัตว์ทั้งสิ้น โดยประการทั้งปวง ในอาณาเขตในที่ทั้งหมด ในกาลทุกเมื่อ เราทั้งหลายจงสวดพระปริตต์อันนั้น เทอญ.

ขนฺธปริตฺตคาถา

๏ วิรูปกฺเขหิ เม เมตฺตํ เมตฺตํ เอราปเถหิ เม
ฉพฺยาปุตฺเตหิ เม เมตฺตํ เมตฺตํ กณฺหาโคตมเกหิ จ
อปาทเกหิ เม เมตฺตํ เมตฺตํ ทิปาทเกหิ เม
จตุปฺปเทหิ เม เมตฺตํ เมตฺตํ พหุปฺปเทหิ เม
มา มํ อปาทโก หิํสิ มา มํ หิํสิ ทิปาทโก
มา มํ จตุปฺปโท หิํสิ มา มํ หิํสิ พหุปฺปโท
สพฺเพ สตฺตา สพฺเพ ปาณา สพฺเพ ภูตา จ เกวลา

สพฺเพ ภทฺรานิ ปสฺสนฺตุ มา กิญฺจิ ปาปมาคมา อปฺปมาโณ พุทฺโธ, อปฺปมาโณ ธมฺโม, อปฺปมาโณ สงฺโฆ, ปมาณวนฺตานิ สิรึสปานิ, อหิ วิจฺฉิกา สตปที อุณฺณานาภี, สรพู มูสิกา. กตา เม รกฺขา กตา เม ปริตฺตา, ปฏิกฺกมนฺตุ ภูตานิ, โสหํ นโม ภควโต, นโม สตฺตนฺนํ สมฺมาสมฺพุทฺธานํ ฯ

ขนฺธปริตฺตํ นิฏฺฐิตํ.

คำแปล

ความเป็นมิตรของเรา จงมีกับพระยานาคทั้งหลาย สกุลวิรูปักข์ด้วย ความเป็นมิตรของเรา จงมีกับพระยานาคทั้งหลาย สกุลเอราบถด้วย ความเป็นมิตรของเรา จงมีกับพระยานาคทั้งหลาย สกุลฉัพยาบุตรด้วย ความเป็นมิตรของเรา จงมีกับพระยานาคทั้งหลาย สกุลกัณหาโคตมกะด้วย ความเป็นมิตรของเรา จงมีกับสัตว์ทั้งหลาย ที่ไม่มีเท้าด้วย ความเป็นมิตรของเรา จงมีกับสัตว์ทั้งหลาย ที่มี ๒ เท้าด้วย ความเป็นมิตรของเรา จงมีกับสัตว์ทั้งหลาย ที่มี ๔ เท้าด้วย ความเป็นมิตรของเรา จงมีกับสัตว์ทั้งหลาย ที่มีเท้ามากด้วย สัตว์ที่ไม่มีเท้าอย่าเบียดเบียนเรา สัตว์ ๒ เท้าอย่าเบียดเบียนเรา สัตว์มากเท้าอย่าเบียดเบียนเรา ขอสรรพสัตว์มีชีวิตทั้งหลาย ที่เกิดมาทั้งหมดจนสิ้นเชิงด้วย จงเห็นความเจริญทั้งหลายทั้งปวงเถิด โทษลามกไร ๆ อย่าได้มาถึงแล้วแก่สัตว์เหล่านั้น พระพุทธเจ้าทรงพระคุณไม่มีประมาณ

พระธรรมทรงพระคุณไม่มีประมาณ พระสงฆ์ทรงพระคุณไม่มีประมาณ สัตว์เลื้อยคลานทั้งหลาย คือ งู แมลงป่อง ตะเข็บ ตะขาบ แมลงมุม ตุ๊กแก หนูเหล่านี้ ล้วนมีประมาณ (ไม่มากเหมือนคุณพระรัตนตรัย) ความรักษา อันเรากระทำแล้ว ความป้องกัน อันเรากระทำแล้ว หมู่สัตว์ทั้งหลายจงหลีกไปเสีย เรานั้นกระทำการนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าอยู่ ทำการนอบน้อมแด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ๗ พระองค์อยู่.

บทขัด โมรปริตฺตํ

๏ ปูเรนฺตมฺโพธิสมฺภาเร นิพฺพตฺตํ โมรโยนิยํ
เยน สํวิหิตารกฺขํ มหาสตฺตํ วเนจรา
จิรสฺสํ วายมนฺตาปิ เนว สกฺขึสุ คณฺหิตุํ
พฺรหฺมมนฺตนฺติ อกฺขาตํ ปริตฺตนฺตมฺภณาม เห.

คำแปล

พวกพรานไพร แม้พยายามอยู่ช้านานไม่อาจนั่นเทียวเพื่อจะจับมหาสัตว์ ผู้บังเกิดแล้วในกำเนิดแห่งนกยูง ผู้ยังโพธิสมภารให้บริบูรณ์อยู่ มีความรักษาอันตนจัดแจงดีแล้ว ด้วยปริตต์ใด เราทั้งหลายจงสวดปริตต์อันนั้น ที่พระพุทธเจ้าทรงเรียกว่า พรหมมนตร์ เทอญ.

โมรปริตฺตํ

๏ อุเทตยญฺจกฺขุมา เอกราชา, หริสฺสวณฺโณ ปฐวิปฺปภา-

โส ตํ ตํ นมสฺสามิ หริสฺสวณฺณํ ปฐวิปฺปภาสํ, ตยชฺช คุตฺตา วิหเรมุ ทิวสํ เย พฺราหฺมณา เวทคู สพฺพธมฺเม, เต เม นโม เต จ มํ ปาลยนฺตุ นมตฺถุ พุทฺธานํ นมตฺถุโพธิยา, นโม วิมุตฺตานํ นโม วิมุตฺติยา.

อิมํ โส ปริตฺตํ กตฺวา, โมโร จรติ เอสนา

อเปตยญฺจกฺขุมา เอกราชา, หริสฺสวณฺโณ ปฐวิปฺปภาโส ตํ ตํ นมสฺสามิ หริสฺสวณฺณํ ปฐวิปฺปภาสํ, ตยชฺช คุตฺตา วิหเรมุ รตฺตึ เย พฺราหฺมณา เวทคู สพฺพธมฺเม, เต เม นโม เต จ มํ ปาลยนฺตุ นมตฺถุ พุทฺธานํ นมตฺถุ โพธิยา, นโม วิมุตฺตานํ นโม วิมุตฺติยา

อิมํ โส ปริตฺตํ กตฺวา, โมโร วาสมกปฺปยีติ.

โมรปริตฺตํ นิฏฺฐิตํ.

คำแปล

พระอาทิตย์นี้ เป็นดวงตาของโลก เป็นเอกราช มีสีเพียงดังสีแห่งทอง ยังพื้นปฐพีให้สว่างอุทัยขึ้นมา เพราะเหตุนั้น ข้าขอนอบน้อมพระอาทิตย์นั้น ซึ่งมีสีเพียงดังสีแห่งทอง ยังพื้นปฐพีให้สว่าง ข้าทั้งหลาย อันท่านปกครองแล้วในวันนี้ พึงอยู่เป็นสุขตลอดวัน พราหมณ์ทั้งหลายเหล่าใด ผู้ถึงซึ่งเวทในธรรมทั้งปวง พราหมณ์ทั้งหลายเหล่านั้น จงรับความนอบน้อมของข้า อนึ่ง

พราหมณ์ทั้งหลายเหล่านั้น จงรักษาซึ่งข้า ความนอบน้อมของข้า จงมีแด่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ความนอบน้อมของข้า จงมีแด่พระโพธิญาณ ความนอบน้อมของข้า จงมีแด่ท่านผู้พ้นแล้วทั้งหลาย ความนอบน้อมของข้า จงมีแด่วิมุตติธรรม นกยูงนั้นได้กระทำปริตต์อันนี้แล้ว จึงเที่ยวไปเพื่ออันแสวงหาอาหาร พระอาทิตย์นี้ เป็นดวงตาของโลก เป็นเอกราช มีสีเพียงดังสีแห่งทอง ยังพื้นปฐพีให้สว่างย่อมอัสดงคตไป เพราะเหตุนั้น ข้าขอนอบน้อมพระอาทิตย์นั้น ซึ่งมีสีเพียงดังสีแห่งทอง ยังพื้นปฐพีให้สว่าง ข้าทั้งหลายอันท่านปกครองแล้วในวันนี้ พึงอยู่เป็นสุขตลอดคืน พราหมณ์ทั้งหลายเหล่าใด ผู้ถึงซึ่งเวทในธรรมทั้งปวง พราหมณทั้งหลายเหล่านั้น จงรับความนอบน้อมของข้า อนึ่ง พราหมณ์ทั้งหลายเหล่านั้น จงรักษาซึ่งข้า ความนอบน้อมของข้า จงมีแด่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ความนอบน้อมของข้า จงมีแด่พระโพธิญาณ ความนอบน้อมของข้า จงมีแด่ท่านผู้พ้นแล้วทั้งหลาย ความนอบน้อมของข้า จงมีแด่วิมุตติธรรม นกยูงนั้น ได้กระทำปริตต์อันนี้แล้ว จึงสำเร็จความอยู่แล.

บทขัด ธชคฺคปริตฺตํ ธชคฺคสุตฺตํ

๏ ยสฺสานุสฺสรเณนาปิ, อนฺตลิกฺเขปิ ปาณิโน,
ปติฏฺฐมธิคจฺฉนฺติ, ภูมิยํ วิย สพฺพทา.

สพฺพูปทฺทวชาลมฺหา, ยกฺขโจรา ทิสมฺภวา,
คณนา น จ มุตฺตานํ, ปริตฺตนฺตมฺภณาม เห.

คำแปล

แม้ด้วยการระลึกถึงปริตต์อันใด สัตว์ทั้งหลายแม้ในท้องฟ้า ย่อมได้ที่พึ่ง ดุจสัตว์ในแผ่นดินในกาลทุกเมื่อ ก็ความนับสัตว์ทั้งหลายผู้พ้นจากข่าย คืออุปัทวะทั้งปวง อันเกิดแก่สัตว์มียักษ์และโจรเป็นต้นมิได้มี เราทั้งหลาย จงสวดปริตต์อันนั้น เทอญ.

ธชคฺคปริตฺตํ ธชคฺคสุตฺตํ

◎ เอวมฺเม สุตํ เอกํ สมยํ ภควา, สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเม. ตตฺรโข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ "ภิกฺขโวติ" "ภทนฺเตติ" เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจสฺโสสุํ. ภควา เอตทโวจ. ภูตปุพฺพํ ภิกฺขเว. เทวาสุรสงฺคาโม สมุปพฺยุโฬฺห อโหสิ. อถโข ภิกฺขเว สกฺโก เทวานมินฺโท เทเว ตาวตึเส อามนฺเตสิ สเจ มาริสา เทวานํ สงฺคามคตานํ อุปฺปชฺเชยฺย ภยํ วา ฉมฺภิตตฺตํ วา โลมหํโส วา, มเมว ตสฺมึ สมเย ธชคฺคํ อุลฺโลเกยฺยาถ, มมํ หิ โว ธชคฺคํ อุลฺโลกยตํ, ยมฺภวิสฺสติ ภยํ วา ฉมฺภิตตฺตํ วา โลมหํโส วา, โส ปหิยฺยิสฺสติ. โน เจ เม ธชคฺคํ อุลฺโลเกยฺยาถ, อถ ปชาปติสฺส เทวราชสฺส ธชคฺคํ อุลฺโลเกยฺยาถ, ปชาปติสฺส หิ โว เทวราชสฺส ธชคฺคํ อุลฺโลกยตํ ยมฺภวิสฺสติ ภยํ

วา ฉมฺภิตตฺตํ วา โลมหํโส วา, โส ปหิยฺยิสฺสติ. โน เจ ปชาปติสฺส เทวราชสฺส ธชคฺคํ อุลฺโลเกยฺยาถ, อถ วรุณสฺส เทวราชสฺส ธชคฺคํ อุลฺโลเกยฺยาถ, วรุณสฺส หิ โว เทวราชสฺส ธชคฺคํ อุลฺโลกยตํ, ยมฺภวิสฺสติ ภยํ วา ฉมฺภิตตฺตํ วา โลมหํโส วา โส ปหิยฺยิสฺสติ. โน เจ วรุณสฺส เทวราชสฺส ธชคฺคํ อุลฺโลเกยฺยาถ, อถ อีสานสฺส เทวราชสฺส ธชคฺคํ อุลฺโลเกยฺยาถ, อีสานสฺส หิ โว เทวราชสฺส ธชคฺคํ อุลฺโลกยตํ, ยมฺภวิสฺสติ ภยํ วา ฉมฺภิตตฺตํ วา โลมหํโส วา, โส ปหิยฺยิสฺสตีติ." ตํ โข ปน ภิกฺขเว สกฺกสฺส วา เทวานมินฺทสฺส ธชคฺคํ อุลฺโลกยตํ, ปชาปติสฺส วา เทวราชสฺส ธชคฺคํ อุลฺโลกยตํ, วรุณสฺส วา เทวราชสฺส ธชคฺคํ อุลฺโลกยตํ, อีสานสฺส วา เทวราชสฺส ธชคฺคํ อุลฺโลกยตํ, ยมฺภวิสฺสติ ภยํ วา ฉมฺภิตตฺตํ วา โลมหํโส วา, โส ปหิยฺเยถาปิ โนปิ ปหิยฺเยถ. ตํ กิสฺส เหตุ. สกฺโก หิ ภิกฺขโว เทวานมินฺโท อวีตราโค อวีตโทโส อวีตโมโห, ภิรุ ฉมฺภี อุตฺราสี ปลายีติ. อหญฺจ โข ภิกฺขเว เอวํ วทามิ. สเจ ตุมฺหากํ ภิกฺขเว อรญฺญคตานํ วา รุกฺขมูลคตานํ วา สุญฺญาคารคตานํ วา, อุปฺปชฺเชยฺย ภยํ วา ฉมฺภิตตฺตํ วา โลมหํโส วา, มเมว ตสฺมึ สมเย อนุสฺสเรยฺยาถ, "อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควาติ." มมํ หิ โว ภิกฺขเว อนุสฺสรตํ, ยมฺภวิสฺสติ ภยํ วา ฉมฺภิตตฺตํ วา โลมหํโส

วา, โส ปหิยฺยิสฺสติ. โน เจ มํ อนุสฺสเรยฺยาถ, อถ ธมฺมํ อนุสฺสเรยฺยาถ." สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม. สนฺทิฏฺฐิโก อกาลิโก เอหิปสฺสิโก, โอปนยิโก ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหิติ." ธมฺมํ หิ โว ภิกฺขเว อนุสฺสรตํ, ยมฺภวิสฺสติ ภยํ วา ฉมฺภิตตฺตํ วา โลมหํโส วา, โส ปหิยฺยิสฺสติ. โน เจ ธมฺมํ อนุสฺสเรยฺยาถ, อถ สงฺฆํ อนุสฺสเรยฺยาถ, สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ, อุชุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ, ญายปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ, สามีจิปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ. ยทิทํ จตฺตาริ ปุริสยุคานิ อฏฺฐ ปุริสปุคฺคลา. เอส ภควโต สาวกสงฺโฆ อาหุเนยฺโย ปาหุเนยฺโย ทกฺขิเณยฺโย อญฺชลิกรณีโย, อนุตฺตรํ ปุญฺญกฺเขตฺตํ โลกสฺสาติ. "สงฺฆํ หิ โว ภิกฺขเว อนุสฺสรตํ, ยมฺภวิสฺสติ ภยํ วา ฉมฺภิตตฺตํ วา โลมหํโส วา โส ปหิยฺยิสฺสติ. ตํ กิสฺส เหตุ. ตถาคโต หิ ภิกฺขเว อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วีตราโค, วีตโทโส, วีตโมโห, อภีรุ อจฺฉมฺภี อนุตฺตราสี อปลายีติ.

อิทมโวจ ภควา, อิทํ วตฺวาน สุคโต อถาปรํ เอตทโวจ สตฺถา.

"อรญฺเญ รุกฺขมูเล วา, สุญฺญาคาเรว ภิกฺขโว,
อนุสฺสเรถ สมฺพุทฺธํ, ภยํ ตุมฺหาก โน สิยา.
โน เจ พุทฺธํ สเรยฺยาถ, โลกเชฏฺฐํ นราสภํ
อถ ธมฺมํ สเรยฺยาถ, นิยฺยานิกํ สุเทสิตํ.
โน เจ ธมฺมํ สเรยฺยาถ, นิยฺยานิกํ สุเทสิตํ,

อถ สงฺฆํ สเรยฺยาถ, ปุญฺญกฺเขตฺตํ อนุตฺตรํ
เอวมฺพุทฺธํ สรนฺตานํ, ธมฺมํ สงฺฆญฺจ ภิกฺขโว
ภยํ วา ฉมฺภิตตฺตํ วา โลมหํโส น เหสฺสตีติ."

ธชคฺคปริตฺตํ ธชคฺคสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ

คำแปล ธชัคคปริตต์ ธชัคคสูตร

อันข้าพเจ้า (พระอานนทเถระ) ได้สดับมาแล้วอย่างนี้ สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จประทับอยู่ที่เชตวันวิหาร อาราม ของอนาถบิณฑิกเศรษฐีใกล้เมืองสาวัตถี ในกาลนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสเรียกพระภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ดังนี้แล้ว พระภิกษุเหล่านั้น จึงทูลรับพระพุทธพจน์ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระพุทธเจ้าข้า ดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรื่องดึกดำบรรพ์เคยมีมาแล้ว สงครามแห่งเทพดากับอสูรได้เกิดประชิดกันแล้ว ครั้งนั้นแล ภิกษุทั้งหลาย ท้าวสักกเทวราชผู้เป็นเจ้าแห่งพวกเทพดาเรียกหมู่เทพดาในชั้นดาวดึงส์มาสั่งว่า ดูก่อนท่านผู้นิรทุกข์ ถ้าความกลัวก็ดี ความหวาดสะดุ้งก็ดี ขนพองสยองเกล้าก็ดี พึงบังเกิดขึ้นแก่หมู่เทพดา ผู้ไปสู่สงครามในสมัยใด ในสมัยนั้นท่านทั้งหลายพึงแลดู ชายธงของเรานั่นเทียว เพราะว่า เมื่อท่านทั้งหลายแลดูชายธงของเราอยู่ ความกลัวก็ดี ความหวาดสะดุ้งก็ดี ขนพองสยองเกล้าก็ดี อันใดจักมี อันนั้นจักหายไป ถ้าท่านทั้ง

หลาย ไม่แลดูชายธงของเรา ทีนั้นท่านทั้งหลาย พึงแลดูชายธงของเทวราช ชื่อปชาบดี เพราะว่า เมื่อท่านทั้งหลายแลดูชายธงเทวราช ชื่อปชาบดีอยู่ ความกลัวก็ดี ความหวาดสะดุ้งก็ดี ขนพองสยองเกล้าก็ดี อันใดจักมี อันนั้นจักหายไป ถ้าท่านทั้งหลาย ไม่แลดูชายธงของเทวราช ชื่อปชาบดี ทีนั้น ท่านทั้งหลาย พึงแลดูชายธงของเทวราช ชื่อวรุณ เพราะว่า เมื่อท่านทั้งหลายแลดูชายธงของเทวราช ชื่อวรุณอยู่ ความกลัวก็ดี ความหวาดสะดุ้งก็ดี ขนพองสยองเกล้าก็ดี อันใดจักมี อันนั้นจักหายไป ถ้าท่านทั้งหลาย ไม่แลดูชายธงของเทวราชชื่อวรุณ ทีนั้น ท่านทั้งหลาย พึงแลดูชายธงของเทวราช ชื่ออีสาน เพราะว่าเมื่อท่านทั้งหลายแลดูชายธงของเทวราช ชื่ออีสานอยู่ ความกลัวก็ดี ความหวาดสะดุ้งก็ดี ขนพองสยองเกล้าก็ดี อันใดจักมีอันนั้นจักหายไป ดังนี้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ข้อนั้นแลคือการแลดูชายธงของสักกเทวราช ผู้เป็นเจ้าแห่งเทวดาก็ตาม การแลดูชายธงของเทวราช ชื่อปชาบดีก็ตาม การแลดูชายธงของเทวราช ชื่อวรุณก็ตาม การแลดูชายธงของเทวราช ชื่ออีสานก็ตาม ความกลัวก็ดี ความหวาดสะดุ้งก็ดี ขนพองสยองเกล้าก็ดี อันใดจักมี อันนั้นพึงหายไปได้บ้าง ไม่หายบ้าง ข้อนั้นเป็นเหตุแห่งอะไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุว่าท้าวสักกเทวราช ผู้เป็นเจ้าแห่งเทพดา เธอมีราคะยังไม่สิ้นไป มีโทสะ ยังไม่สิ้นไป มีโมหะยังไม่สิ้นไป เธอยังเป็นผู้กลัว ยังเป็นผู้หวาด ยัง

เป็นผู้สะดุ้ง ยังเป็นผู้หนี ดังนี้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ส่วนเรา แลกล่าวอย่างนี้ว่า ถ้าว่าเมื่อท่านทั้งหลาย ไปอยู่ในป่าก็ตาม ไปอยู่ที่โคนไม้ก็ตาม ไปอยู่ในเรือนเปล่าก็ตาม ความกลัวก็ดี ความหวาดสะดุ้งก็ดี ขนพองสยองเกล้าก็ดี พึงเกิดขึ้นในสมัยใด ในสมัยนั้น ท่านทั้งหลายพึงระลึกถึงเรานั่นเทียวว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น เป็นผู้ไกลกิเลส เป็นผู้ควรไหว้ควรบูชา เป็นผู้รู้ชอบเอง เป็นผู้บริบูรณ์แล้วด้วยวิชชาและจรณะ เป็นพระสุคตผู้เสด็จไปดีแล้ว เป็นผู้ทรงรู้โลก เป็นผู้ฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาผู้สอนของเทพดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม ดังนี้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะว่า เมื่อท่านทั้งหลาย ตามระลึกถึงเราอยู่ ความกลัวก็ดี ความหวาดสะดุ้งก็ดี ขนพองสยองเกล้าก็ดี อันใดจักมี อันนั้นจักหายไป ถ้าท่านทั้งหลายไม่ระลึกถึงเราทีนั้นพึงตามระลึกถึงพระธรรมว่า พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว เป็นของอันบุคคลพึงเห็นเอง เป็นของไม่มีกาลเวลา เป็นของจะร้องเรียกผู้อื่นให้มาดูได้ เป็นของอันบุคคลพึงน้อมเข้ามาใส่ใจ เป็นของอันวิญญูชนทั้งหลาย พึงรู้เฉพาะตัวดังนี้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะว่าเมื่อท่านทั้งหลาย ตามระลึกถึงพระธรรมอยู่ ความกลัวก็ดี ความหวาดสะดุ้งก็ดี ขนพองสยองเกล้าก็ดี อันใดจักมี อันนั้นจักหายไป ถ้าท่านทั้งหลายไม่ระลึกถึงพระธรรม

ทีนั้นพึงตามระลึกถึงพระสงฆ์ว่า พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว พระสงฆ์สาวก ของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติตรงแล้ว พระสงฆ์สาวก ของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติถูกแล้ว พระสงฆ์สาวก ของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติชอบแล้ว คือ คู่แห่งบุรุษทั้งหลาย ๔ บุรุษบุคคลทั้งหลาย ๘ นี่พระสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ท่านเป็นผู้ควรสักการะ ที่เขานำมาบูชา ท่านเป็นผู้ควรของต้อนรับ ท่านเป็นควรทักษิณาทาน ท่านเป็นผู้ควรอัญชลีกรรม ท่านเป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาอื่นยิ่งกว่า ดังนี้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะว่าเมื่อท่านทั้งหลายระลึกถึงพระสงฆ์อยู่ ความกลัวก็ดี ความหวาดสะดุ้งก็ดี ขนพองสยองเกล้าก็ดี อันใดจักมีอันนั้นจักหายไป ข้อนั้นเป็นเหตุแห่งอะไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุว่าพระตถาคต เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า มีราคะสิ้นไปแล้ว มีโทสะสิ้นไปแล้ว มีโมหะสิ้นไปแล้ว เป็นผู้ไม่กลัว เป็นผู้ไม่หวาด เป็นผู้ไม่สะดุ้ง เป็นผู้ไม่หนี ดังนี้แล พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้ พระองค์ผู้เป็นพระสุคต ครั้นตรัสพระพุทธพจน์นั้นแล้ว ลำดับนั้น พระองค์ผู้เป็นพระศาสดา จึงตรัสพระพุทธพจน์นี้อีกว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อท่านทั้งหลาย อยู่ในป่าหรือในรุกขมูล หรือในเรือนเปล่า พึงระลึกถึงพระสัมพุทธ์ ภัยจะไม่พึงมี แก่ท่านทั้งหลาย ถ้าท่านทั้งหลายไม่ระลึกถึงพระพุทธ์ ซึ่งเป็นใหญ่กว่าโลก ประเสริฐ

กว่านรชน ที่นั้นพึงระลึกถึงพระธรรม อันเป็นเครื่องนำออก ที่เราแสดงไว้ดีแล้ว ถ้าท่านทั้งหลาย ไม่ระลึกถึงพระธรรม อันเป็นเครื่องนำออก ที่เราแสดงไว้ดีแล้ว ทีนั้นพึงระลึกถึงพระสงฆ์ ซึ่งเป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาอื่นยิ่งกว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อท่านทั้งหลายมาระลึกถึง พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ อยู่อย่างนี้ ความกลัวก็ดี ความหวาดสะดุ้งก็ดี ขนพองสยองเกล้าก็ดี จักไม่มีแล.

จบคำแปลธชัคคปริตต์ธชัคคสูตร

บทขัดอาฏานาฏิยปริตฺตํ

๑ อปฺปสนฺเนหิ นาถสฺส สาสเน สาธุสมฺมเต
อมนุสฺเสหิ จณฺเฑหิ สทา กิพฺพิสการิภิ
ปริสานญฺจตสฺสนฺน- มหึสาย จ คุตฺติยา
ยนฺเทเสสิ มหาวีโร ปริตฺตนฺตมฺภณาม เห ฯ

คำแปลเริ่มอาฏานาฏิยปริตต์

พระพุทธเจ้าผู้แกล้วกล้าใหญ่ยิ่ง ทรงแสดงพระปริตต์อันใด เพื่อความไม่เบียดเบียนกันด้วย เพื่อความคุ้มครองตนด้วย แก่บริษัท ๔ เหล่า อันเกิดจากหมู่อมนุษย์ที่ร้ายกาจ กระทำซึ่งกรรมอันหยาบช้าทุกเมื่อ ผู้มิได้เลื่อมใสในพระศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้เป็นที่พึ่งของโลก อันสัตบุรุษสมมติว่าเป็นศาสนาอันดี เราทั้งหลาย จงสวดปริตต์อันนั้น เทอญ

อาฏานาฏิยปริตฺตํ

๏ วิปสฺสิสฺส นมตฺถุ จกฺขุมนฺตสฺส สิรีมโต
สิขิสฺสปิ นมตฺถุ สพฺพภูตานุกมฺปิโน
เวสฺสภุสฺส นมตฺถุ นฺหาตกสฺส ตปสฺสิโน
นมตฺถุ กกุสนฺธสฺส มารเสนปฺปมทฺทิโน
โกนาคมนสฺส นมตฺถุ พฺราหฺมณสฺส วุสีมโต
กสฺสปสฺส นมตฺถุ วิปฺปมุตฺตสฺส สพฺพธิ
องฺคีรสสฺส นมตฺถุ สกฺยปุตฺตสฺส สิรีมโต
โย อิมํ ธมฺมมเทเสสิ สพฺพทุกฺขาปนูทนํ
เย จาปิ นิพฺพุตา โลเก ยถาภูตํ วิปสฺสิสุํ
เต ชนา อปิสุณา มหนฺตา วีตสารทา
หิตํ เทวมนุสฺสานํ ยํ นมสฺสนฺติ โคตมํ
วิชฺชาจรณสมฺปนฺนํ มหนฺตํ วีตสารทํ
วิชฺชาจรณสมฺปนฺนํ พุทฺธํ วนฺทาม โคตมนฺติ.
เอเต จญฺเญ จ สมฺพุทฺธา อเนกสตโกฏิโย
สพฺเพ พุทฺธา อสมสมา สพฺเพ พุทฺธา มหิทฺธิกา
สพฺเพ ทสพลูเปตา เวสารชฺเชหุปาคตา
สพฺเพ เต ปฏิชานนฺติ อาสภณฺฐานมุตฺตมํ
สีหนาทํ นทนฺเตเต ปริสาสุ วิสารทา
พฺรหฺมจกฺกํ ปวตฺเตนฺติ โลเก อปฺปฏิวตฺติยํ

อุเปตา พุทฺธธมฺเมหิ อฏฺฐารสหิ นายกา
ทฺวตฺตึสลกฺขณูเปตา- สีตฺยานุพฺยญฺชนาธรา
พฺยามปฺปภาย สุปฺปภา สพฺเพ เต มุนิกุญฺชรา
พุทฺธา สพฺพญฺญุโน เอเต สพฺเพ ขีณาสวา ชินา
มหปฺปภา มหาเตชา มหาปญฺญา มหพฺพลา
มหาการุณิกา ธีรา สพฺเพสานํ สุขาวหา
ทีปา นาถา ปติฏฺฐา จ ตาณา เลณา จ ปาณินํ
คตี พนฺธู มหสฺสาสา สรณา จ หิเตสิโน
สเทวกสฺส โลกสฺส สพฺเพ เอเต ปรายนา
เตสาหํ สิรสา ปาเท วนฺทามิ ปริสุตฺตเม
วจสา มนสา เจว วนฺทาเมเต ตถาคเต
สยเน อาสเน ฐาเน คมเน จาปิ สพฺพทา.
สทา สุเขน รกฺขนฺตุ พุทฺธา สนฺติกรา ตุวํ
เตหิ ตฺวํ รกฺขิโต สนฺโต มุตฺโต สพฺพภเยน จ
สพฺพโรควินิมุตฺโต สพฺพสนฺตาปวชฺชิโต
สพฺพเวรมติกฺกนฺโต นิพฺพุโต จ ตุวํ ภว.
สพฺพีติโย วิวชฺชนฺตุ สพฺพโรโค วินสฺสตุ
มา เต ภวตฺวนฺตราโย สุขี ทีฆายุโก ภว
อภิวาทนสีลิสฺส นิจฺจํ วุฑฺฒาปจายิโน
จตฺตาโร ธมฺมา วฑฺฒนฺติ อายุ วณฺโณ สุขํ พลํ.

อาฏานาฏิยปริตฺตํ นิฏฺฐิตํ

คำแปลอาฏานาฏิยปริตต์

ความนอบน้อมแห่งข้าพเจ้า จงมีแด่พระวิปัสสีพุทธเจ้าผู้มีจักษุ ผู้มีสิริ ความนอบน้อมแห่งข้าพเจ้า จงมีแม้แด่พระสิขีพุทธเจ้า ผู้มีปกติอนุเคราะห์แก่สัตว์ทั้งปวง ความนอบน้อมแห่งข้าพเจ้า จงมีแด่พระเวสสภูพุทธเจ้า ผู้มีกิเลสอันล้างแล้ว ผู้มีตปะ ความนอบน้อมแห่งข้าพเจ้า จงมีแด่พระกกุสันธพุทธเจ้า ผู้ย่ำยีเสียซึ่งมารและเสนา ความนอบน้อมแห่งข้าพเจ้า จงมีแด่พระโกนาคมนพุทธเจ้า ผู้มีบาปอันลอยเสียแล้ว ผู้มีพรหมจรรย์ อันอยู่จบแล้ว ความนอบน้อมแห่งข้าพเจ้า จงมีแด่พระกัสสปพุทธเจ้า ผู้พ้นแล้วจากกิเลสทั้งปวง ความนอบน้อมแห่งข้าพเจ้า จงมีแด่พระอังคีรสพุทธเจ้า ผู้เป็นโอรสแห่งศากยราช ผู้มีสิริ พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ได้ทรงแสดงแล้วซึ่งธรรมนี้ เป็นเครื่องบรรเทาเสียซึ่งทุกข์ทั้งปวง อนึ่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่าใดก็ดี ที่ดับกิเลสแล้วในโลก เห็นแจ้งธรรมตามเป็นจริง พระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่านั้น เป็นคนไม่มีความส่อเสียดผู้ใหญ่ ผู้มีความครั่นคร้ามไปปราศแล้ว เทพดาและมนุษย์ทั้งหลาย นอบน้อมอยู่ ซึ่งพระพุทธเจ้าพระองค์ใด ผู้เป็นโคตมโคตร ผู้เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่เทพดา และมนุษย์ทั้งหลาย ถึงพร้อมด้วยวิชชา และจรณะ ผู้ใหญ่ ผู้มีความครั่นคร้ามไปปราศแล้ว ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอนมัสการพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้โคตมโคตร ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยวิชชา และ

จรณะ พระพุทธเจ้าเหล่านี้ก็ดี เหล่าอื่นก็ดี หลายร้อยโกฏิ พระพุทธเจ้าเหล่านั้น ทั้งหมดเสมอกัน ไม่มีใครเหมือน พระพุทธเจ้าเหล่านั้น ล้วนมีฤทธิ์มาก ล้วนประกอบแล้วด้วยทศพลญาณ ประกอบไปด้วยเวสารัชชญาณ พระพุทธเจ้าเหล่านั้น ล้วนตรัสรู้อยู่ ซึ่งอาสภฐานอันอุดม พระพุทธเจ้าเหล่านั้น เป็นผู้องอาจไม่ครั่นคร้าม บันลือสีหนาทในบริษัททั้งหลาย ยังพรหมจักรให้เป็นไป อันใคร ๆ ยังไม่ให้เป็นไปแล้วในโลก พระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่านั้น ประกอบแล้วด้วยพุทธธรรมทั้งหลาย ๑๘ เป็นนายก ผู้ประกอบด้วยพระลักษณะ ๓๒ ประการและทรงซึ่งอนุพยัญชนะ ๘๐ มีพระรัศมีอันงาม ด้วยพระรัศมี มีมณฑลข้างละวา พระพุทธเจ้าเหล่านั้น ล้วนเป็นมุนีอันประเสริฐ พระพุทธเจ้าเหล่านั้น ล้วนเป็นพระสัพพัญญู ล้วนเป็นพระขีณาสพผู้ชนะมีพระรัศมีมาก มีพระเดชามาก มีพระปัญญามาก มีพระกำลังมาก มีพระกรุณามาก เป็นนักปราชญ์ นำสุขมาเพื่อสัตว์ ทั้งหลายทั้งปวง เป็นเกาะ เป็นที่พึ่ง และเป็นที่อาศัย เป็นที่ต้านทานและเป็นที่เร้นของสัตว์ เป็นคติ เป็นเผ่าพันธุ์ เป็นที่ยินดีมาก เป็นที่ระลึก และทรงแสวงหาประโยชน์ เพื่อสัตว์โลกกับเทวโลก พระพุทธเจ้าเหล่านั้น ล้วนเป็นเบื้องหน้าของสัตว์ ข้าพเจ้า ขอวันทาพระบาทของพระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่านั้นด้วยเศียรเกล้า และขอวันทาพระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่านั้น ผู้เป็นบุรุษอันอุดม ผู้เป็น

ตถาคต ด้วยวาจาและใจทีเดียว ในที่นอนด้วย ในที่นั่งด้วย ในที่ยืนด้วย แม้ในที่เดินด้วย ในกาลทุกเมื่อ พระพุทธเจ้าผู้กระทำความระงับ จงรักษาท่านด้วยสุขในกาลทุกเมื่อ ท่านผู้อันพระพุทธเจ้าเหล่านั้น ทรงรักษาแล้ว จงเป็นผู้ระงับ พ้นแล้วจากภัยทั้งปวง และพ้นแล้วจากโลกทั้งปวง เว้นแล้วจากความเดือดร้อนทั้งปวง ล่วงเสียซึ่งเวรทั้งปวง ท่านจงเป็นผู้ดับทุกข์ทั้งปวงด้วย ความจัญไรทั้งปวงจงเว้นไป โรคทั้งหลายจงฉิบหายไป อันตรายอย่าได้มีแก่ท่านขอท่านจงเป็นผู้มีสุข มีอายุยืน ธรรมทั้งหลาย ๔ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ย่อมเจริญแก่บุคคลผู้มีความไหว้ต่อบุคคลผู้ควรไหว้เป็นปกติ ผู้อ่อนน้อมต่อบุคคลผู้เจริญเป็นนิตย์.

จบคำแปลอาฏานาฏิยปริตต์

บทขัด องฺคุลิมาลปริตฺตํ

๏ ปริตฺตํ ยมฺภณนฺตสฺส นิสินฺนฏฺฐานโธวนํ
อุทกมฺปิ วินาเสติ สพฺพเมว ปริสฺสยํ
โสตฺถินา คพฺภวุฏฺฐานํ ยญฺจ สาเธติ ตํขเณ
เถรสฺสงฺคุลิมาลสฺส โลกนาเถน ภาสิตํ
กปฺปฏฺฐายิ มหาเตชํ ปริตฺตนฺตมฺภณาม เห.

แปลเริ่มอังคุลิมาลปริตต์

แม้น้ำล้างที่นั่งของพระองคุลิมาลเถระ ผู้กล่าวอยู่ซึ่งพระปริตต์อันใด ให้อันตรายทั้งปวงพินาศไป อนึ่ง พระปริตต์อันใดยังความคลอดจากครรภ์ให้สำเร็จโดยสวัสดิขณะนั้น ที่พระโลกนาถทรงภาษิตแก่พระองคุลิมาลเถระ เราทั้งหลายจงสวดปริตต์อันนั้น ซึ่งเป็นของตั้งอยู่ตลอดกัลป์ และมีเดชอันใหญ่ เทอญ.

องฺคุลิมาลปริตฺตปุพฺพกํ โพชฺฌงฺคปริตฺตํ

๏ ยโตหํ ภคินิ อริยาย ชาติยา ชาโต, นาภิชานามิ สญฺจิจฺจ ปาณํ ชีวิตา โวโรเปตา, เตน สจฺเจน โสตฺถิ เต โหตุ โสตฺถิ คพฺภสฺส ฯ

๏ โพชฺฌงฺโค สติสงฺขาโต ธมฺมานํ วิจโย ตถา
วิริยมฺปีติปสฺสทฺธิ โพชฺฌงฺคา จ ตถาปเร
สมาธุเปกฺขโพชฺฌงฺคา สตฺเตเต สพฺพทสฺสินา
มุนินา สมฺมทกฺขาตา ภาวิตา พหุลีกตา
สํวตฺตนฺติ อภิญฺญาย นิพฺพานาย จ โพธิยา
เอเตน สจฺจวชฺเชน โสตฺถิ เต โหตุ สพฺพทา.
เอกสฺมึ สมเย นาโถ โมคฺคลฺลานญฺจ กสฺสปํ
คิลาเน ทุกฺขิเต ทิสฺวา โพชฺฌงฺเค สตฺต เทสยิ
เต จ ตํ อภินนฺทิตฺวา โรคา มุจฺจึสุ ตํขเณ

เอเตน สจฺจวชฺเชน โสตฺถิ เต โหตุ สพฺพทา
เอกทา ธมฺมราชาปิ เคลญฺเญนาภิปีฬิโต
จุนฺทตฺเถเรน ตญฺเญว ภณาเปตฺวาน สาทรํ
สมฺโมทิตฺวา จ อาพาธา ตมฺหา วุฏฺฐาสิ ฐานโส
เอเตน สจฺจวชฺเชน โสตฺถิ เต โหตุ สพฺพทา.
ปหีนา เต จ อาพาธา ติณฺณนฺนมฺปิ มเหสินํ
มคฺคาหตกิเลสา ว ปตฺตานุปฺปตฺติธมฺมตํ
เอเตน สจฺจวชฺเชน โสตฺถิ เต โหตุ สพฺพทา.

องฺคุลิมาลปริตฺตปุพฺพกํ โพชฺฌงฺคปริตฺตํ นิฏฺฐิตํ ฯ

คำแปลอังคุลิมาลปริตต์

ดูก่อนน้องหญิง ตั้งแต่เราเกิดแล้วโดยชาติอริยะไม่รู้จักแกล้ง ปลงสัตว์มีชีพจากชีวิต ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจงมีแก่ท่าน ขอความสวัสดีจงมีแก่ครรภ์ของท่าน

คำแปลโพชฌังคปริตต์

โพชฌงค์ ๗ ประการ คือ สติสัมโพชฌงค์ ธัมมวิจยสัม-โพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์ ปีติสัมโพชฌงค์ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมาธิสัมโพชฌงค์ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ เหล่านี้ อันพระมุนีเจ้าผู้เห็นธรรมทั้งสิ้น ตรัสไว้ชอบแล้ว อันบุคคลมาเจริญทำให้มาก

แล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อนิพพาน และเพื่อความตรัสรู้ ด้วยความกล่าวสัตย์นี้ ขอความสวัสดี จงมีแก่ท่านทุกเมื่อ

ในสมัยหนึ่ง พระโลกนาถเจ้า ทอดพระเนตร พระโมคคัล-ลานะและพระกัสสปะ เป็นไข้ถึงทุกขเวทนาแล้ว ทรงแสดงโพชฌงค์ ๗ ประการ ท่านทั้งสองก็เพลิดเพลินภาษิตนั้น หายโรคในขณะนั้น

ด้วยความกล่าวสัตย์นี้ ขอความสวัสดี จงมีแก่ท่านทุกเมื่อ ครั้งหนึ่ง แม้พระธรรมราชา อันความประชวรเบียดเบียนแล้ว รับสั่งให้จุนทเถระ แสดงโพชฌงค์นั้นโดยยินดี ก็ทรงบันเทิงพระหฤทัย หายความประชวรนั้นไปโดยฐานะ

ด้วยความกล่าวสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจงมีแก่ท่านทุกเมื่อ ก็อาพาธทั้งหลายนั้น อันพระมหาฤาษีทั้ง ๓ องค์ละได้แล้ว ถึงความไม่บังเกิดเป็นธรรมดา ดุจกิเลสอันมรรคกำจัดแล้ว ด้วยความกล่าวสัตย์นี้ ขอความสวัสดี จงมีแก่ท่านทุกเมื่อ

ยนฺทุนฺนิมตฺตํ

๑ ยนฺทุนฺนิมิตฺตํ อวมงฺคลญฺจ โย จามนาโป สกุณสฺส สทฺโท
ปาปคฺคโห ทุสฺสุปินํ อกนฺตํ พุทฺธานุภาเวน วินาสเมนฺตุ.
ยนฺทุนฺนิมิตฺตํ อวมงฺคลญฺจ โย จามนาโป สกุณสฺส สทฺโท
ปาปคฺคโห ทุสฺสุปินํ อกนฺตํ ธมฺมานุภาเวน วินาสเมนฺตุ.
ยนฺทุนฺนิมิตฺตํ อวมงฺคลญฺจ โย จามนาโป สกุณสฺส สทฺโท
ปาปคฺคโห ทุสฺสุปินํ อกนฺตํ สงฺฆานุภาเวน วินาสเมนฺตุ.

คำแปลยนฺทุนฺนิมิตฺตํ

ลางชั่วร้ายอันใด และอวมงคลอันใด เสียงนกเบื้นสิ่งที่ไม่ชอบใจอันใด และบาปเคราะห์อันใด สุบินชั่วอันไม่พอใจอันใดมีอยู่ ขอสิ่งเหล่านั้น จงถึงความพินาศไป ด้วยอานุภาพพระ-พุทธเจ้า ลางชั่วร้ายอันใด และอวมงคลอันใด เสียงนกเบื้นสิ่งที่ไม่ชอบใจอันใด และบาปเคราะห์อันใด สุบินชั่วอันไม่พอใจอันใดมีอยู่ ขอสิ่งเหล่านั้น จงถึงความพินาศไป ด้วยอานุภาพพระ-ธรรมเจ้า ลางชั่วร้ายอันใด และอวมงคลอันใด เสียงนก เบื้นสิ่งที่ไม่ชอบใจอันใด และบาปเคราะห์อันใด สุบินชั่วอันไม่พอใจอันใดมีอยู่ ขอสิ่งเหล่านั้น จงถึงความพินาศไป ด้วยอานุภาพพระสงฆ์เจ้า

ทุกฺขปฺปตฺตา

๏ ทุกฺขปฺปตฺตา จ นิทฺทุกฺขา ภยปฺปตฺตา จ นิพฺภยา
โสกปฺปตฺตา จ นิสฺโสกา โหนฺตุ สพฺเพปิ ปาณิโน
เอตฺตาวตา จ อมฺเหหิ สมฺภตํ ปุญฺญสมฺปทํ
สพฺเพ เทวานุโมทนฺตุ สพฺพสมฺปตฺติสิทฺธิยา
ทานํ ททนฺตุ สทฺธาย สีลํ รกฺขนฺตุ สพฺพทา
ภาวนาภิรตา โหนฺตุ คจฺฉนฺตุ เทวตาคตา.
สพฺเพ พุทฺธา พลปฺปตฺตา ปจฺเจกานญฺจ ยํ พลํ
อรหนฺตานญฺจ เตเชน รกฺขํ พนฺธามิ สพฺพโส.

คำแปลทุกฺขปฺปตฺตา

ขอสรรพสัตว์ทั้งหลาย ที่ถึงแล้วซึ่งทุกข์ จงเป็นผู้ไม่มีทุกข์ และที่ถึงแล้วซึ่งภัย จงเป็นผู้ไม่มีภัย และถึงแล้วซึ่งโศก จงเป็นผู้ไม่โศก และขอเหล่าเทพเจ้าทั้งปวง จงอนุโมทนาซึ่งบุญสมบัติ อันเราทั้งหลายก่อสร้างแล้ว ด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้ เพื่ออันสำเร็จสมบัติทั้งปวง มนุษย์ทั้งหลาย จงให้ทานด้วยศรัทธา จงรักษาศีลในกาลทั้งปวง จงเป็นผู้ยินดีแล้วในภาวนา เทพดาทั้งหลายที่มาแล้ว เชิญกลับไปเถิด พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ล้วนทรงพระกำลังทั้งหมด กำลังใดแห่งพระปัจเจกพระพุทธเจ้าทั้งหลาย และแห่งพระอรหันต์ทั้งหลายมีอยู่ ข้าพเจ้าขอผูกความรักษาด้วยเดชแห่งกำลังนั้นโดยประการทั้งปวง

มหาการุณิโก

๏ มหาการุณิโก นาโถ หิตาย สพฺพปาณินํ
ปูเรตฺวา ปารมี สพฺพา ปตฺโต สมฺโพธิมุตฺตมํ
เอเตน สจฺจวชฺเชน โหตุ เต ชยมงฺคลํ.
ชยนฺโต โพธิยา มูเล สกฺยานํ นนฺทิวฑฺฒโน
เอวํ ตฺวํ วิชโย โหหิ ชยสฺสุ ชยมงฺคเล
อปราชิตปลฺลงฺเก สีเส ปจวิโปกฺขเร
อภิเสเก สพฺพพุทฺธานํ อคฺคปฺปตฺโต ปโมทติ.

สุนกฺขตฺตํ สุมงฺคลํ   สุปภาตํ สุหุฏฺฐิตํ
สุขโณ สุมุหุตฺโต จ   สุยิฏฺฐํ พฺรหฺมจาริสุ
ปทกฺขิณํ กายกมฺมํ   วาจากมฺมํ ปทกฺขิณํ
ปทกฺขิณํ มโนกมฺมํ   ปณิธี เต ปทกฺขิณา
ปทกฺขิณานิ กตฺวาน   ลภนฺตตฺเถ ปทกฺขิเณ.

[*แปล* ผู้เป็นที่พึ่งของสัตว์ ประกอบแล้วด้วยพระมหากรุณา ยังบารมีทั้งหลายทั้งปวงให้เต็ม เพื่อประโยชน์แก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย ถึงแล้วซึ่งความตรัสรู้อันอุดม ด้วยความกล่าวสัตย์นี้ ขอชัยมงคลจงมีแก่ท่าน]

[*แปล* ขอท่านจงมีชัยชนะในมงคลพิธี เหมือนพระจอมมุนีทรงชนะมารที่โคนโพธิพฤกษ์ ถึงความเป็นผู้เลิศในสรรพพุทธาภิเษก ทรงปราโมทย์อยู่บนอปราชิตบัลลังก์อันสูง เป็นจอมมหาปฐพี ทรงเพิ่มพูนความยินดีแก่เหล่าประยูรญาติศากยวงศ์ฉะนั้น เทอญ *แปล* เวลาที่สัตว์ประพฤติชอบ ชื่อว่าฤกษ์ดี มงคลดี สว่างดี รุ่งดี และขณะดี ครู่ดี บูชาดีแล้วในพรหมจารีบุคคลทั้งหลาย กายกรรมเป็นประทักษิณส่วนเบื้องขวา วจีกรรมเป็นประทักษิณส่วนเบื้องขวา มโนกรรมเป็นประทักษิณส่วนเบื้องขวา ความปรารถนาของท่านเป็นประทักษิณส่วนเบื้องขวา สัตว์ทั้งหลายทำกรรมอันเป็นทักษิณส่วนเบื้องขวาแล้ว ย่อมได้ประโยชน์ทั้งหลาย อันเป็นประทักษิณส่วนเบื้องขวา]

โส อตฺถลทฺโธ

โส อตฺถลทฺโธ สุขิโต วิรุโฬฺห พุทฺธสาสเน
อโรโค สุขิโต โหหิ สห สพฺเพหิ ญาติภิ
สา อตฺถลทฺธา สุขิตา วิรุฬฺหา พุทฺธสาสเน
อโรคา สุขิตา โหหิ สห สพฺเพหิ ญาติภิ
เต อตฺถลทฺธา สุขิตา วิรุฬฺหา พุทฺธสาสเน
อโรคา สุขิตา โหถ สห สพฺเพหิ ญาติภิ.

[*คำแปล* ท่านนั้น (ชาย) จงเป็นผู้มีประโยชน์อันได้แล้ว ถึงแล้วซึ่งความสุข เจริญในพุทธศาสนา ไม่มีโรค ถึงแล้วซึ่งความสุขกับด้วยญาติทั้งหลายทั้งหมด ท่านนั้น (หญิง) จงเป็นผู้มีประโยชน์อันได้แล้ว ถึงแล้วซึ่งความสุข เจริญในพุทธศาสนา ไม่มีโรค ถึงแล้วซึ่งความสุขกับด้วยญาติทั้งหลายทั้งหมด ท่านนั้น (ทั้งชายทั้งหญิง) จงเป็นผู้มีประโยชน์อันได้แล้ว ถึงแล้วซึ่งความสุข เจริญในพุทธศาสนา ไม่มีโรค ถึงแล้วซึ่งความสุขกับด้วยญาติทั้งหลายทั้งหมด]

สกฺกตฺวา

◎ สกฺกตฺวา พุทฺธรตนํ โอสถํ อุตฺตมํ วรํ
หิตํ เทวมนุสฺสานํ พุทฺธเตเชน โสตฺถินา
นสฺสนฺตุปทฺทวา สพฺเพ ทุกฺขา วูปสเมนฺตุ เต

สกฺกตฺวา ธมฺมรตนํ   โอสถํ อุตฺตมํ วรํ
ปริฬาหูปสมนํ   ธมฺมเตเชน โสตฺถินา
นสฺสนฺตุปทฺทวา สพฺเพ   ภยา วูปสเมนฺตุ เต.
สกฺกตฺวา สงฺฆรตนํ   โอสถํ อุตฺตมํ วรํ
อาหุเนยฺยํ ปาหุเนยฺยํ   สงฺฆเตเชน โสตฺถินา
นสฺสนฺตุปทฺทวา สพฺเพ   โรคา วูปสเมนฺตุ เต.

[*แปล* เพราะทำความเคารพ พระพุทธรัตนะ อันเป็นดังโอสถอันอุดมประเสริฐ เป็นประโยชน์แก่เทพดาและมนุษย์ทั้งหลาย ขอสรรพอุปัทวะทั้งหลาย ของท่าน จงฉิบหายไป ขอทุกข์ทั้งหลายของท่านจงสงบไป โดยสวัสดี ด้วยเดชแห่งพระพุทธเจ้า เพราะทำความเคารพพระธรรมรัตนะ อันเป็นดังโอสถอันอุดมประเสริฐ สำหรับระงับความกระวนกระวาย ขอสรรพอุปัทวะทั้งหลาย จงฉิบหายไป ขอภัยทั้งหลายของท่านจงสงบไป โดยสวัสดี ด้วยเดชแห่งพระธรรม เพราะทำความเคารพพระสังฆรัตนะ อันเป็นดังโอสถอันอุดมประเสริฐ ควรเพื่อวัตถุอันเขานำมาบูชา ควรเพื่อวัตถุอันเขาต้อนรับ ขอสรรพอุปัทวะทั้งหลายจงฉิบหายไป ขอโรคทั้งหลายของท่านจงสงบไป โดยสวัสดี ด้วยเดชแห่งพระสงฆ์]

นตฺถิ เม สรณํ

๏ นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ พุทฺโธ เม สรณํ วรํ
เอเตน สจฺจวชฺเชน โหตุ เต ชยมงฺคลํ
นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ ธมฺโม เม สรณํ วรํ
เอเตน สจฺจวชฺเชน โหตุ เต ชยมงฺคลํ
นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ สงฺโฆ เม สรณํ วรํ
เอเตน สจฺจวชฺเชน โหตุ เต ชยมงฺคลํ.

[*แปล* ที่พึ่งอื่นของข้าพเจ้าไม่มี พระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งอันประเสริฐของข้าพเจ้า ด้วยความกล่าวสัตย์นี้ ขอชัยมงคลจงมีแก่ท่าน ที่พึ่งอื่นของข้าพเจ้าไม่มี พระธรรมเป็นที่พึ่งอันประเสริฐของข้าพเจ้า ด้วยความกล่าวสัตย์นี้ ขอชัยมงคลจงมีแก่ท่าน ที่พึ่งอื่นของข้าพเจ้าไม่มี พระสงฆ์เป็นที่พึ่งอันประเสริฐของข้าพเจ้า ด้วยความกล่าวสัตย์นี้ ขอชัยมงคลจงมีแก่ท่าน]

ยงฺกิญฺจิ รตนํ

๏ ยงฺกิญฺจิ รตนํ โลเก, วิชฺชติ วิวิธํ ปุถุ
รตนํ พุทฺธสมํ นตฺถิ, ตสฺมา โสตฺถี ภวนฺตุ เต.
ยงฺกิญฺจิ รตนํ โลเก, วิชฺชติ วิวิธํ ปุถุ,
รตนํ ธมฺมสมํ นตฺถิ ตสฺมา โสตฺถี ภวนฺตุ เต.

ยงฺกิญฺจิ รตนํ โลเก, วิชฺชติ วิวิธํ ปุถุ,
รตนํ สงฺฆสมํ นตฺถิ,, ตสฺมา โสตฺถี ภวนฺตุ เต.

[สวดในราชการมีท้ายสวดมนต์นี้ต่อตามควร]

[*คำแปล* รัตนะอันใดอันหนึ่งในโลก มีมากหลายอย่าง รัตนะนั้นเสมอด้วยพระพุทธรัตนะย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น ขอความสวัสดีทั้งหลายจงมีแก่ท่าน รัตนะอันใดอันหนึ่งในโลก มีมากหลายอย่าง รัตนะนั้นเสมอด้วยพระธรรมรัตนะย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้นขอความสวัสดีทั้งหลายจงมีแก่ท่าน รัตนะอันใดอันหนึ่งในโลก มีมากหลายอย่าง รัตนะนั้นเสมอด้วยพระสังฆรัตนะย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น ขอความสวัสดีทั้งหลายจงมีแก่ท่าน]

รตนตฺตยปฺปภาวาภิยาจนคาถา

๑ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ อุตฺตมํ ธมฺมมชฺฌคา
มหาสงฺฆํ ปโพเธสิ อิจฺเจตํ รตนตฺตยํ
"พุทฺโธ ธมฺโม สงฺโฆ จาติ" นานาโหนฺตมฺปิ วตฺถุโต
อญฺญมญฺญาวิโยคา ว เอกีภูตมฺปนตฺถโต
พุทฺโธ ธมฺมสฺส โพเธตา ธมฺโม สงฺเฆน ธาริโต
สงฺโฆ จ สาวโก พุทฺธสฺส อิจฺเจกาพทฺธเมวิทํ
วิสุทฺธํ อุตฺตมํ เสฏฺฐํ โลกสฺมึ รตนตฺตยํ
สํวตฺตติ ปสนฺนานํ อตฺตโน สุทฺธิกามินํ

สมฺมา ปฏิปชฺชนฺตานํ ปรมาย วิสุทฺธิยา
วิสุทฺธิ สพฺพเกฺลเสหิ โหติ ทุเกฺขหิ นิพฺพุติ
นิพฺพานํ ปรมํ สุญฺญํ นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ
เอเตน สจฺจวชฺเชน สุวตฺถิ โหตุ สพฺพทา.
รตนตฺตยานุภาเวน รตนตฺตยเตชสา
อุปทฺทวนฺตรายา จ อุปสคฺคา จ สพฺพโส
มา กทาจิ สมฺผุสึสุ รฏฺฐํ สฺยามานเมวิทํ
อาโรคิยสุขญฺเจว ตโต ทีฆายุตาปิ จ
ตพฺพตฺถูนญฺจ สมฺปโตฺย สุขํ สพฺพตฺถ โสตฺถิ จ
ภวนฺตุ สมฺปวตฺตนฺตุ สฺยามานํ รฏฺฐปาลินํ
เต จ รฏฺฐญฺจ รกฺขนฺตุ สฺยามรฏฺฐิกเทวตา
สฺยามานํ รฏฺฐปาลีหิ ธมฺมามิเสหิ ปูชิตา
สิทฺธมตฺถุ สิทฺธมตฺถุ สิทฺธมตฺถุ อิทํ ผลํ
เอตสฺมึ รตนตฺตยสฺมึ สมฺปสาทนเจตโส ฯ

๑๓ คาถา

แปลรตนัตตยปภาวาภิยาจนคาถา

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นพระอรหันต์ ได้บรรลุธรรมอันอุดม ยังสงฆ์หมู่ใหญ่ให้ตรัสรู้แล้ว หมวดสามแห่งรัตนะนี้อย่างนี้ พระรัตนตรัย แม้เป็นต่างกันโดยวัตถุว่า "พุทฺโธ ธมฺโม และสงฺโฆ"

ดังนี้

แต่เป็นอย่างเดียวกันโดยเนื้อความ เพราะไม่พรากจากกันและกันได้ พระพุทธเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้พระธรรม พระธรรมอันพระสงฆ์ทรงจำไว้ พระสงฆ์ก็เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า พระรัตนตรัยเนื่องเป็นอันเดียวกัน อย่างนั้นเทียว พระรัตนตรัยนี้เป็นของหมดจดอุดมประเสริฐในโลก ย่อมเป็นไปพร้อมเพื่อความหมดจดอย่างยิ่งแก่สัตว์ทั้งหลายผู้เลื่อมใสแล้ว ผู้ใคร่ซึ่งความหมดจดแก่ตน ผู้ปฏิบัติอยู่โดยชอบ ความหมดจดจากสรรพกิเลสทั้งหลาย ย่อมเป็นความดับจากทุกข์ทั้งหลาย

ความดับ เป็นธรรมสูญอย่างยิ่ง ความดับเป็นสุขอย่างยิ่ง ด้วยความกล่าวสัตย์นี้ ขอความสวัสดี จงมีในกาลทั้งปวง ด้วยอานุภาพแห่งพระรัตนตรัย ด้วยเดชแห่งพระรัตนตรัย อุปัทวะและอันตรายทั้งหลายด้วย

ความข้องขัดทั้งหลาย อย่าได้พ้องพานสยามรัฐนี้ในกาลไหน ๆ เลย สุขเกิดแต่ความเป็นคนไม่มีโรคนั่นเทียว

แต่นั้น แม้ความเป็นผู้มีอายุยืนด้วย ความสมบูรณ์แห่งวัตถุทั้งหลายเหล่านั้นด้วย ความสุขสวัสดีในเหตุทั้งหลายทั้งปวงด้วย จงมีจงเป็นไปพร้อมแก่พวกรัฐบาลสยามทั้งหลาย ขอเหล่าเทพดา ผู้ดำรงอยู่ในสยามรัฐ อันพวกรัฐบาลสยามบูชาแล้วด้วยธรรมพลีและอามิสพลีทั้งหลาย จงรักษาซึ่งพวกรัฐบาลสยามนั้น

ด้วย ซึ่งแว่นแคว้นด้วย ขอผลแห่งจิต อันเลื่อมใสในพระรัตนตรัย นี้ จงเป็นผลสำเร็จ จงเป็นผลสำเร็จ จงเป็นผลสำเร็จเทอญ.

สุขาภิยาจนคาถา

๏ ยํ ยํ เทวมนุสฺสานํ, มงฺคลตฺถาย ภาสิตํ,
ตสฺส ตสฺสานุภาเวน, โหตุ ราชกุเล สุขํ.
เย เย อารกฺขกา เทวา, ตตฺถ ตตฺถาธิวาสิโน,
อิมินา ธมฺมทาเนน. สพฺเพ อเมฺหหิ ปูชิตา.
สทา ภทฺรานิ ปสฺสนฺตุ, สุขิตา โหนฺตุ นิพฺภยา,
อปฺปมตฺตา จ อเมฺหสุ, สพฺเพ รกฺขนฺตุ โน สทา
ยญฺจ โน ภาสมาเนหิ, กุสลํ ปสุตํ พหุํ,
ตนฺโน เทวานุโมทนฺตุ, จิรํ ติฏฺฐนฺตุ สาตตํ.
เย วา ชลาพุชณฺฑชา, สํเสทโชปปาติกา,
อเวรา โหนฺตุ สพฺเพ เต. อนีฆา นิรุปทฺทวา.
ปสฺสนฺตุ อนวชฺชานิ, มา จ สาวชฺชมาคมา,
จิรํ ติฏฺฐตุ โลกสฺมึ, สมฺมาสมฺพุทฺธสาสนํ
ทสฺเสนฺตํ โสตวนฺตูนํ, มคฺคํ สตฺตวิสุทฺธิยา,
ยาว พุทฺโธติ นามมฺปิ, โลกเชฏฺฐสฺส สตฺถุโน.
สมฺมาเทสิตธมฺมสฺส, ปวตฺตติ มเหสิโน,
ปสนฺนา โหนฺตุ สพฺเพปิ, ปาณิโน พุทฺธสาสเน.

สมฺมา ธารํ ปเวจฺฉนฺโต, กาเล เทโว ปวสฺสตุ,
วุฑฺฒิภาวาย สตฺตานํ, สมิทฺธํ เนตุ เมทนึ.
มาตา ปีตา จ อตฺรชํ, นิจฺจํ รกฺขนฺติ ปุตฺตกํ,
เอวํ ธมฺเมน ราชาโน, ปชํ รกฺขนฺตุ สพฺพทา.

๑๐ คาถา

คำแปลสุขาภิยาจนคาถา

พระปริตต์ใด ๆ อันเราสวดแล้ว เพื่อประโยชน์แก่มงคลแห่งเทพดาและมนุษย์ทั้งหลาย ด้วยอานุภาพแห่งพระปริตต์นั้น ๆ ขอความสุขจงมีในราชสกุล เทพเจ้าทั้งหลายใด ๆ ผู้รักษาโดยเอื้อเฟื้อ ผู้สิงสถิตอยู่ในสถานนั้น ๆ ทั้งหมด อันเราบูชาแล้วด้วยธรรมทานนี้ เทพเจ้าทั้งหลายนั้น ๆ จงเห็นสิ่งอันเจริญทั้งหลายทุกเมื่อ อนึ่ง เหล่าเทพเจ้าทั้งสิ้น จงอย่าประมาทแล้วในเรารักษาเราทุกเมื่อ อนึ่ง กุศลอันใดมากอันเราภาษิตอยู่ขวนขวายแล้วเทพเจ้าทั้งหลาย จงอนุโมทนากุศลอันนั้นของเรา จงดำรงอยู่ติดต่อกันสิ้นกาลนาน อนึ่ง สัตว์ทั้งหลายใดที่เป็นชลาพุชะกำเนิดในครรภ์มารดา และที่เป็นอัณฑชะกำเนิดในฟอง และที่เป็นสังเสทชะกำเนิดในเหงื่อไคล และที่เป็นอุปปาติกะกำเนิดลอยขึ้น ขอสรรพสัตว์ทั้งหลายจงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีทุกข์ ไม่มีอุปัทวะเห็นกรรมทั้งหลาย อันหาโทษมิได้ อนึ่ง กรรมอันมีโทษ อย่า

มาพ้องพานสัตว์เหล่านั้น ขอคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันแสดงมรรคาแก่สัตว์ผู้มีโสตวิญญาณธาตุ เพื่อความหมดจดแก่สัตว์ จงดำรงอยู่ในโลกสิ้นกาลนาน

แม้พระนามว่า พุทโธ ดังนี้ ของพระศาสดาผู้ประเสริฐในโลก ผู้มีธรรมอันแสดงแล้วโดยชอบ ผู้แสวงหา คุณอันใหญ่ ยังเป็นไปอยู่เพียงใด แม้สรรพสัตว์ทั้งหลาย จงเป็นผู้เลื่อมใสแล้วในพระพุทธศาสนา

ฝนจงเพิ่มให้อุทกธาร ตกต้องในกาลโดยชอบ จงนำไปซึ่งเมทนีดล ให้สำเร็จประโยชน์ เพื่ออันบังเกิดความเจริญแก่สัตว์ทั้งหลาย

มารดาและบิดา ย่อมถนอมบุตรน้อย อันบังเกิดในตนเป็นนิตย์ ฉันใด พระราชาทั้งหลาย จงทรงรักษาประชาราษฎร์โดยชอบในกาลทั้งปวง ฉันนั้น

มงคลจักกวาฬใหญ่

๏ สิริธิติมติเตโชชยสิทฺธิมหิทฺธิมหาคุณาปริมิตปุญฺญาธิการสฺส สพฺพนฺตรายนิวารณสมตฺถสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส, ทฺวตฺตึสมหาปุริสลกฺขณานุภาเวน อสีตฺยานุพฺยญฺชนานุภาเวน อฏฺฐุตฺตรสตมงฺคลานุภาเวน ฉพฺพณฺณรํสิยานุภาเวน เกตุมาลานุภาเวน ทสปารมิตานุภาเวน ทสอุปปารมิตานุภาเวน ทสปรมตฺถ-

ปารมิตานุภาเวน สีลสมาธิปญฺญานุภาเวน พุทฺธานุภาเวน ธมฺมานุภาเวน สงฺฆานุภาเวน เตชานุภาเวน อิทฺธานุภาเวน พลานุภาเวน เญยฺยธมฺมานุภาเวน จตุราสีติสหสฺสธมฺมกฺขนฺธานุภาเวน นวโลกุตฺตรธมฺมานุภาเวน อฏฺฐงฺคิกมคฺคานุภาเวน อฏฺฐสมาปตฺติยานุภาเวน ฉฬภิญฺญานุภาเวน จตุสจฺจญาณานุภาเวน ทสพลญาณานุภาเวน สพฺพญฺญุตญาณานุภาเวน เมตฺตากรุณามุทิตาอุเปกฺขานุภาเวน สพฺพปริตฺตานุภาเวน รตนตฺตยสรณานุภาเวน, ตุยฺหํ สพฺพโรคโสกุปทฺทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา วินสฺสนฺตุ, สพฺพอนฺตรายาปิ วินสฺสนฺตุ, สพฺพสงฺกปฺปา ตุยฺหํ สมิชฺฌนฺตุ, ทีฆายุตา ตุยฺหํ โหตุ, สตวสฺสชีเวน สมงฺคิโก โหตุ สพฺพทา. อากาสปพฺพตวนภูมิคงฺคามหาสมุทฺทา อารกฺขกา เทวตา สทา ตุเมฺห อนุรกฺขนฺตุ ฯ

คำแปลมงคลจักรวาฬใหญ่

ด้วยอานุภาพแห่งพระมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ แห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้อรหันต์ผู้ตรัสรู้แล้วเองชอบ ผู้มีบุญญาธิการอันกำหนดมิได้ ด้วยพระฤทธิอันใหญ่ และพระคุณอันใหญ่อันสำเร็จด้วยพระสิริพระปัญญาเครื่องตั้งมั่น ปัญญาเครื่องรู้พระเดชและพระชัย ผู้สามารถในอันห้ามเสีย ซึ่งสรรพอันตราย ด้วยอานุภาพแห่งพระอนุพยัญชนะ ๘๐ ด้วยอานุภาพแห่งมงคล ๑๐๘

ประการ ด้วยอานุภาพแห่งพระรัศมีมีพรรณ ๖ ประการ ด้วยอานุภาพแห่งพระเกตุมาลา ด้วยอานุภาพแห่งพระบารมี ๑๐ ประการ ด้วยอานุภาพแห่งพระอุปบารมี ๑๐ ประการ ด้วยอานุภาพแห่งพระปรมัตถบารมี ๑๐ ประการ ด้วยอานุภาพแห่งศีล สมาธิ ปัญญา ด้วยอานุภาพแห่งพระพุทธรัตนะ ด้วยอานุภาพแห่งพระธรรมรัตนะ ด้วยอานุภาพแห่งพระสังฆรตนะ ด้วยอานุภาพแห่งพระเดช ด้วยอานุภาพแห่งพระฤทธิ ด้วยอานุภาพแห่งพระกำลัง ด้วยอานุภาพแห่งพระญยยธรรม ด้วยอานุภาพแห่งพระธรรมขันธ์ ๘ หมื่น ๔ พัน ด้วยอานุภาพแห่งพระโลกุตตรธรรม ๙ ประการ ด้วยอานุภาพแห่งพระอริยมรรค มีองค์ ๘ ประการ ด้วยอานุภาพแห่งพระสมาบัติ ๘ ประการ ด้วยอานุภาพแห่งพระอภิญญา ๖ ประการ ด้วยอานุภาพแห่งพระญาณในสัจจะ ๔ ด้วยอานุภาพแห่งพระญาณมีกำลัง ๑๐ ประการ ด้วยอานุภาพแห่งพระสัพพัญญุตญาณ ด้วยอานุภาพแห่งพระเมตตาพระกรุณา พระมุทิตา พระอุเบกขา ด้วยอานุภาพแห่งพระปริตต์ทั้งปวง ด้วยอานุภาพแห่งอันระลึกถึงพระรัตนตรัย (ที่กล่าวมานี้) แม้เหล่าโรค โสกะ อุปัทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาสทั้งปวง ของท่านจงสิ้นสูญไป แม้เหล่าอันตรายทั้งปวง จงสิ้นสูญไป สรรพความดำริทั้งหลายของท่านจงสำเร็จด้วยดี ความเป็นผู้มีอายุยืน จงมีแก่ท่าน ท่านจงเป็นผู้มีความพร้อมเพรียง ด้วยความเป็นอยู่สิ้น ๑๐๐ ปีทุกเมื่อ เทพเจ้าทั้งหลายผู้คุ้มครอง

สถิตอยู่ในอากาศ และบรรพตไพรสณฑ์ ภูมิสถาน แม่น้ำคงคา มหาสมุทร จงตามรักษาท่านทั้งหลายทุกเมื่อเทอญ.

จบมงคลจักรวาฬใหญ่

ภวตุ สพฺพมงฺคลํ

๏ ภวตุ สพฺพมงฺคลํ, รกฺขนฺตุ สพฺพเทวตา,
สพฺพพุทฺธานุภาเวน, สทา โสตฺถี ภวนฺตุ เต.
ภวตุ สพฺพมงฺคลํ, รกฺขนฺตุ สพฺพเทวตา,
สพฺพธมฺมานุภาเวน, สทา โสตฺถี ภวนฺตุ เต.
ภวตุ สพฺพมงฺคลํ, รกฺขนฺตุ สพฺพเทวตา,
สพฺพสงฺฆานุภาเวน, สทา โสตฺถี ภวนฺตุ เต.

[*คำแปล* ขอสรรพมงคลจงมีแก่ท่าน ขอเหล่าเทพดาทั้งปวงจงรักษาท่าน ด้วยอานุภาพแห่งพระพุทธเจ้า ขอความสวัสดิ์ทั้งหลาย จงมีแก่ท่านทุกเมื่อ ขอสรรพมงคลจงมีแก่ท่าน ขอเหล่าเทพดาทั้งปวง จงรักษาท่านด้วยอานุภาพแห่งพระธรรม ขอความสวัสดิ์ทั้งหลายจงมีแก่ท่านทุกเมื่อ ขอสรรพมงคลจงมีแก่ท่าน ขอเหล่าเทพยดาทั้งปวง จงรักษาท่าน ด้วยอานุภาพแห่งพระสงฆ์ ขอความสวัสดิ์ทั้งหลาย จงมีแก่ท่านทุกเมื่อ]

นกฺขตฺตยกฺขภูตานํ

๑ นกฺขตฺตยกฺขภูตานํ, ปาปคฺคหนิวารณา,
ปริตฺตสฺสานุภาเวน, หนฺตฺวา เตสํ อุปทฺทเว.
นกฺขตฺตยกฺขภูตานํ, ปาปคฺคหนิวารณา,
ปริตฺตสฺสานุภาเวน, หนฺตฺวา เตสํ อุปทฺทเว.
นกฺขตฺตยกฺขภูตานํ, ปาปคฺคหนิวารณา,
ปริตฺตสฺสานุภาเวน, หนฺตฺวา เตสํ อุปทฺทเว.

[*คำแปล* บาปเคราะห์ทั้งหลาย แต่สำนักแห่งเหล่านักษัตรและยักษ์และภูตได้มีแล้ว ด้วยอานุภาพแห่งพระปริตต์ จงกำจัดเสียซึ่งอุปัทวะทั้งหลาย แต่สำนักแห่งนักษัตร และยักษ์และภูตเหล่านั้น ความป้องกันบาปเคราะห์ทั้งหลาย แต่สำนักแห่งเหล่านักษัตรและยักษ์และภูตได้มีแล้ว ด้วยอานุภาพแห่งพระปริตต์ จงกำจัดเสียซึ่งอุปัทวะทั้งหลาย แต่สำนักแห่งนักษัตร และยักษ์และภูตเหล่านั้น ความป้องกันบาปเคราะห์ทั้งหลาย แต่สำนักแห่งเหล่านักษัตร และยักษ์และภูตได้มีแล้ว ด้วยอานุภาพแห่งพระปริตต์ จงกำจัดเสียซึ่งอุปัทวะทั้งหลาย แต่สำนักแห่งนักษัตร และยักษ์และภูตเหล่านั้น]

จบเจ็ดตำนานบาลีมีคำแปลเพียงเท่านี้

ปกิณกคาถา

นมการสิทฺธิคาถา

๑. โย จกฺขุมา โมหมลาปกฏฺโฐ, สามํ ว พุทฺโธ สุคโต วิมุตฺโต,
มารสฺส ปาสา วินิโมจยนฺโต, ปาเปสิ เขมํ ชนตํ วิเนยฺยํ.
พุทฺธํ วรนฺตํ สิรสา นมามิ, โลกสฺส นาถญฺจ วินายกญฺจ,
ตนฺเตชสา เต ชยสิทฺธิ โหตุ, สพฺพนฺตรายา จ วินาสเมนฺตุ.
๒. ธมฺโม ธโช โย วิย ตสฺส สตฺถุ, ทสฺเสสิ โลกสฺส วิสุทฺธิมคฺคํ,
นิยฺยานิโก ธมฺมธรสฺส ธาริ, สาตาวโห สนฺติกโร สุจิณฺโณ.
ธมฺมํ วรนฺตํ สิรสา นมามิ, โมหปฺปทาลํ อุปสนฺตทาหํ,
ตนฺเตชสา เต ชยสิทฺธิ โหตุ, สพฺพนฺตรายา จ วินาสเมนฺตุ.
๓. สทฺธมฺมเสนา สุคตานุโค โย, โลกสฺส ปาปูปกิเลสเชตา,
สนฺโต สยํ สนฺตินิโยชโก จ, สฺวากฺขาตธมฺมํ วิทิตํ กโรติ.
สงฺฆํ วรนฺตํ สิรสา นมามิ, พุทฺธานุพุทฺธํ สมสีลทิฏฺฐึ
ตนฺเตชสา เต ชยสิทฺธิ โหตุ, สพฺพนฺตรายา จ วินาสเมนฺตุ.

[*คำแปล* ๑. ท่านพระองค์ใด มีพระปัญญาจักษุขจัดมลทิน คือ โมหะเสียแล้ว ได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้า โดยลำพังพระองค์เอง เสด็จไปดี พ้นไปแล้ว ทรงเปลื้องชุมนุมชนอันเป็นเวไนย จากบ่วงแห่งมาร นำมาให้ถึงความเกษม ข้าพระพุทธเจ้าขอถวาย

นมัสการ พระพุทธเจ้าผู้บวรพระองค์นั้น ผู้เป็นนาถะและเป็นผู้นำแห่งโลก ด้วยเดชพระพุทธเจ้านั้น ขอความสำเร็จแห่งชัยชนะจงมีแก่ท่าน และขออันตรายทั้งมวล จงถึงความพินาศ.

๒. พระธรรมเจ้าใด เป็นดุจธงชัยแห่งพระศาสดาพระองค์นั้น แสดงทางแห่งความบริสุทธิแก่โลก เป็นคุณอันนำยุคเข็ญ คุ้มครองชนผู้ทรงธรรม ประพฤติดีแล้ว นำความสุขมา ทำความสงบ ข้าพระพุทธเจ้าขอถวายนมัสการ พระธรรมอันบวรนั้น อันทำลายโมหะ ระงับความเร่าร้อน ด้วยเดชพระธรรมเจ้านั้น ขอความสำเร็จแห่งชัยชนะ จงมีแก่ท่าน และขออันตรายทั้งมวล จงถึงความพินาศ.

๓. พระสงฆเจ้าใด เป็นเสนาประกาศพระสัทธรรม ดำเนินตามพระศาสดา ผู้เสด็จดีแล้ว [คือมีสมานฉันท์ในอันประกาศพระศาสนา] ผจญเสียซึ่งกิเลสอันลามกของโลก [คือปราบความชั่วลามกของชุมนุมชนด้วยสั่งสอนให้ละเสีย] เป็นผู้สงบเองด้วยประกอบผู้อื่นไว้ในความสงบด้วย ย่อมทำพระธรรม อันพระ-ศาสดาตรัสดีแล้ว ให้มีผู้รู้ตาม ข้าพระพุทธเจ้าขอถวายนมัสการพระสงฆเจ้าผู้บวรนั้น ผู้ตรัสรู้ตามพระพุทธเจ้า มีศีลและทิฏฐิเสมอกัน ด้วยเดชพระสงฆเจ้านั้น ขอความสำเร็จแห่งชัยชนะจงมีแก่ท่าน และขออันตรายทั้งมวล จงถึงความพินาศ เทอญ.]

พุทฺธชยมงฺคลคาถา

๑. พาหุํ สหสฺสมภินิมฺมิตสาวุธนฺตํ, ครีเมขลํ อุทิตโฆรสเสนมารํ,
ทานาทิธมฺมวิธินา ชิตวา มุนินฺโท, ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ
๒. มาราติเรกมภิยุชฺฌิตสพฺพรตฺตึ, โฆรมฺปนาฬวกมกฺขมถทฺธยกฺขํ,
ขนฺตีสุทนฺตวิธินา ชิตวา มุนินฺโท, ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ.
๓. นาฬาคิรึ คชวรํ อติมตฺตภูตํ, ทาวคฺคิจกฺกมสนีว สุทารุณนฺตํ,
เมตฺตมฺพุเสกวิธินา ชิตวา มุนินฺโท, ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ
๔. อุกฺขิตฺตขคฺคมติหตฺถสุทารุณนฺตํ, ธาวนฺติโยชนปถงฺคุลิมาลวนฺตํ
อิทฺธีภิสงฺขตมโน ชิตวา มุนินฺโท ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ.
๕. กตฺวาน กฏฺฐมุทรํ อิว คพฺภินียา จิญฺจาย ทุฏฺฐวจนํ ชนกาย มชฺเฌ
สนฺเตน โสมวิธินา ชิตวา มุนินฺโท, ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ.
๖. สจฺจํ วิหาย มติสจฺจก วาทเกตุํ วาทาภิโรปิตมนํ อติอนฺธภูตํ
ปญฺญาปทีปชลิโต ชิตวา มุนินฺโท ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ.
๗. นนฺโทปนนฺทภุชคํ วิพุธํ มหิทฺธึ, ปุตฺเตน เถรภุชเคน ทมาปยนฺโต,
อิทฺธูปเทสวิธินา ชิตวา มุนินฺโท, ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ.
๘. ทุคฺคาหทิฏฺฐิภุชเคน สุทฏฺฐหตฺถํ, พฺรหฺมํ วิสุทฺธิชุติมิทฺธิพกาภิธานํ
ญาณาคเทน วิธินา ชิตวา มุนินฺโท, ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ.
เอตาปิ พุทฺธชยมงฺคลอฏฺฐคาถา, โย วาจโน ทินทิเน สรเต มตนฺที
หิตฺวานเนกวิวิธานิ จุปทฺทวานิ, โมกฺขํ สุขํ อธิคเมยฺย นโร สปญฺโญ.

แปลพุทธชัยมงคลคาถา

๑. พระจอมมุนี ได้ชนะพญามารผู้นิรมิตแขนมากตั้งพัน ถืออาวุธครบมือ ขี่คชสารคิรีเมขละพร้อมด้วยเสนามารโห่ร้องก้องกึกด้วยธรรมวิธีทานบารมีเป็นต้น ขอชัยมงคลทั้งหลาย จงมีแก่ท่านด้วยเดชแห่งพระพุทธชัยมงคลนั้น.

๒. พระจอมมุนี ได้ชนะอาฬวกยักษ์ผู้มีจิตกระด้าง ปราศจากความอดทน มีฤทธิ์พิลึกยิ่งกว่าพญามาร เข้ามาต่อสู้ยิ่งนักจนตลอดรุ่ง ด้วยพิธีทรมานเป็นอันดี คือพระขันติ ขอชัยมงคลทั้งหลายจงมีแก่ท่าน ด้วยเดชแห่งพระพุทธชัยมงคลนั้น.

๓. พระจอมมุนี ได้ชนะช้างตัวประเสริฐชื่อนาฬาคิรี เป็นช้างเมายิ่งนัก แสนทีจะทารุณประดุจไฟป่าและจักราวุธ และสายฟ้า ด้วยวิธีรดลงด้วยน้ำ คือพระเมตตา ขอชัยมงคลทั้งหลายจงมีแก่ท่าน ด้วยเดชแห่งพระพุทธชัยมงคลนั้น.

๔. พระจอมมุนี มีพระหฤทัยไปในที่จะกระทำอิทธิปาฏิหาริย์ ได้ชนะโจรชื่อองคุลิมาล (ผู้มีพวงคือนิ้วมือมนุษย์) ถือดาบวิ่งไล่พระองค์ไป สิ้นทาง ๓ โยชน์ ขอชัยมงคลทั้งหลาย จงมีแก่ท่าน ด้วยเดชแห่งพระพุทธชัยมงคลนั้น.

๕. พระจอมมุนี ได้ชนะความกล่าวร้ายของนางจิญจมาณวิกา ทำอาการประหนึ่งว่ามีครรภ์ เพราะทำไม้มีสัณฐานอันกลมให้เป็นประดุจมีท้อง ด้วยวิธีสมาธิอันงาม คือความระงับพระหฤทัย

ในท่ามกลางหมู่ชน ขอชัยมงคลทั้งหลาย จงมีแก่ท่าน ด้วยเดชแห่งพระพุทธชัยมงคลนั้น.

๖. พระจอมมุนี รุ่งเรืองด้วยประทีป คือปัญญา ได้ชนะสัจจกนิครนถ์ ผู้มีอัชฌาสัยในที่จะสละเสียซึ่งความสัตย์ มีใจในที่จะยกถ้อยคำของตนให้สูงดุจยกธง เป็นผู้มืดมน ยิ่งนัก ด้วยเทศนาญาณวิธี คือรู้อัชฌาสัย แล้วตรัสเทศนา ขอชัยมงคลทั้งหลาย จงมีแก่ท่าน ด้วยเดชแห่งพระพุทธชัยมงคลนั้น.

๗. พระจอมมุนี โปรดให้พระโมคคัลลานเถระพุทธชิโนรส นิรมิตกายเป็นนาคราช ไปทรมานพญานาคราช ชื่อนันโทปนันทะ ผู้มีความรู้ผิด มีฤทธิ์มาก ด้วยวิธีอันให้อุปเท่ห์แห่งฤทธิ์แก่พระเถระ ขอชัยมงคลทั้งหลาย จงมีแก่ท่าน ด้วยเดชแห่งพระพุทธ-ชัยมงคลนั้น.

๘. พระจอมมุนี ได้ชนะพรหม ผู้มีนามว่า ท้าวพกา ผู้มีฤทธิ์ มีอันสำคัญตนว่าเป็นผู้รุ่งเรืองด้วยคุณอันบริสุทธิ์ มีมืออันท้าวภุชงค์ คือทิฏฐิที่ตนถือผิด รัดรึงไว้แน่นแฟ้นแล้ว ด้วยวิธีวางยาอันพิเศษ คือเทศนาญาณ ขอชัยมงคลทั้งหลาย จงมีแก่ท่าน ด้วยเดชแห่งพระพุทธชัยมงคลนั้น.

นรชนใด มีปัญญา ไม่เกียจคร้าน สวดก็ดี ระลึกก็ดี ซึ่งพระพุทธชัยมงคล ๘ คาถา แม้เหล่านี้ทุกวัน ๆ นรชนนั้นจะพึงละเสียได้ ซึ่งอุปัทวันตรายทั้งหลาย มีประการต่าง ๆ เป็นอเนกถึงซึ่งวิโมกข์สิวาลัย อันเป็นบรมสุขแล.

พุทธชยมงคลคาถา

๏ ทิวา ตปติ อาทิจฺโจ, รตฺติมาภาติ จนฺทิมา,
สนฺนทฺโธ ขตฺติโย ตปติ, ฌายี ตปติ พฺราหฺมโณ.
อถ สพฺพมโหรตฺตึ, พุทฺโธ ตปติ เตชสา,
เอเตน สจฺจวชฺเชน, สุวตฺถิ โหตุ สพฺพทา.

[*คำแปล* พระอาทิตย์รุ่งเรืองในกลางวัน พระจันทร์สว่างในกลางคืน กษัตริย์ทรงเครื่องรบแล้วสง่า พราหมณ์ผู้เพ่งพินิจอยู่รุ่งเรือง ส่วนพระพุทธเจ้า ไพโรจน์ด้วยพระเดชทั้งกลางวันและกลางคืน ด้วยความกล่าวสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจงมีทุกเมื่อ].

เขมาเขมสรณคมนปริทีปิกาคาถา

๏ พหุํ เว สรณํ ยนฺติ, ปพฺพตานิ วนานิ จ,
อารามรุกฺขเจตฺยานิ, มนุสฺสา ภยตชฺชิตา.
เนตํ โข สรณํ เขมํ, เนตํ สรณมุตฺตมํ,
เนตํ สรณมาคมฺม, สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจติ.
โย จ พุทฺธญฺจ ธมฺมญฺจ, สงฺฆญฺจ สรณํ คโต,
จตฺตาริ อริยสจฺจานิ, สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสติ.
ทุกฺขํ ทุกฺขสมุปฺปาทํ, ทุกฺขสฺส จ อติกฺกมํ,
อริยญฺจฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ, ทุกฺขูปสมคามินํ.

เอตํ โข สรณํ เขมํ, เอตํ สรณมุตฺตมํ,
เอตํ สรณมาคมฺม, สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจติ.

[คำแปล มนุษย์ทั้งหลายเป็นอันมาก อันภัยคุกคามแล้ว ย่อมถึงภูเขาทั้งหลายบ้าง ป่าทั้งหลายบ้าง อารามและต้นไม้ที่เป็นเจดีย์ทั้งหลายบ้าง ว่าเป็นสรณะ นั่นแลมิใช่สรณะอันเกษม นั่นมิใช่สรณะอันอุดม เขาอาศัยอันนั้นเป็นสรณะแล้ว ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ ส่วนผู้ใดถึงพระพุทธเจ้าด้วย พระธรรมด้วย พระสงฆ์ด้วย ว่าเป็นสรณะแล้ว มาเห็นอริยสัจ ๔ ด้วยปัญญาอันชอบ คือทุกข์ และตัณหา เป็นแดนเกิดขึ้นพร้อมแห่งทุกข์ (คือสมุทัย) และความก้าวล่วงทุกข์ (คือนิโรธ) และมรรคมีองค์ ๘ อันไปจากข้าศึกให้ถึงนิพพาน เป็นที่เข้าไประงับทุกข์ นี่แลเป็นสรณะอันเกษมที่เป็นสรณะอันอุดม เขาอาศัยอันนั้นเป็นสรณะแล้ว ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ ดังนี้แล].

อริยธนคาถา

๖ ยสฺส สทฺธา ตถาคเต อจลา สุปติฏฺฐิตา
สีลญฺจ ยสฺส กลฺยาณํ อริยกนฺตํ ปสํสิตํ
สงฺเฆ ปสาโท ยสฺสตฺถิ อุชุภูตญฺจ ทสฺสนํ
อทลิทฺโทติ ตํ อาหุ อโมฆนฺตสฺส ชีวิตํ
ตสฺมา สทฺธญฺจ สีลญฺจ ปสาทํ ธมฺมทสฺสนํ
อนุยุญฺเชถ เมธาวี สรํ พุทฺธาน สาสนนฺติ.

[*คำแปล* ความเชื่อของบุคคลผู้ใด ตั้งมั่นแล้วในพระตถาคตเจ้า อนึ่ง ศีลของบุคคลผู้ใดดีงาม เป็นที่ยินดีแห่งพระอริยเจ้า อันพระอริยเจ้าสรรเสริญแล้ว ความเลื่อมใสในพระสงฆ์มีอยู่แก่บุคคลผู้ใด อนึ่ง ความเห็นของบุคคลผู้ใด เป็นธรรมชาติตรง บัณฑิตทั้งหลาย กล่าวผู้นั้นว่าเป็นผู้ไม่จน ความเป็นอยู่ของผู้นั้นไม่เปล่าจากประโยชน์ เพราะเหตุฉะนั้น เมื่อผู้มีปัญญามาระลึกถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ก็ควรประกอบความเชื่อ และศีล และความเลื่อมใส ความเห็นธรรมไว้เนือง ๆ ดังนี้แล].

ธมฺมคารวาทิคาถา

๑ เย จ อตีตา สมฺพุทฺธา เย จ พุทฺธา อนาคตา.
โย เจตรหิ สมฺพุทฺโธ พหุนฺนํ โสกนาสโน.
สพฺเพ สทฺธมฺมครุโน, วิหรึสุ วิหาติ จ,
อถาปิ วิหริสฺสนฺติ, เอสา พุทฺธาน ธมฺมตา.
ตสฺมา หิ อตฺตกาเมน, มหตฺตมภิกงฺขตา,
สทฺธมฺโม ครุกาตพฺโพ, สรํ พุทฺธาน สาสนํ.
ทุทฺทํ ททมานานํ, ทุกฺกรํ กมฺมกุพฺพตํ,
อสนฺโต นานุกุพฺพนฺติ, สตํ ธมฺโม ทุรนฺวโย.
ตสฺมา สตญฺจ อสตญฺจ, นานา โหติ อิโต คติ,
อสนฺโต นิรยํ ยนฺติ, สนฺโต สคฺคปรายนา.

น หิ ธมฺโม อธมฺโม จ, อุโภ สมวิปากิโน,
อธมฺโม นิรยํ เนติ, ธมฺโม ปาเปติ สุคฺคตึ.
ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารึ, ธมฺโม สุจิณฺโณ สุขมาวหาติ,
เอสานิสํโส ธมฺเม สุจิณฺเณ น ทุคฺคตึ คจฺฉติ ธมฺมจารี.
น ปุปฺผคนฺโธ ปฏิวาตเมติ น จนฺทนํ ตครมลฺลิกา วา,
สตญฺจ คนฺโธ ปฏิวาตเมติ, สพฺพา ทิสา สปฺปุริโส ปวายติ.
จนฺทนํ ตครํ วาปิ, อุปฺปลํ อถ วสฺสิกี,
เอเตสํ คนฺธชาตานํ, สีลคนฺโธ อนุตฺตโร.
อปฺปมตฺโต อยํ คนฺโธ, ยฺวายํ ตครจนฺทนี,
โย จ สีลวตํ คนฺโธ, วาติ เทเวสุ อุตฺตโม.
เตสํ สมฺปนฺนสีลานํ, อปฺปมาทวิหารินํ,
สมฺมทญฺญา วิมุตฺตานํ, มาโร มคฺคํ น วินฺทติ.
ยถา สงฺการธานสฺมึ, อุชฺฌิตสฺมึ มหาปเถ,
ปทุมํ ตตฺถ ชาเยถ, สุจิคนฺธํ มโนรมํ.
เอวํ สงฺการภูเตสุ, อนฺธภูเต ปุถุชฺชเน,
อติโรจติ ปญฺญาย, สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโก.

[*คำแปล* พระสัมพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่าใด ที่ล่วงแล้วด้วย พระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่าใด ที่ยังไม่มาด้วย พระสัมพุทธเจ้าใด ผู้ยังความโศกของคนเป็นอันมากให้พินาศไป มีอยู่ในเดี๋ยวนี้ด้วย พระพุทธเจ้าเหล่านั้น ล้วนทรงเคารพในพระสัทธรรม มีมาแล้ว

และมีอยู่ด้วย จักมีต่อไปอีกด้วย ข้อนี้เป็นธรรมดาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นแล บุคคลผู้ใคร่ต่อประโยชน์ตน จำนงความเป็นใหญ่ เมื่อระลึกถึงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย พึงทำความเคารพพระสัทธรรม เมื่อสัตบุรุษทั้งหลาย ให้สิ่งที่บุคคลให้โดยยาก กระทำกรรมที่บุคคลกระทำได้โดยยากอยู่ อสัตบุรุษทั้งหลาย ย่อมทำตามไม่ได้ ธรรมของสัตบุรุษทั้งหลายอันอสัตบุรุษเอาอย่างได้โดยยาก เพราะเหตุนั้น ความไปจากโลกนี้ของสัตบุรุษและอสัตบุรุษทั้งหลายย่อมต่างกัน อสัตบุรุษทั้งหลายย่อมไปนรก สัตบุรุษทั้งหลายไปสวรรค์ ธรรมและอธรรม ๒ อย่างนี้ มีผลเสมอกันหามิได้เลย อธรรมย่อมไปนรก ธรรมย่อมให้ถึงสุคติ ธรรมแล ย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรมเป็นปรกติ ธรรมอันบุคคลประพฤติดีแล้วย่อมนำสุขมาให้ ข้อนี้เป็นอานิสงส์ในพระธรรม อันบุคคลประพฤติดีแล้ว ผู้ประพฤติธรรมเป็นปรกติ ย่อมไม่ไปสู่ทุคติ กลิ่นดอกไม้ย่อมทวนลมไม่ได้ กลิ่นจันทน์ หรือกฤษณา และกะลำพัก ส่วนว่ากลิ่นของสัตบุรุษทั้งหลายย่อมไปทวนลมได้ เพราะสัตบุรุษย่อมฟุ้งเฟื่องไปได้ทุกทิศ กลิ่นคือศีล เป็นเยี่ยมว่ากลิ่นแห่งคันธชาตทั้งหลายเหล่านี้ คือ จันทน์ กฤษณา ดอกบัว และมะลิเครือ กลิ่นกฤษณาและจันทน์นใด กลิ่นนี้มีประมาณเล็กน้อย ส่วนว่าศีลของผู้มีศีลทั้งหลายอันใด กลิ่นอันนั้นสูงสุดฟุ้งไปในเทพยดาและมนุษย์ทั้งหลาย

มารย่อมไม่ประสพทางของท่าน ผู้มีศีลถึงพร้อมแล้ว ผู้อยู่ด้วยความไม่ประมาท ผู้รู้ชอบพ้นแล้ว ดอกบัวมีกลิ่นดี พึงเกิดในกองแห่งหยากเยื่อ อันเขาทิ้งแล้วใกล้ทางใหญ่นั้น ยังเป็นที่ชอบใจฉันใด พระสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (แม้เกิด) ในหมู่ชนผู้เป็นดังหยากเยื่อ ย่อมรุ่งเรืองล่วงปุถุชนทั้งหลาย ที่เป็นผู้มืดด้วยปัญญาฉันนั้นแล].

ปพฺพโตปมคาถา

๑ ยถาปิ เสลา วิปุลา, นภํ อาหจฺจ ปพฺพตา
สมนฺตา อนุปริเยยฺยุํ, นิปฺโปเถนฺตา จตุทฺทิสา.
เอวํ ชรา จ มจฺจุ จ, อธิวตฺตนฺติ ปาณิโน,
ขตฺติเย พฺราหฺมเณ เวสฺเส, สุทฺเท จณฺฑาลปุกฺกุเส.
น กิญฺจิ ปริวชฺเชติ, สพฺพเมวาภิมทฺทติ,
น ตตฺถ หตฺถีนํ ภูมิ น รถานํ น ปตฺติยา.
น จาปิ มนฺตยุทฺเธน, สกฺกา เชตุํ ธเนน วา,
ตสฺมา หิ ปณฺฑิโต โปโส, สมฺปสฺสํ อตฺถมตฺตโน,
พุทฺเธ ธมฺเม จ สงฺเฆ จ, ธีโร สทฺธํ นิเวสเย,
โย ธมฺมจารี กาเยน, วาจาย อุท เจตสา,
อิเธว นํ ปสํสนฺติ, เปจฺจ สคฺเค ปโมทติ.

[*คำแปล* ภูเขาทั้งหลาย แล้วด้วยหิน อันไพบูล สูงจดฟ้า กลิ้งบดสัตว์มาโดยรอบทั้ง ๔ ทิศ แม้ฉันใด ความแก่และความตาย

ย่อมครอบงำสัตว์ทั้งหลายฉันนั้น เป็นกษัตริย์ก็ตาม เป็นพราหมณ์ก็ตาม เป็นพลเมืองก็ตาม เป็นไพร่ก็ตาม เป็นครึ่งชาติก็ตาม เป็นกุลีเทหยากเยื่อก็ตาม มิได้เว้นสิ่งอะไร ๆ ไว้ ย่อมครอบงำสัตว์ทั้งปวงทีเดียว ภูมิแห่งช้างทั้งหลาย ย่อมไม่มีในชราและมรณะนั้น ภูมิแห่งรถทั้งหลาย แห่งพลเดินเท้า ย่อมไม่มี อนึ่งใคร ๆ ไม่อาจเพื่อจะชนะชรามรณะนั้น ด้วยการสู้รบ ด้วยเวทมนตร์ หรือด้วยทรัพย์ เหตุนั้นแล ผู้เป็นบัณฑิต เมื่อเห็นประโยชน์ของตน ผู้มีปัญญาควรจะปลูกความเชื่อในพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ผู้ใดเป็นผู้ประพฤติธรรมด้วยกาย ด้วยวาจา หรือด้วยใจ บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมสรรเสริญผู้นั้นในโลกนี้ทีเดียว ผู้นั้นละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์].

ภทฺเทกรตฺตคาถา

๑ อตีตํ นานฺวาคเมยฺย, นปฺปฏิกงฺเข อนาคตํ,
ยทตีตมฺปหีนนฺตํ, อปฺปตฺตญฺจ อนาคตํ
ปจฺจุปฺปนฺนญฺจ โย ธมฺมํ, ตตฺถ ตตฺถ วิปสฺสติ
อสํหิรํ อสงฺกุปฺปํ, ตํ วิทฺธา มนุพฺรูหเย
"อชฺเชว กิจฺจมาตปฺปํ โก ชญฺญา มรณํ สุเว
น หิ โน สงฺครนฺเตน, มหาเสเนน มจฺจุนา
เอวํ วิหาริมาตาปึ, อโหรตฺตมตนฺทิตํ
ตํ เว "ภทฺเทกรตฺโตติ" สนฺโต อาจิกฺขเต มุนีติ.

[*คำแปล* ผู้มีปัญญาไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปเสียแล้ว ไม่ควรหวังสิ่งที่ยังมาไม่ถึง สิ่งใดที่ล่วงไปแล้ว สิ่งนั้นก็ละเสียแล้ว อนึ่ง สิ่งที่ยังไม่ถึง สิ่งนั้นก็ยังไม่มาถึง ก็บุคคลใด มาเห็นแจ้งชัดซึ่งธรรมที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าในที่นั้น ๆ ไม่ง่อนแง่น ไม่คลอนแคลน บุคคลนั้นได้รู้ความนั้นแล้ว ควรเจริญไว้เนือง ๆ ความเพียรเผากิเลส ควรทำในวันนี้นี่แหละ ใครเล่าจะพึงรู้ว่าความตายจะมีในวันพรุ่งนี้ ความต่อสู้ด้วยพญามัจจุราชผู้มีเสนาใหญ่นั้น ย่อมไม่มีแก่เราทั้งหลายเทียว นักปราชญ์ผู้สงบระงับ ย่อมสรรเสริญบุคคลผู้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่ ผู้มีความเพียรอันเผากิเลสไม่เกียจคร้านแล้วทั้งกลางวันและกลางคืนอย่างนั้นแลว่ามีราตรีเดียวเจริญ (คือถึงเป็นอยู่วันเดียวก็ยังดี) แล].

ภารสุตฺตคาถา

๑ ภารา หเว ปญฺจกฺขนฺธา, ภารหาโร จ ปุคฺคโล,
ภาราทานํ ทุกฺขํ โลเก, ภารนิกฺเขปนํ สุขํ.
นิกฺขิปิตฺวา ครุํ ภารํ อญฺญํ ภารํ อนาทิย
สมูลํ ตณฺหํ อพฺพุยฺห นิจฺฉาโต ปรินิพฺพุโตติ.

[*คำแปล* ขันธ์ทั้ง ๕ เป็นภาระแล ก็บุคคลเป็นผู้นำภาระไป การถือเอาภาระเป็นทุกข์ในโลก การปลงภาระเสียเป็นสุข บุคคลทิ้งภาระอันหนักเสียแล้ว ไม่ฉวยเอาสิ่งอื่นเป็นภาระอีก ถอนตัณหาพร้อมทั้งรากได้แล้ว หมดความปรารถนาแล้ว ปรินิพพานดังนี้แล].

ตายนคาถา

๑ ฉินฺท โสตํ ปรกฺกมฺม, กาเม ปนูท พฺราหฺมณ,
นปฺปหาย มุนิ กาเม, เนกตฺตมุปปชฺชติ.
กยิรา เจ กยิราเถนํ ทฬฺหเมนํ ปรกฺกเม,
สิถิโล หิ ปริพฺพาโช, ภิยฺโย อากิรเต รชํ.
อกตํ ทุกฺกฏํ เสยฺโย, ปจฺฉา ตปฺปติ ทุกฺกฏํ,
กตญฺจ สุกตํ เสยฺโย, ยํ กตฺวา นานุตปฺปติ
กุโส ยถา ทุคฺคหิโต, หตฺถเมวานุกนฺตติ,
สามญฺญํ ทุปฺปรามฏฺฐํ, นิรยายูปกฑฺฒติ.
ยงฺกิญฺจิ สิถิลํ กมฺมํ, สงฺกิลิฏฺฐญฺจ ยํ วตํ,
สงฺกสฺสรํ พฺรหฺมจริยํ, น ตํ โหติ มหปฺผลนฺติ.

[*คำแปล* ท่านจงพยายามตัดตัณหาเป็นดังกระแสน้ำเสีย จงบรรเทากามทั้งหลายเสียเถิดพราหมณ์ มุนีละกามทั้งหลายไม่ได้แล้ว ย่อมถึงความเป็นโสดไม่ได้ ถ้าบุคคลจะทำก็พึงทำกิจนั้นเถิด แต่พึงพากเพียรทำกิจนั้นให้จริง เพราะว่าสมณธรรมเครื่องละเว้นที่ย่อหย่อน ยิ่งเกลี่ยโทษดุจธุลี กรรมชั่วอันบุคคลไม่ทำดีกว่า เพราะว่ากรรมชั่ว ย่อมเผาผลาญในภายหลัง ก็บุคคลทำกรรมใดแล้ว ย่อมไม่เดือดร้อนในภายหลัง กรรมนั้นเป็นกรรมดี อันบุคคลทำแล้วดีกว่า หญ้าคาอันบุคคลจับไม่ดีแล้ว (ดึงมา) ย่อมบาดมือนั้นเองฉันใด คุณเครื่องเป็นสมณะอันบรรพชิตลูบคลำชั่ว

แล้ว ย่อมฉุดไปนรกฉันนั้น การอันใดอันหนึ่ง ที่ย่อหย่อนและวัตต์อันใดที่เศร้าหมองแล้ว และพรหมจรรย์อันใดที่ตามระลึกด้วยความรังเกียจ กิจการอย่างนั้น ย่อมเป็นของไม่มีผลมาก ดังนี้แล].

คำกรวดน้ำคาถาติโลกวิชัย

ยงฺกิญฺจิ กุสลํ กมฺมํ กตฺตพฺพํ กิริยํ มม
กาเยน วาจามนสา ติทเส สุคตํ กตํ
เย สตฺตา สญฺญิโน อตฺถิ เย จ สตฺตา อสญฺญิโน
กตํ ปุญฺญผลํ มยฺหํ สพฺเพ ภาคี ภวนฺตุ เต
เย ตํ กตํ สุวิทิตํ ทินฺนํ ปุญฺญผลํ มยา
เย จ ตตฺถ น ชานนฺติ เทวา คนฺตฺวา นิเวทยุํ
สพฺเพ โลกมฺหิ เย สตฺตา ชีวนฺตาหารเหตุกา
มนุญฺญํ โภชนํ สพฺเพ ลภนฺตุ มม เจตสา.

[*คำแปล* กุศลกรรมซึ่งเป็นกิริยาควรทำอันหนึ่ง ด้วยกาย วาจา ใจ อันจะเป็นเหตุนำไปให้เกิดในสวรรค์ชั้นไตรทศเทพ ข้าพเจ้าได้ทำแล้ว ขอสัตว์ซึ่งมีสัญญาและไม่มีสัญญาทุกหมู่เหล่า จงเป็นผู้มีส่วนได้รับผลบุญที่ข้าพเจ้ากระทำแล้วนั้น เหล่าสัตว์ที่รู้ผลบุญที่ข้าพเจ้ากระทำแล้ว ขอจงเป็นผู้มีส่วนได้รับผลบุญที่ข้าพเจ้าอุทิศให้ ในบรรดาสรรพสัตว์จำพวกใดไม่รู้ข่าวถึงบุญที่ข้าพเจ้าได้กระทำแล้ว ขอเทพยดาทั้งหลายจงนำไปบอกแก่สัตว์จำพวกนั้น ขอสัตว์ทุกหมู่ในชีวโลกซึ่งเสพอาหารเป็นเครื่อง

เลี้ยงชีพ จงได้เสวยซึ่งโภชนะอันพึงใจ ด้วยอำนาจเจตนาอุทิศของข้าพเจ้านี้เถิด].

คำกรวดน้ำแบบยาว เป็นคาถาของเก่า

อิมินา ปุญฺญกมฺเมน อุปชฺฌายา คุณุตฺตรา
อาจริยูปการา จ มาตาปิตา จ ญาตกา (ปิยา มมํ)
สุริโย จนฺทิมา ราชา คุณวนฺตา นราปิ จ
พฺรหฺมมารา จ อินฺทา จ โลกปาลา จ เทวตา
ยโม มิตฺตา มนุสฺสา จ มชฺฌตฺตา เวริกาปิ จ
สพฺเพ สตฺตา สุขี โหนฺตุ ปุญฺญานิ ปกตานิ เม
สุขญฺจ ติวิธํ เทนฺตุ ขิปฺปํ ปาเปถ โว มตํ
อิมินา ปุญฺญกมฺเมน อิมินา อุทฺทิเสน จ
ขิปฺปาหํ สุลเภ เจว ตณฺหุปาทานเฉทนํ
เย สนฺตาเน หินา ธมฺมา ยาว นิพฺพานโต มมํ
นสฺสนฺตุ สพฺพทาเยว ยตฺถ ชาโต ภเว ภเว
อุชุจิตฺตํ สติปญฺญา สลฺเลโข วิริยมฺหินา
มารา ลภนฺตุ โนกาสํ กาตุญฺจ วิริเยสุ เม
พุทฺธาธิปวโร นาโถ ธมฺโม นาโถ วรุตฺตโม
นาโถ ปจฺเจกพุทฺโธ จ สงฺโฆ นาโถตฺตโร มมํ
เตโสตฺตมานุภาเวน มาโรกาสํ ลภนฺตุ มา.

[*คำแปล* ด้วยผลบุญที่ข้าพเจ้ากระทำนี้ ขอพระอุปัชฌายผู้มีพระคุณอันยิ่งใหญ่ไพศาล อีกทั้งอาจารย์ผู้ได้สั่งสอน

ข้าพเจ้ามา ทั้งมารดาบิดาและคณาญาติทั้งสิ้นตลอดจนพระอาทิตย์ พระจันทร์ และพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ในเอกเทศแห่งเมทนีดล และนรชนผู้มีคุณงามความดีทั้งหลายทุกถิ่นฐาน อีกท้าวมหาพรหม กับหมู่มารและท้าวมัฆวาฬเทวราช ทั้งเทพเจ้าผู้ฉกาจรักษาโลก ทั้งสี่ทิศ และพญายมราชอีกมวลมิตรสหาย ทั้งผู้ขวนขวายวางตน เป็นกลาง และผู้เป็นศัตรูของข้าพเจ้าทุก ๆ เหล่า จงมีความเกษมสุขนิราสภัย ขอบุญที่ข้าพเจ้ากระทำไว้ด้วยไตรทวาร จงบันดาลให้สำเร็จไตรพิธสุข ถึงความเกษมปราศจากทุกข์ คือ พระอมตมหานฤพานโดยพลัน อีกโสดหนึ่งนั้น ด้วยบุญกรรมที่อุทิศเจตนานี้ ขอให้ข้าพเจ้าบรรลุข้ามที่ซึ่งการตัดขาดตัณหาอุปาทาน ธรรมอันชั่วในสันดานจงพินาศไปหมดจนตราบเท่าถึงนิพพานสิ้นกาลทุกเมื่อเทียว แม้ว่าข้าพเจ้ายังจะท่องเที่ยวไปเกิดในภพใด ๆ ก็ขอให้มีจิตซื่อตรงดำรงสติปัญญาไวชาญฉลาด ให้มีความเพียรกล้าสามารถขัดเกลากิเลสให้สูญหาย ขอหมู่มารเหล่าร้ายอย่าได้กล้ากรายสพโอกาส เพื่อทำให้ข้าพเจ้าพินาศคลายความเพียรได้ อนึ่งไซร้ พระพุทธเจ้าผู้เป็นที่พึ่งอันยิ่งอย่างประเสริฐ พระธรรมเป็นที่พึ่งอันล้ำเลิศยิ่งประมาณ พระปัจเจกพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งอันไพศาล และพระสงฆ์เป็นที่พึ่งอันอุดมยิ่งประมาณของข้าพเจ้านี้ ด้วยอานุภาพอันอุดมดีพิเศษสูงสุดของพระรัตนตรัย ขออย่าให้หมู่มารได้โอกาสทุกเมื่อไป เทอญ].

พระชินปัญชรคาถา

ของ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) วัดระฆังโฆสิตาราม

พระคาถาชินบัญชรนี้ สาธยายเป็นนิรันดร ย่อมนำให้ประสบความสุขความเจริญ ถึงพร้อมด้วยอำนาจวาสนาชัยชนะ เป็นที่รักแห่งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ปกป้องสรรพภยันตรายทั้งปวง.

ชยาสนากตา พุทฺธา เชตฺวา มารํ สวาหนํ
จตุสจฺจาสภํ รสํ เย ปิวึสุ นราสภา
ตณฺหงฺกราทโย พุทฺธา อฏฺฐวีสติ นายกา
สพฺเพ ปติฏฺฐิตา มยฺหํ มตฺถเก เต มุนิสฺสรา
สีเส ปติฏฺฐิโต มยฺหํ พุทฺโธ ธมฺโม ทฺวิโลจเน
สงฺโฆ ปติฏฺฐิโต มยฺหํ อุเร สพฺพคุณากโร
หทเย อนุรุทฺโธ จ สารีปุตฺโต จ ทกฺขิเณ
โกณฺฑญฺโญ ปิฏฺฐิภาคสฺมึ โมคฺคลฺลาโน จ วามเก
ทกฺขิเณ สวเน มยฺหํ อาสุํ อานนฺทราหุโล
กสฺสโป จ มหานาโม อุภาสุํ วามโสตเก
เกสนฺเต ปิฏฺฐิภาคสฺมึ สุริโยว ปภงฺกโร
นิสินฺโน สิริสมฺปนฺโน โสภิโต มุนิปุงฺคโว
กุมารกสฺสโป เถโร มเหสี จิตฺรวาทโก
โส มยฺหํ วทเน นิจฺจํ ปติฏฺฐาสิ คุณากโร
ปุณฺโณ องฺคุลิมาโล จ อุปาลี นนฺทสีวลี

เถราปญฺจ อิเม ชาตา นลาเต ติลกา มม
เสสาสีติ มหาเถรา ชิตวนฺโต ชิโนรสา
ชวนฺตา สีลเตเชน องฺคมงฺเค สุสณฺฐิตา
รตนํ ปุรโต อาสิ ทกฺขิเณ เมตฺตสุตฺตกํ
ธชคฺคํ ปจฺฉโต อาสิ วาเม องฺคุลิมาลกํ
ขนฺธโมรปริตฺตญฺจ อาฏานาฏิยสุตฺตกํ
อากาเส ฉทนํ อาสิ เสสา ปาการสณฺฐิตา
ชินา นานาพลสํยุตฺตา สตฺตปาการลงฺกตา
วาตปิตฺตาทิสญฺชาตา พาหิรชฺฌตฺตุปทฺทวา
อเสสา วินยํ ยนฺตุ อนนฺตชินเตชสา
วสโต เม สกิจฺเจน สทา สมฺพุทฺธปญฺชเร
ชินปญฺชรมชฺฌมฺหิ วิหรนฺตํ มหีตเล
สทา ปาเลนฺตุ มํ สพฺเพ เต มหาปุริสาสภา ฯ

อิจฺเจวมนฺโต สุคุตฺโต สุรกฺโข
ชินานุภาเวน ชิตุปทฺทโว
ธมฺมานุภาเวน ชิตาริสงฺโฆ
สงฺฆานุภาเวนาหํ ชิตนฺตราโย
จรามิ สทฺธมฺมานุภาวปาลิโตติ ฯ

แปลคาถาพระชินะบัญชร

พระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่าใด ผู้ไม่ต้องทำสายธนูและลูกศรก็ทรงชนะมาร พร้อมทั้งพาหนะ ทรงเป็นผู้เลิศในนรชน ทรงดื่มรสคือสัจจะ ๔ อันเลิศ ฯ

พระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่านั้น ๒๘ พระองค์ มีพระตัณหังกรเป็นต้น เป็นพระมุนีเจ้าผู้นำโลกทุกพระองค์ ประดิษฐานอยู่บนกระหม่อมของข้าพเจ้า ฯ

พระพุทธเจ้าประดิษฐานอยู่บนศีรษะของข้าพเจ้า ฯ พระธรรมเจ้าประดิษฐานอยู่ที่ตาทั้งสอง ฯ

พระสังฆเจ้าผู้เป็นอากรแห่งคุณทั้งปวง ประดิษฐานอยู่ที่อุรประเทศของข้าพเจ้า ฯ

พระอนุรุทธะประดิษฐานอยู่ที่หทัย ฯ พระสารีบุตรประดิษฐานอยู่ ณ เบื้องขวา ฯ

พระโกณฑัญญะประดิษฐานอยู่ ณ เบื้องหลัง ฯ พระโมคคัลลานะประดิษฐานอยู่ ณ เบื้องซ้าย ฯ

พระอานนท์และพระราหุล ประดิษฐานอยู่ ณ หูขวาของข้าพเจ้า ฯ

พระกัสสปะและพระมหานามทั้งสอง ประดิษฐานอยู่ ณ หูซ้าย

พระโสภิตะ ผู้ถึงพร้อมด้วยสิริ เป็นพระมุนีผู้ประเสริฐเพียงดั่งดวงพระอาทิตย์ส่องแสงสว่าง ประทับ ณ ที่สุดแห่งผมส่วนเบื้อง

หลัง ฯ

พระกุมารกัสสปเถระ ผู้มหาฤาษี ผู้กล่าวคำอันวิจิตรเป็นบ่อเกิดแห่งคุณนั้น ประดิษฐานอยู่ที่หน้าของข้าพเจ้าเป็นนิตย์ ฯ

พระเถระ ๕ พระองค์ ผู้มีคุณเหล่านี้คือ พระปุณณะ ๑, พระองคุลิมาล ๑, พระอุบาลี ๑, พระนันทะ ๑, พระสีวลี ๑, อยู่ที่หน้าผากของข้าพเจ้า ฯ

พระมหาเถระแปดสิบพระองค์ที่เหลือ ผู้ชนะ ผู้เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ผู้ชนะรุ่งเรืองอยู่ด้วยเดชคือศีล สถิตอยู่ ณ อวัยวะใหญ่น้อยทั้งหลาย ฯ

พระรัตนปริตรอยู่เบื้องหน้า ฯ พระองคุลิมาลปริตรอยู่เบื้องซ้าย ฯ พระธชัคคปริตรอยู่เบื้องหลัง ฯ พระเมตตสุตตปริตรอยู่เบื้องขวา ฯ

พระขันธปริตร พระโมรปริตร พระอาฏานาฏิยสุตตปริตร เป็นหลังคาเครื่องบีดกั้นในอากาศ ฯ พระปริตรที่เหลือ สถิตมั่นเป็นกำแพง ฯ

พระผู้ชนะทั้งหลาย ผู้ประกอบพร้อมด้วยกำลังต่าง ๆ ประกอบเป็นกำแพงเจ็ดชั้น ฯ

อาพาธทั้งหลาย อันเกิดจากลมและดีกำเริบเป็นต้น อุปัทวะทั้งภายนอกภายใน จงถึงความพินาศไปไม่เหลือ ด้วยเดชแห่งพระพุทธเจ้าผู้ชนะไม่มีที่สิ้นสุด ฯ

เมื่อข้าพเจ้ากล่าวบัญชรของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตามกิจของตอนอยู่ทุกเมื่อ ขอพระพุทธเจ้าผู้มหาบุรุษประเสริฐเหล่านั้นทั้งหมดจงอภิบาลรักษาข้าพเจ้าอยู่ในท่ามกลางแห่งบัญชร คือวงเขตอันกว้างใหญ่ไพศาลเพียงดังพื้นแผ่นดินทุกเมื่อ ฯ

พระชินะบัญชรมนต์คุ้มครองดีรักษาดี ด้วยประการฉะนี้ ข้าพเจ้าเป็นผู้ชนะอุปัทวะด้วยอานุภาพแห่งพระพุทธเจ้าผู้ชนะ เป็นผู้ชนะหมู่ข้าศึก ด้วยอานุภาพแห่งพระธรรมเจ้า เป็นผู้ชนะอันตรายด้วยอานุภาพแห่งพระสังฆเจ้า เป็นผู้อันอานุภาพแห่งพระสัทธรรมอภิบาลรักษาแล้วประพฤติอยู่ เทอญ ฯ

จบปกิณกคาถาเพียงนี้

สมบัติบัณฑิต

สังฆราชานุศาสนี "ทางสุข"

ของ

สมเด็จพระสังฆราช [อุฏฐายีมหาเถร]

วัดมกุฏกษัตริยาราม พระนคร

เราทุกคนต้องการสุข ไม่มีใครต้องการทุกข์ แต่ทุกคนก็ยังมีทุกข์ ไม่มีใครสักคนเดียวที่ได้สุขโดยส่วนเดียว ไม่มีทุกข์เลย ข้อนี้เป็นเรื่องที่น่าพิจารณาว่า เหตุไรจึงเป็นเช่นนั้น เมื่อพิจารณาโดยรอบคอบแล้ว ก็ต้องเห็นว่า สุขกับทุกข์นี้ต้องมีเหตุต่างกันเป็นแน่ เพราะคนไม่รู้จักเหตุแห่งสุขและทุกข์ตามที่เป็นจริง จึงหลงประกอบเหตุแห่งทุกข์ โดยสำคัญผิดเห็นว่า เป็นเหตุแห่งสุขไป ผลที่ได้รับจึงเป็นทุกข์ที่ตนไม่ปรารถนาเลย เพราะเหตุกับผลย่อมเที่ยงตรงต่อกัน ไม่มีการยักเยื้อง ผู้ประกอบเหตุแห่งสุข จะกลับได้ทุกข์ หรือผู้ประกอบเหตุแห่งทุกข์จะกลับได้สุข จะมีไม่ได้เป็นอันขาด

ก็อะไรเล่าเป็นเหตุแห่งสุขและทุกข์นั้น บุญเป็นเหตุแห่งสุข บาปเป็นเหตุแห่งทุกข์ เพราะฉะนั้น มนุษย์ทั้งหลายจึงต้องการบุญ ไม่ต้องการบาป สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงสอนไม่ให้กลัว

บุญ และให้ศึกษาให้รู้จักบุญ ดังพุทธภาษิตว่า

ปุญฺญเมว สุสิกฺเขยฺย อายตคฺคํ สุขุทฺรยํ
ทานญฺจ สมจริยญฺจ เมตฺตจิตฺตญฺจ ภาวเย
เอเต ธมฺเม ภาวยิตฺวา ตโย สุขสมุทฺทเย
อพฺยาปชฺฌํ สุขํ โลกํ ปณฺฑิโต อุปปชฺชติ

บุคคลพึงศึกษาบุญนั้นแหละอันมีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นผลยืดยาว คือพึงบำเพ็ญทานสมจริยาและเมตตาจิต บัณฑิตบำเพ็ญธรรมอันเป็นแดนเกิดแห่งสุข ๓ ประการนี้แล้ว ย่อมเข้าถึงโลกที่เป็นสุขหาความลำบากยากแค้นมิได้ ดังนี้

ในพระพุทธภาษิตนี้ได้การที่เป็นบุญ ๓ ประการ คือทาน การให้ปัน ๑ สมจริยา ความประพฤติเรียบร้อยคือศีลห้า ๑ เมตตาจิต คือจิตหวังดี ปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข ๑

โดยใจความ บุญประการที่ ๑ คือเฉลี่ยความสุขของตนแก่ผู้อื่น บุญประการที่ ๒ คือการให้ความปลอดทุกข์ปลอดภัยแก่ผู้อื่น บุญประการที่ ๓ คือการชำระจิตใจของตนให้สะอาดผ่องใสแล้ว ทำดี พูดดี คิดดี ต่อผู้อื่น

ถ้ามนุษย์ทุกคนบำเพ็ญบุญ ๓ ประการนี้ให้บริบูรณ์แล้ว จักมีอายุยืน มีผิวพรรณงดงาม ไม่มีศัตรูมีแต่มิตร มีกำลังกายกำลังใจสมบูรณ์ มีร่างกายปราศจากโรค มีสุขกายสุขใจสม่ำเสมอ

เพราะเหตุนั้น ผู้ปรารถนาความสุขแก่ตนและผู้อื่น พึงบำเพ็ญ

บุญ ๓ ประการนี้ให้บริบูรณ์ ตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ด้วยประการฉะนี้ ฯ

สุภาษิตสำหรับสตรี

อัญชัญ

(คือพระนามแฝงของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว)

ขอประพันธ์จรรยาสุภาษิต ไว้เตือนจิตหญิงไทยในสยาม
ที่เริ่มรุ่นลักขณาสง่างาม อยู่ในความดำริควรตริตรอง
เป็นสตรีนี้ใช่ว่ามิใช่ง่าย สงวนกายเราไว้อย่าให้หมอง
จะยากจนข้นไร้นิสัยทอง ย่อมจะต้องมีค่าราคาแพง
เหมือนพิกุลดีจริงไม่ทิ้งกลิ่น ถึงตกดินจมทรายไม่หน่ายแหนง
ยังหอมหวนชวนชื่นระรื่นแรง จนเหี่ยวแห้งไม่ทรามความนิยม
แต่หอมกลิ่นมาลาที่ว่าหอม ชั่วถนอมเชยชิดสนิทสนม
เฉพาะเมื่อจับต้องประคองชม เวลาดมชั่วครั้งไม่ยั่งยืน
อันหอมนามความดีสตรีนั้น ไม่มีวันทรามเชยระเหยหืน
ถึงมาตร์แม้นตัวตายไม่คลายคืน ยังหอมชื่นชูนามเพราะความดี
เป็นผู้หญิงตำราที่ว่าสวย ต้องกอบด้วยเบ็ญจลักษณ์เป็นศักดิ์ศรี
ถึงไม่ครบทั้งห้าตามบาลี สมัยนี้สำคัญด้วยจรรยา

อันงามรูปงามทรัพย์บังคับยาก มีน้อยมากก็ตามชาติวาสนา
ถึงร่างกายบุญกรรมก็ทำมา มิใช่ว่าสรรสร้างได้อย่างใจ
คงแต่เพียงที่สามให้งามจิต งามจริตกิริยาอัชฌาสัย
งามวาจาไพเราะเสนาะใน ดำรงไว้ให้งามสามประการ
แม้สตรีมีงามเพียงสามสิ่ง นับว่าหญิงน่ารักสมัครสมาน
ถึงรูปทรัพย์คับแค้นแสนกันดาร ต้องประมาณว่างามตามตำรา
อีกนัยหนึ่งเครื่องประดับสำหรับนาฎ ศิลปศาสตร์เป็นของจะต้องหา
งามอะไรไม่เยี่ยมเทียมวิชา อาจจะพาให้กายสบายเบา
อันสตรีที่งามด้วยความรู้ เป็นที่ชูโฉมเฉิดเลิศเฉลา
แต่อย่าเพียงเรียนเล่นพอเป็นเลา ต้องเรียนเอารู้ดีจึงมีคุณ
ถึงพ่อแม่เราไซร้จะให้ทรัพย์ ก็สำหรับขาดเหลือช่วยเกื้อหนุน
ย่อมจะเป็นแต่ละเมื่อที่เจือจุน ไม่เหมือนทุนทางวิชาจะหากิน
ด้วยความรู้นั้นเลิศประเสริฐสุด เปรียบประดุจดังแควกระแสสินธุ์
จะวิดวักตักมาเป็นอาจิณ ไม่รู้สิ้นสุดแห้งขอดตลอดกาล
เท่ากับทรัพย์ติดตัวชั่วชีวาตม์ ใครไม่อาจลอบลักมาหักหาญ
มีวิชาห้าข้อพอประมาณ ที่นงคราญไทยเราควรเล่าเรียน
ข้อที่หนึ่งชี้อ้างทางหนังสือ ต้องหัดปรือให้ชำนาญทั้งอ่านเขียน
เป็นเบื้องต้นของวิชาอันอาเกียรณ์ จงพากเพียรพยายามตามปัญญา
แม้นยังไม่เติบโตเป็นโอกาส จะสามารถเรียนได้หลายภาษา
อย่ายนย่อท้อถอยปล่อยเวลา หาวิชาเสียก่อนอย่านอนใจ

มิเสียแรงเรียนรู้ถึงผู้หญิง ถ้าดีจริงอย่าพะวงคิดสงสัย
รัฐบาลก็นิยมใช้ถมไป เมื่อทำได้รอบรู้เหมือนผู้ชาย
เช่นตัวอย่างยังมีที่สถาน สำนักงานโทรศัพท์คอยรับสาย
ใช้สตรีทำแทนแสนสบาย ไม่เสียหายกายกิจสนิทดี
อย่าทำถ่อมยอมแพ้แก่บุรุษ เรามนุษย์นี้หนามารศรี
ถึงกำเหนิดเกิดมาเป็นนารี วิชามีในตัวอย่ากลัวคน
ข้อที่สองนั้นทางช่างประดิษฐ์ หัตถกิจเย็บปักเป็นมรรคผล
สรรพสิ่งของใช้ซื้อผ้ามือตน ตลอดจนหูกฝ้ายทำด้ายปอ
ควรจะเพียรเรียนรู้อย่าอยู่เปล่า เป็นงานเบากิจหญิงจริง ๆ หนอ
ยามธุระจะใช้ทำได้พอ ไม่ต้องง้อจ้างวานชาวบ้านทำ
ด้วยความรู้รู้ไว้มิใช่ว่า เอาใส่บ่าแบกหามเลยงามขำ
ถึงจะมีเงินทองไม่ต้องคลำ ไว้แนะนำวิชาเป็นอาจารย์
ก็มีคุณจุนเจือเหมือนเกื้อชาติ ให้สามารถรู้กิจโดยวิสถาน
เพื่อวิชาสารพัดหัตถการ แผ่ไพศาลฟุ้งเฟื่องในเมืองไทย
ข้อที่สามวิทยาทางค้าขาย ต่อขวนขวายฝึกหัดดัดนิสัย
ให้รู้จักชักทุนหนุนกำไร และสิ่งใดผลดีมีราคา
ที่ซื้อง่ายขายคล่องไม่ต้องค้าง เนื่องในทางพานิชจะคิดหา
จะพากเพียรเรียนจำเป็นตำรา ซึ่งวิชาอย่างนี้ดีเหมือนกัน
เพราะหาทรัพย์นั้นใช่รไม่จำกัด เราถนัดทางไหนต้องใฝ่ฝัน
เมื่อได้โดยสุจริตไม่ผิดธรรม์ ย่อมเป็นอันต้องตามความนิยม

การจำหน่ายขายค้าใช่ว่าเล่น รวยจนเป็นเศรษฐีก็มีถม
ถ้าถูกช่องไม่ช้าอย่าปรารมภ์ อาจอุดมเร็วพลันไม่ทันนาน
ข้อที่สี่นี้ไซร้ให้รู้จัก ทางพิทักษ์ไข้ป่วยช่วยสังขาร
ต้องฝึกหัดซึ่งวิชาพยาบาล ให้ชำนาญรู้ไว้ในวิธี
อีกทั้งกิจต่าง ๆ ทางรักษา เป็นวิชาล้ำเลิศประเสริฐศรี
เพราะโรคาอาพาธอาจจะมี รู้ไว้ดีติดขัดบำบัดตน
ยังประโยชน์ยิ่งแท้แก่ประเทศ เมื่อมีเหตุยุทธนาโกลาหล
ฝ่ายบุรุษนั้นเขาเข้าประจญ เราเป็นคนพยาบาลทหารไป
เกิดเป็นตัวชั่วดีต้องมีจิต กระหน่ำกิจช่วยชาติอย่าหวาดไหว
เพื่อดำรงอิสระคณะไทย ของเราไว้ให้เจริญดำเนินทัน
ข้อที่ห้าหน้าที่สตรีแท้ ทั้งควรแก่กิจหญิงทุกสิ่งสรรพ์
คือวิชาแพทย์บำรุงผดุงครรภ์ หญิงเหมือนกันสิ่งใดไม่ระคาง
ถึงโดยที่ลี้ลับจะจับต้อง ก็แคล่วคล่องทำถนัดไม่ขัดขวาง
ความละอายฝ่ายเขาก็เบาบาง เพราะแก่ทางวิทยาของนารี
แพทย์ผู้ชายอย่างไรไม่สนิท ย่อมจะคิดอึดอัดน่าบัดสี
เพราะฉะนั้นควรหัดเป็นสตรี แต่ต้องมีกรุณาเมตตาชน
สำหรับใครไร้ทรัพย์ที่คับเข็ญ ก็จำเป็นช่วยเหลือเพื่อกุศล
ถ้าผู้ดีมีทรัพย์ไม่อับจน จะหวังผลบ้างก็พอประมาณ
ทุกข์ของหญิงยิ่งยอดการคลอดบุตร อกมนุษย์เหมือนกันสันนิษฐาน
ต้องเผื่อแผ่วิทยาเป็นสาธารณ์ อย่าต้องการลาภผลทุกคนไป ฯ

ศาสนทายาท

ธมฺมสาโร ภิกฺขุ วัดบวรนิเวศวิหาร

ทายาท หมายถึงผู้สืบตระกูล หรือผู้ควรรับมรดก เมื่อฟังดูเพียงแค่นี้แล้วถามว่า ท่านอยากเป็นผู้สืบตระกูล หรืออยากเป็นผู้รับมรดกไหม ? ก่อนที่จะตอบปัญหานี้ก็คงจะไม่ผลีผลาม คงจะคิดตั้งหลักให้มั่นไว้ตามสมควร คือถ้ารู้สึกว่าตระกูลของตนดี มีคนนับหน้าถือตา ก็ยินดีในการที่ตนจะเป็นผู้สืบตระกูล แต่ถ้าตระกูลของตนไม่ดี คนไม่นับหน้าถือตา ก็ไม่ยินดีในการที่ตนจะเป็นผู้สืบตระกูล ในกรณีเช่นนี้อาจจะถึงกับเปลี่ยนนามสกุล เพื่อมิให้เป็นอัปมงคลต่อไป หรือซ่อนมิให้ผู้ใดทราบว่าตนสืบมาจากตระกูลนั้น ส่วนในเรื่องทายาทที่หมายถึง ผู้ควรรับมรดกก็ต้องคิดเหมือนกันว่าเป็นมรดกชนิดไหน ? ถ้าเป็นมรดกที่เป็นเจ้าหนี้ ก็คงยินดีแบหัวใจและแบมือรับ แต่ถ้าเป็นมรดกทางลูกหนี้ ก็คงจะอยากหนีไม่อยากรับ เว้นแต่เป็น **ภารจำยอม** คือมีข้อผูกพันทางกฎหมาย หรือจำต้องยอมโดยประการอื่น ๆ คนเราก็ต้องยอมในเรื่องต่าง ๆ ดังที่หน้าดำหน้าแดงหรือบางทีหน้าเขียวกันไป ที่ปรากฏอยู่ทุกวันนี้ ซึ่งต่างคนต่างก็คงจะเห็นกันอยู่ในใบหน้าของคนไทยกันเอง ตามท้องตลาด ตามบ้านเรือน ตั้งแต่กระท่อมขึ้นไปถึงบนปราสาท และดูท่าจะเป็นปัญหาหนักขึ้นทุกที เราจึงควรจะได้ศึกษาตัวเอง ศึกษาครอบครัว

ตลอดถึงศึกษาศาสนา และทำตนเป็นศาสนทายาทเสียให้ได้--

ศาสนทายาทคืออะไร ? คำตอบ คือ ผู้รับมรดกทางศาสนา! มรดกทางศาสนานี้ เป็นมรดกมหาศาล รวมทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตระไว้พร้อม การรับมรดกนี้พิเศษสุด คือไม่ต้องมี ภารจำยอมอีกเลย ไม่ว่าในกาลไหน ๆ มีแต่ความแจ่มใสสดชื่น ด้วยเหตุนี้ทุกคนจึงควรเป็นศาสนทายาท อย่ามุ่งแค่อามิสทายาท คือวัตถุอันเป็นเหยื่อหรือเครื่องล่อใจ ดังที่ทายาทแย่งมรดกกันที่ปรากฏนั้น ๆ คืออามิสทายาทอย่างแรง และมักทำให้ญาติมองตากันไม่ได้ ซึ่งความจริงญาติมีความสัมพันธ์กันลึกซึ้งทางสายโลหิต ไม่สมควรจะเป็นเช่นนั้น สมควรรักกันฉันท์ญาติด้วยญาติธรรมสืบไปจะดีกว่า สามัคคีธรรมและการแบ่งสรรปันส่วนกันตามควรย่อมป้องกันมิให้สามัคคีเภทระหว่างญาติเกิดขึ้นได้ มรดกที่เป็นอามิสและทายาทที่จะรับนั้น ถ้าจะเปรียบกับศาสนทายาท ก็เป็นเพียงวัตถุธาตุเลว ๆ อย่างหนึ่ง ไม่มีคุณค่าหรือคุณสมบัติใกล้เคียงศาสนทายาทแม้แต่น้อย ถ้าคนมุ่งเป็นศาสนทายาทโดยแท้แล้ว จะไม่มีทางทำลายญาติธรรม และสามัคคีธรรมเด็ดขาด แม้มีเพียงแย่งมรดกอย่างธรรมดา ๆ มีชาดกแสดงเรื่องถือญาติเป็นสำคัญย่อมได้ผลดี-

ครั้งหนึ่ง มีผู้หญิงคนหนึ่ง ซึ่งในครอบครัวของเธอ มีญาติคนหนึ่ง สามีคนหนึ่ง ลูกชายคนหนึ่ง ถูกจับตัวไปโดยเข้าใจว่า

เป็นพวกปล้น.. พระราชารับสั่งหาผู้หญิง.. เมื่อผู้หญิงคนนั้นเข้าเฝ้า พระราชาพระราชทานโอกาส ให้เลือกรับคืนได้คนหนึ่งในสามคนนั้น.. ผู้หญิงคนนั้นกราบทูลขอคนที่เป็นญาติคืน! คนที่ชุมนุมอยู่ในที่นั้นก็คงเดากันไปต่าง ๆ แต่ส่วนใหญ่ก็คงเดาว่า เรื่องของผู้หญิงนี้ ไม่ลูกก็ผัว ไม่นอกไปจากนี้ ผิดถนัด! ผู้หญิงนั้นเลือกเอาญาติ.. และเกิดปัญหาซักถามถอดใจความง่าย ๆ ดังนี้:-

พระราชา: เธอต้องการคนไหน เราจะมอบให้?

หญิงรักญาติ: หม่อมฉันต้องการญาติ (พี่ชาย) เพคะ!

พระราชา: ทำไมจึงต้องการญาติ?

หญิงรักญาติ: หม่อมฉันมีชีวิตอยู่ ย่อมจะหาผัวและลูกได้ ส่วนญาติ (พี่ชาย) หาอีกไม่ได้!

พระราชา พอพระราชหฤทัยคำตอบของหญิงนั้น (ประกอบญาติธรรม) จึงโปรดเกล้า ฯ พระราชทานไปทั้ง ๓ คน...

อุจฉังคชาดก เก็บชาดกนี้มาเล่า ก็เพียงเพื่อจะเน้นเรื่องญาติให้เห็นเป็นสำคัญ ทำอะไรควรยึดถือญาติไว้ส่วนหนึ่ง ย่อมมีทางได้รับผลอย่างเกินคาด เช่นในเรื่องนี้เธอขอเพียงญาติ อันเป็นเหตุให้ได้พระราชทานแถมผัวและลูกชายมาด้วย *ญาติทายาท* จึงมีข้อสำคัญกว่า *อามิสทายาท* และทั้งหมดก็สู้ *ศาสนทายาท* ไม่ได้...

พระเจ้าอโศกมหาราช เมื่อทรงแปรพักตร์ของพระองค์จากทาง *แสนยานุภาพ* มาทาง *ธรรมานุภาพ* แล้ว ได้ทรงทำนุบำรุง

พระพุทธศาสนาด้วยประการต่าง ๆ หาบุคคลในสมัยเดียวกันเสมอเหมือนพระองค์มิได้ ภายหลังพุทธปรินิพพานประมาณ ๒๑๘ ปี ซึ่งพระพุทธศาสนากำลังประสบความยุ่งยาก เนื่องจากพวกเดียรถีย์ปลอมบวช.. เมื่อทรงบำรุงพระพุทธศาสนานานาประการแล้ว ก็ทรงสงสัยพระองค์เองว่า ได้เป็น *ศาสนทายาท* หรือยัง จึงทรงสนทนากับพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ ดังนี้ :–

พระเจ้าอโศกมหาราช : พระคุณเจ้า โยมจะเป็น "ศาสนทายาท" บ้างไหม ?

พระโมคคัลลีบุตร ฯ : มหาบพิตรยังไม่ชื่อว่า "ศาสนทายาท' แต่ทรงได้ชื่อว่าเป็น "ปัจจัยทายาท" หรือ "ทรงเป็นราชูปถัมภก" ขอถวายพระพร !

พระเจ้าอโศกมหาราช : พระผู้เป็นเจ้า ทำอย่างไรเล่าถึงจะได้เป็น "ศาสนทายาท" ?

พระโมคคัลลีบุตร ฯ : มหาบพิตร ใคร ๆ ก็ตาม คนจนหรือคนมั่งมี ได้บวชลูกชายของตน ย่อมได้ชื่อว่าเป็น "ศาสนทายาท" !

เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงสดับคำถวายพระพร จากพระมหาเถระดังนี้ จึงได้ทรงพระอนุญาตให้พระราชโอรสทรงผนวช ซึ่งมีนามว่า "พระมหินทเถระ" และทรงแถมพระราชธิดาทรงผนวชอีกองค์หนึ่ง ซึ่งมีนามว่า "สังฆมิตตาเถรี" พระเจ้าอโศกมหา-

ราช จึงได้ทรงเป็น *ศาสนทายาท* โดยไม่มีความสงสัยในพระราชหฤทัยอีกต่อไป--

โดยนัยนี้ การเป็นศาสนทายาท ก็คือให้ลูกออกบวช การทำอย่างอื่น ๆ อันเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ได้ชื่อว่าเป็น ปัจจัยทายก (คือผู้ถวายปัจจัย) บ้าง ได้ชื่อว่าเป็น อุปฐาก (ผู้บำรุง) บ้าง ซึ่งการกระทำเหล่านั้น ก็เป็นผลดีแก่พระพุทธศาสนามิใช่น้อย แต่ถ้าจะเอาเป็นทายาททางพระพุทธศาสนากันแล้ว ก็ต้องให้ลูกบวชในพระพุทธศาสนา ส่วนลูกหญิงไม่ต้องให้บวชก็ได้ ในการที่พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงอนุญาตให้พระราชธิดาออกทรงผนวชด้วย ดูก็เป็นเพียงเป็นการทรงแถมเท่านั้น หรือใครจะแถมให้ลูกสาวบวชชีก็ย่อมทำได้ และตามศรัทธาของลูกสาวจะบวชชีสักชั่วระยะหนึ่ง หรือจะบวชตลอดชีวิตก็ตามใจ.. หรือจะเพียงแต่รู้จักขออนุญาตคุณพ่อคุณแม่ไป-- .

ลูกสาว: คุณพ่อคะ หนูขออนุญาตไป *รักษาศีล ฟังเทศน์* ที่วัดในวันพระสักครึ่งวัน นะคะ ?

คุณพ่อ: วัดไหนจ๊ะ ลูก วัดคิงส์ หรือ วัดควีนส์ !

ลูกสาว: คุณแม่คะ หนูขออนุญาตไป *รักษาศีล ฟังเทศน์* ที่วัดในวันอาทิตย์สักครึ่งวัน นะคะ ?

คุณแม่: วัดไหนจ๊ะ วัดเฉลิมกรุง หรือวัดเฉลิมไทย หรือวัดเฉลิมเขตร์ !

การที่เกิดมาเป็นลูกผู้หญิง และเป็นลูกสาวไทยนั้น ก็บวชเป็นภิกษุไม่ได้ เพราะหาภิกษุณีเป็นอุปัชฌาย์ไม่ได้ ดังนั้นเรื่องของลูกผู้หญิงก็ไม่ใช่ทางปิดโดยประการทั้งปวง ยังจะเข้าวัดฟังเทศน์หรือรักษาศีล ในวันพระหรือวันอาทิตย์ก็ได้ แต่ก็ไม่ใช่วัดต่าง ๆ ดังที่ถูกคุณพ่อคุณแม่ล้อดักคอ ต้องไปวัดจริง ๆ หรือไปไม่ได้ก็ควรลองอ่านหนังสือทางธรรมดูบ้าง เมื่ออ่านเป็นแล้วจะรู้สึกว่าอ่านหนังสือทางธรรม ก็คืออ่านตนเอง คนที่ฆ่าตนเองหรือฆ่าผู้อื่นอยู่โครม ๆ นั้น เพราะไม่ได้อ่านตนเองให้เข้าใจ จึงแก้ปัญหาตนเองไม่เป็น--

เรื่องของพระพุทธศาสนา เราจับตาดูตั้งแต่พระพุทธเจ้าตรัสรู้มา การที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้นั้น ก็เรียกว่า *พระพุทธ พระธรรม* เกิดขึ้นในโลกแล้ว แต่ถ้ามีเพียงพระพุทธเจ้าและพระธรรม เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระพุทธศาสนาก็สิ้นสุดเพียงแค่นั้น คืออย่างมากก็อยู่ได้ ๔๕ พรรษา เท่าที่พระพุทธองค์ตรัสรู้แล้ว ทรงพระชนม์อยู่ แม้พระพุทธองค์ทรงเสวยวิมุติสุขโดยไม่สั่งสอนผู้ใด ท้าวมหาพรหมก็ร้อนอกร้อนใจมากราบทูลอาราธนา เพื่อให้เสด็จออกแสดงพระสัทธรรมเทศนา ให้บังเกิดพระสงฆ์ขึ้นจะได้ช่วยกันเผยแผ่พระพุทธศาสนาออกไป และทรงพระพุทธศาสนาไว้.. เราจึงได้พระสงฆ์ดำรงพระพุทธศาสนาสืบมา และมาจนถึงประเทศไทย ได้ดำรงอยู่จนทุกวันนี้--

เราลองนึกย้อนไปถึง *พระเจ้าอโศกมหาราช* ที่ทรงเลื่อมใส และทำอะไรต่ออะไรไว้แก่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก แล้วนึกย้อนถึง *พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ* ที่ได้แสดง *ศาสนทายาท* ถวายพระเจ้าอโศกมหาราชจนทรงเลื่อมใส ทรงอนุญาตให้พระราชโอรสออกทรงผนวชในพระพุทธศาสนา ทำให้บุคคลดำเนินตามเพื่อเป็น *ศาสนทายาท* มา และอันนี้เองทำให้บังเกิดมีพระสงฆ์สืบมาโดยไม่ขาดสาย *ศาสนทายาท* จึงมีความหมายดี ใครได้เป็นก็เท่ากับเป็นผู้ส่งเสริมให้พระพุทธศาสนาอายุยืน คงจะต้องได้บุญนักหนาโดยไม่ต้องสงสัย เพราะถ้าบิดามารดาไม่ยอมให้ลูกบวชเป็นพระ ก็จะหาผู้มาเป็นพระสงฆ์สืบต่อพระพุทธศาสนาไม่ได้ สถาบันสงฆ์เช่นทุกวันนี้ก็ไม่มี พิธีสงฆ์ต่าง ๆ ดังที่ทำกันทุกวันนี้ก็ไม่มี พระออกบิณฑบาตก็จะหายไปจากถนนหนทาง วัดต่าง ๆ ก็จะร้างผุพังเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ประเทศก็จะมีแต่บ้านไม่มีวัด โดยเฉพาะในประเทศไทยซึ่งประชาชนถือว่า วัดกับบ้านอาศัยกันดำรงอยู่ บางคราวประชาชนก็ไปฟังเทศน์ฟังธรรม หรือไปบำเพ็ญกุศลที่วัด บางคราวพระก็ไปบ้านตามคำอาราธนาหรือไปด้วยเหตุอื่น ๆ เพราะวัดกับบ้านก็ต้องมีความสัมพันธ์กัน ดังที่พระพุทธองค์ทรงแสดงให้ปฏิบัติต่อกันไว้ฝ่ายละหลายข้อ ฝ่ายชาวบ้านปฏิบัติต่อพระดังนี้ :–

๑. ทำอะไรเกี่ยวกับพระต้องทำด้วยเมตตา.

๒. พูดอะไรเกี่ยวกับพระต้องพูดด้วยเมตตา.

๓. คิดอะไรเกี่ยวกับพระต้องคิดด้วยเมตตา.

๔. ไม่ปิดประตูบ้าน คือห้ามไม่ให้เข้าบ้าน.

๕. ด้วยให้อามิสทาน.

ฝ่ายพระปฏิบัติต่อชาวบ้านดังนี้ :–

๑. ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว.

๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี.

๓. อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม.

๔. ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง.

๕. ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่ม.

๖. บอกทางสวรรค์ให้.

ด้วยพระพุทธโอวาทดังที่ยกมาไว้นี้ เราอ่านทบทวนให้เข้าใจแจ่มแจ้งแล้ว จะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างบ้านกับวัด พระพุทธองค์ทรงมีพระประสงค์มากมายเพียงไร หากได้นำมาดำเนินการให้ถูกต้องแล้ว นอกจากชาวบ้านกับชาววัดจะมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ประโยชน์ที่สำคัญชั้นยอดก็คือ จะทำให้พระ-พระพุทธศาสนามีอายุวัฒนะ ดำรงอยู่เป็นดวงประทีปแห่งโลก โดยเฉพาะสำหรับประเทศไทย...

เวลานี้ประเทศไทยเรา มีพลเมือง ๓๐ ล้านคนเศษ มีวัด ๒๓,๒๓๗ วัด มีภิกษุ ๑๕๐,๗๔๙ รูป (สำรวจปี ๒๕๐๘) และ

สามเณร ๘๗,๓๖๒ รูป และจำนวนภิกษุสามเณรก็แบบเดียวกับใบไม้บนต้นไม้ ใครจะไปทำสถิติไว้ค้างเดือนค้างปีอย่างถูกต้องไม่ได้ เพราะย่อมมีการร่วงหล่นและออกมาใหม่อยู่เสมอ... จำนวนพระที่ไม่ถึง ๒๐๐,๐๐๐ รูปต่อพลเมือง ๓๐ ล้านเศษ ย่อมน้อยอย่างไม่มีปัญหา บางโอกาสทายกต้องการทำบุญประดังกันขึ้นมาบ้าง เที่ยวนิมนต์เก็บกวาดหลวงตาและสามเณรจนหมดวัดก็ยังไม่พอ ซึ่งทำให้นึกถึงเรื่องผ้าเหลืองน้อยห้อยหู หรือผูกไว้ที่ข้อมือ ดำเนินการประกอบอาชีพแบบเดียวกับชาวบ้าน เมื่อทายกต้องการทำบุญแสวงหาพบเข้าถึงกับกระโดดเข้านิมนต์ทีเดียว ความขาดแคลนพระเวลาที่เราต้องการจะทำบุญย่อมรู้สึกอึดอัด บางคนญาติของตนไปตายในถิ่นที่หาพระไม่ได้.. เขาว่าเกิดความว้าเหว่อย่างจับใจจนบอกไม่ถูก แต่นี่พูดกันไปบางทีจะไม่รู้เรื่อง เพราะเราอาจจะยังไม่เคยมีประสบการณ์ คงจะเป็นแบบเดียวกับที่ว่า "แกงจืดจึงจะรู้คุณเกลือ" คนฉลาดก็คงจะต้องระวังมิให้สิ่งที่มีดีอยู่แล้วปล่อยให้เสื่อมโทรมจนสุดแก้ หรือปล่อยให้เสื่อมโทรมมากจนแก้ยาก อะไร ๆ สู้รักษาบำรุงไว้มิให้เสื่อมดีกว่า หรือหาช่องทางป้องกันความเสื่อม พร้อมกับหาทางส่งเสริมให้เกิดความเจริญไว้ดีกว่า...

ภิกษุสามเณร เป็นประจักษ์พยานของผู้ที่เป็นศาสน-

ทายาท ผู้ที่บวชลูกไว้เป็นศาสนทายาทย่อมควรอนุโมทนาเป็นอย่างยิ่ง หรือแม้แต่สนับสนุนให้คนอื่นได้บวช ก็ควรได้รับการอนุโมทนาไม่น้อยเหมือนกัน แม้แต่ผู้มิได้บวชแต่ได้พยายามหาฤกษ์เข้าวัดบ้าง เลี้ยงเซียมซีเข้าวัดบ้าง เพื่อรักษาศีลฟังธรรมบางโอกาสก็นับเป็นศาสนทายาทย่อย ๆ ได้ พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นศาสนทายาทใหญ่ ทรงทำเรื่องนี้ไว้เป็นตัวอย่างอันเป็นผลดีมาถึงพวกเรา.

คำปรารภ

นิทานเรื่องพระธรรมบท ที่พระบรมศาสดาทรงปรารภเหตุแต่ละอย่างแล้วทรงแสดงพระธรรมเทศนาตรัสพระคาถา เหมาะสมแก่บุคคล กาลเวลาอัชฌาสัย มีคุณค่าเป็นอันมาก บัณฑิตยกย่องว่าเป็นคัมภีร์เอก มีอรรถรสเนื้อเรื่องควรให้พิจารณาโดยละเอียดและธรรมะอันลึกซึ้งจากพระคาถา มีทั้งหมด ๒๖ วรรค จัดไว้เป็นพวกเรียกว่าหมวด เช่น หมวดคู่เรียกยมกวรรค หมวดประมาทเรียกปมาทวรรค หมวดจิตเรียกจิตตวรรคเป็นต้น มีทั้งหมด ๓๐๑ เรื่อง พร้อมทั้งพระคาถาที่ทรงเทศนา นักปราชญ์นิยมว่าเป็นสมบัติของบัณฑิตโดยแท้ เพื่ออ่านตรวจสอบพิจารณาหรือท่องจำเพื่อเป็นนิยานิกธรรมสัมมาปฏิบัติ ตามสมควรแก่โอกาสกาลเวลาอำนวยให้ นำมาเพื่อท่านบัณฑิต ๑๒๖ วรรค กับพระคาถาในเรื่องได้ ๑๐๐ บท ขอท่านบัณฑิตผู้จำนงประโยชน์ โปรดรับไว้

เพื่อประโยชน์ตนประโยชน์เผยแผ่ธรรมทาน เทอญ.

ความมุ่งหมายเดิมใคร่จะทำให้มีนิทานย่อแล้วพระคาถา แล้วบรรยายสารัตถะแห่งพระคาถาพอสมควร เรื่องมงคลทีปนีแปล ๓๘ มงคลกับสวดมนต์มากอยู่แล้ว ไม่สามารถทำได้สมความปรารถนา จึงตกลงใจเห็นว่าพระคาถานี้ทรงตรัสเทศนา มีสาระธรรมเป็นคติที่ท่านจะพึงอ่านท่องขบคิด เพื่อประโยชน์แก่ธรรมานุธรรมปฏิบัติ ท่านผู้ใคร่ประโยชน์ยิ่งกว่านี้โปรดค้นดูจากพระธรรมต่อไปเถิด.

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

ขอนอบน้อม แด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

คติธรรมจากพระธรรมบท

ยมกวรรค ที่ ๑

๑ คาถานี้จากเรื่อง พระจักขุบาล

๏ มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา, มโน เสฏฺฐา มโนมยา,
มนสา เจ ปทุฏฺเฐน, ภาสติ วา กโรติ วา,
ตโต นํ ทุกฺขมเนฺวติ, จกฺกํ ว วหโต ปทํ.

ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจชั่วแล้ว พูดอยู่ก็ตาม ทำอยู่ก็ตาม (ก็ชั่ว) เพราะความชั่วนั้น ทุกข์ย่อมตามบุคคลผู้นั้นไป ดุจล้อหมุนตามรอยเท้าแห่งโค ผู้นำแอกไปอยู่ฉะนั้น.

๒ คาถานี้จากเรื่อง มัฏฐกุณฑลี

๏ มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา, มโน เสฏฺฐา มโนมยา
มนสา เจ ปสนฺเนน ภาสติ วา กโรติ วา
ตโต นํ สุขมเนฺวติ ฉายา ว อนุปายินี.

ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจผ่องใสแล้ว พูดอยู่ก็ตาม ทำอยู่ก็ตาม (ก็ผ่องใส) เพราะความผ่องใสนั้น สุขย่อมตามผู้นั้นไป ดุจเงาตามตนไปฉะนั้น.

๓ คาถานี้จากเรื่อง ติสสเถระ

๏ อกฺโกจฺฉิ มํ, อวธิ มํ, อชินิ มํ, อหาสิ เม,

เย จ ตํ อุปนยฺหนฺติ, เวรํ เตสํ น สมฺมติ;
อกฺโกจฺฉิ มํ, อวธิ มํ, อชินิ มํ, อหาสิ เม,
เย จ ตํ นูปนยฺหนฺติ, เวรํ เตสูปสมฺมติ.

เขาได้ด่าเราแล้ว เขาได้ตีเราแล้ว เขาได้ผจญเราแล้ว เขาได้ลักของ ๆ เราไปแล้ว ก็ชนทั้งหลายเหล่าใด ย่อมเข้าไปผูกความโกรธนั้นไว้ดังนี้ เวรของชนทั้งหลายเหล่านั้น ย่อมไม่ระงับได้

เขาได้ด่าเราแล้ว เขาได้ตีเราแล้ว เขาได้ผจญเราแล้ว เขาได้ลักของ ๆ เราไปแล้ว ก็ชนทั้งหลายเหล่าใด ย่อมไม่เข้าไปผูกความโกรธนั้นไว้ดังนี้ เวรของชนทั้งหลายเหล่านั้น ย่อมระงับไป.

๔ คาถาเรื่องนี้จาก กาลยักขินี

๏ น หิ เวเรน เวรานิ, สมฺมนฺตีธ กุทาจนํ,
อเวเรน จ สมฺมนฺติ, เอส ธมฺโม สนนฺตโน.

ในกาลไหน ๆ มา เวรทั้งหลายในโลกนี้ ย่อมไม่ระงับได้ด้วยเวร ก็แต่ว่าย่อมระงับได้ด้วยความไม่มีเวร ธรรมนี้เป็นของเก่า.

๕ คาถานี้จากเรื่อง นายจุนทสูกริก

๏ อิธ โสจติ เปจฺจ โสจติ, ปาปการี อุภยตฺถ โสจติ
โส โสจติ โส วิหญฺญติ, ทิสฺวา กมฺมกิลิฏฺฐมตฺตโน.

ผู้ทำบาปย่อมเศร้าโศกในโลกทั้งสอง คือ เศร้าโศกอยู่ในโลกนี้ ละไปแล้วย่อมเศร้าโศก เขาเศร้าโศกอยู่ เขาเดือดร้อนอยู่ เพราะเห็นกรรมอันเศร้าหมองของตน.

๖ คาถานี้จากเรื่อง ธัมมิกอุบาสก

๏ อิธ โมทติ เปจฺจ โมทติ, กตปุญฺโญ อุภยตฺถ โมทติ
โส โมทติ โส ปโมทติ, ทิสฺวา กมฺมวิสุทฺธิมตฺตโน.

ผู้มีบุญอันทำแล้ว ย่อมบันเทิงในโลกทั้งสอง คือบันเทิงอยู่ในโลกนี้ ละไปแล้วย่อมบันเทิง เขาย่อมบันเทิง เขาย่อมรื่นเริง เพราะเห็นความบริสุทธิแห่งกรรมของตน.

อัปปมาทวรรคที่ ๒

๗ คาถานี้จากเรื่อง สามาวดี

๏ อปฺปมาโท อมตํ ปทํ, ปมาโท มจฺจุโน ปทํ,
อปฺปมตฺตา น มียนฺติ, เย ปมตฺตา ยถา มตา,
เอตํ วิเสสโต ญตฺวา อปฺปมาทมฺหิ ปณฺฑิตา,
อปฺปมาเท ปโมทนฺติ อริยานํ โคจเร รตา,
เต ฌายิโน สาตติกา, นิจฺจํ ทฬฺหปรกฺกมา
ผุสฺสนฺติ ธีรา นิพฺพานํ โยคกฺเขมํ อนุตฺตรํ.

ความไม่ประมาทเป็นทางไม่ตาย ความประมาทเป็นทางแห่งความตาย ชนทั้งหลายผู้ไม่ประมาทแล้ว ชื่อไม่ตายอยู่ ชนทั้งหลายเหล่าใดประมาทแล้ว ชนทั้งหลายเหล่านั้น ชื่อเหมือนคนตายแล้ว บัณฑิตทั้งหลาย ทราบความข้อนี้โดยวิเศษ (ต่างกัน) จึงดำรงอยู่แล้วในความไม่ประมาท. บันเทิงในความไม่ประมาทอยู่ ยินดีแล้วในธรรมเป็นโคจรของพระอริยเจ้าทั้งหลาย. ท่านมี

ความเพ่งเป็นปกติ มีความเพียรต่อเนื่องกัน (ไม่ขาดสาย) มีความเพียรเครื่องก้าวไปสู่คุณเบื้องหน้ามั่นคงเป็นนิจ มีปัญญาถูกต้องพระนิพพาน อันเกษมจากโยคะอย่างยิ่ง.

๘ คาถานี้จากเรื่อง กุมภโฆสก

๏ อุฏฺฐานวโต สติมโต, สุจิกมฺมสฺส นิสมฺมการิโน,
สญฺญตสฺส จ ธมฺมชีวิโน, อปฺปมตฺตสฺส ยโสภิวฑฺฒติ.

ยศย่อมเจริญ แก่ผู้มีความขยัน มีสติ มีการงานสะอาด ใคร่ครวญแล้วทำ ระวังดีแล้ว เป็นอยู่โดยธรรม และไม่ประมาทแล้ว.

๙ คาถานี้จากเรื่อง พาลนักขัตต์

๏ ปมาทมนุยุญฺชนฺติ, พาลา ทุมฺเมธิโน ชนา,
อปฺปมาทญฺจ เมธาวี, ธนํ เสฏฺฐํ ว รกฺขติ.

ชนทั้งหลายที่เป็นพาล มีปัญญาทราม ประกอบความประมาทอยู่เนือง ๆ ส่วนผู้มีปัญญา ย่อมรักษาความไม่ประมาท เหมือนคนมีทรัพย์ รักษาทรัพย์อันประเสริฐฉะนั้น.

๑๐ คาถานี้จากเรื่อง พระมหากัสสปเถระ

๏ ปมาทํ อปฺปมาเทน, ยทา นุทติ ปณฺฑิโต.
ปญฺญาปาสาทมารุยฺห, อโสโก โสกินึ ปชํ,
ปพฺพตฏฺโฐ ว ภุมฺมฏฺเฐ, ธีโร พาเล อเวกฺขติ.

เมื่อใด บัณฑิตย่อมบรรเทาความประมาท ด้วยความไม่ประมาท เมื่อนั้น ขึ้นสู่ปัญญาดังคนขึ้นสู่ปราสาท ไม่มีโศก ย่อม

เห็นหมู่สัตว์ที่มีโศก ผู้มีปัญญา ย่อมเห็นคนพาลทั้งหลาย เหมือนคนยืนอยู่บนภูเขา เห็นคนยืนอยู่ที่พื้นฉะนั้น.

จิตตวรรคที่ ๓

๑๑ คาถานี้จากเรื่อง พระเมฆิยะเถระ

๏ ผนฺทนํ จปลํ จิตฺตํ, ทุรกฺขํ ทุนฺนิวารยํ,
อุชุํ กโรติ เมธาวี, อุสุกาโร ว เตชนํ,
วาริโช ว ถเล ขิตฺโต, โอกโมกตอุพฺภโต,
ปริผนฺทติทํ จิตฺตํ, มารเธยฺยํ ปหาตเว.

ผู้มีปัญญา ย่อมทำจิตที่ดิ้นรนกวัดแกว่ง ที่เขารักษาได้โดยยาก ห้ามได้โดยยาก ให้ตรงได้ เหมือนช่างศรทำลูกศรให้ตรงฉะนั้น จิต (ที่ยินดีแล้วในกามคุณ) นี้ อันเขายกขึ้นจากอาลัย คือกามคุณ เพื่อจะให้ละวัฏฏะเป็นที่ตั้งอยู่แห่งมาร ย่อมดิ้นรน เหมือนปลาที่เขาจับขึ้นแล้วจากที่อยู่คือน้ำ โยนขึ้นไปแล้วบนบกดิ้นอยู่ฉะนั้น.

๑๒ คาถานี้จากเรื่อง อุกัณฐิตภิกษุ

๏ สุทุทฺทสํ สุนิปุณํ ยตฺถ กามนิปาตินํ
จิตฺตํ รกฺเขถ เมธาวี จิตฺตํ คุตฺตํ สุขาวหํ.

ผู้มีปัญญา ควรรักษาจิตที่เห็นได้แสนยาก ที่ละเอียดยิ่งนัก มีปกติตกไปตามใคร่ในอารมณ์อันใดอันหนึ่ง จิตอันเขารักษาแล้ว นำสุขมาให้.

๑๓ คาถานี้จากเรื่อง สังฆรักขิตเถระ

๏ ทูรงฺคมํ เอกจรํ, อสรีรํ คุหาสยํ
เย จิตฺตํ สญฺญเมสฺสนฺติ, โมกฺขนฺติ มารพนฺธนา.

ชนทั้งหลายใด จักหวังจิตซึ่งไปรับอารมณ์ในที่ไกล เที่ยวไปดวงเดียว ไม่มีสรีระมีคูหาเป็นที่อาศัยได้ ชนทั้งหลายนั้น จะพ้นจากเครื่องผูกคือมาร.

๑๔ คาถานี้จากเรื่อง อารัทธวิปัสสกภิกขุ

๏ กุมฺภูปมํ กายมิมํ วิทิตฺวา นครูปมํ จิตฺตมิทํ ฐเปตฺวา
โยเธถ มารํ ปญฺญาวุเธน, ชิตญฺจ รกฺเข อนิเวสิโน สิยา.

บุคคลพึงรู้แจ้งกายนี้ ว่าเป็นเหมือนหม้อ พึงกั้นจิตนี้ให้เป็นเหมือนเมือง พึงรบมารด้วยอาวุธคือปัญญา พึงรักษาธรรมที่ชนะแล้ว แต่อย่าเป็นผู้ติดอยู่.

๑๕ คาถานี้จากเรื่อง พระปูติคัตตติสสเถระ

๏ อจิรํ วตยํ กาโย ปฐวึ อธิเสสฺสติ
ฉุฑฺโฑ อเปตวิญฺญาโณ, นิรตฺถํ ว กลิงฺครํ.

กายนี้มีวิญญาณไปปราศแล้ว อันเขาทิ้งเสียแล้ว จักนอนทับแผ่นดิน ไม่นานหนอ ดังท่อนไม้อันหาประโยชน์มิได้ ฉะนั้น.

๑๖ คาถานี้จากเรื่อง นันทโคปาล

๏ ทิโส ทิสํ ยนฺตํ กยิรา, เวรี วา ปน เวรินํ,
มิจฺฉาปณิหิตํ จิตฺตํ ปาปิโย นํ ตโต กเร.

โจรเห็นโจรแล้ว หรือคนมีเวรเห็นคนมีเวรแล้ว ต่างกระทำความฉิบหายนั้นใด จิตที่เขาตั้งไว้แล้วผิด พึงทำเขาให้เลวกว่าความฉิบหายนั้นนั้น (เสียอีก)

ปุปฺผวรรคที่ ๔

๑๗ คาถานี้จากเรื่อง ปฐวีกถาปสุตปัญจสตภิกขุ

๏ โก อิมํ ปฐวึ วิเชสฺสติ ยมโลกญฺจ อิมํ สเทวกํ,
โก ธมฺมปทํ สุเทสิตํ กุสโล ปุปฺผมิว ปเจสฺสติ.
เสโข ปฐวึ วิเชสฺสติ, ยมโลกญฺจ อิมํ สเทวกํ,
เสโข ธมฺมปทํ สุเทสิตํ กุสโล ปุปฺผมิว ปเจสฺสติ.

ใครจักรู้ชัดแผ่นดิน (คืออัตภาพ) นี้ และยมโลก (คืออบายภูมิ ๔) และโลกนี้กับทั้งเทวโลกได้ ใครจะเลือกบทแห่งธรรม ที่เราแสดงแล้ว เหมือนช่างระเบียบผู้ฉลาดเลือกดอกไม้ได้ฉะนั้น. เสขบุคคลจักรู้ชัดแผ่นดิน (คืออัตภาพ) นี้ และยมโลกและโลกนี้กับทั้งเทวโลกได้. เสขบุคคลจักเลือกบทแห่งธรรมที่เราแสดงแล้ว เหมือนนายช่างระเบียบผู้ฉลาดเลือกดอกไม้ได้ฉะนั้น.

๑๘ คาถานี้จากเรื่อง มรีจิกัมมัฏฐานิกเถระ

๏ เผณูปมํ กายมิมํ วิทิตฺวา, มรีจิธมฺมํ อภิสมฺพุธาโน,
เฉตฺวาน มารสฺส ปุปฺผกานิ, อทสฺสนํ มจฺจุราชสฺส คจฺเฉ.

ท่านที่รู้แจ้งกายนี้ว่า เป็นเหมือนฟองน้ำแล้ว รู้ชัดกายนี้ว่า เป็นดังพยับแดดเป็นธรรม พึงตัดดอกไม้ทั้งหลายของมาร (คือวัฏฏะ ๓) บรรลุธรรมเป็นที่ไม่เห็นของมัจจุราชคือ (นิพพาน) ได้.

๑๙ คาถานี้จากเรื่อง มัจฉริยโกสิยเศรษฐี

๏ ยถาปิ ภมโร ปุปฺผํ, วณฺณวนฺตํ อเหฐยํ,
ปเลติ รสมาทาย, เอวํ คาเม มุนี จเร.

แมลงผึ้ง ไม่ทำดอกไม้ วรรณะและกลิ่นให้เสียหาย พาเอาแต่รสบินไปแม้ฉันใด ผู้รู้พึงเที่ยวไปในบ้าน ฉันนั้น.

๒๐ คาถานี้จากเรื่อง ปาฏิกาชีวก

๏ น ปเรสํ วิโลมานิ, น ปเรสํ กตากตํ,
อตฺตโน ว อเวกฺเขยฺย, กตานิ อกตานิ จ.

ถ้อยคำหยาบทั้งหลาย ของชนเหล่าอื่น อันบุคคลไม่ควรทำไว้ในใจ กิจของชนเหล่าอื่น ที่เขาทำแล้วและไม่ทำแล้ว (อันใช่หน้าที่ของตน) อันบุคคลไม่ควรแลดู บุคคลควรพิจารณากิจทั้งหลายที่ทำแล้ว และยังมิได้ทำของตนดีกว่า.

๒๑ คาถานี้จากเรื่อง ฉัตตปาณิอุบาสก

๏ ยถาปิ รุจิรํ ปุปฺผํ, วณฺณวนฺตํ อคนฺธกํ,
เอวํ สุภาสิตา วาจา, อผลา โหติ อกุพฺพโต.
ยถาปิ รุจิรํ ปุปฺผํ, วณฺณวนฺตํ สคนฺธกํ,
เอวํ สุภาสิตา วาจา สผลา โหติ สุกุพฺพโต.

ดอกไม้ มีทรวดทรงงาม มีสี แต่หากลิ่นมิได้ (ย่อมไม่หอมแก่ผู้ทัดทรง) แม้ฉันใด วาจาซึ่งเป็นสุภาษิต ย่อมเป็นของไม่มีผลแก่ผู้ไม่กระทำฉันนั้น. ดอกไม้มีทรวดทรงงาม มีสีมีกลิ่น (ย่อมหอมแก่ผู้ทัดทรง) แม้ฉันใด วาจาซึ่งเป็นสุภาษิต ย่อมเป็นของมีผลแก่ผู้ที่ทำโดยเคารพฉันนั้น.

๒๒ คาถานี้จากเรื่อง นางวิสาขา

๏ ยถาปิ ปุปฺผราสิมฺหา, กยิรา มาลาคุเฬ พหู,
เอวํ ชาเตน มจฺเจน, กตฺตพฺพํ กุสลํ พหุํ.

ช่างดอกไม้ทำกลุ่มดอกไม้แต่กองดอกไม้ให้มากได้แม้ฉันใด กุศลอันสัตว์ผู้เกิดมาแล้ว ควรทำไว้ให้มากฉันนั้น.

พาลวรรคที่ ๕

๒๓ คาถานี้จากเรื่อง คัณฐิเภทกโจร

๏ โย พาโล มญฺญติ พาลฺยํ, ปณฺฑิโต วาปิ เตน โส,
พาโล จ ปณฺฑิตมานี, ส เว พาโลติ วุจฺจติ.

คนใดเป็นพาล ย่อมรู้สึกความที่แห่งตนเป็นพาลได้ ด้วยความรู้สึกนั้น คนนั้นจะกลับเป็นบัณฑิตได้บ้าง ก็แต่ว่าคนใดเป็นพาลกลับมีความสำคัญว่าตนเป็นบัณฑิต คนนั้นแลเราเรียกว่าพาลละ.

๒๔ คาถานี้จากเรื่อง สุปปพุทธกุฏฐิ

๏ จรนฺติ พาลา ทุมฺเมธา อมิตฺเตเนว อตฺตนา
กโรนฺตา ปาปกํ กมฺมํ ยํ โหติ กฏุกปฺผลํ.

คนพาลผู้มีปัญญาทรามทั้งหลาย ทำกรรมลามกซึ่งเป็นของเผ็ดร้อนอยู่ด้วยตน เหมือนเที่ยวไปกับศัตรูผู้ใช่มิตร.

๒๕ คาถานี้จากเรื่อง นายกสกะ

๑ น ตํ กมฺมํ กตํ สาธุ, ยํ กตฺวา อนุตปฺปติ,
ยสฺส อสฺสุมุโข โรทํ, วิปากํ ปฏิเสวติ.

คนทำกรรมใดแล้ว ย่อมตามเดือดร้อน มีหน้าชุ่มด้วยน้ำตาร้องไห้เสวยผลของกรรมใดอยู่ กรรมที่เขาทำแล้วนั้น ไม่ดีเลย.

๒๖ คาถานี้จากเรื่อง นายสุมนมาลาการ

๑ ตญฺจ กมฺมํ กตํ สาธุ ยํ กตฺวา นานุตปฺปติ
ยสฺส ปตีโต สุมโน วิปากํ ปฏิเสวติ.

บุคคลทำกรรมใดแล้ว ย่อมไม่ตามเดือดร้อน ถึงความอิ่มใจมีใจดีเสวยผลของกรรมใดอยู่ กรรมที่บุคคลทำแล้วนั้นแล เป็นการดี.

๒๗ คาถานี้จากเรื่อง นางอุบลวัณณาเถรี

๑ มธุวา มญฺญติ พาโล ยาว ปาปํ น ปจฺจติ,
ยทา จ ปจฺจติ ปาปํ, อถ (พาโล) ทุกฺขํ นิคจฺฉติ.

บาปย่อมไม่ให้ผลเพียงใด คนพาลย่อมสำคัญบาปราวกะน้ำผึ้งเพียงนั้น ต่อเมื่อใดบาปให้ผล เมื่อนั้น คนพาลย่อมประสพทุกข์.

๒๘ คาถานี้จากเรื่อง อหิเปรต

๑ น หิ ปาปํ กตํ กมฺมํ, สชฺชุขีรํว มุจฺจติ,

ฑหนฺตํ พาลมเนฺวติ ภสฺมาจฺฉนฺโนว ปาวโก.

กรรมที่ลามกที่คนพาลทำแล้วยังไม่ให้ผลเดียวนั้นก็มี ดังน้ำนมสด ยังไม่แปรไปในขณะนั้นฉะนั้น. บาปนั้นตามเผาคนพาลอยู่เหมือนไฟอันเถ้ากลบไว้ฉะนั้น.

๒๙ คาถานี้จากเรื่อง สัฏฐิกูฏเปรต

๏ ยาวเทว อนตฺถาย, ญตฺตํ พาลสฺส ชายติ,
หนฺติ พาลสฺส สุกฺกํสํ, มุทฺธมสฺส วิปาตยํ.

ความรู้ย่อมเกิดแก่คนพาล เพียงเพื่อความฉิบหาย มิใช่ประโยชน์ถ่ายเดียว ย่อมขจัดส่วนแห่งธรรมขาวของคนพาลเสีย ยังปัญญาของเขาให้ตกไปอยู่.

บัณฑิตวรรคที่ ๖

๓๐ คาถานี้จากเรื่อง พระราธะ

๏ นิธีนํว ปวตฺตารํ ยํ ปสฺเส วชฺชทสฺสินํ,
นิคฺคยฺหวาทึ เมธาวึ, ตาทิสํ ปณฺฑิตํ ภเช,
ตาทิสํ ภชมานสฺส, เสยฺโย โหติ น ปาปิโย.

บุคคลควรเห็นบัณฑิตใด ที่มีปัญญากล่าวว่าข่มขี่ชี้โทษให้เห็น เหมือนคนที่บอกขุมทรัพย์ให้ฉะนั้น ควรคบบัณฑิตเช่นนั้นไว้ เพราะเมื่อบุคคลคบบัณฑิตเช่นนั้นอยู่ ย่อมมีแต่คุณหาโทษมิได้.

๓๑ คาถานี้จากเรื่อง มหากัปปินเถระ

๏ ธมฺมปีติ สุขํ เสติ วิปฺปสนฺเนน เจตสา,
อริยปฺปเวทิเต ธมฺเม, สทา รมติ ปณฺฑิโต.

บัณฑิตผู้มีความเอิบอิ่มในธรรม, มีใจผ่องแผ้วแล้ว ย่อมอยู่เป็นสุข, ยินดีในธรรมที่พระอริยเจ้าประกาศแล้วทุกเมื่อ.

๓๒ คาถานี้จากเรื่อง บัณฑิตสามเณร

๏ อุทกญฺหิ นยนฺติ เนตฺติกา, อุสุการา นมยนฺติ เตชนํ,
ทารุํ นมยนฺติ ตจฺฉกา, อตฺตานํ ทมยนฺติ ปณฺฑิตา.

ธรรมดาคนทั้งหลายผู้เป็นชาวนาย่อมไขน้ำ, ผู้ทำศรย่อมดัดลูกศร, ผู้ถากย่อมถากไม้, ผู้เป็นบัณฑิตย่อมฝึกตน.

๓๓ คาถานี้จากเรื่อง ธัมมิกเถระ

๏ น อตฺตเหตุ น ปรสฺส เหตุ, น ปุตฺตมิจฺเฉ น ธนํ น รฏฺฐํ,
น อิจฺเฉยฺย อธมฺเมน สมิทฺธิมตฺตโน, ส สีลวา ปญฺญวา ธมฺมิโก สิยา.

บัณฑิตย่อมไม่ทำบาปเหตุแห่งตน เหตุแห่งผู้อื่น ไม่พึงปรารถนาบุตร ไม่พึงปรารถนาทรัพย์ ไม่พึงปรารถนาแว่นแคว้น ไม่พึงปรารถนาความสำเร็จสมบูรณ์เพื่อตน ด้วยเหตุใช่ธรรม เขาพึงเป็นผู้มีศีล มีปัญญาครองธรรม.

๓๔ คาถานี้จากเรื่อง ธัมมัสสวนะ

๏ อปฺปกา เต มนุสฺเสสุ, เย ชนา ปารคามิโน,
อถายํ อิตรา ปชา, ตีรเมวานุธาวติ.

เย จ โข สมฺมทกฺขาเต, ธมฺเม ธมฺมานุวตฺติโน,
เต ชนา ปารเมสฺสนฺติ, มจฺจุเธยฺยํ สุทุตฺตรํ.

บรรดามนุษย์ชนทั้งหลาย ชนเหล่าใดที่ไปสู่ฝั่ง (คือพระนิพพาน) ชนเหล่านั้นมีประมาณน้อย ส่วนหมู่สัตว์ (คือชน) นอกจากนี้ ย่อมไปสู่ฝั่ง (คือสักกายทิฏฐิ) นั่นแล.

ก็ชนทั้งหลายเหล่าใดแล เป็นผู้มีปกติประพฤติตามธรรม ในธรรมที่พระตถาคตกล่าวแล้วชอบ ชนทั้งหลายเหล่านั้น จักถึงฝั่ง (คือพระนิพพาน) ล่วงวัฏฏะ เป็นที่ตั้งอยู่แห่งมัจจุ (คือกิเลส-มาร) อันบุคคลข้ามได้ยากนัก.

อรหันตวรรคที่ ๗

๓๕ คาถานี้จากเรื่อง หมอชีวก

๏ คตทฺธิโน วิโสกสฺส, วิปฺปมุตฺตสฺส สพฺพธิ,
สพฺพคนฺถปฺปหีนสฺส ปริฬาโห น วิชฺชติ.

ความเร่าร้อน ย่อมไม่มี แก่ท่านที่มีทางไกลอันถึงแล้ว มีโศกปราศไปแล้ว พ้นแล้วในธรรมทั้งหลายทั้งปวง มีกิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งสิ้นอันละเสียแล้ว.

๓๖ คาถานี้จากเรื่อง พระสารีบุตรเถระ

๏ อสฺสทฺโธ อกตญฺญู จ สนฺธิจฺเฉโท จ โย นโร,
หตาวกาโส วนฺตาโส ส เว อุตฺตมโปริโส.

ชนใด ไม่ต้องเชื่อผู้อื่นด้วย รู้พระนิพพานที่ปัจจัยทำไม่ได้ด้วย ตัดเครื่องต่อเสียด้วย มีโอกาสอันขจัดแล้วด้วย มีความหวังอันคายแล้วด้วย ชนนั้นแลเป็นบุรุษชั้นสูง.

๓๗ คาถานี้จากเรื่อง ขทิรวนิยเรวตเถระ

๏ คาเม วา ยทิ วา รญฺเญ, นินฺเน วา ยทิ วา ถเล,
ยตฺถ อรหนฺโต วิหรนฺติ, ตํ ภูมิรามเณยฺยกํ.

พระอรหันต์ทั้งหลาย ย่อมอยู่ในที่ใด จะเป็นบ้านหรือป่าก็ตาม จะเป็นที่ลุ่มหรือที่ดอนก็ตาม ที่นั้นเป็นภูมิควรยินดี.

สหัสสวรรคที่ ๘

๓๘ คาถานี้จากเรื่อง ตัมพทาฐิกโจรฆาฏกะ

๏ สหสฺสมปิ เจ วาจา, อนตฺถปทสญฺหิตา,
เอกํ อตฺถปทํ เสยฺโย ยํ สุตฺวา อุปสมฺมติ.

ผิว่า วาจาแม้สักพันหนึ่ง แต่ไม่ประกอบด้วยบทแสดงประโยชน์ วาจานั้นหาประเสริฐไม่, ใครฟังบทแสดงประโยชน์ใดแล้ว ย่อมสงบระงับได้ บทแสดงประโยชน์นั้นบทเดียวประเสริฐกว่าแล.

๓๙ คาถานี้จากเรื่อง อนัตถปุจฉกพราหมณ์

๏ อตฺตา หเว ชิตํ เสยฺโย, ยา จายํ อิตรา ปชา,
อตฺตทนฺตสฺส โปสสฺส, นิจฺจํ สญฺญตจาริโน,

เนว เทโว น คนฺธพฺโพ, น มาโร สห พฺรหฺมุนา,
ชิตํ อปชิตํ กยิรา, ตถารูปสฺส ชนฺตุโน.

ตนเนื้อ อันใครชนะแล้วประเสริฐกว่า ส่วนหมู่สัตว์นอกนี้ ๆ ใด ที่เขาชนะแล้ว หมู่สัตว์นอกนี้ ๆ นั้น ที่เขาชนะแล้ว ไม่ประเสริฐเลย เมื่อคนมีตนทรมานแล้ว ประพฤติสำรวมแล้วเป็นนิตย์ เทพดา คนธรรพ์ มารกับด้วยพรหม พึงกระทำความชนะของคนเห็นปานนั้น ให้แพ้ไม่ได้ทีเดียว.

๔๐ คาถานี้จากเรื่อง สารีบุตรเถรมาตุลพราหมณ์

๏ มาเส มาเส สหสฺเสน, โย ยเชถ สตํ สมํ.
เอกญฺจ ภาวิตตฺตานํ, มุหุตฺตมปิ ปูชเย,
สา เยว ปูชนา เสยฺโย, ยญฺเจ วสฺสสตํ หุตํ.

ผู้ใดพึงบูชาด้วยทรัพย์พันหนึ่งในเดือน ๆ สิ้นร้อยปีเสมอ. ส่วนเขาบูชาท่านที่มีตนอันบ่มแล้วผู้เดียว แม้ครู่หนึ่ง ความบูชานั้นแล ประเสริฐกว่าความบูชาของผู้นั้น ความบูชาสิ้นร้อยปีจะประเสริฐอะไรเล่า.

๔๑ คาถานี้จากเรื่อง สารีบุตรเถระสหายพราหมณ์

๏ ยงฺกิญฺจิ ยิฏฺฐํ ว หุตํ ว โลเก สํวจฺฉรํ ยเชถ ปุญฺญเปกฺโข
สพฺพมฺปิ ตํ น จตุภาคเมติ อภิวาทนา อุชฺชุคเตสุ เสยฺโย.

คนผู้หวังบุญจะพึงบูชาสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่เขาบูชาแล้วและเซ่นสรวงแล้วในโลกทุกปี ความบูชาแม้ทั้งหมดนั้นย่อมไม่ถึงส่วนที่สี่

แห่งการอภิวาทน์ การอภิวาทน์ในท่านทั้งหลายที่ไปแล้วตรง ประเสริฐกว่า.

๔๒ คาถานี้จากเรื่อง อายุวัฒนกุมาร

๏ อภิวาทนสีลิสฺส, นิจฺจํ วุฑฺฒาปจายิโน,
จตฺตาโร ธมฺมา วฑฺฒนฺติ, อายุ วณฺโณ สุขํ พลํ.

ธรรมทั้งหลาย ๔ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ย่อมเจริญแก่ผู้มีอันไหว้เป็นปกติ ผู้อ่อนน้อมต่อท่านที่เจริญแล้ว เป็นนิตย์.

๔๓ คาถานี้จากเรื่อง สังกิจจสามเณร

๏ โย จ วสฺสสตํ ชีเว, ทุสฺสีโล อสมาหิโต,
เอกาหํ ชีวิตํ เสยฺโย, สีลวนฺตสฺส ฌายิโน.

ก็ผู้ใดเป็นผู้ทุศีล มีจิตไม่มั่นคง พึงเป็นอยู่ ๑๐๐ ปี ความเป็นอยู่ของท่านที่มีศีล มีฌานวันเดียว ประเสริฐกว่าความเป็นอยู่ของผู้นั้น.

ปาปวรรคที่ ๙

๔๔ คาถานี้จากเรื่อง จูเฬกสาฎกพราหมณ์

๏ อภิตฺถเรถ กลฺยาเณ, ปาปา จิตฺตํ นิวารเย,
ทนฺธํ หิ กรโต ปุญฺญํ, ปาปสฺมึ รมตี มโน.

คนควรรีบขวนขวายในความดี พึงห้ามจิตเสียจากความชั่ว เพราะว่าเมื่อบุคคลทำความดีช้าอยู่ ใจจะยินดีไปเสียในความชั่ว.

๔๕ คาถานี้จากเรื่อง อนาถบิณฑิกเศรษฐี

๑ ปาโปปิ ปสฺสติ ภทฺรํ, ยาว ปาปํ น ปจฺจติ,
ยทา จ ปจฺจติ ปาปํ, อถ (ปาโป) ปาปานิ ปสฺสติ,
ภโทฺรปิ ปสฺสติ ปาปํ, ยาว ภทฺรํ น ปจฺจติ,
ยทา จ ปจฺจติ ภทฺรํ, อถ (ภโทฺร) ภทฺรานิ ปสฺสติ.

ความชั่วยังไม่ให้ผลเพียงใด แม้คนชั่วย่อมเห็นเป็นกรรมดีเพียงนั้น (ไปพลาง) ก็เมื่อใด กรรมชั่วให้ผลอยู่ เมื่อนั้น (คนชั่ว) ย่อมเห็นกรรมชั่วทั้งหลาย กรรมดียังไม่ให้ผลเพียงใด แม้คนดีย่อมเห็นกรรมชั่วเพียงนั้น (ไปพลาง) ก็เมื่อใดกรรมดีให้ผลอยู่ เมื่อนั้น (คนดี) ย่อมเห็นกรรมดีทั้งหลาย.

๔๖ คาถานี้จากเรอง อสัญญตปริขารภิกษุ

๑ มาวมญฺเญถ ปาปสฺส, น มตฺตํ อาคมิสฺสติ,
อุทพินฺทุนิปาเตน, อุทกุมฺโภปิ ปูรติ,
อาปูรติ พาโล ปาปสฺส โถกํ โถกํปิ อาจินํ.

คนไม่ควรดูหมิ่นต่อบุญ ว่ามีประมาณน้อยจักไม่ให้ผล แม้หม้อน้ำย่อมเต็มได้ด้วยหยาดน้ำที่ตก คนพาลส่งสมบาปอยู่แม้ทีละน้อย ๆ ย่อมเต็มได้ด้วยบาป.

๔๗ คาถานี้จากเรื่อง มหาธนพาณิช

๑ วาณิโชว ภยํ มคฺคํ อปฺปสตฺโถ มหทฺธโน
วิสํ ชีวิตุกาโมว ปาปานิ ปริวชฺชเย.

คนควรเว้นกรรมชั่วทั้งหลายเสีย เหมือนพาณิชมีทรัพย์มาก มีพวกน้อย เว้นทางพึงกลัวเสีย และเหมือนผู้ใคร่เพื่อจะเป็นอยู่ เว้นยาพิษเสียฉะนั้น.

๔๘ คาถานี้จากเรื่อง นายกุกฎมิตร

๑ ปาณิมฺหิ เจ วโณ นาสฺส, หเรยฺย ปาณินา วิสํ,
นาพฺพณํ วิสมเนฺวติ, นตฺถิ ปาปํ อกุพฺพโต.

ถ้าว่า แผลไม่พึงมีในฝ่ามือ คนพึงนำยาพิษไปด้วยฝ่ามือได้ ยาพิษย่อมไม่ซึมเข้าไปสู่ฝ่ามือ ที่ไม่มีแผลได้ฉันใด บาปย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่ทำอยู่ฉันนั้น.

๔๙ คาถานี้จากเรื่อง นายโกกสุนขลุททกะ

๑ โย อปฺปทุฏฺฐสฺส นรสฺส ทุสฺสติ, สุทฺธสฺส โปสสฺส อนงฺคณสฺส
ตเมว พาลํ ปจฺเจติ ปาปํ สุขุโม รโช ปฏิวาตํว ขิตฺโต.

คนพาลใดประทุษร้ายอยู่ต่อชนผู้ไม่ได้ประทุษร้ายแล้ว ซึ่งเป็นคนบริสุทธิ์ไม่มีกิเลสดุจเนิน บาปย่อมกลับถึงคนพาลนั้นเอง เหมือนธุลีละเอียดที่เขาซัดทวนลมไปฉะนั้น.

๕๐ คาถานี้จากเรื่อง ตโยชน

๗ น อนฺตลิกฺเข น สมุทฺทมชฺเฌ, น ปพฺพตานํ วิวรํ ปวิสฺส,
น วิชฺชตี โส ชคติปฺปเทโส, ยตฺรฏฺฐิโต มุญฺเจยฺย ปาปกมฺมา

คนที่ทำกรรมลามกไว้ หนีไปแล้วในอากาศ ในท่ามกลางสมุทร สู่ช่องแห่งภูเขาทั้งหลายก็ดี พึงพ้นจากกรรมไปไม่ได้เลย

เพราะเขาสถิตอยู่แล้ว ณ ประเทศแห่งแผ่นดินใด พึงพ้นจากกรรมลามกได้ ประเทศแห่งแผ่นดินนั้นหามีอยู่ไม่.

ทัณฑวรรคที่ ๑๐

๕๑ คาถานี้จากเรื่อง อุโบสถกรรม

๏ ยถา ทณฺเฑน โคปาโล, คาโว ปาเชติ โคจรํ,
เอวํ ชรา จ มจฺจุ จ อายุํ ปาเชนฺติ ปาณินํ.

คนเลี้ยงโค ย่อมต้อนฝูงโคไปสู่ที่หากิน ด้วยอาชญาฉันใด ความแก่และความตาย ย่อมขับต้อนอายุของสัตว์ทั้งหลายไปฉันนั้น.

๕๒ คาถานี้จากเรื่อง พระมหาโมคคัลลานเถระ

๏ โย ทณฺเฑน อทณฺเฑสุ, อปฺปทุฏฺเฐสุ ทุสฺสติ,
ทสนฺนมญฺญตรํ ฐานํ, ขิปฺปเมว นิคจฺฉติ,
เวทนํ ผรุสํ ชานึ, สรีรสฺส ปเภทนํ,
ครุกํ วาปิ อาพาธํ, จิตฺตกฺเขปํ ว ปาปุเณ,
ราชโต วา อุปสคฺคํ, อพฺภกฺขานํ ว ทารุณํ,
ปริกฺขยํ ว ญาตีนํ, โภคานญฺจ ปภงฺคุณํ
อถ วาสฺส อคารานิ อคฺคิ ฑหติ ปาวโก
กายสฺส เภทา ทุปฺปญฺโญ นิรยํ โส อุปปชฺชติ.

ผู้ใดประทุษร้ายในท่านทั้งหลายผู้ไม่มีอาญา ผู้ไม่ประทุษ-

ร้ายแล้วด้วยอาญา ผู้นั้นย่อมถึงฐานะอันใดอันหนึ่งแห่งฐานะทั้งหลาย ๑๐ พลันทีเดียว คือพึงถึงเวทนาที่เข้มงวดอย่าง ๑ คือพึงถึงความฉิบหายทรัพย์ ๑ คือพึงถึงความทำร้ายร่างกาย ๑ คือพึงถึงอาพาธหนัก ๑ คือพึงถึงความฟุ้งซ่านแห่งจิต (บ้า) อย่าง ๑ คือพึงถึงความขัดข้องแต่พระราชาอย่าง ๑ คือพึงถึงความกล่าวตู่ที่ร้ายกาจ ๑ คือพึงถึงความเสื่อมแห่งญาติทั้งหลาย ๑ คือพึงถึงความย่อยยับแห่งโภคทรัพย์ทั้งหลายอย่าง ๑ มิฉะนั้นไฟผลาญย่อมไหม้เรือนทั้งหลายของผู้นั้น เพราะความแตกไปแห่งกายคนผู้มีปัญญาทรามนั้น ย่อมเข้าถึงนรก.

ชราวรรคที่ ๑๑

๕๓ คาถานี้จากเรื่อง วิสาขาสหายิกา

๑ โก นุ หาโส กิมานนฺโท นิจฺจํ ปชฺชลิเต สติ,
อนฺธกาเรน โอนทฺธา. ปทีปํ น คเวสถ.

เมื่อโลกสันนิวาส เป็นไฟอยู่เป็นนิตย์ จะมาร่าเริงเพลิดเพลินอะไรหนอ ท่านทั้งหลาย อันมืดปกคลุมแล้ว ทำไมไม่แสวงหาประทีปเล่า.

๕๔ คาถานี้จากเรื่อง นางสิริมา

๑ ปสฺส จิตฺตกตํ พิมฺพํ, อรุกายํ สมุสฺสิตํ,
อาตุรํ พหุสงฺกปฺปํ, ยสฺส นตฺถิ ธุวฏฺฐิติ.

ความตั้งอยู่ยั่งยืนของอัตภาพใดไม่มี ท่านจงเห็นอัตภาพนั้น ซึ่งกรรมทำให้วิจิตรแล้ว เป็นกายประกอบด้วยแผลอันกระดูกยกขึ้นแล้วเป็นของเดือดร้อน เป็นที่รำพึงของคนมาก.

๕๕ คาถานี้จากเรื่อง นางอุตตราเถรี

๏ ปริชิณฺณมิทํ รูปํ, โรคนิทฺธํ ปภงฺคุณํ
ภิชฺชติ ปูติ สนฺเทโห, มรณนฺตํ หิ ชีวิตํ.

รูปนี้คร่ำคร่าแล้ว เป็นที่พำนักแห่งโรค เป็นของเปื่อยพังกายเน่าจะแตก เพราะว่า ชีวิตมีความตายเป็นที่สุด.

๕๖ คาถานี้จากเรื่อง นางมัลลิกาเทวี

๏ ชีรนฺติ เว ราชรถา สุจิตฺตา, อโถ สรีรมฺปิ ชรํ อุเปติ.
สตญฺจ ธมฺโม น ชรํ อุเปติ, สนฺโต หเว สพฺภิ ปเวทยนฺติ.

ราชรถทั้งหลายอันงดงาม ยังคร่ำคร่าแน่ แม้สรีระย่อมถึงความคร่ำคร่าเหมือนกัน ส่วนธรรมของสัตบุรุษทั้งหลาย ย่อมไม่ถึงความคร่ำคร่าเลย ผู้ระงับแล้วทั้งหลายแล ย่อมรู้กันกับผู้ระงับทั้งหลาย.

๕๗ คาถานี้จากเรื่อง พระโลฬุทายีเถระ

๏ อปฺปสฺสุตายํ ปุริโส พลิวทฺโทว ชีรติ
มํสานิ ตสฺส วฑฺฒนฺติ ปญฺญา ตสฺส น วฑฺฒติ.

บุรุษผู้สดับแล้วน้อยนี้ ย่อมแก่เหมือนโคขับเกวียนที่เขาไม่ใช้ เนื้อทั้งหลายของเขาย่อมเจริญ แต่ปัญญาของเขาย่อมไม่เจริญ.

๕๘ คาถานี้จากเรื่อง ปฐมสมโพธิ์

๑ อเนกชาติสํสารํ สนฺธาวิสฺสํ อนิพฺพิสํ

คหการํ คเวสนฺโต, ทุกฺขา ชาติ ปุนปฺปุนํ

คหการก ทิฏฺโฐสิ, ปุน เคหํ น กาหสิ,

สพฺพา เต ผาสุกา ภคฺคา, คหกูฏํ วิสงฺขตํ,

วิสงฺขารคตํ จิตฺตํ, ตณฺหานํ ขยมชฺฌคา.

เมื่อเรายังไม่ประสบญาณ มัวแสวงหาตัณหาเป็นดังนายช่างผู้กระทำเรือน ได้ท่องเที่ยวไปสู่สงสารมีความเกิดเป็นอเนก ความเกิดเป็นทุกข์ร่ำไป แน่ะตัณหาเป็นดังนายช่างผู้กระทำเรือน เราเห็นเจ้าแล้ว เจ้าจะทำเรือน (คืออัตภาพ) ของเราไม่ได้อีกต่อไป เพราะซี่โครงทั้งหลายของเจ้าทั้งสิ้น (คือกิเลสที่เหลือ) เราหักเสียแล้ว ยอดเรือน (คืออวิชชา) เรารื้อเสียแล้ว จิตของเราถึงนิพพานมีสังขารไปปราศแล้ว ถึงความสิ้นไปแห่งตัณหาทั้งหลายแล้ว.

๕๙ คาถานี้จากเรื่อง มหาธนเศรษฐีบุตร

๑ อจริตฺวา พฺรหฺมจริยํ, อลทฺธา โยพฺพเน ธนํ,

ชิณฺณโกญฺจาว ฌายนฺติ, ขีณมจฺเฉว ปลฺลเล

อจริตฺวา พฺรหฺมจริยํ, อลทฺธา โยพฺพเน ธนํ

เสนฺติ จาปาติขีณาว ปุราณานิ อนุตฺถุนํ

คนพาลทั้งหลายไม่ประพฤติพรหมจรรย์ ไม่ได้ทรัพย์ใน

กาลแห่งตนยังเป็นหนุ่มสาว ต้องซบเซาดังนกกะเรียนแก่ ซึ่งซบเซาอยู่ในเปือกตม อันมีปลาหมดไปแล้วฉะนั้น คนพาลทั้งหลายไม่ประพฤติพรหมจรรย์ ไม่ได้ทรัพย์ในกาลแห่งตนยังเป็นหนุ่มสาว ต้องนอนทอดถอนถึงทรัพย์เก่าทั้งหลาย เหมือนลูกศรที่เขายิงไปแล้วจากแล่งฉะนั้น.

อัตตวรรคที่ ๑๒

๖๐ คาถานี้จากเรื่อง โพธิราชกุมาร

◎ อตฺตานญฺเจ ปิยํ ชญฺญา รกฺเขยฺย นํ สุรกฺขิตํ
ติณฺณมญฺญตรํ ยามํ ปฏิชคฺเคยฺย ปณฺฑิโต.

ถ้าบัณฑิตรู้ตนว่าเป็นที่รัก ควรรักษาตนนั้นไว้ให้ดี พึงสงวนตนนั้นไว้ในวัยทั้งหลาย ๓ วัยใดวัยหนึ่ง.

๖๑ คาถานี้จากเรื่อง พระอุปนันทะศากยบุตร

◎ อตฺตานเมว ปฐมํ, ปฏิรูเป นิเวสเย,
อถญฺญมนุสาเสยฺย น กิลิสฺเสยฺย ปณฺฑิโต.

บัณฑิตควรตั้งตนนั่นแล ไว้ในคุณอันสมควรก่อน พึงสอนคนอื่นภายหลัง จะไม่พึงลำบาก.

๖๒ คาถานี้จากเรื่อง พระมารดาของพระกุมารกัสสปเถระ

◎ อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ โก หิ นาโถ ปโร สิยา
อตฺตนา หิ สุทนฺเตน, นาถํ ลภติ ทุลฺลภํ.

ตนนั้นแล เป็นที่พึ่งของตน ผู้อื่นใครเล่า พึงเป็นที่พึ่งได้ ก็บุคคลมีตนฝึกดีแล้ว ย่อมได้ที่พึ่ง ที่เขาได้โดยยาก.

๖๓ คาถานี้จากเรื่อง มหากาลอุบาสก

๏ อตฺตนา ว กตํ ปาปํ, อตฺตชํ อตฺตสมฺภวํ.
อภิมตฺถติ ทุมฺเมธํ, วชิรํวมฺหยํ มณึ.

บาปอันตนเทียว กระทำไว้แล้ว เกิดในตน มีตนเป็นแดนเกิด ย่อมย่ำยีคนมีปัญญาทราม เหมือนเพชรอันกัดแก้วมณีที่เกิดแต่หินฉะนั้น.

โลกวรรคที่ ๑๓

๖๔ คาถานี้จากเรื่อง ทหรภิกษุ

๏ หีนํ ธมฺมํ น เสเวยฺย, ปมาเทน น สํวเส,
มิจฺฉาทิฏฺฐึ น เสเวยฺย, น สิยา โลกวฑฺฒโน.

บุคคลไม่ควรเสพธรรมที่เลว ไม่ควรอยู่ด้วยความประมาท ไม่ควรเสพความเห็นผิด ไม่ควรเป็นผู้รกโลก.

๖๕ คาถานี้จากเรื่อง พระเจ้าสุทโธทนะ

๏ อุตฺติฏฺเฐ นปฺปมชฺเชยฺย, ธมฺมํ สุจริตํ จเร,
ธมฺมจารี สุขํ เสติ, อสฺมึ โลเก ปรมฺหิ จ,
ธมฺมํ จเร สุจริตํ น ตํ ทุจฺจริตํ จเร
ธมฺมจารี สุขํ เสติ อสฺมึ โลเก ปรมฺหิ จ.

บรรพชิตไม่ควรประมาทในบิณฑบาต อันตนพึงลุกขึ้นยืนรับ บุคคลควรประพฤติให้เป็นสุจริต ผู้ประพฤติธรรมเป็นปกติ ย่อมอยู่เป็นสุขทั้งในโลกนี้ ในโลกหน้า บุคคลควรประพฤติธรรมให้เป็นสุจริต ไม่ควรประพฤติธรรมนั้นให้เป็นทุจริต ผู้ประพฤติธรรมเป็นปกติ ย่อมอยู่เป็นสุขทั้งในโลกนี้ในโลกหน้า.

๖๖ คาถานี้จากเรื่อง อภัยราชกุมาร

๏ เอถ ปสฺสถิมํ โลกํ จิตฺตํ ราชรถูปมํ,
ยตฺถ พาลา วิสีทนฺติ นตฺถิ สงฺโค วิชานตํ.

ท่านทั้งหลายจงมาดูโลก (คืออัตภาพ) นี้ เหมือนราชรถอันวิจิตร คนพาลทั้งหลาย จมอยู่ในโลกใด ความข้องในโลกนั้น ย่อมหามีแก่ท่านผู้รู้ทั้งหลายไม่.

๖๗ คาถานี้จากเรื่อง เปสการธิดา

๏ อนฺธภูโต อยํ โลโก, ตนุเกตฺถ วิปสฺสติ,
สกุนฺโต ชาลมุตฺโตว, อปฺโป สคฺคาย คจฺฉติ.

สัตวโลกนี้เป็นผู้มืด น้อยคนจะเห็นแจ้งในโลกนี้ น้อยคนจะไปสวรรค์ เหมือนนก (ที่ติดข่ายของนายพรานแล้ว) น้อยตัวจะหลุดจากข่ายไปได้ฉะนั้น.

พุทธวรรคที่ ๑๔

๖๘ คาถานี้จากเรื่อง เอรกปัตตนาคราช

๑ กิจฺโฉ มนุสฺสปฏิลาโภ, กิจฺฉํ มจฺจาน ชีวิตํ,
กิจฺฉํ สทฺธมฺมสฺสวนํ, กิจฺโฉ พุทฺธานมุปฺปาโท.

ความกลับได้อัตภาพเป็นมนุษย์อันสัตว์ได้โดยยาก ความเป็นอยู่ของสัตว์ทั้งหลายอันสัตว์ได้โดยยาก ความได้ฟังธรรมของสัตบุรุษอันสัตว์ได้โดยยาก กาลที่เกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายอันสัตว์ได้โดยยาก.

๖๙ คาถานี้จากเรื่อง อานันทเถรปัญหา

๑ สพฺพปาปสฺส อกรณํ กุสลสฺสูปสมฺปทา
สจิตฺตปริโยทปนํ เอตํ พุทฺธาน สาสนํ
ขนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกฺขา นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา
น หิ ปพฺพชิโต ปรูปฆาตี, สมโณ โหติ ปรํ วิเหฐยนฺโต
อนูปวาโท อนูปฆาโต, ปาฏิโมกฺเข จ สํวโร
มตฺตญฺญุตา จ ภตฺตสฺมึ ปนฺตญฺจ สยนาสนํ,
อธิจิตฺเต จ อาโยโค เอตํ พุทฺธาน สาสนํ.

ความไม่ทำบาปทั้งสิ้น ความยังกุศลให้ถึงพร้อม ความทำจิตของตนให้ผ่องใส นี่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ความอดทน คือความอดกลั้น เป็นธรรมเผาบาปอย่างยิ่ง ท่านผู้รู้

ทั้งหลาย ย่อมกล่าวพระนิพพานว่า เป็นธรรมอย่างประเสริฐ ผู้ทำร้ายผู้อื่น ไม่ชื่อว่าเป็นบรรพชิตเทียว ผู้เบียดเบียนผู้อื่นอยู่ ไม่ชื่อว่าเป็นสมณะ ความไม่กล่าวร้าย และความไม่ทำร้าย และความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ และความเป็นผู้รู้ประมาณในภัตตาหาร และที่นอนที่นั่งอันสงัด และความประกอบอธิจิต นี่เป็นคำสอนของท่านผู้รู้ทั้งหลาย.

๗๐ คาถานี้จากเรื่อง อานันทเถรปัญหา

๏ ทุลฺลโภ ปุริสาชญฺโญ, น โส สพฺพตฺถ ชายติ,
ยตฺถ โส ชายตี ธีโร ตํ กุลํ สุขเมธติ,

บุรุษอาชาไนยหาได้ยาก ท่านย่อมไม่เกิดในที่ทั้งปวง ท่านผู้มีปัญญาเป็นอาชาไนยนั้น เกิดในตระกูลใด ตระกูลนั้นย่อมถึงความสุข.

๗๑ คาถานี้จากเรื่อง สัมพหุลภิกขุ

๏ สุโข พุทฺธานมุปฺปาโท, สุขา สทฺธมฺมเทสนา,
สุขา สงฺฆสฺส สามคฺคี, สมคฺคานํ ตโป สุโข.

ความเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ให้เกิดสุข ความแสดงพระสัทธรรมให้เกิดสุข ความพร้อมเพรียงแห่งหมู่ให้เกิดสุข ความเพียรของผู้มีความพร้อมเพรียงกันทั้งหลายให้เกิดสุข.

สุขวรรคที่ ๑๕

๗๒ คาถานี้จากเรื่อง โกศลราชปราชัย

๏ ชยํ เวรํ ปสวติ, ทุกฺขํ เสติ ปราชิโต,
อุปสนฺโต สุขํ เสติ, หิตฺวา ชยปราชยํ.

บุคคลผู้ชนะย่อมประสพเวร ผู้แพ้ย่อมอยู่เป็นทุกข์ ผู้เข้าไปละความชนะ และความแพ้แล้ว สงบอยู่ ย่อมอยู่เป็นสุข.

๗๓ คาถานี้จากเรื่อง อัญญตรทาริกา

๏ นตฺถิ ราคสโม อคฺคิ, นตฺถิ โทสสโม กลิ,
นตฺถิ ขนฺธสมา ทุกฺขา, นตฺถิ สนฺติปรํ สุขํ.

ไฟที่เสมอด้วยราคะ ย่อมไม่มี โทษที่เสมอด้วยโทสะ ย่อมไม่มี ทุกข์ทั้งหลายที่เสมอด้วยขันธ์ ย่อมไม่มี สุขอื่นจากความสงบ ย่อมไม่มี.

๗๔ คาถานี้จากเรื่อง อัญญตรอุบาสก

๏ ชิฆจฺฉา ปรมา โรคา, สงฺขารา ปรมา ทุกฺขา,
เอตํ ญตฺวา ยถาภูตํ, นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ.

ความหิวเป็นโรคอย่างยิ่ง สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์อย่างยิ่ง การทราบเนื้อความนั้นตามเป็นจริงแล้ว ดับเสียได้ เป็นสุขอย่างยิ่ง.

๗๕ คาถานี้จากเรื่อง พระเจ้าปเสนทิโกศล

๏ อาโรคฺยปรมา ลาภา, สนฺตุฏฺฐีปรมํ ธนํ,
วิสฺสาสปรมา ญาติ, นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ.

ลาภอย่างยิ่ง คือความเป็นผู้ไม่มีโรค ทรัพย์อย่างยิ่ง คือสันโดษ ญาติอย่างยิ่ง คือความคุ้นเคยกัน สุขอย่างยิ่ง คือพระ-นิพพาน.

ปิยวรรคที่ ๑๖

๗๖ คาถานี้จากเรื่อง นางวิสาขาอุบาสิกา

๑ ปิยโต ชายเต โสโก, ปิยโต ชายเต ภยํ,
ปิยโต วิปฺปมุตฺตสฺส นตฺถิ โสโก กุโต ภยํ.

ความโศกย่อมเกิดจากความรัก ภัยย่อมเกิดจากความรัก ความโศกย่อมไม่มีแก่ผู้พ้นแล้วจากความรัก ภัยจักมีมาแต่ที่ไหน.

๗๗ คาถานี้จากเรื่อง นันทิยะ

๑ จิรปฺปวาสึ ปุริสํ, ทูรโต โสตฺถิมาคตํ,
ญาตี มิตฺตา สุหชฺชา จ, อภินนฺทนฺติ อาคตํ,
ตเถว กตปุญฺญมฺปิ, อสฺมา โลกา ปรํ คตํ.
ปุญฺญานิ ปฏิคฺคณฺหนฺติ, ปิยํ ญาตีว อาคตํ.

ญาติและมิตรสหายผู้มีใจดีทั้งหลาย ย่อมยินดีบุรุษที่อยู่แรมนานถึงความสวัสดีมาแล้วแต่ไกล ฉันใด แม้บุญทั้งหลาย ย่อมรับรองผู้มีบุญอันทำแล้วไปจากโลกนี้สู่โลกหน้า เหมือนญาติทั้งหลายรับรองญาติอันเป็นที่รักมาแล้ว ฉันนั้น.

โกธวรรคที่ ๑๗

๗๘ คาถานี้จากเรื่อง นางอุตตราอุบาสิกา

๑ อกฺโกเธน ชิเน โกธํ อสาธุํ สาธุนา ชิเน,
ชิเน กทริยํ ทาเนน, สจฺเจนาลิกวาทินํ.

ชนพึงชนะความโกรธได้ด้วยความไม่โกรธ พึงชนะคนไม่ดีได้ด้วยความดี พึงชนะคนตระหนี่ได้ด้วยการให้ พึงชนะคนมักพูดพล่อย ๆ ได้ ด้วยคำจริง.

๗๙ คาถานี้จากเรื่อง อตุลอุบาสก

๑ โปราณเมตํ อตุล, เนตํ อชฺชตนามิว,
นินฺทนฺติ ตุณฺหิมาสีนํ. นินฺทนฺติ พหุภาณินํ,
มิตภาณิมฺปิ นินฺทนฺติ นตฺถิ โลเก อนินฺทิโต,
น จาหุ น จ ภวิสฺสติ น เจตรหิ วิชฺชติ,
เอกนฺตํ นินฺทิโต โปโส, เอกนฺตํ วา ปสํสิโต,
ยญฺเจ วิญฺญู ปสํสนฺติ, อนุวิจฺจ สุเว สุเว,
อจฺฉิทฺทวุตฺตึ เมธาวึ, ปญฺญาสีลสมาหิตํ,
เนกฺขํ ชมฺพูนทสฺเสว, โก ตํ นินฺทิตุมรหติ,
เทวาปิ นํ ปสํสนฺติ, พฺรหฺมุนาปิ ปสํสิโต.

ดูก่อนอตุละ ความนินทาและความสรรเสริญ นี่เป็นของเก่าข้อนี้เป็นดังมีขึ้นในวันนี้หามิได้ คนทั้งหลายบางพวก ย่อม

นินทาผู้นั่งนิ่งบ้าง บางพวกย่อมนินทาผู้พูดมากบ้าง บางพวกย่อมนินทาผู้พูดพอประมาณบ้าง ใคร ๆ ในโลกไม่ถูกเขานินทาเลยไม่มี คนถูกเขานินทาแล้วส่วนเดียว หรือได้ความสรรเสริญแล้วส่วนเดียว ไม่ได้มีแล้วในอดีตด้วย จักไม่มีในอนาคตด้วย ไม่มีอยู่ในปัจจุบันเดียวนี้ด้วย ถ้าผู้รู้ทั้งหลาย ใคร่ครวญทุกวัน ๆ แล้วสรรเสริญผู้ใด ซึ่งเป็นผู้มีความประพฤติไม่ขาดวิ่น ผู้เป็นเมธาถึงพร้อมด้วยปัญญา และศีล ใครเล่า ควรเพื่อจะนินทาผู้นั้น ซึ่งเป็นเสมือนแท่งแห่งทองชมพูนุท เทพดาและมนุษย์ทั้งหลาย ต้องสรรเสริญเขาโดยแท้ ถึงพรหมก็ต้องสรรเสริญเขา (เหมือนกัน).

มลวรรคที่ ๑๘

๘๐ คาถานี้จากเรื่อง อัญญตรพราหมณ์

๏ อนุปุพฺเพน เมธาวี, โถกํ โถกํ ขเณ ขเณ,
กมฺมาโร รชตสฺเสว นิทฺธเม มลมตฺตโน.

ผู้มีปัญญา ควรขจัดมลทินของตนเสียในขณะ ๆ ทีละน้อย ๆ โดยลำดับไป เหมือนช่างทองชำระสนิมแห่งเงินฉะนั้น.

๘๑ คาถานี้จากเรื่อง พระโลฬุทายีเถระ

๏ อสชฺฌายมลา มนฺตา, อนุฏฺฐานมลา ฆรา,
มลํ วณฺณสฺส โกสชฺชํ, ปมาโท รกฺขโต มลํ.

มนต์ทั้งหลายมีอันไม่สาธยายเป็นมลทิน เรือนทั้งหลายมี

อันไม่หมั่น (บำรุง) เป็นมลทิน ความเกียจคร้านเป็นมลทินของวรรณะ ความประมาทเป็นมลทินของผู้รักษา.

๘๒ คาถานี้จากเรื่อง เมณฑกเศรษฐี

๏ สุทสฺสํ วชฺชมญฺเญสํ, อตฺตโน ปน ทุทฺทสํ,
ปเรสํ หิ โส วชฺชานิ, โอปุนาติ ยถาภุสํ,
อตฺตโน ปน ฉาเทติ กลึว กิตวา สโฐ.

โทษของคนทั้งหลายอื่นเห็นได้ง่าย ส่วนโทษของตนเห็นได้ยาก เพราะว่าเขาย่อมโปรยโทษทั้งหลาย แก่คนเหล่าอื่นเหมือนคนโปรยแกลบฉะนั้น แต่ว่าย่อมปิดโทษของตนไว้เหมือนนายพรานปิดกายด้วยเครื่องปิดฉะนั้น.

ธัมมัฏฐวรรคที่ ๑๙

๘๓ คาถานี้จากเรื่อง วินิจฉัยมหาอำมาตย์

๏ น เตน โหติ ธมฺมฏฺโฐ, เยนตฺถํ สหสา นเย,
โย จ อตฺถํ อนตฺถญฺจ, อุโภ นิจฺเฉยฺย ปณฺฑิโต,
อสาหเสน ธมฺเมน, สเมน นยตี ปเร,
ธมฺมสฺส คุตฺโต เมธาวี, ธมฺมฏฺโฐติ ปวุจฺจติ.

บุคคลตัดสินความโดยความผลุนผลันด้วยเหตุใด จะเป็นผู้ชื่อว่าตั้งอยู่ในธรรม ด้วยเหตุนั้นหามิได้ ส่วนว่าผู้ใดเป็นบัณฑิตตัดสินตามทั้งสอง คือตามจริงและตามเท็จ แนะนำชนทั้งหลาย

อื่นอยู่ ด้วยความไม่ผลุนผลันโดยธรรมตามสมควร (แก่โทษ) ผู้นั้นชื่อว่าเป็นผู้มีปัญญาคุ้มครองธรรม เราเรียกว่าผู้ตั้งอยู่ในธรรม.

๘๔ คาถานี้จากเรื่อง ลกุณฏกภัททิยเถระ

๏ น เตน เถโร โหติ, เยนสฺส ปลิตํสิโร,
ปริปกฺโก วโย ตสฺส, โมฆชิณฺโณติ วุจฺจติ,
ยมฺหิ สจฺจญฺจ ธมฺโม จ, อหิํสา สญฺญโม ทโม,
ส เว วนฺตมโล ธีโร, โส เถโรติ ปวุจฺจติ.

ศีรษะพึงเป็นของหงอกแล้วด้วยเหตุใด เขาจะชื่อว่าเป็นผู้เฒ่าด้วยเหตุนั้นหามิได้ วัยของเขาแก่หง่อมแล้ว เราเรียกว่าเป็นผู้แก่เสียเปล่า สัจจะด้วย ธรรมด้วย ความไม่เบียดเบียนด้วย ความสำรวมด้วย ความทรมานด้วย มีอยู่ในบุคคลใด บุคคลผู้นั้นแล ชื่อว่าผู้มีมลทินอันคายแล้ว ผู้มีปัญญา เราเรียกเขาว่าผู้เฒ่า.

มัคควรรคที่ ๒๐

๘๕ คาถานี้จากเรื่อง ปธานกัมมิกติสสภิกขุ

๏ อุฏฺฐานกาลมฺหิ อนุฏฺฐหาโน, ยุวา พลี อาลสิยํ อุเปโต,
สํสนฺนสงฺกปฺปมโน กุสีโต, ปญฺญาย มคฺคํ อลโส น วินฺทติ.

ชนผู้ยังหนุ่มมีกำลัง แต่เข้าถึงความเกียจคร้าน ไม่หมั่น

ในกาลที่ควรจะหมั่น มีใจอันดำริจมเสียแล้ว เป็นคนเกียจคร้าน ย่อมไม่ประสพทางด้วยปัญญา.

๘๖ คาถานี้จากเรื่อง พระโปฐิลเถระ

๏ โยคา เว ชายเต ภูริ, อโยคา ภูริสงฺขโย,
เอตํ เทฺวธา ปถํ ญตฺวา, ภวาย วิภวาย จ,
ตถตฺตานํ นิเวเสยฺย, ยถา ภูริ ปวฑฺฒติ.

ปัญญาย่อมเกิดเพราะความประกอบ และความสิ้นไปแห่งปัญญา เพราะความไม่ประกอบ บุคคลรู้จักทางแห่งความเจริญและทางแห่งความเสื่อม ๒ อย่างนี้แล้ว ปัญญาจะเจริญด้วยประการใด ควรตั้งตนไว้ด้วยประการนั้น.

๘๗ คาถานี้จากเรื่อง มหาธนวาณิช

๏ อิธ วสฺสํ วสิสฺสามิ, อิธ เหมนฺตคิมฺหิสุ,
อิติ พาโล วิจินฺเตติ, อนฺตรายํ น พุชฺฌติ.

เราจะอยู่ตลอดฤดูฝนในที่นี้ ในเหมันตฤดู และคิมหฤดูทั้งหลาย ในที่นี้ คนพาลย่อมคิดผิดดังนี้ หารู้สึกอันตรายอยู่ไม่.

๘๘ คาถานี้จากเรื่อง นางปฏาจาราเถรี

๏ น สนฺติ ปุตฺตา ตาณาย, น ปิตา นปิ พนฺธวา
อนฺตเกนาธิปนฺนสฺส, นตฺถิ ญาตีสุ ตาณตา,
เอตมตฺถวสํ ญตฺวา ปณฺฑิโต สีลสํวุโต,
นิพฺพานคมนํ มคฺคํ ขิปฺปเมว วิโสธเย.

เมื่อบุคคล อันมัจจุราชครอบงำแล้ว บุตรทั้งหลาย มิอยู่เพื่ออันต้านทานมัจจุราชไม่ได้ บิดาก็ไม่ได้ ถึงพวกพ้องก็ไม่ได้ ความป้องกันย่อมไม่มีในหมู่ญาติ บัณฑิตทราบอำนาจแห่งเหตุนี้แล้ว พึงเป็นผู้สำรวมแล้วในศีล พึงเร่งรีบทำทางเป็นที่ไปพระนิพพานให้หมดจด.

ปกิณณกวรรคที่ ๒๑

๘๙ คาถานี้จากเรื่อง อัตตโนปุพพกรรม

๏ มตฺตาสุขปริจฺจาคา ปสฺเส เจ วิปุลํ สุขํ,
จเช มตฺตาสุขํ ธีโร, สมฺปสฺสํ วิปุลํ สุขํ.

ถ้าผู้มีปัญญามาเห็นสุขอันไพบูลย์ เพราะสละสุขพอประมาณ ก็ควรสละสุขพอประมาณเสีย จะได้พบสุขอันไพบูลย์.

๙๐ คาถานี้จากเรื่อง พระลกุณฏกภัททิยเถระ

๏ มาตรํ ปีตรํ หนฺตฺวา ราชาโน เทฺว จ ขตฺติเย
รฏฺฐํ สานุจรํ หนฺตฺวา, อนีโฆ ยาติ พฺราหฺมโณ.
มาตรํ ปีตรํ หนฺตฺวา, ราชาโน เทฺว จ โสตฺถิเย,
เวยฺยคฺฆปญฺจมํ หนฺตฺวา, อนีโฆ ยาติ พฺราหฺมโณ.

บุคคลฆ่าตัณหาดุจมารดาด้วย ฆ่าอัสมิมานะดุจบิดาด้วย ฆ่าสัสสตทิฏฐิ และอุจเฉททิฏฐิทั้งหลายดุจพระราชาผู้เป็นกษัตริย์สองพระองค์ด้วย ฆ่าอายตนะดุจแว่นแคว้น พร้อมด้วยนันทิราคะ

ดุจขุนส่วยด้วยได้แล้วจะเป็นพราหมณ์ ไม่มีทุกข์ ไปพระนิพพาน

บุคคลฆ่าตัณหาเป็นดังมารดา และฆ่าอัสมิมานะเป็นดังบิดา และฆ่าสัสสตทิฏฐิ และอุจเฉททิฏฐิทั้งหลาย เป็นดังพระราชาผู้เป็นพราหมณ์สองพระองค์ และฆ่าหมวด ๕ แห่งนิวรณ์ มีวิจิกิจฉานิวรณ์ ดุจทางอันเสือโคร่งเที่ยวไปแล้วเป็นที่ ๕ (คือฆ่าความสงสัย) ได้แล้ว จะเป็นพราหมณ์ ไม่มีทุกข์ ไปพระนิพพาน.

๙๑ คาถานี้จากเรื่อง จิตตคฤหบดี

๏ สทฺโธ สีเลน สมฺปนฺโน, ยโสโภคสมปฺปิโต,
ยํ ยํ ปเทสํ ภชติ, ตตฺถ ตตฺเถว ปูชิโต.

ผู้มีศรัทธาถึงพร้อมแล้วด้วยศีล เอิบอิ่มแล้วด้วยยศ และโภคะจะไปประเทศใด ๆ ก็เป็นผู้อันเขาบูชาแล้วในประเทศนั้น ๆ แล.

๙๒ คาถานี้จากเรื่อง นางจูฬสุภัททา

๏ ทูเร สนฺโต ปกาเสนฺติ, หิมวนฺโตว ปพฺพโต,
อสนฺเตตฺถ น ทิสฺสนฺติ รตฺติขิตฺตา ยถา สรา.

สัปบุรุษทั้งหลาย ย่อมปรากฏไปได้ในที่ไกล เหมือนภูเขาหิมพานต์ฉะนั้น อสัปบุรุษทั้งหลาย (ถึงอยู่แล้ว) ในที่นี้ ก็ย่อมไม่ปรากฏ เหมือนลูกศรที่เขายิงไปแล้ว ในกลางคืนฉะนั้น.

นิรยวรรคที่ ๒๒

๙๓ คาถานี้จากเรื่อง อิสสาปกตอิตถี

๏ อกตํ ทุกฺกตํ เสยฺโย, ปจฺฉา ตปฺปติ ทุกฺกตํ
กตญฺจ สุกตํ เสยฺโย, ยํ กตฺวา นานุตปฺปติ.

กรรมชั่วอันบุคคลไม่ทำแล้วดีกว่า เพราะว่ากรรมชั่ว ย่อมให้เดือดร้อนในภายหลัง ก็บุคคลทำกรรมใดแล้ว ย่อมไม่เดือดร้อนในภายหลัง กรรมนั้นเป็นกรรมดี อันบุคคลทำแล้วดี.

๙๔ คาถานี้จากเรื่อง อาคันตุกภิกขุ

๏ นครํ ยถา ปจฺจนฺตํ, คุตฺตํ สนฺตรพาหิรํ,
เอวํ โคเปถ อตฺตานํ, ขโณ โว มา อุปจฺจคา,
ขณาตีตา หิ โสจนฺติ นิรยมฺหิ สมปฺปิตา.

เมืองที่ตั้งอยู่ปลายแดน อันเขารักษาแล้ว ทั้งภายในภายนอกฉันใด ท่านทั้งหลายควรรักษาตนฉันนั้น ขณะอย่าล่วงท่านทั้งหลายไปเสีย เพราะว่า บุคคลทั้งหลาย ที่มีขณะอันล่วงไปเสียแล้ว ต้องเบียดเสียดกันเศร้าโศกอยู่ในนรก.

นาควรรคที่ ๒๓

๙๕ คาถานี้จากเรื่อง พระองค์

๏ อหํ นาโคว สงฺคาเม จาปาโต ปติตํ สรํ,
อติวากฺยนฺติติกฺขิสฺสํ ทุสฺสีโล หิ พหุชฺชโน,

ทนฺตํ นยนฺติ สมิตึ ทนฺตํ ราชาภิรูหติ,
ทนฺโต เสฏฺโฐ มนุสฺเสสุ โยติวากฺยนฺติติกฺขติ,
วรมสฺสตรา ทนฺตา อาชานียา ว สินฺธวา
กุญฺชรา จ มหานาคา, อตฺตทนฺโต ตโต วรํ.

เราจักอดกลั้นถ้อยคำที่เขากล่าวล่วงเกิน เหมือนช้างอดกลั้นลูกศร ที่ตกจากแล่งในสงครามฉะนั้น เพราะว่าชนทุศีลมีมากบุคคลทั้งหลาย ย่อมนำสัตว์พาหนะที่ฝึกแล้วไปสู่ที่ประชุม พระ-ราชา ย่อมทรงสัตว์พาหนะที่ฝึกแล้ว ในมนุษย์ทั้งหลาย ผู้ใดอดกลั้นถ้อยคำที่เขากล่าวล่วงเกินได้อยู่ ผู้นั้นชื่อว่าฝึกตนแล้วเป็นผู้ประเสริฐสุด ม้าอัศดร ม้าสินธพผู้อาชาไนย และกุญชรมหานาคทั้งหลาย ที่เขาฝึกแล้ว เป็นสัตว์ประเสริฐ บุคคลมีตนฝึกหัดแล้วประเสริฐ กว่าสัตว์พาหนะนั้น.

๙๖ คาถานี้จากเรื่อง สานุสามเณร

๑ อิทํ ปุเร จิตฺตมจาริ จาริกํ, เยนิจฺฉกํ ยตฺถกามํ ยถาสุขํ
ตทชฺชหํ นิคฺคเหสฺสามิ โยนิโส, หตฺถิปฺปภินฺนํ วิย องฺกุสคฺคโห.

ในก่อนจิตนี้ได้เที่ยวจาริกไป ตามปรารถนา ตามใคร่ ตามสบาย เราจักข่มจิตนั้นโดยแยบคายวันนี้ ดังควาญช้างถือขอข่มช้างตกมันฉะนั้น.

๙๗ คาถานี้จากเรื่อง ปาเวรกหัตถี

๑ อปฺปมาทรตา โหถ, สจิตฺตมนุรกฺขถ,

ทุคฺคา อุทฺธรถตฺตานํ, ปงฺเก สนฺโนว กุญฺชโร.

ท่านทั้งหลาย จงเป็นผู้ยินดีแล้วในความไม่ประมาทเถิด จงระวังรักษาจิตของตน จงยกตนขึ้นเสียจากหล่ม เหมือนกุญชรที่จมแล้วในหล่ม ถอนตนขึ้นจากหล่มฉะนั้น.

ตัณหาวรรคที่ ๒๔

๙๘ คาถานี้จากเรื่อง พันธนาคาร

๑ น ตํ ทฬฺหํ พนฺธนมาหุ ธีรา ยทายสํ ทารุชํ ปพฺพชญฺจ,

สารตฺตรตฺตา มณิกุณฺฑเลสุ ปุตฺเตสุ ทาเรสุ จ ยา อเปกฺขา,

เอตํ ทฬฺหํ พนฺธนมาหุ ธีรา, โอหารินํ สิถิลํ ทุปฺปมุญฺจํ,

เอตํปิ เฉตฺวาน ปริพฺพชนฺติ, อนเปกฺขิโน กามสุขํ ปหาย.

เครื่องผูกอันใด เกิดแต่เหล็ก เกิดแต่ไม้ และเกิดแต่หญ้าปล้องก็ดี ผู้มีปัญญาทั้งหลาย ไม่กล่าวเครื่องผูกอันนั้น ว่าเป็นของมั่นเลย สัตว์เหล่าใด มากำหนัดยินดีนักแล้วในแก้วมณีและตุ้มหูทั้งหลาย ความกำหนัดของสัตว์เหล่านั้น อันใดด้วย ความเยื่อใยในบุตรและภรรยาทั้งหลายอันใดด้วย ผู้มีปัญญาทั้งหลาย กล่าวความกำหนัด และความเยื่อใยอันนั้น ว่าเป็นเครื่องผูกอันมั่น อันฉุดลงอันหย่อน แต่สัตว์เปลื้องได้โดยยาก ผู้มีปัญญาทั้งหลาย ตัดเครื่องผูกแม้อันนั้นแล้ว เป็นผู้ไม่ใยดีละกามสุขเสียแล้วบวชอยู่.

ภิกขุวรรคที่ ๒๕

๙๙ คาถานี้จากเรื่อง พระนังคลกูฏเถระ

๏ อตฺตนา โจทยตฺตานํ, ปฏิมํเสตมตฺตนา,
โส อตฺตคุตฺโต สติมา, สุขํ ภิกฺขุ วิหาหิสิ,
อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ, อตฺตา หิ อตฺตโน คติ
ตสฺมา สญฺญม อตฺตานํ อสฺสํ ภทฺรํ ว วาณิโช.

ท่านจงเตือนตนด้วยตน พิจารณาตนด้วยตน ท่านผู้นั้นเป็นผู้มีสติรักษาตนแล้ว จักอยู่สบาย นะภิกษุ ตนเองเป็นที่พึ่งของตน ตนแลเป็นคติของตน เพราะเหตุนั้น ท่านจงระวังตนเหมือนพ่อค้าระวังม้าดีไว้ ฉะนั้น.

พราหมณวรรคที่ ๒๖

๑๐๐ คาถานี้จากเรื่อง พระอานนทเถระ

๏ ทิวา ตปติ อาทิจฺโจ, รตฺติมาภาติ จนฺทิมา,
สนฺนทฺโธ ขตฺติโย ตปติ, ฌายี ตปติ พฺราหฺมโณ
อถ สพฺพมโหรตฺตึ, พุทฺโธ ตปติ เตชสา.

พระอาทิตย์ย่อมรุ่งเรืองกลางวัน พระจันทร์ย่อมสว่างกลางคืน กษัตริย์ทรงเครื่องรบแล้วย่อมสง่า พราหมณ์ผู้เข้าฌานย่อมรุ่งเรือง ส่วนพระพุทธเจ้า ย่อมรุ่งเรืองด้วยพระเดช ตลอดกลางวันและกลางคืนทั้งสิ้น.

จบคติธรรมจากพระธรรมบทเพียงเท่านี้.

โคลงโลกนิติ

◎ อัญขยมบรมนเรศร์เรื้อง รามวงศ์
พระผ่านแผ่นไผททรง สืบไท้
แสวงยิ่งสิ่งสดับองค์ โอวาท
หวังประชาชนให้ อ่านแจ้งคำโคลง

◎ ครรโลงโลกนิตินี้ นมนาน
มีแต่โบราณกาล เก่าพร้อง
เป็นสุภาษิตสาร สอนจิต
กลดั่งสร้อยสอดคล้อง เรียไร้ในกรรณ

◎ ปลาร้าพันห่อด้วย ใบคา
ใบก็เหม็นคาวปลา คละคลุ้ง
คือคนหมู่ไปหา คบเพื่อนพาลนา
ได้แต่รายร้ายฟุ้ง เฟื่องให้เสียพงศ์

◎ ผลเดื่อเมื่อสุกไซร้ มีพรรณ
ภายนอกแดงดูฉัน ชาดบ้าย
ภายในย่อมแมลงวัน หนอนบ่อน
ดุจดังคนใจร้าย นอกนั้นดูงาม

◎ ขนุนสุกสล้างแห่ง สาขา
ภายนอกเห็นหนามหนา หนั่นแท้

ภายในย่อมรสา เอมโอช
สาธุชนนั้นแล้ เลิศด้วยดวงใจ
๏ หมูเห็นสีหราชท้า ชวนรบ
กูสี่ตีนกูพบ ท่านไซร้
อย่ากลัวท่านอย่าหลบ หลีกจาก กูนา
ท่านสี่ตีนอย่าได้ วากเว้วางหนี
๏ กบเกิดในสระใต้ บัวบาน
ฤๅห่อนรู้รสมาลย์ หนึ่งน้อย
๏ ภุมราอยู่ไกลสถาน นับโยชน์ก็ดี
บินโบกมาค้อยค้อย เกลือกเคล้าเสาวคนธ์
๏ ใจชนใจชั่วช้า โฉงเฉง
ใจจักสอนใจเอง ไป่ได้
ใจปราชญ์ดัดตามเพลง พลันง่าย
ดุจช่างปืนดัดไม้ แต่งให้ปืนตรง
๏ นาคีมีพิษเพี้ยง สุริโย
เลื้อยบ่ทำเดโช แช่มช้า
พิษน้อยหยิ่งยะโส แมลงป่อง
ชูแต่หางเองอ้า อวดอ้างฤทธี
๏ กระออมเพ็ญเพียบน้ำ ฤๅติง
โอ่งอ่างพร่องชลชิง เพื่องหม้อ

ผู้ปราชญ์ห่อนสูงสิง เยียใหญ่
คนโฉดรู้น้อยก้อ พลอดพ้นประมาณ

๏ งาสารฤๅห่อนเหี้ยน หดคืน
คำกล่าวสาธุชนยืน อย่างนั้น
ทุรชนกล่าวคำฝืน คำเล่า
หัวเต่ายาวแล้วสั้น เล่ห์ลิ้นทรชน

๏ กายเกิดพยาธิโรคร้าย ยาหาย
แต่พยศยาไป่วาย ตราบม้วย
ชาติเสือห่อนหายลาย ลบผ่อง
กล้วยก็กล้วยคงกล้วย กลับกล้ายฤๅมี

๏ ป่าพึ่งพาลพยัคฆ์ร้าย ราวี
เสือพึ่งไพรพึ่งพี เถื่อนถ้ำ
ความชั่วพึ่งความดี เท็จพึ่ง จริงนา
เรือพึ่งแรกน้ำน้ำ หากรู้คุณเรือ

๏ ต้นงูงูไซร้หาก เห็นกัน
นมไก่ไก่สำคัญ ไก่รู้
หมู่โจรต่อโจรหัน เห็นเล่ห์กันนา
เชิญปราชญ์ฉลาดกล่าวผู้ ปราชญ์รู้เชิงกัน

๏ อายุถึงร้อยขวบ เจียรการ
ธัมโมชอันโอพาร บ่รู้

เด็กน้อยเกิดประมาณ วันหนึ่ง
เห็นถ้องธรรมยิ่งผู้ แก่ร้อยพรรษา
๏ รู้น้อยว่ามากรู้ เริงใจ
กลกบเกิดอยู่ใน สระจ้อย
ไป่เห็นชเลไกล กลางสมุทร
ชมว่าน้ำบ่อน้อย มากล้ำลึกเหลือ
๏ รูปชั่วมักแต่งแกล้ง เกลาทรง
ใจขลาดมักอาจอง อวดสู้
น้ำพร่องกละออมคง กระฉอก ฉานนา
เฉาโฉดโอษฐ์อวดรู้ ว่ารู้ใครเทียม
๏ มณฑกทำเทียบท้าว ราชสีห์
แมวว่ากูพยัคฆี แกว่นกล้า
นกจอกว่าฤทธี กูยิ่ง ครุฑนา
คนประดาทบุกมิบ้า ยิ่งนั้นแสนหวี
๏ พระสมุทรไหวหวาดห้วย คลองสรวล
เมรุพลวกปลวกสำรวล ร่ำเร้า
สิหราชร่ำคร่ำครวญ สุนัขเยาะ หยันนา
สุริยส่องยามเย็นเช้า หิ่งห้อยยินดี
๏ จามรีขนข้องอยู่ หยุดปลด
ชีพบ่รักรักชักยศ ยิ่งไซร้

สัตว์โลกซึ่งสมมติ มีชาติ
ดูเยี่ยงสัตว์นั้นได้ ยศซ้องสรรเสริญ
◎ เสียสินสงวนศักดิ์ไว้ วงศ์หงส์
เสียศักดิ์สู้ประสงค์ สิ่งรู้
เสียรู้เร่งดำรง ความสัตย์ ไว้นา
เสียสัตย์อย่าเสียสู้ ชีพม้วยมรณา
◎ มือด้วนคิดจะมล้าง เขาหมาย
ปากด้วนถ่มน้ำลาย เลียบฟ้า
หิ่งห้อยแข่งแสงฉาย สุริเยศ
คนทุพพลอวดกล้า แข่งผู้มีบุญ
◎ ไม้ล้มจักค่ามให้ ดูกาล
คนท่าวล้มค่ามพาน ห่อนได้
เสือผอมอย่าอาจหาญ เข้าผลัก เสือแฮ
พาลประทุศฐ์ตกไร้ อย่าได้ทำคุณ
◎ แม้นทำคุณท่านได้ ถึงพัน
ครั้นโทษมีแต่อัน หนึ่งไซร้
ติฉินหมิ่นคำหยัน เยาะกล่าว
กลบลบคุณหลังได้ ยิ่งด้วยพันทวี
◎ ทำคุณท่านห่อนรู้ คุณสนอง
ท่านบ่แทนคุณปอง โทษให้

กลกาเต่งยูงทอง ลายเลิศ
ยูงเอาหมึกม่อไล้ ลูบสิ้นสรรพางค์

๏ นายรักไพร่ไพร่พร้อม รักนาย
มีศึกสู้จนตาย ต่อแย้ง
นายเบียนไพร่กระจาย จากหมู่
นายบ่รักไพร่แกล้ง ล่อล้างผลาญนาย

๏ รักกันอยู่ขอบฟ้า เขาเขียว
เสมออยู่หอแห่งเดียว ร่วมห้อง
ชังกันบ่แลเหลียว ตาต่อกันนา
เหมือนขอบฟ้ามาป้อง ป่าไม้มาบัง

๏ ให้ท่านท่านจักให้ ตอบสนอง
นบท่านท่านจักปอง นอบไหว้
รักท่านท่านควรครอง ความรักเรานา
สามสิ่งนี้เว้นไว้ แต่ผู้ทรชน

๏ ราชรถปรากฏด้วย ธงชัย
ควันประจักษ์แก่ไฟ เที่ยงแท้
ราชาอิสระใน สมบัติ
ชายย่อมเฉลิมเลิศแล้ บิ่นแก้วเกษหญิง

๏ กระเหว่าเสียงเพราะแท้ แก่ตัว
หญิงเลิศเพราะรักผัว แม่นหมั้น

นักปราชญ์มาตร์รูปมัว หมงเงื่อน งามนา
เพราะเพื่อรสธรรมนั้น ส่องให้เห็นงาม

๏ เจ็ดวันเว้นดีดซ้อม ดนตรี
อักขระห้าวันหนี เนิ่นช้า
สามวันจากนารี เป็นอื่น
วันหนึ่งเว้นล้างหน้า อับเศร้าหมองศรี

๏ ใครจักผูกโลกแม้ รัดรึง
เหล็กเท่าลำตาลตรึง ไป่หมั้น
มนตร์ยาผูกนานหึง หายเสื่อม
ผูกเพื่อไมตรีนั้น แน่นเท้าวันตาย

๏ เรียนพระธรรมแท้ผูก ศาสนา
ปลอกผูกคชตรึงตรา ตรากหมั้น
มนตร์ดลและหยูกยา สมรรถผูก งูแฮ
ผูกโลกทั้งหลายนั้น แน่นด้วยไมตรี

๏ ผจญคนมักโกรธด้วย ไมตรี
ผจญหมู่ทรชนดี ต่อตั้ง
ผจญคนจิตโลภมี ทรัพย์เผื่อ แผ่นา
ผจญอสัตย์ให้ยั้ง หยุดด้วยสัตยา

๏ รบศึกชำนะได้ ในณรงค์
รบแม่เรือนด้วยง ขยาดแพ้

รบใจชักให้คง ความสัตย์
ถือว่าผู้นั้นแล้ เลิศล้ำชายชาญ
๏ คนใดคนหนึ่งผู้ ใจฉกรรจ์
เคยฆ่าคนอนันต์ หนักแท้
ไป่ปานบุรุษอัน ผจญจิต เองนา
เธียรท่านเยินยอแล้ ว่าผู้มีชัย
๏ แสวงรู้พึงคบด้วย บัณฑิต
แสวงทรัพย์คบพาณิช ง่ายไซร้
แสวงหายศศักดิ์ชิด ชอบราช
ผิใคร่ได้ลูกไซร้ เสพล้องเมียสาว
๏ ช้างม้าเมียมิ่งแก้ว เงินทอง
ตัวมิตายจักปอง ย่อมได้
ชีวิตสิ่งเดียวของ หายาก
ใช่ประทีปเทียนได้ ดับแล้วจุดคืน
๏ เมื่อน้อยเรียนเร่งรู้ วิชา
ครั้นใหญ่หาสินมา สู่เหย้า
เมื่อกลางแก่ศรัทธา ทำแต่ บุญนา
ครั้นแก่แรงวอดเว้า ห่อนได้เป็นการ
๏ ปางน้อยสำเหนียกรู้ เรียนคุณ
ครั้นใหญ่ย่อมหาทุน ทรัพย์ไว้

เมื่อกลางแก่แสวงบุญ ธรรมชอบ
ยามหง่อมทำใดได้ แต่ล้วนอนิจจัง
◎ ความรู้ดียิ่งล้ำ สินทรัพย์
คิดค่าควรเมืองนับ ยิ่งไซร้
เพราะเหตุจักอยู่กับ กายอาต มานา
โจรจักเบียนบ่ได้ เร่งรู้เรียนเอา
◎ เป็นชายความรู้ยิ่ง เป็นทรัพย์
ทุกประเทศมีผู้นับ อ่านอ้าง
สตรีรูปงามสรรพ เป็นทรัพย์ ตนนา
แม้ตกยากไร้ร้าง ห่อนไร้สามี
◎ เห็นใดจำให้แน่ นึกหมาย
ฟังใดอย่าฟังตาย สดับหมั้น
ชนมี่ยินอย่าฟังวาย ตรองตริก ธรรมนา
สิ่งสดับทั้งนั้น ผิดเพี้ยนเป็นครู
◎ เภตราเพียบล้มล่ม จมอรร-ณพนา
เกวียนหนักหักเพลาพลัน ง่ายไซร้
น้ำน่านซ่านหลั่งคัน เพราะเปี่ยม เต็มแฮ
ผู้ประจาคมากให้ ทรัพย์ม้วยหมดตัว
◎ คนใดโผงพูดโอ้ อึงดัง
อวดว่ากล้าอย่าฟัง สัปปลี้

หมาเห่าเล่าอย่าหวัง จักขบ ใครนา
สองเหล่าเขาหมู่นี้ ชาติเชื้อเดียวกัน
๏ ผู้อื่นแม้ประโยชน์ไซร้ เสมอมิตร
มิตรประทุษฐ์ทำจิต เจ็บช้ำ
กายกับพยาธิชิด ใครชอบ เลยนา
รุกขชาติในป่าล้ำ เลิศให้เป็นยา
๏ สนิมเหล็กเกิดแต่เนื้อ ในตน
กินกัดเนื้อเหล็กจน กร่อนขร้ำ
บาปเกิดแต่ตนคน เป็นบาป
บาปย่อมทำโทษซ้ำ ใส่ผู้บาปเอง
๏ อย่าโทษไทท้าวท่วย เทวา
อย่าโทษสถานภูผา ย่านกว้าง
อย่าโทษหมู่วงศา มิตรญาติ
โทษแต่กรรมเองสร้าง ส่งให้เป็นเอง
๏ หมอแพทย์ทายว่าไข้ ลมคุม
โหรว่าเคราะห์แรงรุม โทษให้
แม่มดว่าผีกุม ทำโทษ
ปราชญ์ว่ากรรมเองไซร้ ก่อสร้างมาเอง
๏ มีบุตรบ่วงหนึ่งเกี่ยว พันคอ
ทรัพย์ผูกบาทาคลอ หน่วงไว้

ภรรยาเยี่ยงบ่วงปอ รัดริง มือนา
สามบ่วงใครพ้นได้ จึ่งพ้นสงสาร
๏ ลูกหนึ่งยอดยิ่งล้ำ ประยูร
สูงหนึ่งเทียมตระกูล พ่อแท้
ลูกหนึ่งถ่อยสกูล กว่าชาติ
สามสิ่งนี้แล้ เที่ยงแท้ทุกคน
๏ มีลูกลูกเล่าไซร้ หลายประการ
ลูกหนึ่งพึ่งล้างผลาญ ทรัพย์ม้วย
ลูกหนึ่งย่อมคบพาล พาผิด มานา
ลูกที่ดีนั้นด้วย ว่ารู้พึ่งคำ
๏ มีลูกดีอลูกข กาแก
มีทาสเที่ยรต่ำแย แส่ไส้
มีเรือรั่วขแพ ดีกว่า
มีแม่เรือนเบือนให้ เดือดร้อนเพราะงาย
๏ หญิงชั่วผัวหย่าร้าง สามคน
ข้าหลีกหนีสามหน จากเจ้า
ลูกศิษย์ผิดครูตน สามแห่ง
เขาหมู่นี้อย่าเข้า เสพซ้องสมาคม
๏ อากาศหฤโหดร้าย คือกา
สัตว์สี่ตีนคือลา โหดแท้

นักพรตมักโกรธา หฤโหด
ร้ายกว่าร้ายนั้นแล้ แต่ผู้นินทา

๏ ทาสาอย่าคิดไว้ วางใจ
ปกปิดกลภายใน อย่าหง้าย
เลศลับสิ่งใดใด เห็นเหตุ
มักแนะนำทำร้าย หมดสิ้นเสียตัว

๏ พ่อตายคือฉัตรกั้ง หายหัก
แม่ดับดุจรถจักร จากด้วย
ลูกตาย บ่ วายรัก แรงร่ำ
เมียมิ่งตายวายม้วย มืดคลุ้มแดนไตร

๏ หวานใดในโลกนี้ มีสาม สิ่งนา
หวานหนึ่งคือรสกาม อีกอ้อย
หวานอื่นหมื่นแสนทราม สารพัด หวานเอย
หวานไม่ปานรสถ้อย กล่าวเกลี้ยงคำหวาน

๏ โทษท่านผู้อื่นเพี้ยง เมล็ดงา
ปองติฉินนินทา ห่อนเว้น
โทษตนเท่าภูผา หนักยิ่ง
ป้องปิดคิดซ่อนเร้น เรื่องร้ายหายสูญ

๏ คนรักมีมากไซร้ แสดงผล
ชังมากนินทาตน โศกเศร้า

รักมากเมื่อกังวล วานช่วย กันนา
ชังมากมักรุมเร้า กล่าวร้ายรันทำ
◎ ข้าท่านคร้านหลีกเจ้า จากเจียร
ชี บ่ เล่าเรียนเขียน อ่านไซร้
ชาวนาละความเพียร ไถถาก
สามสิ่งนี้โหดให้ โทษแท้คนฉิน
◎ นกน้อยขนน้อยแต่ พอตัว
รังแต่งจุเมียผัว อยู่ได้
มักใหญ่ย่อมคนหัว ไพเพิด
ทำแต่พอตัวไซร้ อย่าให้คนหยัน
◎ เห็นท่านมีอย่าเคลิ้ม ใจตาม
เรายากหากใจงาม อย่าคร้าน
อุตส่าห์พยายาม การกิจ
เอาเยี่ยงอย่างเพื่อนบ้าง อย่าท้อทำกิน
◎ หลีกเกวียนให้หลีกห้า ศอกหมาย
ม้าหลีกสิบศอกกราย อย่าใกล้
ช้างยี่สิบศอกคลาย คลาคลาด
เห็นทุรชนหลีกให้ ห่างพ้นลับตา
◎ พาชีขี่คล่องคล้อย ควรคลา
โคคู่ควรไถนา ชอบใช้

บนชานชาติวิหาร์ ควรอยู่
สุนัขเนาแต่ใต้ ต่ำเหย้าเรียนควร

๏ ปราชญ์ได้เรื่องรู้ยิ่ง วิทยา
กล่าวมธุรสธรรมา ห่อนพลั้ง
น้ำจิตอสัตยา ยลยาก
คือดั่งดวงแก้วตั้ง แต่งไว้เรือนโจร

๏ ไป่ถามปราชญ์ บ่ พร้อง พาที
เปรียบดั่งเภรีดี จึ่งครื้น
คนพาลพวกอวดดี จักกล่าว
ถาม บ่ ถามมันพื้น เพื่องถ้อยเกินถาม

๏ ร่วมรักนักปราชญ์เชื้อ ชาตรี
เราผิดชอบชั่วดี ท่านแจ้ง
เอาเยี่ยงอย่างอย่ามี จิตโกรธ
ปรากฏกลท่านแกล้ง แนะให้ขุมของ

๏ ทองกวาวหงอนไก่เส้ง สดสี
งามแต่กลิ่นฤๅมี หนึ่งน้อย
นักเรียนนอกบาลี ลมหลู่ ธรรมนา
งามผาดผลเท่าก้อย กอบนั้นฤๅมี

๏ มีเงินให้ท่านกู้ ไปนา
ศิลปศาสตร์ฤๅศึกษา เล่าไว้

มีเมียอยู่เคหา ไกลย่าน
สามลักษณะนี้ใกล้ แกล่แม้นไป่มี
◎ รักท่านอย่างยิ่งด้วย วิชา
สว่างอื่นเท่าสุริยา ห่อนได้
ไฟใดยิ่งราคา เพลิงราค ฤๅพ่อ
รักอื่นหมื่นแสนไซร้ อยู่สู้รักธรรม
◎ คนใดมีสัตย์ทั้ง มานะ
ความเจ็บยังไป่ละ หนึ่งบ้าง
ความอาย บ่ สละ จากจิต
แม้ตกต่ำไร้ร้าง ห่อนผู้ดูแคลน
◎ คนใดพึ่งอรรถแล้ว บ่ขวาย ขวนนา
บ่ ตริตรึกนึกหมาย มั่นไว้
บ่ ถามไต่อุบาย เติมต่อ
ปราชญ์ว่าผู้นั้นไซร้ ใช่เชื้อเมธา
◎ คนใดทรงสัตย์สร้าง ศีลา
ไป่เคียดขึ้งหิ้งสา สัตว์ไซร้
น้ำจิตคิดกรุณา เนืองนิจ
คนดังนี้จักได้ ชื่อเชื้อปรีชา
◎ คนใดเอมโอชด้วย เจรจา
เห็นแก่เฒ่าพฤฒา ถ่อมไหว้

สรรเสริญทั่วโลกา มนุษย์ นี้นา
ปรโลกพ้นจักได้ สู่ฟ้าเมืองแมน
◎ ชายใดเร่คบค้า นารี
เสพสุธายินดี บ่อนเหล้น
นกไก่สะกาตี มือต่อ พนันนา
คนดั่งนี้ฤๅเว้น จากเบื้องฉิบหาย
◎ คนร้ายมักชอบร้าย ราคี
สอนสั่งสิ่งความดี บ่ ได้
ดุจเกลือทอดนที ศูนย์เปล่า
เสพที่ชั่วเชือนไซร้ ทราบแจ้งใจมัน.

จบโคลงโลกนิติเพียงนี้

อิศรญาณภาษิต

(*ภาษิตโบราณ*)

อิศรญาณชาญกลอนอักษรสาส์น เทศนาคำไทยไว้เป็นทาน โดยตำนานศุภอรรถสวัสดิ สำหรับคนเจือจิตจริตเขลา เฝ้ามัวเมาโมห์มากซึ่งทรากผี ต้องหาม้ามโนมัยใหญ่ยาวรี สำหรับขี่เป็นม้าอาชาไนย ชายข้าวเปลือกหญิงข้าวสารโบราณว่า น้ำพึ่งเรือเสือพึ่งป่าอัชฌาสัย เราก็จิตคิดดูเล่าเขาก็ใจ รักกันไว้ดีกว่าชังระวังการณ์ ผู้ใดดี ๆ ต่ออย่าก่อกิจ ผู้ใดผิดผ่อนพักอย่าหักหาญ ตั้งสิบดีก็ไม่ถึงเท่าหนึ่งพาล เป็นชายชาญมิควรคาดประมาทชาย เมื่อรักยาวดีกว่าสั้นต่อกันเข้า รักสั้นเอามีดบั่นบั่นขยาย มิใช่ตายแต่เขาเราก็ตาย แหงนดูฟ้าอย่าให้อายแก่เทวดา อย่าดูหมิ่นบุญกรรมว่าทำน้อย น้ำตาลย้อยหยดเท่าไรได้หนักหนา อย่านอนเปล่าเอากระจกยกเอามา ส่องดูหน้าเสียทีหนึ่งแล้วจึงนอน ต้นไม้ใดมีลูกควรปลูกไว้ ถ้าไม้ใดไม่มีลูกอย่าปลูกถอน เห็นเต็มตาเต็มใจไม่อาวรณ์ ตรองเสียก่อนแล้วจึงทำกรรมทั้งมวล เสพย์อาหารรับประทานด้วยเทียนใหญ่ เกลาขัดเขียวงาไว้ให้อวบอ้วน เอาหนังตากแดดลมพอสมควร มือตีนด้วนหงิกงอได้ต่อมือ เพชรอย่างดีมีค่าราคายิ่ง ส่งให้ลิงจะรู้ค่าราคาหรือ ผู้ใดดีมีปัญญาควรหารือ เห็นควรซื้อ ๆ ก็ได้ทำไมกับเพชร ของสิ่งใดเจ้าว่างามต้องตามเจ้า ผู้ใดเล่าจะไม่งามตามเสด็จ พวกผู้ดีพูดดีไม่มีเท็จ

พริกไทยเม็ดนิดเดียวเคี้ยวยังร้อน เกิดเป็นคนเชิงดูให้รู้เท่า โง่กว่าเขาเขาตะคอกพูดหลอกหลอน อย่าเชื่อซื่อถือว่าจริงมาวิงวอน ใครเลยห่อนว่าตัวเป็นวัวมอ การเมาลาภเมายศนั้นหมดท่า สุดรักษาสิ้นวิธีคัมภีร์หมอ อันเมายศมิใช่เล่าเมาแต่พอ ถ้าเขายอเหมือนหนึ่งเกาให้เราคัน ที่โลดเล่นเต้นรำทำเป็นเจ้า ทำไมเขาไม่จับผิดคิดกขัน ผีมันหลอกช่างผีตามทีมัน คนเหมือนกันหลอกกันได้นี่ร้ายนัก อย่าใฝ่สูงเกินศักดิ์จักม้วยมอด คมเท่าคมก็อย่าถอดออกจากฝัก สามเท้าเฒ่าชราถ้าเขาทัก ควรที่จักยับยั้งชั่งใจเรา เดินตามรอยผู้ใหญ่หมาไม่กัด ไปพูดขัดเขาทำไมขัดใจเขา ถ้าเขาตึงเราต้องหย่อนค่อยผ่อนเบา นักเลงเก่าเขาไม่หาญราญนักเลง หญิงรักษาตัวดีไม่มีผัว ชายมักยั่วยื้อแย่งแกล้งข่มเหง ไฟไหม้เหย้าไม่เท่าคนที่จนเอง ไปอวดเก่งกับข้อคาว่ากระไร เสาศิลาแปดศอกตอกเป็นหลัก ถูกคนผลักบ่อยเข้าเสายังไหว หูหนึ่งพึ่งหูหนึ่งยั้งชั่งใจไว้ ต้องเชื่อใจเราดีกว่าอย่าเชื่อยุ หญิงเรียกแม่ชายเรียกพ่อยอไว้ใช้ เขาชอบใจอยู่ข้างปลอบไม่ชอบดุ เอาหวาน ๆ ล่อใจอย่าให้มุ ต้องติดตรุไมตรีที่เรายอ ปลาหมอแถกแยกเหงือกเสือกหาน้ำ อย่าไปซ้ำเสือกบ้าอย่างปลาหมอ อันฆ่าควายจ่ายพริกให้เพียงพอ รักหยอกล้อเลยถูกหยิกจิกด้วยเล็บ ไม่ควรคู่คิดคู่สู้จงได้ หนามไม้ใหญ่ตำหนังเรายังเจ็บ ที่ควรชุน ๆ ให้ถ้วนควรเย็บ ๆ ที่ควรเก็บ ๆ งำให้จำเริญ อันรู้แล้วนิ่งไว้อย่า

ไขรู้ เต็มที่ครูเดียวเท่านั้นท่านสรรเสริญ ไม่ควรกล้าก็อย่ากล้า สำนวนเกิน อย่าเผลอเพลินคนชังมากหากรักน้อย วาสนาไม่คู่เคียง เถียงท่านยาก ถึงมีปากมิเสียเปล่าเหมือนเต่าหอย แม้นผีเรือนไม่ดีผีอื่นพลอย พูดพล่อย ๆ นักไม่ดีดอกขี้รั้ว ไม้ไผ่ซีกอันหนึ่ง ต้นอันหนึ่งแขวะ สีแขยะขยิกตะบันเป็นควันฉิว ช้างถีบหยอกอย่าว่าเล่นกระเด็นปลิว หรือแรงหิวตรองดูจะสู้ช้าง ล้องูเห่าเล่นก็ได้ใจกล้า ๆ แต่ว่าอย่าเยื้องเข้าเบื้องหาง ดูท่วงทีกิริยาและท่าทาง ตบหัวผางเดียวม้วนจึงควรล้อ.

อย่าคิดว่าชอบพอขอกันได้ อันคนให้ทุกคนกลัวคนขอ เมื่อพ่อแม่ป้องปกเป็นกกกอ จนแล้วก็เหมือนเปรตเหตุเพราะจน ถ้ามั่งมีเพื่อนญาติเกลื่อนกลาดกลุ้ม เหมือนที่ลุ่มหลั่งหลั่งน้ำฝน บุญหาไม่แล้วอย่าได้ทะนงตน ปุถุชนรักชังไม่ยั่งยืน ตัวยากจนจะไปอาศัยเขา ถึงญาติกันก็เปล่าเหมือนคนอื่น อันไม้ไผ่แก่นักขึ้มักคืน การยิงปืนลูกถึงแล้วจึงดัง อันคลื่นใหญ่ในมหาชลาสินธุ์ ถึงฝั่งสิ้นสาดหายเข้าในฝั่ง เสียงกลองดังพึ่งดูเพียงหูพึ่ง ปากคนดังอึงจริงยิ่งกว่ากลอง ถ้าทำดีก็จะดีเป็นศรีศักดิ์ ถ้าทำชั่วชั่วก็จักตามสนอง ปิดความดีลี้ลับเร่งกลับตรอง หมั่นตรวจมองดูผิดในกิจการ เมื่อทำผิดสิ่งใดที่ในกิจ ค่อยป้องปิดอย่าเที่ยวแพร่งแถลง-สาร คิดถึงผิดจิตไม่เหิมฮึกทะยาน ยังกิจการให้ประสิทธิ์สนิทใจ อันกิจเฝ้าเหล่าเสวกามาตย์ พึงฉลาดซื่อสัตย์อัชฌาสัย อย่าให้ชิด

อย่าให้ห่างเป็นกลางไว้ การข้างในอย่าออกนอกอย่าแจง มีความ
ทุกข์ก็อย่าทูลประมูลข้อ จะเกิดก่อลุกลามความแสลง อย่าเห็น
ผิดบิดตะกูดพูดไพล่แพลง ทูลต้องแบ่งมัชฌิมาอย่าให้เต็ม อัน
ความเรื่องเดียวกันสำคัญกล่าว พูดไม่ดีแล้วก็เปล่าไม่แข็งเข้ม
ข้าวต้มร้อนอย่าโจมกัดค่อยลัดเล็ม วิสัยเค็มเป็นก้นน้อยสอยจึงช้า
ถึงโปร่งปรุในอุบายเป็นชายชาติ แม้หลงมาตุคามเอ๋ยต้องเสียท่า
อันความหลงมีทั่วตัวประชา แต่ทว่ารู้สึกบ้างค่อยบางเบา อย่า
โอกโขยกอยู่ในโลกสันนิวาส แต่นักปราชญ์ยังต้องรู้พึ่งผู้เขลา
เหมือนเรือช่วงพ่วงอยู่ในลำเภา เรือใหญ่เข้าไม่ได้ใช้เรือเล็ก คน
คนหนึ่งดึงดื้อถือลัทธิ มีทิฏฐิแข็งจริงยิ่งกว่าเหล็ก เหล็กเผาไฟ
มอญไทยพม่าเจ๊ก ผู้ใหญ่เด็กดื้ออ่อนเพราะร้อนไฟ อนิจจังภาวนา
ว่ากุศล พากันบ่นวุ่นๆ บุญที่ไหน จังแต่ปากใจยังไม่จังใจ ต่อเมื่อ
ใดสังเวชจิตอนิจจัง หลงโลภลาภบาปก็รู้อยู่ว่าบาป กิเลสหยาบ
เอาแต่ดื้อไม่ถือซั่ง ตัณหาหากชักนำให้กำลัง เอาธรรมตั้งข่มกด
ให้หมดมรณ์ คนศรัทธาว่าง่ายสบายจิต ไม่เบือนบิดสดับธรรม
คำสั่งสอน ขาดศรัทธาพาใจให้แคลนคลอน โง่แล้วงอนสอนไม่
ฟังแล้วยังดึง หาเงินติดไถ้ไว้อย่าให้ขาด ตำลึงบาทหาไม่คล่อง
เพียงสองสลึง ชาติตะปูชาติแข็งต้องแทงตรึง ชาติขี้ผึ้งชาติอ่อน
ร้อนละลาย ของสิ่งใดสงสัยให้พิสูจน์ ไม่แกล้งพูดธาตุทั้งสี่ดีใจ
หาย ดูดินน้ำลมไฟไหนแยบคาย ไล่ระบายเท็จก็แปลแท้ไม่จร

ปลาร้าเค็มพริกเทศเหตุไฉน เอออะไรดูเอาเถิดยังเกิดหนอน กลับฟอนเฟ้นพริกปลาร้าสถาวร ทั้งเค็มร้อนไม่ถึงกรรมเป็นธรรมดา พูดโกหกแต่ว่าให้เข้าใจผิด ชนทั้งหมดเชื่อฟังไม่กังขา ที่พูดซื่อถือสัตย์ชัดเจรจา กลับถูกว่าพูดปดทุกบทไป เป็นเจ้านายผู้ดีมีวาสนา เหยียดพ่อตาลงล่างใช้อย่างไพร่ มีเมียม่อยหลักแหลมก็แถมใช้ ลูกเขยจนแล้วก็ไล่คอเป็นเอ็น คุณกับโทษสองแพร่งแรงข้างไหน คุณถึงใหญ่ให้ผลคนไม่เห็น โทษสักเท่าหัวเหาหรือเท่าเล็น ให้ผลเด่นแผ่สร้านทั่วบ้านเมือง น้ำใจคนเห็นกรรมไม่ทำชั่ว บวชตั้งตัวตั้งใจบวชได้เรื่อง บวชหลบการงานหนักบวชยักเยื้อง บวชหาเฟื้องหาไพบวชไม่ตรง หลายตำบลหลายแห่งแขวงป่าช้า อสุภาน่าพินิจพิศวง ป่าช้าใหญ่คือเตาไฟไยมิปลงสังเวชลงว่าเผาผีทุกวัน สัตว์เลี้ยงผอมฤาษีพ้นสองสิ่ง สามผู้หญิงรูปดีไม่มีถัน กับคนจนแต่งอินทรีย์นอกอัน สี่ด้วยกันดูเป็นไม่เห็นงาม บรรพชาสามปางนางสามผัว อย่าพันพัวคบหาตำราห้าม มักเกิดเงี่ยงเกี่ยงแง่แส่หาความ กาลีลามหยาบช้าอุลามก เคหฐานตามระบอบชอบสะอาด ฝอยใบไม้มิใช่ญาติอย่ามุ่นหมก อย่าชอบทำสำส่มนิยมรก ไฟจะตกลามไหม้บรรลัยลาญ กิ่งไม้เรียวหนามหนาสีลาหัก มาเลียบปักอยู่ที่ทางหว่างสถาน หยิบทิ้งเสียบุญหนักหนาอย่าขี้คร้าน ทำไปนานแล้วก้างไม่ค้างคอ ถือตำรามากนักขี้มักกรอบ พาหัวหอบขัดสนจนจอนจ่อ ออกชื่อบาปคราง

ซื่อทำมื่องอ ไม่นึกฉ้อส่อเสียดเบียดเบียนใคร จิตดำรงตรงทำไม่พล้ำเพลี่ยง สู้หลีกเลี่ยงตามภาษาอัชฌาสัย ถึงบอกลาภบาปแล้วก็ไม่พอใจ มิหาไม่สู้อุตส่าห์รักษากาย พระพุทธองค์ก็ทรงชมว่าสมปราชญ์ บัณฑิตชาติเมธาปัญญาหลาย สุคติเบื้องหน้าถ้าเขาตาย ทางอบายห่างไกลไม่ไปเลย กระแสพุทธฎีกาว่ากระนี้ เดี๋ยวนี้ไม่กระนั้นนะท่านเอ๋ย ถ้ายากจนแล้วก็คนมักเยาะเย้ย ภิปรายเปรยเปรียบเทียบพูดเสียบแทง ว่าชะชะนักปราชญ์ชาติสถุล วิบากบุญให้ผลจนต่อแต่ง สวรรค์นรกที่ไหนไม่แจ้งแจง อยู่เขตแขวงธานีบุรีใด อย่าคบมิตรจิตพาลสันดานชั่ว จะพาตัวให้เสื่อมความเลื่อมใส คบนักปราชญ์นั้นแหละดีมีกำไร ท่านย่อมให้ความสบายหลายประตู ความเจริญและความฉิบหายนั้น ที่เกิดมันอื่นไม่มากเท่าปากหู อ้ายคิ้วตานั้นก็เปล่าแต่เจ้าชู้ จมูกรู้ก็แต่สูดพูดไม่เป็น ชั่วแต่กายวาจาย่อมปรากฏ คนทั้งหมดแม่นแท้เขาแลเห็น ชั่วในใจปิดบังไว้มิดเม้น สิบห้าเล่มเกวียนเข็นไม่หมดมวน คดสิ่งอื่นหมื่นแสนแม้นกำหนด โกฏิล้านคดซ้อนซับนับไม่ถ้วน คดของคนคดล้ำคดน้ำนวน เหลือกระบวนที่จะจับนับคดค้อม หินกับเหล็กชุดมีดีเอาเถิด ถึงไฟเกิดสักเท่าไรเหล็กไม่ผอม ถึงหินนิดกริดคดดีอดออม รู้ถนอมแล้วก็ใช้ไปได้นาน จะผ่าไม้ให้พินิจพิศดูท่า ให้เห็นว่าแสกนี้เหมาะจึงเจาะขวาน จะเข้าหาคนผู้ดูอาการ ถือโบราณแบบแผนให้แม่นยำ ห้าสิบปีมี

ประมาณฐานเก่า ๆ น้ำไม่เข้าท่วมที่มีดินถนำ โตเท่าผลมะขวิดสด
เร่งจดจำ ถูกเงินเฟื้องเหลืองอร่ามเป็นทองจริง คนพวกหนึ่งเสาะ
สางทางเสน่ห์ อุปเท่ห์ทำให้ชอบใจหญิง เสกที่ไรเจ้าของต้อง
ประวิง ได้ก็เกิดยุ่งยิ่งหย่าร้างกัน รักกันเองหรือขอสู่แล้วอยู่ยืด ไม่
จางจืดเสน่หาจนอาสัญ สิ่งอื่นนั้นยกไว้ใจสำคัญ อีกอย่างนั้น
ปฏิบัติไม่ขัดเรา คนมียศรูปสวยทั้งรวยทรัพย์ เป็นเสน่ห์จับใจ
หญิงขลังจริงเจ้า เห็นสาว ๆ เขามาหาถ้าจะเอา ไม่ต้องเป่าเสก
คาถาก็มาเจียว คนแก่มีสี่ประการโบราณว่า แก่ธรรมาพิสมัย
ใจเด็ดเดี่ยว แก่อำนาจวาสนาปัญญาเปรียว แก่แต่แดดอย่างเดียว
แก่เกเร รู้ท่วมหัวแต่เอาตัวไม่ยักรอด นี้เพราะทอดทิ้งศีลธรรม
นำให้เขว มีปัญญาขาดสติริเสเพล มาเที่ยวเกประพฤติชั่วตัวจึง
จน ทะเลน้อยเท่ารอยโคโผไม่ได้ โดยว่าใจยังกำหนัดขัดมรรคผล
หญิงขี้มันชายปูนประมูลปน ไหนจะพ้นทะเลแดงตำแหน่งเนื้อ
จึงจกเรียกจระเข้ขึ้นเร่บก เอาแมวยกขึ้นมาเป็นอาวเสือ แมวเป็น
อาวของพยัคฆ์ชักหว่านเครือ ไม่น่าเชื่อหลานอะไรใหญ่กว่าอาว
อีกข้อหนึ่งเมืองเขาชาวมนุษย์ เขาว่าพุทธปนไสยตั้งใจว่า
ถ้อยทีถ้อยอาศัยกันไปมา พึ่งเจรจารำคาญหูดูไม่งาม พุทธว่าพระ
ผู้รู้ท่านกล่าวแก้ ไสยนั้นแปลว่าผีนี้ได้ถาม ผิดหรือถูกไม่พิสูจน์
หลงพูดตาม อ้างเนื้อความบาลีคัมภีร์ใด ว่าพระพุทธองค์ทรงไป
อาศัยผี หลักฐานมีมั่นคงที่ตรงไหน ถ้อยทีถ้อยพึ่งกันนั้นอย่างไร

ครั้นว่าไล่เข้าก็ซัดลัดตะแลง เป็นวาจากรรมเปล่าไม่เข้าเรื่อง พูดให้เปลืองเวลาไม่น่าแถลง แม้นพลั้งปากเสียศีลพลาดตีนแพลง มักระแวงข้างเป็นโทษประโยชน์น้อย อนึ่งปราชญ์ว่าผู้เขลากล่าวกำเนิด ว่ากระต่ายตายไปเกิดเป็นหิ่งห้อย เพราะอย่างนั้นรัศมีสีจึงน้อย พูดพล่อย ๆ ฉลาดไถลเป็นไม่ลิด การคบมิตรสนิทนักมักเป็นโทษ เกิดขึ้งโกรธกันต่าง ๆ เพราะวางจิต รู้สึกตัวสิ่งที่ไหนไม่ทันคิด เหตุสักนิดเดียวได้ขัดใจกัน การอวดดีดีผีปากเที่ยวถากถาง ตัดหนทางความรักชักให้สั้น ฉุกละหุกคลุกคลีถึงตีรัน เพราะรู้มากนี่แหละมันเป็นต้นเดิม เจ้าท่านเคียดอย่าไปแค้นโกรธแทนเจ้า เอ็นดูเหล่าผู้ทำผิดอย่าคิดเสริม กริ้วสิ่งใดอย่าไปแซมพูดแต้มเติม อันการเพิ่มพูนผิดใช่กิจเอง ผมยาวยุ่งทิ้งไว้ไม่สางหวี สิ้นที่พึ่งแล้วก็มีคนข่มเหง อาวุธปากกล่าวดีมีคนเกรง ยิงได้เปิ้งเดียวถูกทุก ๆ คำ ของเข้าที่ออกที่ทางพิเศษ แม้นรู้เหตุประโยชน์ยอดตลอดฉนำ คว่ำหรือหงายตำตอกบอกแล้วจำ กลางคืนค่าวันพิกัดอยู่อัตรา ดูตระกูลเลวดีที่อากัป ดูดินจับเอาที่ผลต้นพฤกษา ฉลาดโง่แลเห็นที่เจรจา ดูคงคาก็พึงหมายสายอุบล นกกระจาบในป่ามากกว่าแสน ไม่เคียดแค้นสามัคคียังมีผล ครั้นภายหลังออกกำลังต่างถือตน ถูกพรานขนเข่นฆ่าพากันตาย อันโรงเรือนเปรียบเหมือนกับสังขาร ปลูกไว้นานเก่าคร่ำสลำสลาย แก่ลงแล้วโคร่ง-คร่างทุกร่างกาย ไม่เฉิดฉายเหมือนหนุ่มกระชุ่มกระชวย ตาก็มัว

หัวก็ขาวเป็นคราวคร่ำ หูก็ซ้ำไม่ได้ยินยังสิ้นสวย แรงก็น้อยถอยลงให้งงงวย ฟันก็หักลงเสียด้วยไม่ทันตาย แต่ตัณหานั้นทำไมมันไม่แก่ ยังปกแผ่พังพานผึ่งดึงไม่หาย เห็นสาว ๆ เข้ายังชื่นกลืนน้ำลาย คิดอุบายจะใคร่เฉ่งแต่เกรงจน คืนและวันพลันดับรีบลับ-ล่วง ท่านทั้งปวงจงอุตส่าห์หากุศล หมั่นพินิจคิดคนึงนึกถึงตน อายุคนมันไม่ยืนถึงหมื่นปี.

อันความตายมีทั่วทุกตัวสัตว์ แต่พระตรัสเป็นพระชินสีห์ แสนประเสริฐเลิศฟ้าในธาตรี ยังจรลีเข้าสู่พระนิพพาน.

เพราะเหตุฉะนั้นท่านทั้งหลายอย่าได้ประมาท ฟังโอวาทพระพุทธองค์ทรงบรรหาร ว่าสังขารร่างกายไม่ยืนนาน ทั่วทุกท่านจงละชั่วประพฤติดี กระทำใจให้สะอาดปราศเศร้าหมอง มุ่งตามคลองไตรสิกขาพระชินสีห์ อีกทานศีลภาวนาสามัคคี ให้เกิดมีในจิตเป็นนิจกาล จึงชื่อว่าท่านทั้งหลายไม่ประมาท ตามปัจฉิม-โอวาทประสาทสาร จักสบสมบัติมนุษย์สวรรค์อันโอฬาร ถึงนิพพานสุขจิตประสิทธิชัย

อย่าฟังเปล่าเอาแต่กลอนสุนทรเสนาะ จงพิเคราะห์คติพจน์นี้ที่สดใส ไว้เสริมสร้างสอนตนให้พ้นภัย จะสบชัยวัฒนาเป็นอาจิณ หนังสือมอบขอบจิตมิตรสหาย เป็นเครื่องหมายความรักดุจหลักหิน ขอญาติธรรมมิตรธรรมประจำจินต์ ท่านจงภิญโญสุขทุกเมื่อเทอญ. [จบอิศรญาณภาษิตเท่านี้]

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย
ถนนพระสุเมรุ หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร โทร. 23111
นายพินิจ อู่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา พ.ศ. ๒๕๑๐